

Велики рат Србије за ослобођење и уједињење Срба, Хрвата и Словенаца, дванаеста књига, трећи период, 1927.

Садржај

Трећи период 1915. год. Опште одступање српске војске. Друга фаза: одступање главне снаге на Косово

Распоред обостраних снага на дан 11. новембра увече. Распоред непријатељских снага. III аустро-немачка армија

XI немачка армија

Бугарска армија

III бугарска армија

Распоред наше и савезничке војске. Распоред I армије

Распоред трупa Одбране Београда. Распоред III армије. Распоред Тимочке војске

Распоред II армије

” трупa Нове Области

” трупa команде Битољ. дивиз. области

” црногорских трупa. Распоред савезничких француско-енглеских трупa

12. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије

Операције XI немачке армије

” I бугар. армије. Операције II буг. арм.

” српске војске. Општа ситуација српске војске 11. новембра 1915. год. и одлука

Врховне Команде за повлачење ка Косову

Операције I армије

” трупa Одбране Београда

” III армије

” Тимочке војске

” II армије

” трупa Нове Области

” трупa Битољ. дивиз. области.

Ситуација

Наређења Врховне Команде

13. новембар. Операције непријатељске војске

Операције III аустро-немачке армије

Операције XI немачке армије

” I бугар. армије. Операције II буг. арм.

” српске војске. Операције I армије

” трупa Одбране Београда

” III армије

” Тимочке војске

” II армије

” трупa Нове Области. Операције трупa Битољ. дивиз. области

Ситуација

14. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије

- ” I бугарске армије. Операције II буг. арм.
- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Београда
- ” III армије
- ” Тимочке војске
- ” II армије
- ” трупa Нове Области
- ” трупa Битољске дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

15. новембар. Операције непријатељске војске
Операције III аустро-немачке армије

- ” XI немачке армије. Операције I буг. арм.
- ” II бугарске армије
- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Београда
- ” III армије
- ” Тимочке војске. Операције II армије
- ” трупa Нове Области
- ” трупa Битољске дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

16. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије. Операције I бугар. армије

- ” II бугарске армије
- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Београда
- ” III армије
- ” Тимочке војске. Операције II армије
- ” трупa Нове Области

Ситуација

17. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије

- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Беогр. Операције III арм.
- ” II армије
- ” трупa Нове Области
- ” Тимочке војске
- ” трупa Битољске дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

18. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије

- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Београ.
- ” III армије
- ” II армије
- ” трупa Нове Области
- ” Тимочке војске
- ” трупa Битољске дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

19. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије

- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Београ.
- ” III армије
- ” II армије
- ” трупa Нове Области
- ” Тимочке војске
- ” трупa Битољске дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

20. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије. Операц. I бугар. арм.

- ” II бугарске армије
- ” српске војске. Распоред српске војске 19. новембра у вече
- ” I армије
- ” трупa Одбране Београда
- ” III армије
- ” II армије
- ” трупa Нове Области
- ” Тимочке војске
- ” трупa Битољске дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

21. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немачке армије

- ” I бугарске армије. Операц. II бугар. арм.
- ” српске војске. Операције I армије
- ” трупa Одбране Београда
- ” III армије
- ” II армије
- ” трупa Нове Области

- ” Тимочке војске
- ” трупa Битољске дивизиске области
- ” Албанских трупa. Ситуација

Наређења Врховне Команде

22. новембар. Операције непријатељске војске. Операције III аустро-немачке армије
Операције XI немач. Армије. Операције I и II бугарске армије
Операције српске војске. Операције I армије

- ” трупa Одбране Београда
- ” III армије. Операције II армије
- ” трупa Нове Области
- ” Тимочке војске
- ” трупa Битољ. дивизиске области

Ситуација

Наређења Врховне Команде

9.497

XII

ИЗДАЊЕ ГЛАВНОГ БЕНЕРАЛШТАБА

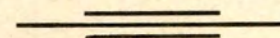
ВЕЛИКИ РАТ СРБИЈЕ

ЗА ОСЛОБОЂЕЊЕ И УЈЕДИЊЕЊЕ

СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

ДВАНАЕСТА КЊИГА
1915. ГОДИНА

ТРЕЋИ ПЕРИОД
ОПШТЕ ОДСТУПАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ
ДРУГА ФАЗА: ОДСТУПАЊЕ ГЛАВНЕ СНАГЕ
НА КОСОВО ПОЉЕ

БЕОГРАД
ШТАМПАРИЈА „СКЕРЛИЋ“ М. К. ЦВЕТАНОВИЋА — ТЕЛЕФОН 7-11.
1927.

инв.бр.

7814

Глав. 7814

САДРЖАЈ

Страна

Трећи период 1915. год. — Опште одступање српске војске. — Друга фаза: одступање главне снаге на Косово поље.

Распоред обостраних снага на дан 11. новембра у вече. — Распоред непријатељских снага. — III аустро-немачка армија	1
XI. немачка армија	2
бугарска "	3
III бугарска "	4
Распоред наше и савезничке војске. — Распоред I армије	5
Распоред трупа Одбране Београда. — Распоред III армије. — Распоред Тимочке војске	6
Распоред II армије	7
" трупа Нове Области	8
" трупа команде Битољ. дивиз. области	9
" црногорских трупа. — Распоред савезничких француско-енглеских трупа	10
12. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	11
Операције XI немачке армије	16
" I бугар. армије. — Операције II. буг. арм. српске војске. — Општа ситуација српске војске 11. новембра 1915. год. и одлука Врховне Команде за повлачење ка Косову	17
Операције I армије	18
" трупа Одбране Београда	22
" III армије	24
" Тимочке војске	28
" II армије	30
" трупа Нове Области	33
" трупа Битољ. дивиз. области. — Ситуација Наређења Врховне Команде	40
13. новембар. — Операције непријатељске војске	43
Операције III аустро-немачке армије	51
	54

	Страна
Операције XI немачке армије	58
„ I бугар. армије. — Операције II буг. арм.	59
„ српске војске. — Операције I армије . .	59
„ трупa Одбране Београда	60
„ III армије	62
„ Тимочке војске	63
„ II армије	65
„ трупa Нове Области. — Операције трупa	
Битољ. дивиз. области	67
Ситуација	69
14. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	73
Операције XI немачке армије	78
„ I бугарске армије. — Операц. II. буг. арм.	79
„ српске војске. — Операције I армије . .	80
„ трупa Одбране Београда	82
„ III. армије	83
„ Тимочке војске	86
„ II. армије	88
„ трупa Нове Области	92
„ трупa Битољске дивизиске области . . .	96
Ситуација	98
Наређења Врховне Команде	105
15. новембар. — Операције непријатељске војске	106
Операције III аустро-немачке армије	107
„ XI немачке армије. — Операције I буг. арм.	110
„ II бугарске армије	111
„ српске војске. — Операције I армије . .	111
„ трупa Одбране Београда	114
„ III армије	115
„ Тимочке војске. — Операције II армије .	119
„ трупa Нове Области	124
„ трупa Битољске дивизиске области . .	131
Ситуација	134
Наређења Врховне Команде	142
16. новембар. — Операције непријатељске вој-	
ске. — Операције III аустро-немачке армије .	144
Операције XI немачке армије — Операције I бугар.	
армије	150
„ II бугарске армије	151
„ српске војске. — Операције I армије . .	151
„ трупa Одбране Београда	154
„ III армије	155
„ Тимочке војске. — Операције II армије.	157
„ трупa Нове Области	159

	Страна
Ситуација	164
17. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	166
Операције XI немачке армије	173
„ српске војске. — Операције I армије . .	173
„ трупa Одбране Беогр. — Операције III арм.	176
„ II армије	178
„ трупa Нове Области	179
„ Тимочке војске	184
„ трупa Битољске дивизиске области. . .	187
Ситуација	189
Наређења Врховне Команде	193
18. новембар. — Операције непријатељске војске	
— Операције III аустро-немачке армије	194
Операције XI немачке армије	201
„ српске војске. — Операције I армије . .	201
„ трупa Одбране Београда	204
„ III армије	208
„ II	210
„ трупa Нове Области	213
„ Тимочке војске	218
„ трупa Битољске дивизиске области . .	221
Ситуација	223
Наређења Врховне Команде	229
19. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	229
Операције XI немачке армије	242
„ српске војске. — Операције I армије . .	242
„ трупa Одбране Београда.	246
„ III армије	248
„ II армије	249
„ трупa Нове Области	252
„ Тимочке војске	256
„ трупa Битољске дивизиске области. . .	257
Ситуација	259
Наређења Врховне Команде	265
20. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	265
Операције XI немачке армије. — Операц. I бугар. арм.	269
„ II бугарске армије	270
„ српске војске. — Распоред српске војске	
19. новембра у вече	271
„ I армије	273
„ трупa Одбране Београда.	276
„ III армије	277

	Страна
Операције II армије	279
„ трупa Нове Области	283
„ Тимочке војске	284
„ трупa Битољске дивизиске области.	286
Ситуација	287
Наређења Врховне Команде	294
21. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	294
Операције XI немачке армије	298
„ I бугарске армије. — Операц. II бугар. арм.	298
„ српске војске. — Операције I армије	299
„ трупa Одбране Београда.	303
„ III армије	304
„ II армије.	305
„ трупa Нове Области	308
„ Тимочке војске	309
„ трупa Битољске дивизиске области.	312
„ Албанских трупa — Ситуација	313
Наређења Врховне Команде	320
22. новембар. — Операције непријатељске војске.	
— Операције III аустро-немачке армије	321
Операције XI немач. армије — Операције I и II бугарске армије	326
Операције српске војске. — Операције I армије	327
„ трупa Одбране Београда.	333
„ III армије — Операције II армије.	335
„ трупa Нове Области	339
„ Тимочке војске	341
„ трупa Битољ. дивизиске области.	345
Ситуација	346
Наређења Врховне Команде	354

Прилог. — Једна карта раз. 1:1.500.000 на којој је уцртан распоред обостраних војска на дан 11. новембра у вече.

При читању, треба употребити карте раз. 1:300.000 које су приложене уз раније књиге овога рата.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

На стр. 64 у 4. ставу у 4. реду место II армије, треба III армије, а у 5. реду пред реч Баце ставити ову реченицу: Стубља—Суваја; Дринска дивизија I позива на линији:

На стр. 255 у 10. реду одоздо место: из села треба: до села

„	„	288	„	1.	„	одозго	„	: сма	„	сам
„	„	299	„	6.	„	одоздо	„	пута Баре	„	пута за Баре
„	„	304	„	9.	„	одоздо	„	одступао	„	наступао

ТРЕЋИ ПЕРИОД 1915. ГОД.
ОПШТЕ ОДСТУПАЊЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ДРУГА ФАЗА
ОДСТУПАЊЕ ГЛАВНЕ СНАГЕ НА КОСОВО ПОЉЕ
РАСПОРЕД ОБОСТРАНИХ СНАГА НА ДАН 11. НОВЕМБРА
У ВЕЧЕ

РАСПОРЕД НЕПРИЈАТЕЉСКИХ СНАГА

III аустро-немачка армија

А) 62. АУСТРОУГАРСКА ДИВИЗИЈА (ГЕНЕРАЛ КАЛЗЕР):

Тврђавска мобилна бригада: 6 батаљона, вод коњице и 2 батерије, код Чачице на десној обали Дрине источно од Међеђе.

9. ландштурмска бригада: 6 батаљона, вод коњице и 2 батерије, под командом генералмајора Шпидлера, код Грања на десној обали Дрине јужно од Добруња.

Бригада пуковника Зубера: 5 батаљона и 1 батерија, код Мазуле, на десној обали Дрине источно од Добруња.

Трује генерала Рајнела: Одред пуковника Хаузера: 3 батаљона, вод коњице и 1 батерија, јужно од Ужица према Мачкату; 205. ландштурмска бригада: 6 батаљона, вод коњице и 4 батерије, код Здравчића западно од Пожеге; одред пуковника Франца: 2 батаљона и 1 батерија код Пожеге.

Напомена. Код Вишеграда подигнут је понова понтонски мост на Дрини. У Вишеграду су 2 батаљона у резерви 62. дивизије, где су стигли и 6 брдских топова. Пуковник Бола са 6 ескадрона упућен је из Вишеграда на Кремна и стављен под команду генерала Рајнела.

Б) 19. АУСТРОУГАРСКИ КОРПУС:

Трује генерала Сорсића: Бригада генерала Штрајта: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, код Киселе воде северо-западно од Ивањице; бригада генерала Шиса: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, на Околишту југозападно од Ивањице.

Самостална бригада Шварца: 6 батаљона, вод коњице и 2 батерије, код Зарића јужно од Ивањице.

Самостална 10. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 3 батерије, заузела је после огорчене борбе Сврчак (1649) источно од Ивањице.

Велики Рат Србије.

53. дивизија на путу Чачак—Ивањица и то: 17. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, код Ивањице; 21. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, на простору Рудине—Борова страна; 20. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, на простору Јајинац—Елдовиште.

в) 22. немачки резервни корпус: 44. резервна дивизија заузела је у току дана Богутовац и Дебело брдо југозападно од Краљева; 43. резервна дивизија код манастира Жиче јужно од Краљева. Њен одред у долини реке Рибнице води борбу код села Рибнице.

Найомена. Алпински корпус (једна дивизија брдске формације) прикупљен је у Краљеву са задатком да потпомогне наступање 44. дивизије Ибарском клисуром, кад се предвиђа повлачење 43. дивизије у Краљево у општу резерву. 26. пешадиска дивизија која је са фронта скинута и упућена ка Београду, стигла је 11. новембра у Крагујевац.

Г) 8. АУСТРОУГАРСКИ КОРПУС:

59. пешадиска дивизија: 9. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, на Гочу јужно од Врњачке бање; 18. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, код Клења и Угљарева на левој обали Западне Мораве; у дивизиској резерви: 2 батаљона, 1 ескадрон, 2 пољске и 2 хаубичке батерије, код Новог села западно од Трстеника.

57. пешадиска дивизија: 2. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, на десној обали Мораве јужно од Трстеника; 6. брдска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, на левој обали Мораве северно од Трстеника; дивизиска резерва: 1 ескадрон, 2 пољске и 2 хаубичке батерије, позади 6. брдске бригаде.

Корпусна резерва: 2. ландштурмска бригада: 5 батаљона, вод коњице и 2 батерије, код Маснопоља на путу Крагујевац Краљево, има се у току 12. новембра прикупити код Чукујеваца источно од Краљева.

Найомена. Понтонски мост преко Мораве код Трстеника завршен је 11. новембра у 23 часа. Бригада ђенерала Мразека, која је стајала под командом команданта 8. корпуса, била је на оправи пута: Крагујевац—Вучковица.

На расположењу III аустро-немачке армије: Мостобран код Београда: 4 батаљона и 7 батерија. Петроварадинска посада: $1\frac{1}{2}$ батаљон и 75 топова старог система.

XI НЕМАЧКА АРМИЈА

10. резервни корпус: 103. дивизија код села Лепенца источно од Бруса. Њена побочница (1 батаљон са 2 топа)

која се кретала од Александровца стигла је у Брус. 107. дивизија код села Златари источно од 103. дивизије.

4. резервни корпус: 101. дивизија код села Рибари јужно од Крушевца. 105. дивизија на левој обали Западне Мораве северно од Крушевца. Наређено је да упути 1 свој пук у резерву позади 101. дивизије, а са остатком снаге да се креће као резерва 10. корпуса ка Јанковој Клисури.

Найомена. 25. дивизија у армиској резерви на простору Опарић—Пољна, на путу Крагујевац—Крушевац. 6. дивизија која је скинута са фронта и упућена на север, стигла је у Рачу северно од Крагујевца. 11. баварска дивизија, која је скинута са фронта и упућена ка северу, стигла је јужно од Пожаревца.

II БУГАРСКА АРМИЈА

6. дивизија код Алексинца и то: 1. бригада (3. и 15. пешад. пук) код с. Бродарци северозападно од Алексинца, 2. бригада (35. и 36. пешад. пук) код с. Краљева северно од Алексинца. На десну обалу Мораве пребачен је 1 батаљон који је код с. Трњана. 3. бригада (51. и 52. пешад. пук) код Алексинца. На десну обалу Мораве пребачен је 51. пешад. пук, који је код села Житковца.

Найомена. У саставу дивизије налази се 2. коњички пук и 6. артилериска бригада (2. и 12. пољски артилериски пук и 3. пук тешке артилерије).

8. дивизија. Ова дивизија налази се 9. новембра на путу између Алексинца и Ниша. Пошто није имала никакав објекат за дејство, то је 11. новембра упућена у састав II армије на Македонско војиште, тако да се овог дана налазила на маршу преко Ниша кроз Кутинску клисуру ка Лесковцу и стигла је челом до Гациног Хана, а зачељем до Ниша. Њен одсек на Морави између Алексинца и Ниша примила је 6. дивизија.

Найомена. У саставу 8. дивизије биле су ове трупе: 1. пешад. бригада: 10. и 30. пешад. пук; 2. пешад. бригада: 12. и 23. пешад. пук; 3. пешад. бригада: 55. и 56. пешад. пук, 8. артил. бригада: 8. и 18. пољ. арт. пук и 3. хаубички пук.

9. дивизија, на одсеку Мораве од ушћа Нишаве до ушћа Барбешке реке и то: 3. бригада (57. и 58. пешад. пук) на левој обали Мораве на одсеку од ушћа Нишаве до Курвин града; 2. бригада (33. и 34. пешад. пук) у резерви код села Малошишта; 1. бригада (4. и 17. пешад. пук), због критичне ситуације 1. дивизије код Лесковца, пребацила је 6 батаљона преко Мораве код села Разгојна на десно крило 1. дивизије, а 2 батаљона су задржата на левој обали Мораве код с. Грданице.

Найомена. У саставу ове дивизије била је 9. артилериска бригада: 9. и 19. пољски артилериски пук.

1. дивизија била је 10. новембра западно од Лесковца и то: 3. бригада (41. и 42. пешад. пук.) на десној обали Пусте реке на одсеку од села Брестовца до села Лапатинци; 1. бригада (1. и 6. пешад. пук.) на положајима западно од Лебана на одсеку: Прекопчелица—Шилово—Бувци; 2. бригада (16. и 25. пешад. пук) у резерви код села Бошњаци источно од Лебана. У току 11. новембра нападнута је 3. бригада надмоћнијим српским снагама и одбачена са Добре Главе на десну обалу Ветернице северно од Лесковца. 2. бригада развила се на линији: Балановце—Каменита чука (376), а 1. бригада одступила је од Лебана ка с. Бошњаци.

Најомена. У саставу дивизије била је 1. артилериска бригада: 4. и 14. пољски артилериски пук.

II БУГАРСКА АРМИЈА

а) *Трује на правцу ка Приштини.* 1. коњичка бригада (пуковник Стојков), која је наступила старом српско-турском границом, допрла је 9. новембра предњим деловима до Прапштице, одступила је 11. новембра ка селу Доморовци на западни излаз из Кончулског теснаца. Трупe генерала Рибарова: 46. пешад. пук заузео је 11. новембра Копиљак на старој српско-турској граници. а 2. бригада 3. дивизије (29. и 32. пешад. пук) повучена је из долине Ветернице и 11. новембра стигла преко Врање у Бујановац. 2. бригада 5. дивизије (18. и 20. пешад. пук) је на западном излазу из Кончулског теснаца на линији: с. Рожевци—Кормијан—Стублина. 1. бригада 3. дивизије (11. и 24. пешад. пук) са 2 ескадрона и 4 батерије на западном излазу Качаничког теснаца. 1. бригада 7. дивизије (13. и 14. пешад. пук) је упокрету старом српско-турском границом од Копиљака ка Бујановцу.

б) *Трује на правцу ка Тетову.* Два батаљона 1. бригаде 3. дивизије и 1 батаљон 2. бригаде 11. дивизије, нападнути су 11. новембра код Тетова и одбачени од Тетова ка североистоку и истоку. У Скопљу као резерва била је 3. бригада 5. дивизије са 50. пешад. пуком.

в) *Трује на правцу ка Прилепу.* 2. бригада 7. дивизије (22. пешад. пук и 1 батаљон 26. пешад. пука), под командом пуковника Писимова на одсеку: Свињичка—Попадија, према превоју Присат. Коњичка дивизија (2 бригаде са 2 батерије) појачана са 2 батаљона из 2. бригаде 11. дивизије у горњем току реке Бабуне код села Теова.

г) *Трује у долини Вардара.* На десној обали Вардара: Комбиновани одред пуковника Богданова: 53. пешад. пук 2. бригаде 7. дивизије на одсеку: Сираково—Горње Чичево. 49. пешад. пук 3. бригаде 5. дивизије и 3. пешад. пук 2. бригаде 11.

дивизије на одсеку: Чичево—Градско. На левој обали Вардара: Комбиновани одред пуковника Бурмова; 3. бригада 7. дивизије (45. и 54. пешад. пук); 1. бригада 11. дивизије (1. и 2. пешад. пук) и 3. бригада 11. дивизије (5. и 6. пешад. пук) на фронту: ушће Брегалнице—Енеш Оба—Кара Хоџали—Промет, са 1 батаљоном 3. бригаде 11. дивизије на Градец планини за везу са Струмичким одредом.

д) *Трује у рејону Сјрумице.* Струмички одред: 3. бригада 2. дивизије (14. и 44. пешад. пук) са 1 батаљоном 43. пешад. пука, 2 пољска и 1 брдски артилериски дивизион и вод коњице на фронту: с. Рич—Костурино.

РАСПОРЕД НАШЕ И САВЕЗНИЧКЕ СНАГЕ

Врховна Команда српске војске — Рашка

Распоред 1 армије — штаб с. Ушће

Сјуденички одред: 4. пешад. пук II позива; 6. пешад. пук III позива; 1 брдска батерија; 1 ескадрон коњице; 1 пољска болница. Обезбеђује правац: Ивањица—Ушће—Рашка као и све правце који са северозапада изводе на главну комуникацију: Краљево—Рашка. Главнина одреда је код села Мланче југоисточно од Ивањице. Заштитнице су на линији: Велике ливаде—Ободине—Понори—Смрчак.

Дунавска дивизија II позива: 7., 8. и 9. пешад. пук II позива; дивизиски коњички пук II позива; дивизион пољске артилерије II позива; 2 пољске позициске батерије. Обезбеђује правац Краљево—Рашка левом обалом Ибра на положају северно од Маглича (424—553—756)—Мартиње—Чолов брег. Ужички одред на левом крилу Дунавске дивизије: 4. пешад. пук III позива; 2. прекобројни пешад. пук III позива; 2 ескадрона III позива; 1 брдска и 1 пољска Дебанжова батерија. Држи одсек: Ком—Клик—Равна ливада. Доњовасојевићска црногорска бригада: 3 батаљона, 4 митраљеза и 2 брдска Дебанжова топа. Налази се у резерви позади Чоловог брега.

Дринска дивизија II позива: 5. и 6. пешад. пук II позива; мухамедански батаљон, дивизион пољске артилерије II позива. Обезбеђује правац Краљево—Рашка десном обалом Ибра и реке Рибнице, на положају: Чикер—Каменца—Палез. Заштитнице су на линији: Оштра Чука—Витош—Црни врх.

Бањски одред: 14. пешад. пук II позива, 2 батаљона 5. пука III позива, 1 брдска батерија и 15 коњаника. Обезбеђује правац од Александровца и Бруса у долину реке Јошанице, на положају: Плеш—Козник—Нерађе западно од Александровца. Коњички дивизион Дринске дивизије II позива стављен је на расположење команданту одреда у циљу затварања правца од Трстеника преко Гоча, где се већ налази 1 чета овог одреда.

Распоред итруја Одбране Београда — Штаб с. Блаце

Тимочка дивизија II позива: 13. пешад. пук I позива 13. пешад. пук II позива; 15. пешад. пук II позива; 15. пешад. пук III позива; 7. пешад. пук III позива, дивизиски коњички пук, пољски артилериски дивизион; 10. хаубичка батерија. Обезбеђује правац: Крушевац—Јанкова клисура—Куршумлија на јужном излазу из Јанкове клисуре на положају: кота 694 (југоисточно од главне карауле)—с. Пребреза—Јаворац (900) са побочницом (коњички дивизион, 1 пук пешадије и 1 пољска брзометна батерија) на положају код с. Магово за заштиту правца: Магово—Куршумлија.

Шумадиска дивизија I позива: 11., 12., 19. и 5. пешад. пук I позива; комбиновани пук III позива и 1 батаљон 8. пука I позива; дивизиски коњички пук; пољски артилериски пук. Дивизија се налази у другој линији позади Тимочке дивизије II позива на положају: Драгомировац—Трбуњски виногради. Коњички пук осигурава десни бок на Доброј води и Црној чуци источно од главне карауле.

Распоред III армије — штаб Прокуље

Дунавска дивизија I позива: 4. пешад. прекобројни пук I позива; 9. пешад. пук I позива; 12. и 18. кадр. пешад. пук; комбинована коњичка бригада (дивизиски коњички пук Дринске и Дунавске дивизије I позива); пољски артилериски пук I позива. Обезбеђује правац од Крушевца преко Јастребац планине ка Белоњину, на положају: Ђулица—Поглед—Боденик на гребену Великог Јастребца. Комбинована коњичка бригада је на Великој Равни.

Дринска дивизија I позива: 6. пешад. пук I позива; 3. прекобројни пешад. пук I позива; 1 батаљон 19. пешад. пука I позива; 1 батаљон 8. пеш. пука II позива; 1 батаљон 4. пеш. пука I позива; пољски артилериски пук (28 пољских и 2 брдска топа, 2 хаубице и 12 Дебанжових топова). Обезбеђује правац од Крушевца преко Грепца ка Прокупљу, на положају: Три Кладенца—Гребац (727)—Широко поље.

Браничевски одред: 1 батаљон 12. кадр. пеш. пука; 8. и 9. пеш. пук III позива; 1 позициска батерија. Обезбеђује правце од Алексинца преко Малог Јастрепца ка Прокупљу, на положају: Новоселска чука—Црни врх (840), и одржава везу са левим крилом Тимочке војске на источном делу Малог Јастребца.

Распоред Тимочке војске — штаб Прокуље

Комбинована дивизија I позива: 1., 2., 5. и 6. прекобројни пешад. пук; 2 батаљона 8. пешад. пука I позива; 1

ескадрон коњице; дивизиска артилерија: 2., 7. и 8. пољска батерија Моравског артилериског пука, Крупова брзометна батерија, заплена батерија (3 топа), брдска Дебанжова батерија. Обезбеђује правац: Ниш—Прокупље на левој обали Јужне Мораве на линији: Орљани—Мрамор—Суповац, са повијеним левим крилом ка Малом Јастребцу.

Крајински одред: 13. пеш. пук III позива (1 батаљон III позива и 2 батаљона последње одбране старца); 3. пеш. пук III позива (3 батаљона); 1 вод коњице; 1 пољска брзометна батерија; 1 хаубичка батерија 12 см (3 топа); 1 Дебанжова пољска батерија (6 топова), 1 вод руских топова. Обезбеђује правац долином Топлице ка Прокупљу на положају: Орљане—Кочане—Дреновац.

Распоред II армије — штаб Прокуље

Тимочка дивизија I позива, Моравска и Шумадиска дивизија II позива, стављене су под команду команданта Моравске дивизије II позива у циљу напада на непријатеља који је, после заузећа Лесковца, био продро до Бојника и Лебана. По извршеном нападу распоред ових трупа 11. новембра у вече био је овакав:

Тимочка дивизија I позива: 14., 15. и 20. пешад. пук I позива; 2 батаљона 1. пука I позива; дивизиски коњички пук; пољски артилериски пук. По извршеном нападу избила је на линију: Равна Дубрава—Каменита чука источно од Бојника. 1. коњички пук Коњичке дивизије, који је придат овој дивизији, налази се код Бојника.

Шумадиска дивизија II позива: 10. и 11. пешад. пук II позива; допунски пук II позива; 5. кадр. пешад. пук; 1 батаљон 14. пука III позива; дивизиски коњички пук; артилериски дивизион, ојачан са 2 батерије. По извршеном нападу дивизија је избила на линију: Црна Земља—Орашје—Главичица—Црвена бара.

Моравска дивизија II позива: 2. и 3. пешад. пук II позива; 4. пешад. пук I позива; 4. мухамедански батаљон; 1 ескадрон коњице, артилериски дивизион (4 батерије). Дивизија се кретала у другој линији и избила је на простор: Карахасанове ливаде—Бели камен.

Под непосредном командом команданта II армије биле су ове трупе:

Коњичка дивизија: 2. коњичка бригада (2. коњички пук са 2 коњичке батерије) код Дреновца одржава везу између II армије и Тимочке војске. 4. коњички пук ове бригаде налази се у саставу Јужно-Моравских трупа. 1. коњичка бригада (3. коњички пук) истурен је ка Морави на линију: Липовица—Брестовац—Пуковац. 1.

коњички пук ове бригаде налази се код Бојника и под командом команданта Тимочке дивизије I позива.

Јужно Моравске шрује: 10. и 17. пешад. пук I позива; 4. кадр. пешад. пук; 1 батаљон 3. пука I позива; 1 батаљон 16. пука I позива; 1. пеш. пук II позива (3 батаљона); 1. пешад. пук III позива (3 батаљона); 1 батаљон последње одбране стараца; добровољачки одред; 4. коњички пук; 2 пољске батерије Дринске дивизије I позива; 1 брдска батерија и 1 вод заплених аустријских топова. Од свих ових трупа образована су два одреда и то: Ветернички одред на линији: Прапаштица—Свирци—Тупалски вис, и Власински одред на линији: Тупалски вис—Црни врх—Куртуз.

Распоред Трупа Нове Обласи — штаб Урошевац

Вардарска дивизија: 18. кадр. пешад. пук; 2 батаљона 3. пука I позива; 2 батаљона 12. пука II позива; 2. пешад. пук III позива; 12. пеш. пук III позива (2 батаљона); 1 чета граничне трупе; 1 чета Косовских обвезника; 3. пољска батерија Моравског артилер. пука I позива; 4. брдска брзометна батерија; 2. француска брдска батерија (2 топа) и 1 позициска батерија (4 топа). Обезбеђује правац из Кончулског теснаца и заплавом реке Десивојке ка Гиљану, на линији: Чука (940)—Рајановачки висови—Тополница. За заштиту левог бока: 1 батаљон код села Беривојци и 1 чета са 1 водом коњице на Јелачи код с. Костадинце.

Моравска дивизија I позива: 1. пук I позива (2 батаљона); 16. пук I позива; 11. кадр. пешад. пук; 1 батаљон 3. пука I позива; 2 батаљона 12. пука II позива; 1. дивизион Моравског пољског артилериског пука (10 топова); 1. француска брдска батерија (2 топа); 2 позициске батерије (12 топова). Обезбеђује правце, који са Карадага преко Мучибабе, Добросина и Кончула воде ка Гиљану, на линији: мост на Бинчи Морави источно од коте 525—с. Влаштица—Пасјани—Угљари—Буковик—Ропотово.

Брегалничка дивизија: 13., 16. и 20. кадр. пешад. пук; 2 батаљона 2. пешад. пука I позива; 3 чете граничне трупе; 2. дивизион Моравског пољског артилериског пука I позива (12 топова); 1. Крупова брзометна пољска батерија (4 топа и 1 хаубица); 1 брдски брзометни топ; 2 Дебанжова пољска топа. Обезбеђује правац: Качаник—Урошевац, на линији: Слатинска коса (на десној обали Лепенца)—караула Калдери—Врбенски висови.

Моравски дивизиски коњички пук I позива, држи везу између Моравске и Брегалничке дивизије и штити правце који са Карадага воде ка Биначкој Морави. Штаб пука и 1 ескадрон код села Клокота, а 1 ескадрон са 2 митраљеза на по-

ложају код села Бинче. Напред на прелазима на Карадагу су официрске патроле.

Армиска резерва: 1 батаљон 1. пешад. пука I позива и 1 Дебанжова батерија (4 топа) код села Врбана.

Комбиновани одред: 7. пешад. пук II позива; 10. и 19. кадр. пеш. пук; коњички дивизион (2 ескадрона); 3. дивизион Тимочког артилер. пука; 2. хаубичка батерија Мод. 97. г.; 1 Крупов вод; 1 Дебанжов дивизион. Овај одред стављен је на расположење команданту Трупа Нове Области, наређењем Врховне Команде Обр. 27787 од 6. новембра, кад се налазио у Куршумлији. По наређењу команданта Трупа Нове Области одред је упутио коњички дивизион 10. новембра из Куршумлије уз Вел. Косаоницу ка Лисици, а пешадија се креће истим правцем 11. новембра и стигла је на преноћиште код села Састанци. Артилерија је упућена друмом Куршумлија—Преполац—Приштина, где има стићи 14. новембра.

Призренски одред: 1. батаљон 12. пука III позива са 2 митраљеза; 356 обвезника Косовске дивизиске области; 378 жандарма са територије Призренског округа; Призренска позициска батерија од 6 топова; брдска Бродвелова батерија од 4 топа. Одред даје посаду у Призрену и Љум Кули и осигурава комуникацију: Призрен—Љум Кула—Биџан—Васјат.

Распоред шруја команде Биџољ. дивиз. обласи — штаб у Биџољу

Тејовски одред: 13. кадр. пешад. пук (3 батаљона и 1 митраљез); 1 чета 12. пешад. пука III позива; 1 обвезничка чета; 3 пољска и 3 брдска Дебанжова топа. Овај одред стигао је 11. новембра из Гостивара пред Тетово, где је отпочео напад у циљу заузећа Тетова.

Вардарски одред: 2. пешад. пук I позива (3 батаљона и 2 митраљеза); 14. кадр. пешад. пук (3 батаљона и 3 митраљеза); 4. батаљон 1. пешад. пука III позива; 3. Дебанжова позициска батерија од 5 топова; 6. Дебанжова позициска батерија од 3 топа и 9. брдска батерија од 3 топа. Обезбеђује правац: Велес—Прилеп—Битољ на линији: Козјак планина—Крстац—Присат—Мукош—грета планине Бабуне до стазе, која из Грабовника води у Десово.

Мрзенски одред: Овај одред формиран је од граничара, жандарма, болничара и наоружаних мештана у јачини 250 пушака. Одред се налази код с. Фариша на путу Градско—Прилеп у циљу одржавања везе са француским трупама, у долини Вардара чије је лево крило наслоњено на Фариш.

Поречки одред: Овај одред састављен је од граничара и обвезника Ибарске дивизиске области у јачини 300 пушака.

Одред је стигао 11. новембра у изворни део реке Бабуне у циљу дејства на десни бок и позадину непријатеља, који је према Вардарском одреду.

Албански одред: За осигурање фронта према Албанији, за одржавање мира и реда на окупираном делу Албанске територије и за осигурање комуникација, телеграфских и телефонских линија на путовима: Охрид—Елбасан—Тирана и Струга—Дебар—Љум Кула—Призрен, трупе овог одреда распоређене су овако: *Посада у Тирани и Елбасану:* 1 батаљон, појачан са 400 обвезника Битољске дивизиске области. *На маршу из Тиране за Охрид:* 1 батаљон са 2 митраљеза и 2 брдска Дебанжова топа. *Посада у Дебру:* 1 батаљон са 2 брдска и 3 пољска Дебанжова топа. *За осигурање комуникација:* Струга—Дебар—Пишкопеја—Васјат дислоциране су дуж пута 2 чете обвезника Вардарске дивизиске области. *За осигурање комуникације:* Дебар—Гостивар налази се на Мавровим Хановима 1 чета обвезника са 3 пољска Дебанжова топа.

Распоред црногорских џурија — штаб на Цетињу

Санџачка војска: Јаворски одред: Ловћенска бригада (3 батаљона); Колашинска бригада (4 батаљона); 2 извидничке чете и 4 митраљеза; 1 вод брдске Дебанжове батерије; 1 пољска хаубица 12 см.; 1 брзометна Шкодина батерија, обезбеђује правац Ивањица—Јавор—Сјеница на положају код села Кушића. Једна бригада (3 батаљона, 1 извидничка чета, 2 митраљеза, вод пољске брзометне Шкодине батерије и вод брзометне Крупове батерије) обезбеђује правац: Ужице—Љубиш—Кокин брод—Нова Варош на положају код Љубиша. Косовски одред обезбеђује правац од Вишеграда и Међеје ка Пријепољу—Плевљу и налази се са 2 бригаде према Прибоју, а са 3 бригаде према Руду. — Одбрана на Дрини од ушћа Лима до Фоче: 3 бригаде.

Херцеговачки одред. Обезбеђује црногорски фронт према Херцеговини од Фоче до Високе горе.

Ловћенски одред. Обезбеђује црногорски фронт према приморју од Високе горе до ушћа реке Бојане.

Распоред савезничких францус.-енглес. џурија — штаб у Солуну

Француске џурије: На десној обали Вардара: 122. и део 57. дивизије. Ове трупе нападале су Бугаре на фронту: Виничани—Горње Чичево, али су у току 11. новембра контра нападом Бугара одбивене ка Црној реци. — На левој обали Вардара: 156. и део 57. дивизије држи положаје према Бугарима од Криволака до Валандова у циљу осигурања железничке пруге ка Солуну. — У Солун стиже: 1 пук африканских стрелаца, 3 батаљона Зуава и 3 брдске батерије.

Енглеске џурије: 10. дивизија, налази се у другој линији позади десног крила 156. француске дивизије. — На путу за Солун: 22. и 28. дивизија.

12. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство 62. пешадиске дивизије. Први дан општег гоњења Срба III армијом био је срећан за 62. пешадиску дивизију. Бригаде у своме наступању нису наишле на јак отпор; потискујући противничке предње трупе пред собом избиле су на одређене одсеке и то: Тврђавска бригада, јужно од Дринског на линију: Плече 1221—Крујача 895—Чачице 819. Бригада ђенералмајора Шпиндлера, на гребен: Кобиља глава 817—999—Грање 780. Бригада пуковника Зубера, на положаје: 887—Мазуле—Батковица 710. У дивизиској резерви остављена су 2 батаљона на Игришту (1007).

Трупе ђенерала Рајнела: Одред пуковника Хаузера стигао је 12. новембра до Мачката; пуковник Бола са 6 ескадрона стигао је до механе Мојковића североисточно од Шаргана. За 13. новембар наређено је да пуковник Фидлер са 4 батаљона и 4 пољске батерије наступа ка простору Никојевићи; пуковник Милер са 3 батаљона и 1 брдском батеријом да маршује ка простору Кућиште (949). Овим наступањем трупа ђенерала Рајнела било је у изгледу да неће бити више потребно, да 9. корпус сопственим трупама обезбеђује десни бок. Две чете ђенералмајора Штрајта, које су биле одаслате на Мучањ, потиснуле су 12. новембра противника од прилике исте јачине ка југу, али истог дана по подне биле су принуђене, да се повуку на Чешаљ, под притиском надмоћнијих снага (око 3 батаљона), које су наступале преко Чемернице ка Мучњу. После овога, ђенерал Штрајт добио је од ђенерала Сорсића наређење, да држи линију: Клек 1445—Чешаљ 1430—Оштрица 1168. Венерал Шис обезбеђивао је до Маланца бок бригаде Шварца, која је заузимала положаје: Околиште—Жупановица. Жупановица је заузета једним истуреним батаљоном без борбе, пошто су се Срби (око 2 батаљона) у току ноћи повукли ка утврђеним положајима на северној падини Карађорђевог шанца.

Дејство 19. корпус. Главнина 17. брдске бригаде стигла је на простор северно од Црвене горе (1024). Њен одвојен одред јачине 2 батаљона са 1 брдском батеријом (пуковник Холи), који је био добро потпомогнут артилеријом са Палибрковог гроба, на по пута између Будожела и Божовца, потиснуо је противничке делове ка Великој Ливади. На томе вису, који је био утврђен, Срби — око 1000 војника са 3 топа.

— покушали су да се одрже, али без успеха. Око 17.30 часова вис је заузет. 10. брдска бригада освојила је јуришом у 15 часова вис Кошутуцу (1512). Даље наступање ове бригаде преко висова ка селу Ушћу било је немогуће извести у току 12. новембра, због снега и непогодног времена као и због велике заморености трупа. Противник је на одстојању од 3 км био организовао нов отпор и око 18 часова напао је делове који су, у циљу заштите десног бока, били истурени ка Орницама и Понорима. Чета са Орнице била је принуђена да се повуче, но један батаљон 21. брдске бригаде, који је упућен у контра-напад, успео је да понова заузме Орнице. Главнина 21. брдске бригаде (3 батаљона) наступала је позади 10. брдске бригаде преко Кадине воде ка Малом Кому. Према диспозицији један батаљон на Црном врху (1190) и један батаљон на Врљану (990) држали су везу са 20. брдском бригадом. Пред 20. брдском бригадом противник је у току ноћи између 11. и 12. новембра био напустио Просјанско брдо и одступио ка Кому (1221). Према извештајима извиђачких одељења, Срби су 12. новембра у вече имали на Кому још око 2 батаљона. После заузећа Кошутце, 19. корпусна команда је рачунала да ће Срби добровољно напустити Ком. И ако 10. брдска бригада није успела да одсече одступницу противника, који је одступао Ибарском долином, ипак је њено дејство у правцу позадине противничких делова, који су задржавали наступање 22. резервног корпуса, било од велике користи. Пошто је III армиска команда била мишљења да 22. резервном корпусу неће бити више потребна директна помоћ, наредила је команданту 19. корпуса да 13. новембра упути 20. и 21. брдску бригаду правцем ка Сјеници. Команда 22. резервног корпуса, међутим, саопштила је 12. новембра у вече команданту 19. корпуса, да ће Алпински корпус 13. новембра нападати источно од 20. брдске бригаде на вис Ком и молила је да та бригада учествује у нападу. 19. корпусна команда, на основи претпоставке, да ће противник у току ноћи напустити Ком, наредила је, да 20. брдска бригада за прво време остави на своме досадањем положају само $\frac{1}{2}$ батаљона са $\frac{1}{2}$ батерије, а главнину бригаде, у духу армиске диспозиције, да крене на Рудине, а заштитне делове са старих положаја да привуче, чим Срби напусте вис Ком. 21. брдској бригади наређено је да се, пошто дефинитивно одбаци противнички напад са јужног правца, прикупља ка Великој Ливади. Генерал Шварц са својом бригадом и главнином 17. брдске бригаде, која му је била потчињена, имао је да потисне противника пред собом и да задобије простор ка Јавору. Генерал Сорсић имао је са својом артилеријом да потпомаже тај напад, а у осталом да држи линију својих предњих делова.

Пошто друм буде слободан, бригаду Шиса требало је послати натраг ка Ивањици да обезбеди и фортификациски утврди простор око те варошице.

Дејство 22. корпуса. Задатак 10. брдске бригаде из 19. корпуса, да задобије простора ка Ушћу, остао је непромењен. Срби, угрожавани овом бригадом, били су принуђени да још 12. новембра напусте своје положаје према левом крилу 44. резервне дивизије (87. бригада), које је било избило до Липара и Кршне. Истурени одред 43. пешадиске дивизије (1 пук са 2 батерије), који је имао задатак да осигура Ибарску долину са источне стране, избио је у ово време до Брезне. Срби су спречавали даље надирање овог одреда држећи Вишњицу (832), где је према исказима заробљеника била снага око 4 батаљона.

Дејство Алпинског корпуса. Алпински корпус наступао је позади 22. резервног корпуса двома колонама. Десна колона, која се кретала позади 44. резервне дивизије, стигла је до Плоче, лева колона, која се већ раније кретала позади поменутог одреда 43. резервне дивизије у долини Рибнице, стигла је до Каменице.

Дејство 8. корпуса. На фронту 8. корпуса, батаљон 9. брдске бригаде, који је био упућен ка Пакленику, наишао је 12. новембра у 9 часова код коте 978 (источни део Долова) на 2 чете 15. пука III позива из Шумадиске дивизије I позива. Та српска заштитница ускоро је потиснута и повукла се ка селу Плочи. Слабији противнички делови из Пакленика повукли су се на висове јужно од тога села. У осталом, на фронту корпуса није било сукоба са противником. 9. брдска бригада према диспозицији, прикупила се ка Гочу; од 18. брдске бригаде избио је само 15. јегерски батаљон на исту висину са 9. брдском бригадом код Арнаутовца. Један извиђачки одред тога батаљона, који је код Арнаутовца сменио извиђачки одред 9. брдске бригаде (чету 74. пука), констатовао је слабе противничке делове на Лисцу. Главнина 18. брдске бригаде стигла је овога дана на простор: Руђинци—Врњачка Бања. Брвно за коње, чија је градња отпочела 12. новембра пре подне код Скеле, било је у 12 часова довршено, али и поред тога, комора 9. брдске бригаде, која је код Скеле чекала да се пребаци преко Мораве, упућена је преко Трстеника на десну обалу Мораве, пошто је пут од друма и брвна, због јаке кише у току 11. новембра, био постао непролазан. Пребацивање 57. дивизије преко Мораве, као и даље њено наступање вршено је по програму. Предње трупе избиле су око 13.30 часова на висове јужно од Александровца, а главнина дивизије стигла је до 16.30 часова на линију: Пуховац—Дренча—Тулеш—Ра-

таји; 2 батаљона дивизиске резерве, дивизиска артилерија, тешке хаубице и штаб дивизије преноћили су на Ђули.

За 13. новембар наређено је корпусном диспозицијом:

а) *Да 59. пешадиска дивизија, заштићавајући свој десни бок, продужи наступање у циљу заузимања виса Плоче и простора источно до Плеша.*

б) *57. дивизија, ешелонирајући се у десно и назад, да наступа са 2. брдском бригадом ка Брусу, а са 6. брдском бригадом ка превоју Бановцу, и то у циљу везе са 18. брдском бригадом, која има да наступа левим крилом ка Грчаку као и у циљу евентуалног потпомагања те бригаде у случају потребе.*

в) *Да ландштурмска бригада Хауштајна маршује ка Горњем Рибнику, источно од Трстеника.*

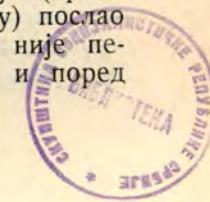
У духу горњег наређења командант 59. дивизије упутио је главнину 9. брдске бригаде ка Плочи, а један њен батаљон (49. пука) на Жељин; 18. брдска бригада добила је наређење да наступа ка простору Козница—Плеш. Предњи делови бригаде имају да избију до линије: Борје (1362) — Нерађа 1399 — Оглавак 763. Дивизиска артилерија (као и дугачке 10 см батерије), због немања подесног пута преко планине, принуђена је да маршује обилазним путем кроз рејон 57. дивизије и имала је да 13. новембра дође до Горњег Рибника (источно од Трстеника); 14. новембра да стигне до Александровца, а 15. новембра у Брус. Командант 57. дивизије у духу горњег наређења упутио је: 6. брдску бригаду на висове са обе стране Бановца; 2. брдску бригаду на висове северно и источно од Бруса (кота 705 — Чукара 694); дивизиска резерва, дивизиска артилерија, штаб дивизије има да дођу у Александровац. Ово јаче истурање левог крила 57. пешадиске дивизије наређено је обзиром на ситуацију код 10. немачког корпуса.

Напомена. Овај корпус, до доласка аустроугарских трупа држао је у Александровцу један батаљон, а према једном извештају, који је стигао по подне у штаб 57. дивизије, 10. корпус се обезбеђивао према западу само слабијим деловима, од прилике по једним батаљоном у Брусу, Брђанима, Мечкарима, Мошути, док је главнина корпуса имала да наступа кроз Јанкову клисуру друмом: Златари—Куршумлија, тако, да на челу буде 107. пешадиска дивизија, а позади ње 103. пешадиска дивизија. Наступање је требало да отпочне у 7 часова, и то са линије: Ковијоци—Богиш. Саопштено је било 57. дивизиској команди да је циљ тога наступања, да се Срби опколе уз садејство I бугарске армије, која дејствује правцем ка Прокупљу. Међутим ускоро је дошло до тога, да је тим наступањем требало поправити један већи неуспех, који су Бугари били претрпели код Лесковца. Ствар је била у овоме:

Још 11. новембра у вече надмоћније српске снаге биле су успеле да потисну на висове Добра Глава, од прилике једну бригаду 1. бугарске дивизије, која је требала да потпомаже пребацивање 9. бугарске дивизије преко Мораве и која је била избила до Липовице, а 12. новембра пре подне, према извештају немачког војног изасланика у Софији „најмање 4 српске дивизије, вођене лично од Краља и Престолонаследника“ напале су 1. бугарску дивизију и принудиле је да се повуче ка Лесковцу. Поводом овакве ситуације, упућена је усиљеним маршом 8. бугарска дивизија у помоћ и требала је 13. новембра у подне да стигне код Лесковца. Међутим, 6. бугарска дивизија, коју је XI немачка армија потпомагала мостовним треновима, успела је да јачом снагом пређе преко Мораве и да избије до линије: Горњи Адровац—Мали Дреновац—Лужане. Намера команданта ове дивизије била је, да продужи наступање што могуће даље ка југу Моравском долином и ка Прокупљу, како би потпомогла 9. дивизију да пређе преко Мораве. Према 9. дивизији Срби су још држали добро утврђене положаје и имали су много артилерије. На простору око Житорађе (источно од Прокупља) авијатичари су приметили прикупљање српских трупа и коморе, а поред тога јаке коморе код Прокупља, и најзад, авијатичари су констатовали пре подне (8.45 часова) једну дугачку колону на маршу ка истоку (чело колоне код Прукупља). Друмом Прокупље—Куршумлија одлазиле су српске коморе ка југу. Због оваковог развоја ситуације, настала је потреба да се део снага XI немачке армије, које су већ биле повучене са фронта, понова врате на бојиште.

При извршењу раније изложенога наступања, 10. немачки корпус, после извршена два напада успео је да избије са 107. и 103. пешадиском дивизијом на линију: Јаворац—Цепница—висови североисточно од тога села. Главнина 101. пешадиске дивизије наступала је за одредима који су били иступорени ка селу Рибарима. Дивизија је под борбом достигла превој Грџац на Јастребцу. Пук 105. пешадиске дивизије, који је маршовао за 101. дивизијом стигао је до Шиљеговца. Главнина 105. дивизије добила је наређење да се 13. новембра крене из Крушевца и да наступа за 10. корпусом правцем села Блаце. 25. пешадиска дивизија остала је на простору: Опарић—Мала Дренова.

Од дивизија, које су се налазиле на маршу ка северу, 26. дивизија достигла је челом Чумић; 6. дивизија простор око Великог Орашја и Раче, а 11. дивизија остала је јужно од Пожаревца. Немачки војни изасланик из Софије (према депеши аустроугарског официра за везу у Смедереву) послао је овакав извештај: „Расположење, које овде влада није пессимистично; држи се да покушај српског пробоја и поред

првобитног успеха, нема изгледа да би могао имати даљег успеха. Напротив мисли се, да ће овај успех само убрзати катастрофу Срба. Није невероватно, да намера пробоја уопште и не постоји већ да акција Срба у ствари представља само једну активну одбрану на обали Јужне Мораве.“ Међутим, односно намера Срба, да изврше пробој ка југу, говорила је та околност, што су и Краљ и Престолонаследник, према извештајима, лично били примили команду. То је без сумње указивало на намеру, као што је био случај и почетком децембра 1914. године, да се од српског војника извуку остатци снаге. Експонирати Краља и Престолонаследника, при тако критичном стању у једној споредној акцији, значило би учинити једну велику политичку неразборитост, што се не би могло претпоставити да би српска Врховна Команда могла да учини. Начелник аустроугарског главног ђенералштаба, Конрад, због већ раније изложеног мишљења, које је имао о вероватном даљем држању Срба, сматрао је да је, контра-акција Срба против Бугара, била први акт очекиваног покушаја пробоја ка југу. Ово га је побудило — пошто још није био извештен о одлуци, према којој је 105. дивизији било наређено да се 13. новембра крене из Крушевца правцем ка Блацу — да 12. новембра упуту ђенералу пешадије фон Фалкенхајну ову представку: „ОБр. 17878. Догађаји код Лесковца указују на то, да српска главна снага још ништа није изгубила од своје борбене снаге. Према томе слободан сам, да још једном нагласим потребу да се две дивизије (25. резервна и 105. пешадиска), које се налазе позади фронта XI армије, употребе за акцију против српске војске.“

ОПЕРАЦИЈЕ XI НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

10. резервни корпус: 107. и 103. дивизија продужују наступање ка Куршумлији, а 101. дивизија ка Прокупљу. У току 12. новембра 107. и 103. дивизија успеле су да избију на линију: Јаворац—Цепница—Црна чука (328), избивши на тај начин из Јанкове Клисуре. 101. дивизија под борбом достигла је превој Гребач на Јастребцу (672). Један пук из 105. дивизије, који је маршовао за 101. дивизијом, стигао је до Шиљевоца. Главнина 105. дивизије добила је наређење, да 13. новембра одмаршује из Крушевца и да се креће као армиска резерва за 10. корпусом, који оперише правцем: Блаце—Куршумлија. 25. пешадиска дивизија остала је и даље на простору Опарић—М. Дренова северозападно од Крушевца. Од дивизија, које су скинуте са фронта XI армије и упућене ка северу, достигле су 6. дивизија простор око Вел. Орашја—Рача, а 11. дивизија (Баварска) налази се јужно од Пожаревца.

ОПЕРАЦИЈЕ I БУГАСКЕ АРМИЈЕ

6. дивизија. Према армиском наређењу ова дивизија има да наступа са својим деловима, који су на левој обали Мораве, ка гребену Малог Јастрепца и да се појави на левом боку српских трупа, које онемогућавају 9. дивизији форсирање реке Мораве на правцу Ниш—Прокупље. У току 12. новембра предузет је покрет од Алексинца и то: 3. бригада, кренула је од Житковца и заузела је Ветрен, где је сачекала артилерију која се овог дана није могла пребацити на леву обалу Мораве; 2. бригада, пребацила је преко Мораве само 2 батаљона, који су заузели коту 426 код села Лознаца; 1. бригада, кренула се од с. Брадарци преко Прасковаче, на леву обалу Мораве и даље овом обалом ка Житковцу, где је челом у вече стигла.

9. дивизија. Због јаког отпора Срба на левој обали Мораве на одсеку од Суповца до Орљана, трупе ове дивизије задржате су на десној обали реке и то: 3. бригада на линији: ушће Нишаве—Белотинац; 2. бригада у резерви код Малошишта, а 1. бригада, која је упућена у помоћ 1. дивизији држи северозападну ивицу Лесковца.

1. дивизија. После јаког контра-напада српских трупа, ова је дивизија повучена ка Лесковцу и то: 1. и 2. бригада до на гребен југозападно од вароши на линију: кота 347—кота 334; од 3. бригаде један пук је код с. Кумарева а други пук источно од Лесковца.

8. дивизија, која се налазила на маршу из Ниша Кутинском реком ка Лесковцу, стигла је овог дана (12. новембра) у вече са челом у Мезграју источно од Власотинаца.

ОПЕРАЦИЈЕ II БУГАСКЕ АРМИЈЕ

На фронту према Приштини. Све трупе које су дејствовале на овом фронту стављене су под команду команданта 3. дивизије, који је од Врховне Команде добио ово наређење: „Задатак вам је да нападнете непријатеља у правцу Приштине а то је од изванредног значаја за резултат операција против Срба. За сутра (13. новембра) предвиђа се груписање трупа које пристижу (1. бригада 7. дивизије и 2. бригада 3. дивизије) ка Бујановцу. Напад на Гиљане има се предузети 14. новембра тако: 2. бригада 5. дивизије, која је на положају: Рајанци—Ропотово—Ранилуг да напада у југозападном правцу, поглавито лево непријатељско крило. 1. бригада 7 дивизије, која 12. новембра стиже код Бујановца, да се 13. новембра креће преко Грамаде (јужно од Бујановца) тако да 14. новембра напада правцем: Подграђе—Гиљане. 2. бригада 3. дивизије, која 12. новембра стиже у Прешево, да се 13. новембра креће преко Мучибабе тако да 14. новембра напада на десно крило срп-

ских трупа код Гиљана. 46. пешад. пук, који је на Копиљаку (стара српско-турска граница), да 13/14. новембра заноћи у с. Хогоште и 14. новембра да предузме напад и обухват левог непријатељског крила. 1. бригада 3. дивизије, која држи положаје код Качаника остаће у дефанзиви до даљег наређења.

На фронту према Тешову. На прихват одступајућих трупа од Тетова упућен је из Скопља 50. пешад. пук, који је у току 12. новембра добио додир са непријатељем на линији: Лирце—Грушчин—Сиричино.

На фронту према Прилепу. 2. бригада 7. дивизије води борбу према Прилепу, коњичка дивизија креће се у обилазак Свињичке главе правцем: Теово—Богумиле—Строшка планина.

На фронту према Кавадару. Трупe пуковника Богданова (3., 49. и 53. пешад. пук) потпомогнуте од стране 2. бригаде 7. дивизије пуковника Писимова и артилериском ватром са леве обале Вардара наступају 12. новембра и стижу на линију; Ст. Градско—Д. Чичево—гребен између Крушевице и Сиркова.

На левој обали Вардара код трупа пуковника Бурмова у току 12. новембра није било никакве промене. Напомена. 1. бригада 5. дивизије стиже у Штип у састав II. армије.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

Општа ситуација српске војске 11. новембра 1915. године и одлука Врховне Команде за повлачење ка Косову

Према I. армији непријатељ је вршио јак притисак на фронт и у правцу Студеничког одреда тежећи да продре ка Ушћу у долину Ибра у позадину армије. Са правца преко Гоча и Бруса примећена је активност непријатељских снага у правцу Јошаничке Бање и ка Рашки, такође у долину Ибра у позадину армије. На правцу Ивањица—Јавор дејствује једна непријатељска дивизија и напада црногорску Ловћенску бригаду на Јавору, тежећи да продре у дубљу позадину наше војске ка Новом Пазару и Митровици, а на правцу Вишеград—Прибој оперише непријатељска снага у јачини једне јаке дивизије. Према Одбрани Београда у току 11. новембра непријатељ је снажно нападао правцем од Крушевца ка Јанковој клисури и успео да заузме Главну Караулу. Заузећем Карауле била је компромитована одбрана трупа Београдске Одбране на првој одбранбеној линији на улазу у Јанкову клисуру, те се борба морала пренети на другу одбранбену линију у теснацу: кота 694—с. Прибреза—Јаворац. Трупe Београдске Одбране биле су јако проређене и уморне, због непрекидних борби и маршова; непријатељ јак и веома активан тежио је да продре кроз Јанкову Клисуру и да на тај начин загрози позадини III.

армије, која је била 11. новембра у повлачењу на планину Јастребац на линију: Поглед—Гребац—Новоселска чука—Црни врх и позадини Тимочке војске која је овог дана била још на Јужној Морави према Нишу. Критичност ситуације трупа Београдске Одбране, III. армије и Тимочке војске била је отежана још и тиме:

1) Што је требало првенствено пребацити у Приштину све колонске возове и коморе не само Одбране Београда, III. армије и Тимочке војске, већ и колонске возове II. армије, која је због угрожености свог комуникациског правца преко Лебана била још 9. новембра принуђена, да упути све своје возове преко Прокупља за Приштину.

2) Што су све горе наведене коморе у одступању преко Блага и Прокупља имале да прођу кроз Куршумлију.

Према II. армији непријатељ је у своме наступању преко Лесковца, 10. новембра био избио до линије: Бојник—Косанчић—Драшковац на левој обали Пусте реке и тиме пресекао не само комуникације II. армије преко Лебана ка Приштини, већ је загрозио боку и позадини те армије. Нападом Тимочке дивизије I. поз., Моравске и Шумадишке див. II. поз. у току 11. новембра бугарска I. дивизија тучена је и пребачена преко реке Јабланице. Заузимањем линије: Брстић—Каменита чука—Црна земља—Орашје довршена је тродневна криза на овом делу фронта, но одмах по овом успеху морала је Моравска дивиз. II. позива бити хитно упућена преко Лебана долином Медвеђе на стари гранични фронт, пошто је због рокирања непријатељских снага из Кончулског теснаца и њеним надирањем левом обалом Криве реке била настала опасна ситуација како за бок и позадину II. армије тако и за лево крило, бок и позадину трупа Нове Области. Према Тимочкој војсци непријатељ је за све време борбе око Лесковца покушавао у више махова да форсира Јужну Мораву на фронту од Пусте реке до р. Турије. Ма да је Тимочка војска ове покушаје успешно спречила, било је вероватно да ће се непријатељска акција у најскорије време са већом жестином поновити. Неповољна ситуација на фронту трупа Нове Области у вези са сталним појачавањем непријатеља према томе фронту уливала је Врховној Команди велику забринутост; неуспех наших трупа на том правцу могао је да буде судбоносан за главну снагу српске војске у старим границама Србије. Из предњих података може се закључити да је општа ситуација српске војске била веома критична. Сви напори Врховне Команде до овога часа ишли су на то, да се у циљу упорне одбране добије у времену док не стигне обећана савезничка помоћ преко Солуна. Сад пак целокупна стратeгиска и тактичка ситуација српске војске императивно је налагала, да се тај начин рада промени,

тим пре што је било јасно, да се у догледном времену не може очекивати ма какав непосредни утицај на операције српске војске од стране савезника. На основу овакве опште ситуације начелник штаба Врховне Команде донео је одлуку да повуче трупе Одбране Београда, Тимочке војске и II. армије из планинског земљишта између Јужне и Западне Мораве ка Косову, како би оне дошле у тешњи додир са трупама у Новој Области и како би се у даљем току могла да отвори комуникација ка Солуну. Тежња Врховне Команде да дође у везу са савезничким трупама које дејствују од Солуна постаје од сад главни оперативски циљ српске војске. За постигнуће овог циља Врховна Команда имала је у плану, да повуче што више снага са северног фронта па да их упути ка Приштини, а у исто време да успорава непријатељево надирање са севера у циљу добитка у времену за намеравану акцију у правцу Скопља.

На основу створене одлуке и плана наређено је:

2) Са О.Бр. 24122 од 12. новембра да Тимочка војска са Комбинованом дивизијом I. поз. и Крајинским одредом изађе из састава II. армије и да буде непосредно под Врховном Командом.

2) Са О.Бр. 24133 од 12. новембра команданту II., III. армије, Одбране Београда и Тимочке војске издата је ова директива:

„После неуспеха на главној одбранбеној линији, Одбрана Београда повлачи се на линију к. 694—с. Пребрза—Јаворац. Наређујем:

1) Да се Одбрана Београда одржи на заузетој линији, докле III. армија не избије на правац: Блаци—Белоњин, те да са њом спречи дебушовање непријатељу из теснаца; а затим кад буде принуђена, постепено ће се повлачити правцем: Барбатовић—Куршумлија—Преполоц—Приштина. Колонске возове одмах евакуисати за Приштину.

2) III. армија да што пре избије на правац: Блаци—Белоњин и да са Одбраном Београда брани излаз из теснаца, а затим кад буде принуђена, заједно са Одбраном Београда повлачиће се постепено правцем: Белоњин—Куршумлија уз Косаницу на Мрдаре у Приштину. Колонске возове одмах евакуисати правцем повлачења армије.

3) Тимочка војска да код Прокупља заузме положај за одбрану правцем од Ниша и Грепца, обезбеђујући бок и позадину III. армије, докле ова не избије на правац: Блаци—Белоњин, а затим повлачиће се правцем Куршумлија уз Косаницу на Мрдаре и Приштину. Крајински одред повлачиће се у правцу Житног Потока и Статоваца постепено, задржавајући наступање непријатељу правцем ка Куршумлији, докле

се Одбрана Београда и III. армија не пребаце на десну обалу Топлице код Куршумлије, а потом ће се повући од Товрљана уз Косаницу на зачељу Тимочке војске. Артиљерију и возове раније упутити за Тимочком војском преко Куршумлије ако их собом не може водити одређеним правцем, а све колонске возове Тимочке војске и њену тешку артиљерију упутити одмах преко Куршумлији и Мрдара у Приштину.

4) II. армија борбом да се пребаци на правац: Лебане—Медвеђа—Приштина, а потом да се постепено повлачи правцем: Медвеђа—Прапаштица—Приштина. Везу одржавати са командом трупа Нове Области и III армијом.

5) За успешно извођење овог маневра у повлачењу потребна је најинтимнија веза и потпуна хармонија у раду између команданата Одбране Београда, III. армије, Тимочке војске и II. армије.

6) Магацини хране за Одбрану Београда, III. армију и Тимочку војску биће за прво време у Блацу, Прокупљу и Куршумлији а затим у Приштини; за II. армију у Приштини.

7) За уређење саобраћаја на заједничким комуникацијама одредити споразумно официре са потребним бројем наоружаног људства од жандарма и коњаника, као одржаче реда и за уклањање свију сметњи, које би редован и брз саобраћај ометале.

8) Наредити благовремену евакуацију из Блаци, Прокупља и Куршумлије свију војних потреба, а на првом месту муниције и хране. Храну текућу првенствено узимати из тих магацина ради олакшања евакуације. Материјал који се стицајем прилика не може евакуисати уништити.

О пријему овога наређења извести.

3) Са О. Бр. 24133 од 12. новембра команданту трупа Нове Области: „Директивом О. Бр. 24133 од данашњег наређено је постепено повлачење са садашњих положаја Одбране Београда, III. армије, Тимочке војске и II. армије. Идеја овог маневра у главном је: дебушовање наших трупа из планинског земљишта између Западне и Јужне Мораве и тешњи додир са трупама у Новој Области у циљу извођења будућих операција под повољнијим условима. Повлачење ће се извршити овим правцем: Одбрана Београда правцем: Јанкова клисура — Барбатовић — Куршумлија — Преполоц — Приштина; III. армија, правцем: Белоњин — Куршумлија уз реку Косаницу на Мрдаре у Приштину. Повлачење ових трупа извршиће се у први мах под заштитом Тимочке војске која ће бранити Прокупље правцем од Ниша и Грепца, а потом се повлачи пре III армије у Приштину. II. армија има да се борбом пребаци на правац: Лебане — Медвеђа, а потом постепено се повлачи правцем Медвеђа — Прапаштица — Приш-

тина. Командантима армија наређено је да одмах евакуишу колонске возове правцима повлачења а команданту II. армије да одржава везу са вама. За даљи рад следоваће наређење“

ОПЕРАЦИЈЕ I. АРМИЈЕ

У току дана (12. новембра) вођене су борбе без мало на целом фронту I. армије. У циљу напада на Смрчак, којега је непријатељ заузео 11. новембра по подне, упућен је у току ноћи 11-12. новембра 2. прекобројни пук III. позива (из Дунавске дивизије II. позива) преко Краљске ка Кошутуци и Смрчку. Пук је стигао 12. новембра у јутру на коту 1185 јужно од Краљске и продужио је покрет ка Кошутуци. Због појаве јаче непријатељске снаге од Смрчка, упућен је 12. новембра пре подне за овим пуком и 1 батаљон 9. пука II. позива. Снага непријатељска на правцу Смрчак — Кошутуца била је оцењена на 6-8 батаљона, а јасно се изражавала његова намера, да обухвати лево крило и бок Дунавске дивизије II позива. Поред 2. прекобројног пука III позива и батаљона 9. пука II позива, упућен је одмах и 7. пук II позива преко Дубочице, Слатине на Гусарицу, те да заштити правац од Кошутуце ка Ђакову и Планиници. Због неповољне ситуације код Дунавске дивизије II поз., а пошто је непријатељ снажно напао и Дринску дивизију II позива долином Рибнице, командант I армије око подне 12. новембра наредио је постепено груписање снага уназад и то: Студенички одред, на линију: Велике Ливаде — Орља глава — Савово. Дунавска дивизија II позива ка Ђаковачкој планини и Тресаонику (Планиница). Дринска дивизија II позива ка планини Студеници, са ослоном десног крила на Велике Ливаде (1274) и јачом везом са Бањским одредом. Напад 2. прекобр. пука III позива ојачан 1 батаљоном 9. пука II позива почео је 12. новембра око 10 часова, али није успео. Око 14 часова пук и батаљон одступили су у неред преко Ћита и Краљске ка долини Дубочице. У то време пред фронтом и левим крилом Дунавске дивизије II позива, са правца од: Лопаштице, Просјанског брда и Борове стране, појавиле су се јаче непријатељске колоне уз Ибар (Од Лопаштице око 4 батаљона а преко Борове стране око 10 батаљона). Из ових разлога, командант Дунавске дивизије II позива 12. новембра по подне наредио је повлачење са положаја испред Маглича у циљу пребацивања на Ђаковачку планину. Пошто је правац Ћита — Краљска био пресечен, то је командант I армије наредио команданту Дунавске дивизије II позива, да у циљу обезбеђења овога правца упуту са Гусарице прве пристигле делове правцем Кошутуце, те да појавом својом потисну непријатеља и заштите овај правац. Делови Студеничког одреда (2 батаљона 4. пука II

поз. и 2 батаљона 6. пука III позива) упућени од Понора и Савова за напад ка Смрчку, успели су од 14-17 часова да подиђу самом темену Смрчка. Командант Ужичког одреда са Чоловог брега известио је да је од 9-16 часова прошло од Борове Стране на Смрчак 10 непријатељских свежих батаљона. На фронту према Троглаву појавила су се 2 непријатељска батаљона и 1 брдска батерија. Командант I армије наредио је команданту Студеничког и команданту Ужичког одреда, да се командант 4. пука II позива на Смрчку не упушта у одлучност, већ да се повлачи ка својим главним положајима. На правцу Ивањица — Велике Ливаде непријатељ је такође предузео покрет од Ивањице и потиснуо наше делове (1. батаљон 2. прекоброј. пука III позива), који су се повукли са Будожелске косе на главни положај Велике Ливаде (кота 1332). Јачина непријатеља цењена је око 1 батаљона и 1 брдске батерије.

Код Дринске дивизије II позива почела је борба у долини Рибнице још од зоре 12. новембра. Непријатељ се непрекидно појачавао и око 15 часова успео да заузме Орловац (1209), али је око 16 часова контра-нападом одбачен ка долини Рибнице и Мељанице. Пред вече непријатељ се ојачао и предузео напад на Баби; борба се развила у теснацу при утоку Соколске реке. Командант Дринске дивизије II позива, утрошивши последње резерве, и видећи јак замор својих трупа, одлучио се, да у току ноћи 12-13. новембра прикупи дивизију на планини Студеници са јачим заштитним деловима остављеним код с. Брезне.

Бањски одред. Око 7 часова 12. новембра, непријатељ јачине око 2 батаљона напао је наш батаљон 5. пука III позива који је затварао правац: Гоч — Пакленик и потиснуо га ка селу Рогавчини. По исказу мештана на правцу: Врњци — Гоч налазе се 2 непријатељска пука. Сем тога примећено је јако надирање непријатеља преко Александровца ка Брусу. Са деловима Тимочке дивизије II позива Бањски одред није могао добити везу. Ради осматрања правца од Бруса ка Јошаничкој бањи и одржавања везе са четом упућеном на Копаоник, послате су из коњичког дивизиона 4 патроле у долину Грашевачке реке ка Брусу. Сем тога, још 11. новембра послате су 3 пешадиске патроле у правцу Бруса и 1 вод за осматрање долине Грашевачке реке. Због немања везе са Тимочком дивизијом II позива, десни бок Бањског одреда био је доста угрожен. Покретом јачих непријатељских делова Грашевачком долином ка Копаонику одред би дошао у врло незгодну ситуацију. Командант одреда молио је команданта I армије за извештај о ситуацији левог крила трупа Одбране Београда, из које би се видело да ли је задржавање одреда

на истакнутом положају ризично. Командант I армије препоручио је, да одред уопште буде прикупљенији на линијама, које су му одређене и да само патроле упућује на веће даљине. Ако се патролама снажно осматра греда, која од Нерађа (1399) коди ка југу до с. Паљевштице, увек ће се моћи пре непријатеља стићи, да се он дочека, ако би од Бруса пошао у правцу: Криве реке, Мачковца и Осредца.

Командант Дунавске дивизије II позива око 22.30 часова чинио је представку у којој је у главном изложио:

а) Да су му пукови због дугих маршова и борби јако смањени и броје једва 2000 пушака.

б) Да би заузимање положаја Ђаковичке планине, на коју не може да се извуче ни један топ, незгодно утицало на људе, који су увек илзожени јакој непријатељској ватри.

Командант Дунавске дивизије II позива тражио је, да се повуче на следећи положај, где ће бити прикупљенији, где ће моћи уредити трупе, снабдети их, повратити ред и извући артилерију. Командант I армије и ако је увиђао тежак положај својих трупа, због огромних тешкоћа у погледу кретања, снабдевања и исхране а нарочито лишених сваке помоћи артилерије у оваком планинском терену, ипак је наредио команданту Дунавске дивизије II позива, да се са трупама задржи на Ђаковичкој планини, а да трупе Ужичког одреда и један од својих најзаморнијих пукова упути ка Ушћу, у армиску резерву. Најзад поводом добивеног извештаја аеропланским извиђањем, да се непријатељ у јачини једног пука већ налази на Вел. Ливадама југоисточно од Ивањице (што још није било проверено), командант I армије наредио је, да се 4. пук II позива и 6. пук III позива још ноћу од Смрчка повуку у висину с. Савова, с. Орља Глава и Чаља, а одред са Великих Ливада да дође на Столовак са наслоном на положаје код с. Рудине. Бањском одреду наређено је, да слабије непријатељске делове пред фронтом протера, а према ранијем наређењу, за случај јачег потиска непријатеља да се постепено повлачи правцем Јошаничке реке. Трупе I армије у току ноћи 12./13. новембра вршиле су повлачење и почеле избијати на нове положаје: Столовак—Савово—Ђаковичка планина—Тесаоник—Студеница—Шанац (Велике Ливаде 1274). Заштитнички делови остављени су на правцима покрета.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

По пријему извештаја о паду Главне Карауле командант Одбране Београда 11. новембра издаје наређење О.Бр. 5070 у овоме:

„10. пук I. поз. потиснут је са Главне Карауле и тиме је онемогућена даља одбрана на положајима на улазу у тес-

нац. Због тога ће се сутра 12. овог месеца примити борба на другој одбраненој линији код Тимочке дивизија II. позива. Наређујем:

1) Да се трупе са прве одбранене линије повуку ноћас и то 11. пешад. пук I. поз. и 11. пук III. поз. у састав Шумадиске дивизије I. позива; 13. пук I. поз. у састав Тимочке див. II. поз. а 7. пук III. поз. са Дунавским дивизионом на Барбатовачку косу код с. Вишесла (875), ради заштите левог бока трупа Одбране Београда на правцу од Пожара и Равне Главе;

2) Тимочка дивизија II. позива да обрати пажњу на своје десно крило на правцу од Главне Карауле, и ако је слабо поседнуто онда га још ноћас ојачати. Кад буде принуђена на повлачење доћиће на Барбатовачку косу ради прихвата Шумадиске дивизије I. поз., кад ова буде принуђена на повлачење.

3) Командант Шумадиске дивизије I. позива наредиће да одред упућен по мом наређењу О.Бр. 5069 не иде даље од с. Начарађе. Сем тога командант Шумадиске дивиз. I. позива ради заштите свога левог бока успоставиће везу са 7. пуком III. позива на коти 875 на Барбатовачкој коси. Команданту коњичког дивизиона на Доброј води и Црној чуци (888) наредити да ступи у везу са комбинованом коњичком бригадом, коју је командант III. армије упутио на тај правац.

4) Штаб команде Одбране Београда полази сутра у 8 час. за Куршумлију.“

Од команданта III. армије добивен је овај извештај: За данас 12. овог месеца наредио сам да Дунавска дивизија I. позива маршује у Суви До и ставља се на расположење команданту Одбране Београда као појачање. Дринска дивизија I. позива маршује до Концела, а Браничевски одред до Балинозаца. Сутра настављам покрет и намеравам, да с обзиром на ситуацију свом снагом помогнем Одбрану Београда. На линији Поглед—Гребац—Новоселска чука—Јасенова вода остављене су јаке заштитнице. Данашње повлачење непријатељ је слабо узнемиравао. После овог извештаја командант Одбране Београда издаје команданту Шумадиске див. I. позива, Дунавске I. поз. и Тимочке дивизије II. позива ово наређење.

„III. армија отпочела је покрет са Јастребца ка Куршумлији. Дунавска дивизија I. позива доћиће у Суви До и ставља се на моје расположење, Дринска дивиз. I. поз. стићиће вечерас до Концела а Браничевски одред до Балиноваца. Тимочка дивизија II. поз., кад буде принуђена на повлачење са положаја к. 694—Пребрези—Јаворац, повућиће се на Барбатовачку косу, коју ће посетити ради прихвата Шумадиске дивиз. I. поз., кад ова буде принуђена на повлачење, хватајући десно везу са Дунавском дивиз. I. позива. Дунавска

дивиз. I. поз. одмах по доласку код Суводола посешће положај: Шанац (к. 470)—к. 443 (код Суводола)—Бандера ради прихвата Шумадишке дивиз. I. поз., као и ради осигурања бока осталим трупима III. армије за време њиховог марша ка Куршумлији. Лево ступити у тактичку везу са Тимочком дивиз. II. поз., кад буде стигла на Барбатовачки положај, а и са Шумадишком дивиз. I. позива одржавати тесну везу.

Шумадишка дивизија I. поз. кад буде принуђена на повлачење са положаја Драгомировац—Трбуњски виногради—567 повућиће се на Пљаково, ако дотле не буде што друго наређено. Како ће се са доласком III. армије код Куршумлије, ситуација на овом правцу јако побољшати и како је II. армија отпочела да односи победе над Бугарима, то ће команданти дивизија настати да се клонули дух код војника подигне на тај степен, који је био у почетку операција. За сад је штаб Одбране Београда у Блацу, а где ће се после преместити, јавиће се накнадно.

Распоред Дунавске дивизије I. поз. 11. новембра, кад је стављена на расположење команданту трупа Одбране Београда био је овакав: 4. прекобројни пук (1500 пушака) на предстражи на Равној гори (к. 1363); 9. пук I. поз. (1500 пушака) на Страцимиру; 12. пук I. поз. (600 пушака) и 18. пук I. поз. (800 пушака) на гребену позади Равне горе; 4 брзометне пољске батерије и Дебанжов вод на маршу од с. Кординца ка Д. Релинцу; 1 брзомет. пољска батерија у Великој Плани; 1 брзомет. пољ. батерија на гребену Равна гора; 1 брд. батерија (4 Крупова оруђа) на Равној гори. Комбинована коњичка бригада: 3 ескадрона Дунавског и 3 ескадрона Дринског дивиз. коњичког пука (свега 400 сабаља) на Великој Равни (гребен између Вел. Јастребца и Јанкове клисуре). Пионирски полубатаљон на оправци путова од Грпца (друм Рибари—Прокупље преко Г. Кардица до Концеља), а делом на путу Равна гора—В. Плана. Први степен колонске коморе између Концеља и Тулара, II степен између Тулара и Д. Крчмара. Дивизиски штаб у Великој Плани. Према заповести команданта III. армије да се Дунавска дивизија I. позива прикупи код Суводола и стави на расположење команданту трупа Одбране Београда одаслао је командант Одбране Београда команданту ове дивизије ово наређење:

- 1) Да 18. пук одмах одмаршује у Лазаревац.
- 2) Да 12. пук смени предстраже 4. прекобројног пука и 9. пука I. поз. и остане на Јастребцу до даљег наређења; ако буде принуђен борбом на одступање да се повлачи ка Суводолу, с њим да остане и брдска батерија.
- 3) 4. прекобројни пук и 9. пук I. поз. чим буду смењени да домаршују, први у Г. и Д. Драгушу; други у Суводол.

4) Артиљерија да маршује у с. Претежани (осим брдске батерије).

5) Коњичка бригада да остане на В. Равни, одржавајући везу десно са предстражом на Страцимиру, лево са трупима Шумадишке дивизије I. поз. извиђајући напред.

6) Пионирски полубатаљон да се прикупи у Притежану.

7) Дивизиско завојиште да дође у Белоњин.

8) Борбени део колонске коморе у Туларе.

9) Трупна комора у Барлову.

10) I. степен колонске коморе у Д. Крчмару, II. степен код Врела.

11) Дивизиски штаб у Драгуши.

С обзиром на дужину марша, каквоћу путова и замореност трупа, рачунао је командант Одбране Београда да ће трупе стићи на одређена места једва у току дана 12. новембра а можда у ноћ 12-13. новембра. За осигурање левог бока трупа Београдске Одбране, 12. пук I. поз. и батерија стигли су 11. новембра у 15.25 часова до Пачарађе, а коњички дивизион у 14 часова у Магово, у горњем току р. Топлице. У току 12. новембра непријатељ је нападао на положај: к. 694-с. Пребреза—Јаворац, и пред мрак успео да заузме Јаворац, на коме, због вертикалног терена, није могла, да се постави артиљерија и који је био међутим изложен јакој непријатељској артиљериској ватри. Због тога се борба пренела на положај: Драгомировац—Трбуњски виногради к. 557—к. 601.

По пријему директиве Врховне Команде О.Бр. 24133 од 12. новембра командант Одбране Београда издао је у 23.30 часова заповест О.Бр. 5091 ове садржине: Команданту Тимочке дивиз. II и Шумад. I позива. Према директиви Врховне Команде О.Бр. 24133 од 12. овог месеца трупе Одбране Београда заједно са трупима III. армије имају да заштите повлачење Тимочке војске, која се прикупља код Прокупља и која има да се креће правцем преко Белоњина и Куршумлије за Приштину, Дунавска дивизија I. поз. се искупља на линији Шанац к. 443—Бандера и 13. новембра, командант III армије примаћиће је ближе десном крилу Шумадишке дивиз. I. поз. Дринска дивиз. I. поз. искупља се у Концељу, па кад се прикупи, примаћиће се такође ближе десном крилу Шумадишке дивизије I. поз. Стога наређујем:

1) Да се Шумадишка дивиз. I. поз. што дуже брани на свом садањем положају, а затим кад буде принуђена на повлачење, да се прикупи на десном крилу Барбатовачке реке од друма Барбатовица—Куршумлија до села Тмаве, где ће доћи у везу са левим крилом III. армије код Плочкика, кад се она буде тамо повукла.

2) Да се Тимочка дивизија II. поз. распореди на левом крилу Барбатовачког положаја од друма до Вишесла, где ће ступити у везу са 7. пуком III. позива. На положај Кутловачко брдо оставити један јак здружен одред, који ће дати што дужи отпор, кад се Шумадијска дивизија I. поз. буде повукла са свог садањег положаја.

3) Све колонске возове, без којих трупе могу да остану дуже времена, одмах упутити за Приштину.

ОПЕРАЦИЈЕ III АРМИЈЕ

Због неповољне ситуације код трупа Београдске Одбране, командант III. армије послао је 12. новембра у 1 час наређење О.Бр. 8356 из Прокупља ове садржине: „На правцу према Лесковцу трупе II. армије имале су у току 11. новембра знатан успех, и непријатељ се у нeredу повлачио ка Лесковцу. Општа ситуација захтева да III. армија са својом главином настави покрет преко Прокупља ка Блацу и Барбатовцу. Наређујем:

1) Дунавска дивиз. I. поз. оставља на Погледу као заштитницу 2 батаљона пешадије са 1 пољском брзомет. батеријом, а са остатком дивизије маршује данас 12. новембра до с. Суводола. Возови који имају правити велики обилазак друмом, да маршују до Концеља. Дивизија се ставља на расположење команданту Београдске Одбране чији је штаб у Блацу.

2) Дринска дивиз. I. поз. оставља на Грeпцу као заштитницу 1 пук пешадије са 1 пољском батеријом. Остатак дивизије маршује 12. овог месеца преко Трнаве до Концеља, где да занoћи северно од друма. Даљи покрет по новом наређењу.

3) Браничевски одред, оставља на Новоселској чуци и Јасеновој води заштитницу: 1 пук пешадије и 1 Дебанжову батерију. Са остатком одреда да се прикупи 12. овог месеца код с. Балиноваца, где ће добити ново наређење.

4) Заштитнице да остану на положајима, док не буду јачом снагом приморане на одступање или док не добију наређење да одступе. Подигнуте телефонске линије да им се оставе за везу са армиским штабом. Међу собом да држе непрекидно везу. Путове запречавати рушењем мостова и засекама већих дрвета на путу.

5) Комбинована коњичка бригада остаје на своме месту у саставу Дунавске дивиз. I. поз. и руководи се према покретима трупа Београдске Одбране.

6) 8. пук I. поз. маршује од Прокупља такође у Суводол у састав своје дивизије.

7) II. степен колонских возова да одмаршује на простор Куршумлија—Врело, а I. степен на простор Горњи Плочник—Крчмар.

8) Штаб армије у Прокупљу.

У току 12. новембра по подне трупе III. армије биле су у покрету према горњој заповести. Заштитнице се под борбом полако повлаче на главни одбранбени положај.

Ситуација III. армије у вече 12. новембра

а) Дунавска дивиз. I. поз. у прикупљању је код с. Лазаревца и Суводола. Њена заштитница је на Погледу. Комбинована коњичка бригада је на Великој Равни.

б) Дринска дивиз. I. поз. у прикупљању је код Концеља. Њена заштитница потиснута је 12. новембра у 16.30 часова са Грeпца и зауставила се јужно од Цигoље.

в) Браничевски одред прикупио се код с. Бралиноваца. Заштитница је на Новоселској чуци. Одред је добио у 18 часова наређење, да се заштитница стави под команду заштитнице Дринске дивиз. I. поз., а остале трупе да одмаршују на десну обалу Топлице и поседну Точански вис фронтом ка северу.

г) Са трупама, које се прикупљају у околини села: Лазаревца, Суводола и Претежана, командант III. армије намерава да садејствује трупама Београдске Одбране.

д) Од села Плочника па јужно ка Куршумлији била је велика закрченост возова II. и III. армије, Београдске Одбране и Тимочке војске.

Командант III. армије издао је наређење О.Бр. 8374 12. новембра у 23.35 часова у Куршумлији ове садржине: „Трупе Одбране Београда држе положаје на линији: Драгомиравац—Трбуњски виногради-к. 567—к.601 северно од с. Трбуња и с. Рашице. Тимочка војска прикупила се код Прокупља и штити правце од Мрамора, Суповца и Грeпца. Трупе III. армије у покрету су ка Куршумлији и сутра 13. тек. месеца потпомагаће потреби трупе Одбране Београда у циљу да се успори надиграње непријатеља из Јанкове клисуре, а потом да се непријатељ и потуче нашим прикупљеним снагама. Наређујем:

1) Дунавска дивиз. I. поз. прикупља се у околини Суводола и спрема, да се може најдаље око подне кренути у помоћ Шумадијској дивиз. I. поз. у правцу Драгомираваца, у ком циљу извиђа правце за покрет и излазак на фронт: Драгомиравац—Придворица. Њена заштитница на Равној Гори остаје и даље тамо и управља се према Тимочној војсци, повлачећи се преко Голаче и Вел. Плана ако буде на то принуђена.

2) Дринска дивизија I. позива, прикупља се на простору: Блаце—Тулари, ради евентуалне употребе правцем као и Дунавска. Њена заштитница са Грeпца задржава непријатеља.

на положају јужно од Џигоља по наређењу команданта Тимочке војске.

3) Браничевски одред у покрету десном обалом Топлице за положај Точански вис по раније издатом наређењу, прикупиће се на овом положају и спрема се за одсудну одбрану. Његова заштитница на Новоселској чуци на Малом Јастребцу повлачи се по наређењу команданта Тимочке војске, а потом долази у састав одреда на Точански вис.

4) Комуникациски правац за ову армију је пут уз реку Косаоницу на Мрдаре—Подујево—Приштина. Сви возови упућени на пут преко Преполца, који су прешли Куршумлију, продужиће тим путем а они, који ће сутра 13. новембра у јутру и доцније стићи до Куршумлије, да се упуте путем уз Косаоницу и да стигну на простор с. Рача с. Рудари. Понова наређујем: да се најстрожији надзор води над кретањем комора, те да ове брзо одилазе. За овај циљ употребити свако средство. У току 13. тек. месеца, да се на сваки начин очисти друм Прокупље—Куршумлија од возова I и II. степена ове армије.

5) Армиски штаб у Куршумлији.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Према наређењу Врховне Команде О. Бр. 24133 од 12. новембра Тимочка војска изашла је из састава II. армије и стављена понова непосредно под Врховну Команду. По споразуму са командантом III. армије, заштитница Дринске дивиз. I. поз. стављена је под команду Тимочке војске док год се ова заштитница буде налазила на правцу: Гребцац—с. Плана ради заштите повлачења трупа III. армије. Због повлачења III. армије ка Блацу и Барбатовцу, командант Комбиноване дивизије I. поз. наредио је да трупе десног и средњег одсека и даље остану на Морави за одсудну и непосредну одбрану реке и да трупе левог одсека повију своје лево крило и да одбранбена линија иде од ушћа р. Слатине до Суповачког моста па преко В. Преслаба—Змијине главе—Ристиног пикета до Крста где има ухватити везу са Браничевским одредом. На овај начин 2000 пушака бране одсек од 18 км и то под правим углом. Команданту 5. прекоброј. пука који је био под командом Тимочке дивиз. I. поз. наређено је да се преко с. Дубова што пре крене за Прокупље, где ће сачекати Комбиновану дивизију и ставити се под команду тога команданта. Заштитница Дринске дивиз. I. поз. нападнута је на Гребцу и потиснута у 16.25 часова ка селу Клисурици. Због тога командант Тимочке војске у току ноћи 12/13. новембра доноси одлуку да повуче Комбиновану дивизију I. поз. на положаје западно од Прокупља. На основи директиве Врховне Команде

О. Бр. 24133 од 12. новембра командант Тимочке војске у 16.20 часова издаје наређење О. Бр. 909 ове садржине:

„Због неуспешне одбране трупа Одбране Београда на главној одбранбеној линији, иста се повлачи на линију: кота 694—Пребрези—Јаворац. III армија има да избије на правац Блаце—Белоњин и да са Одбраном Београда брани правце на излазу теснаца. Тимочка војска има задатак да код Прокупља заузме положај за одбрану правца од Ниша и Гребца, обезбеђујући бок и позадину III. армије, док ова не избије на правац Блаце—Белоњин. Остављене заштитнице III. армије на Јастребцу у току данашњег дана нападнуте су надмоћнијом снагом на линији: Гребцац—Новоселска чука. Ове заштитнице повућиће се у току ноћи на положаје код с. Џигоља, стога наређујем:

1) Да се Комбинована дивизија I. поз. повуче на положаје западно од Прокупља и да затвори правце: Ниш—Прокупље и Гребцац—Прокупље.

2) Да се Крајински одред постепено повлачи правцем преко Злате—Житног потока—Статовца и Товрљана, задржавајући непријатељско наступање правцем ка Куршумлији, док се Одбрана Београда и III. армија не пребаце на десну обалу Топлице код Куршумлије, а потом ће се од Товрљана повући уз Косаоницу на зачеље Комбиноване дивизије I. позива.

3) Повлачење отпочети у сумрак данас 12. новембра и под заклоном ноћи, командант Комбиноване дивизије I. позива заузеће положаје западно од Прокупља а Крајински одред источно од Злате.

4) Десна побочница Комбиноване дивизије I. позива кретаће се преко: Шеварина—Албацице—с. Отинац—Кале а лева побочница Крајинског одреда преко: Студеница—с. Пасјаче—Јабучева (к. 1131)—Јованове Главе—к. 941. Лева побочница Крајинског одреда и десна побочница Комбиноване дивизије I. поз. имају доћи у што тешњу везу.

5) Са заштитницом III. армије, Комбинована дивизија I. поз. доћиће у најтешњу везу. Крајински одред одржаће везу десно са трупама II. армије, ради једновременог повлачења са трупама те армије.

6) Тешку артилерију и возове упутити што пре уназад ка Куршумлији и даље уз Косаоницу преко Мрдара у Приштину.

7) При пролазу кроз Прокупље трупе снабдети са што више хране и муниције. Војницима издати на руке што већи број оброка хране и муниције. Крајински одред задржаће једну Дебанжову батерију, а осталу артилерију упутити преко Прокупља и Куршумлије на Мрдаре.

8) При покрету возова најстрожије се придржавати наређења односно одржања стране пута одређене наредбом команданта II. армије о томе.

9) Магичини хране налазе се у: Прокупљу, Блацу, Куршумлији и Приштини.

10) Штаб ове војске одлази сутра 13. новембра из Прокупља у с. Концељ, где ће бити истог дана у подне.

Браничевски одред због повлачења заштитнице Дринске дивиз. I. поз. са Гребца добио је од команданта III. армије наређење:

а) Да остави један пук (13. пук III. поз.) са једном батеријом на Новоселској чуци као заштитницу, која ступа под команду команданта заштитнице Дринске дивиз. I. поз.

б) Да батерије и возове упути преко Гребца ка Прокупљу а са осталим трупима да одмаршује на десну обалу Топлице и поседне Точански вис са фронтом према северу.

Командант Тимочке војске наредио је команданту заштитнице Дринске дивиз. I. поз. да се на заузетом положају код с. Џигоља задржи цео дан 13. новембра, како би створио потребно време Комбинованој дивизији, да се са Мрамора повуче западно од Прокупља, и да се по завршеном задатку, повуче ка с. Мршљеву, одржавајући везу са Комбинованом дивизијом I. позива као и са заштитницом Дунавске дивизије I. поз. и Браничевског одреда. Према прикупљеним податцима 12. новембра знало се о непријатељу ово:

а) Код Комбиноване дивизије I. позива на десној обали Мораве врло слаби непријатељски делови. Непријатељ није дејствовао, до села Чечине на левој обали Мораве нема ни једног непријатељског војника. Код села Трупале по исказима мештана налази се 9. бугарски пук, батерија која је 11. новембра била код Пасје пољане није више тамо. Хаубичке батерије испод Бубња нема више. Пољска батерија код Новог Села не јавља се. Око 10 час. 12. новембра примећена је једна колона пешадије јачине од 2 батаљона, да се креће од Комрена ка Градском Пољу. Око 4 часа по подне била је ова колона на Пиротском друму са челом код Кутинске реке. Велика комора видела се упаркирана код Горње Врежине. По исказу патрола аустриске коњичке патроле стигле су у село Тешицу док артилерија маршује друмом за Грејач.

б) На северном фронту ситуација је нејасна. На Црни врх је стигао само коњички ескадрон, а Браничевског одреда још нема.

в) Код Крајинског одреда непријатељска хаубица која је променила свој положај од 11. новембра дејствовала је у јутру 12. новембра са више десетина метака. Наредник 36. бугарског пука заробљен код с. Чапљинца при покушају

прелаза преко Мораве изјавио је, да је после борбе на Ветрену и Црном врху код Зајечара његов пук дошао у Ниш 6. или 7. новембра. У Нишу је био два дана, а одатле кренуо се у с. Малошиште и Курвин град. Десно од њега био је 57. пук, а лево 17. пук. За остале пукове није знао где су. Овај пук припада 9. дивизији, која је у ово време имала 4 брдске, 2 пољске и 1 хаубичку батерију.

Дејство Браничевског одреда. 12. новембра рано из јутра ордонанс официр III. армије донео је заповест О.Бр. 8356, да се одред прикупи око Балиновца североисточно од Прокупља, остављајући заштитницу на Јасеновим водама; 8. пук III. позива са комбинованом батеријом, који је био на Црном Врху и који је накнадно додељен одреду, остаје као заштитница. 8. пук III. позива посео је заштитнички положај, али није могао ухватити везу са заштитницом Дринске дивизије I. позива на Грпцу. Око 18 часова добивена је заповест III. армије О.Бр. 8355, да се остави 8. пук са батеријом на Новоселској чуци, као заштитница која да се стави под команду команданта заштитнице Дринске дивизије I. позива; а са осталим трупима да се одмаршује на десну обалу Топлице и поседне Точански вис фронтом ка северу. Заповест се издаје, али се могао кренути само 9. пук III. поз. јер 1. батаљон 12. кадров. пука још није био дошао са положаја на Јастребцу. И ако је послата пешад. патрола, у јачини једног вода и цео ескадрон III. позива да то наређење преда 1. батаљону 12. пука, ипак је било јако сумњиво да ће тај батаљон стићи, јер се сазнало у Прокупљу у 4 часа од начел. штаба Тимочке војске, а тако исто и од изаслане патроле, да је заштитница Дринске дивизије I. позива још синоћ напустила положај Гребца, а непријатељ заузео Клисаницу и Д. Девчу и на тај начин одсекао трупе овог одреда које су остале на положају. Ипак су предузете све мере, да се ове трупе обавесте о стању и да се у току ноћи по сваку цену повуку, крену преко Прокупља и дођу на Точански вис. Командант 3. прекобројног пука (заштитница Дринске дивизије I. позива) извештен је о стављању под његову команду 8. пука III. позива и наређено му је да тај пук по извршеном задатку упути на Точански вис. 9. пук III. позива и 4 топа 6. позициске батерије (2 топа те батерије задржао је командант заштитнице на Грпцу) кренули су преко Прокупља за Точански вис. Брдски вод по споразуму са начелником штаба Дринске дивизије I. позива такође је придат тој дивизији. 1. батаљон 12. кадров. пука извукао се у 19 часова са Јасенових вода и одмаршовао у састав одреда.

ОПЕРАЦИЈЕ II. АРМИЈЕ

У току ноћи 11/12. новембра која је у главном прошла на миру, командант II. армије наредио је ово:

Велики Рат Србије

а) Команданту Моравске дивизије II. поз., под чијом је командом стајала Тимочка дивизија I. поз. и Шумадиска дивизија II. поз., да продужи рад како би се што више искористио постигнути успех, не компромитујући трупе и задобивене резултате, а нарочито да се ослободи и осигура пут: Лебане—Бојник. Тимочка дивизија I. поз. ојачана је из Тимочке војске 5. прекобројним пуком, кога је командант армије упутио у Бојник.

б) Коњичкој дивизији и Крајинском одреду да садејствују у горњем раду дејствујући у бок и позадину непријатеља у правцу Лесковца и Власотиначког моста. Да се врше што већа и даља извиђања у Ветерничкој долини, нарочито правцима, који изводе у долину Јабланице.

Према горњем наређењу, командант Моравске дивизије II. поз. наредио је за 12. новембар ово:

1) Тимочка дивизија I. поз. сасређује се ближе своје десном крилу (к. 410—Равна Дубрава); обезбеђује пут Бојник—Лебане и ступа у чврсту везу са Јужно Моравским трупима.

2) Моравска дивизија II. поз., прикупља се на линији: Стрељаник—Брестих—Муфтирова чука (одмах северно од Брестиха), а Шумадиска дивиз. II. поз. са главнином на линији: Пашина Трла—Орашје (410).

3) Свака од ових дивизија има да упути јаче гонеће одреде пред својим фронтом до Јабланице и преко ње, ако буде могуће.

Ситуација 12. новембра. Трупе под командом команданта Моравске дивизије II. поз. биле су у току 12. новембра у овом распореду:

а) Шумадиска дивизија II. поз. остала је у главном на положају заузетом 11. новембра: Пашина Трла—Орашје. Њени гонећи одреди управљени су ка Горњој и Доњој Стопањи.

б) Моравска дивизија II. поз. рокирала је до фронта: Стрељаник—Брестих—Муфтирова чука 3. пук II. поз. отишао је зором у гоњење непријатеља на фронту Свирце—Лесковац.

в) Тимочка дивизија I. поз. сасређивала се ближе свом десном крилу, заузимајући линију: Прекопчелички забран—Равна Дубрава—Брестих.

Онепријатељу су добивени у току 12. новембра ови податци:

1) Противник држи Хисар код Лесковца а има својих трупа на левој обали Јабланице код с. Свирце.

2) 3. пук Моравске дивизије II. поз., који је отишао у 4.15 часова у гоњење према Лесковцу стигао је до Миланова, где је добио пешадиску и артилериску ватру.

3) Од Лебана непријатељ је у јачини 5—6 батаљона и 1 батерија одступао ка Лесковцу. Према наређењу команданта II армије, командант Коњичке дивизије наредио је команданту 2. коњичке бригаде да надире ка Лесковцу у циљу пресецања одступнице тој колони.

4) Командант Тимочке дивизије I. поз. упутио је 1. коњички пук у гоњење ове колоне десном обалом Јабланице, а Шумадиска и Моравска дивизија II. поз. тукле су ову колону артилериском ватром. Зачеље ове непријатељске колоне било је око 11.15 часова у с. Бошњаку.

Стање у вече 12. новембра било је овакво: Одреди пред фронтом Шумадиске дивизије II поз. задржани су на левој обали Јабланице. 3. пук Моравске дивизије II. позива у гоњењу задржан је непријатељском пешадиском и артилериском ватром између Цернице и Јабланице, где се непријатељ чврсто држао и покушавао против-нападе. Према Тимочкој дивизији I. поз. непријатељ је развио један батаљон са 2 топа код с. Жеглова, а према Равној Дубрави 3 чете. На Каменитој чуци имао је око 2 батаљона и 2 брдска топа. 20. пук Тимочке дивизије I. позива нападао је Камениту чуку, 2. пук II. позива послао му је 5 чета појачања, а командант Моравске дивизије II позива упутио му је Мухамедански батаљон да нападне преко Придворнице. Међутим Каменита Чука остала је у непријатељским рукама, а тако исто и Черничко брдо. По обавештењима и испитивању двојице заробљеника из 25. бугарског пука (1. Софиска дивизија) излази да Тимочка дивизија I. позива (њен 15. пук) није био посео Камениту чуку, већ је погрешно и отишао на неку другу тачку. Командант I. Софиске дивизије, коме су у боју 11. новембра била потучена 4 пука (1., 6., 41. и 42.) имао је у резерви 2. бригаду у Лесковцу, састављену од 25. и 26. пука. Да би прихватио своје потучене пукове, он је упутио ову бригаду из резерве унапред. Та је бригада заузела делом 25. пука Камениту чуку, која није била поседнута, а развила се лево и десно од ове тачке, заузев Черничко брдо и к. 312. 3. пук Моравске дивиз. II поз., који се као гонећи одред налазио са главнином код с. Миланова енергично се одупро нападима ове бригаде, који су више пута били понављани, на просторији од к. 312 до Г. Стопање. Благодарећи умешном и храбром држању команданта 3. пука, непријатељ, и ако надмоћнији, није имао на овом делу никаква успеха. Кад је пала ноћ, непријатељ је сам напустио своје положаје и повукао се ка Лесковцу и Јабланици; тако је напустио и Камениту чуку, коју је 20. пук Тимочке дивизије I поз. заузео тек 13. новембра у јутру. По непровереним извештајима непријатељ је

евакуисао и варош Лесковац. Наша 2. коњичка бригада за-
ноћила је код Придворнице.

Јужно Моравске трупе држале су у јутру 12. новембра
линију: Куртуз—Црни врх—Булекар—Тупалски вис—Кара-
ула Свирци. У додиру су са предњим деловима Тимочке
дивиз. 1 поз. Кад се непријатељ повукао ка Лебанима, ко-
мандант Јужно Моравских трупа наредио је да трупе пре-
дузму покрет до Шуманске реке. Батаљони са Куртуза из-
били су до подне у Лебане. Јужно Моравске трупе биле су
12. новембра у вече у оваквом распореду: Једним делом држе
положај Бувци—положај код Лебана, осматрајући у правцима
Гргуровца и Врановца. Сва остала снага груписана је на
фронту: Прапаштица—Хајкобила—кар. Свирачка—Тупалски
вис—положај код с. Сковрча.

*Пребацивање II. армије са праваца: Прокупље — Кур-
шумлија на правац: Лебане — Медвеђа — Приштина*

Врховна Команда издала је још 5. новембра команданту
II. армије наређење О. Бр. 23699 ове садржине: „Чим Тимочка
војска стигне на Мрамор ставља се под вашу команду. За-
датак је ваше армије за сад, да обезбеђујете правце: Про-
купље — Куршумлија — Преполац и Лесковац — Лебане
— Медвеђа — Приштина. Северно од вас на Грпцу и М.
Јастребцу биће III. армија. Кад се III. армија буде повукла
ка Прокупљу, тада се ви имате пребацити са целокупном
снагом на правац: Лебане — Медвеђа — Приштина“.

У ово време 12. новембра правац: Лесковац — Лебане
био је са југа угрожен. У Прокупљу и Лебанима налазила се
сконцентрисана сва храна и муниција, која се могла извући из
Ниша. Од попречних комуникација између правца Мрамор
— Прокупље и Лесковац — Лебане био је употребљив само
пут: Прокупље — Житорађа — Бојник — Лебане и то под
заштитом трупа источно од овог правца. Имајући ове окол-
ности у виду, командант II. армије молио је Врховну Команду
за опширније упутство, шта да ради ако се не може да изврши
пребацивање по наређењу Врховне Команде и моли је, да му
се јави задатак и састав Тимочке војске, као и одсек на коме
ће се III армија задржати, кад буде II. армија требала да от-
почне повлачење по поменутом наређењу. Врховна Команда
са О. Бр. 23744 од 7. новембра одговорила је ово: *Врховна*

1) С обзиром на општу ситуацију и потребу, ви се са ар-
мијом морате пребацити на правац: Лебане — Медвеђа —
Приштина на начин који нађете да је најпогоднији, пошто
овај правац мора бити обезбеђен са довољном снагом. Ако
правац Лебане — Лесковац буде угрожен или ако падне на
руке непријатељу, онда је ваш задатак, да борбом потиснете
непријатеља са тог правца уз садејство Ветерничких трупа.

2) Пребацивање трупа са Мрамора отпочети онда, чим
III армија буде стигла на положаје источно од Прокупља.

3) III. армија, кад напусти линију: М. Јастребац—Гребац
— Поглед (к. 1564), повућиће се ка Прокупљу и зауставити
се ради отпора источно од Прокупља све дотле, докле то
буде захтевала ситуација трупа Одбране Београда на Јан-
ковој клисури.

4) Тимочка је војска стављена под вашу команду са
задатком, који јој ви будете дали. Њен је састав: Комбино-
вана дивиз. 1. поз. и Крајински одред од 2 пука III поз. и 1
пука последње одбране старца са артилеријом и водом ко-
њице“.

У току 11. новембра III армија била је избила на линију:
Поглед—Гребац—Новоселска чука. Због неповољне ситуа-
ције код трупа Одбране Београда, командант III армије на-
редио је да Дунавска дивизија 1. поз. одмаршује 12. новембра
у Суводол на расположење команданта Одбране Београда, а
Дринска дивиз. 1. поз. да крене до Концеља, с тим да заштит-
нице остану на Јастребцу. *Према томе 12. новембра дошао*
је и моменат за пребацивање II армије на правац: Лебане—
Медвеђа—Приштина. Овог дана 12. новембра у 8 часова
одржана је у штабу II. армије седница команданта II. и III.
армије и Тимочке војске и њихових начелника штабова на
којој су регулисана питања како ће се II. армија најцелисход-
није пребацити на правац Лебане—Медвеђа, а III. армија са
Јастребца изићи на Плочничке положаје.

Командант II армије изнео је на решавање питања:

1) Да ли да отпочне прибирање и повијање на нов пра-
вац: Лебане—Медвеђа 12. или 13. новембра у зору обзиром
на садању ситуацију? Решење: Да се причекају извештаји од
трупа, а да повлачење Тимочке војске отпочне 13. новембра
у зору.

2) На који начин да се регулише повлачење левог крила
Тимочке војске и заштитнице III. армије које држе: Црни врх
— Поглед и Гребац на Јастребцу? Решење: Пошто је лево
крило Тимочке војске код Суповца сувише удаљено од
правца даљег одступања ка Бојнику, командант Тимочке
војске мисли, да треба раније да се повуче што је усвојено
с тим, да заштитницу на овом делу фронта (левом крилу)
остави у потребној висини са заштитницама III армије на
Црном врху. Даље повлачење заштитнице левог крила Ти-
мочке војске оставља се команданту Тимочке војске с тим,
да има бити сагласно са ситуацијом код III. армије.

3) Кад треба заштитнице III. армије и Тимочке војске да
се повуку? Решење: Повлачење заштитнице III. армије треба

да буде у исто време, кад заштитница левог крила Тимочке војске предузме даље повлачење.

На основу донете одлуке у духу наређења Врховне Команде О.Бр. 23699 од 5. новембра и О.Бр. 23744 од 7. новембра командант II армије издао је 12. новембра наређење О.Бр. 10024 за пребацивање са досадањег правца: Прокупље—Куршумлија на правац: Лебане—Медвеђа—Приштина у овоме:

„Трупе Тимочке војске отпочеће покрет 13. новембра у зору и вршиће га око свог десног крила као стожера, користећи све правце између Прокупља и Мораве са главним правцем преко Бојника и Лебана. Шумадиска дивиз. II поз. и Тимочка дивиз. I. позива обезбедиће овај покрет на положајима које до сад заузимају од покушаја противничких од стране Лесковца. Но како је стање на југу, а на линији: Прапаштица—Свирци—Китка—Веља глава—Копиљак несигурно од непријатељских делова, то наређујем, да се Моравска дивизија II. позива групише код Лебана и предузме наступање правцима: преко Медвеђе ка Лисици; преко Тупалског виса на Свирце и на Китку, истурајући јачи бочни одред правцем: Шијеник—Гагинци—Оруглица—Копиљак, и да овлада и обезбеди гранични фронт: Прапаштица—Копиљак. Под команду тога команданта стављају се и све трупе Јужно Моравске, које су до сад закриљавале ове правце. Према последњим извештајима команданта Јужно Моравских трупа, који су 12. ов. месеца добивени, наређено је команданту Јужно Моравских трупа да мањи део снаге остави на фронту према Лебанима, а са већим делом снаге, да се крене у циљу овлађивања граничним фронтом: Прапаштица—Веља глава. У колико се у овоме успело још нема извештаја. Против непријатељских одељења послата су из Косовске дивиз. области 3 батаљона последње одбране стараца да их растерају, а послат је Комбиновани одред од Крушумлије старим граничним фронтом на исток, тако да коњица његова најкраћим путем иде на Лисицу; пешадија биће 13. овог месеца на Секирачи, а 14. овог месеца на Лисици. Команду над сједињеним дивизијама: Шумадиске II. поз. и Тимочке I. поз. предајте команданту Тимочке дивиз. I. поз., упознајте га са распоредом и задатком сједињених дивизија. Ако интереси јаче безбедности одбране правца: Бојник—Лебане захтевају појачање Тимочке дивизије I. поз. до доласка 5. прекобројног пука, онда јој предајте у састав и 4. пук I. позива. Груписање дивизија за акцију отпочети што пре, а најдаље 13. ов. месеца до подне. Комору и возове ваших трупа пребацили за Приштину, чим правац долином Медвеђе буде слободан, и оданде снабдевати трупе храном и муницијом. Према ситуацији и овлађивању граничним фронтом, командант ће груписати јаче снаге на

свом левом крилу (Копиљак—Веља глава—Китка). Армиски штаб сутра се премешта у Бојник, и са њим постићи што брже везу и слати извешта. Наредите команданту Тимочке дивиз. I. поз. да ме извести, кад прими команду над сједињеним дивизијама: Шумадиском II. поз. и Тимочком I. поз. О најновијој ситуацији обавестите се код команданта Јужно Моравских трупа. О пријему овог наређења одговорити.“

Овог дана 12. новембра у 11.5 часова командант II. армије добио је наређење Врховне Команде О.Бр. 24133, према коме Тимочка војска са Комбинованим одредом излази из састава II армије и долази непосредно под Врховну команду. На основу ове директиве Тимочка војска повлачи се ноћу 12./13. новембра са Комбинованом дивизијом на положаје западно од Прокупља, а Крајински одред преко Злате—Житног потока да затвори правце док се Одбрана Београда и III армија не пребаци на десну обалу реке Топлице код Куршумлије. Због овога, командант II армије изменио је своје наређење О.Бр. 10024 за пребацивање на правац: Лебане—Медвеђа—Приштина и послао у 17.20 часова команданту Моравске дивиз. II поз. наређење О.Бр. 10032 у овоме: „Концентрација Моравске дивиз. II. поз. по наређењу О.Бр. 10024 и њен задатак мора се извршити. Према фронту Јужно Моравских трупа: Свирци—Тупалски вис—Ђулекарце ценим, да је гранични фронт Прапаштица—Свирци безбедан, као и правац Медвеђа—Лебане. Према овоме могли бисте наредити да трупе Јужно Моравске предузму наступање ка противнику пред собом, док се Моравска дивиз. II. поз. не концентрише за дати јој задатак, који ће потом почети извршавати. Но, ако буду трупе Јужно Моравске притешњене, онда им се мора олакшати наступањем Моравске дивиз. II. поз. Тимочка војска изашла је из састава ове армије и ноћас ће се повлачити на своје одређене правце. Због овога и коњичкој бригади наређено је да се повлачи ка Бојнику, осигуравајући леви бок и позадину Шумадиске дивиз. II. позива. Наредите да се због овакве ситуације и Шумадиска дивизија II. поз. повуче ка Бојнику и концентрише за одбрану Бојника и правца Бојник—Лебане, а Тимочка дивизија I. поз. да се концентрише североисточно од Лебана и брани Лебане, обезбеђујући акцију Моравске дивиз. II позива и бранећи правац: Лебане—Медвеђа. Извлачење артилерије треба да отпочне благовремено, а пешадија да се отпочне повлачити пред зору. На досадањим положајима оставити заштитнице, које ће се постепено повлачити и омогућити дивизијама, да се на својим положајима развију. Наредите Тимочкој дивиз. I. поз. да безусловно заузме Каменицу чуку и држи је, док се Шумадиска дивиз. II. поз. не развије на својим положајима за одбрану.

Према оваквој ситуацији задржите команду над све 3 дивизије и управљајте операцијама Јужно Моравских трупа, док ја не стигнем у Бојник и не добијем везу са дивизијама. Препоручите да се са пожртвовањем настане, да се трупе одрже у руци и не растурају. Везу са мношћом постићи ма на који начин што скорије у Бојнику. О пријему наређења одговорити.“

Према наређењу команданта II армије О.Бр. 10024 и О.Бр. 10632, у састав Тимочке дивиз. I. поз. ушао је 4. пешад. пук I. поз. Дивизији је наређено да држи линију: Брестих—Каменита чука (коју има безусловно да задржи)—Китка—Језеро, са предњом линијом на Церничком брду — Просјак—Дрводеља—Раскрсје. Шумадијска дивизија II. поз. има задатак да заузме линију: Белановце—Пашина Трла—Бели камен—Планиште—Лозиште, са остављеним деловима на досадањим важнијим положајима. Моравска дивизија II. поз. прикупља се у току ноћи позади фронта првих двеју дивизија и отпочеће марш у датом јој правцу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Командант Косовске дивиз. области са Ђ.О.Бр. 2929 од 11. новембра јавља: „Према извештају команданта Приштинског одреда са Лисице: Ноћ 10./11. новембра прошла је на миру; 11. новембра у 10 часова ухваћена је веза на Мутиводи са једном коњичком официрском патролом упућеном из Тулара. Командант цени да је у околини Прапаштице било два ескадрона бугарске коњице, који су 10. новембра протерани са Лисице и повукли се у правцу Дабишевца. У 12-10 часова упутио је 2 чете да рашисте околину Клаша и Мрамора (источно од Приштине). Од командира чете, који је одређен да осигура пут Приштина—Гиљане добивен је извештај, да је извршио осигурање до Лабљана и даље продужава ка Гиљану. Наређено је да се заостали делови бугарске коњице и качаци униште и осигура комуникација Медвеђа—Приштина, и да се одмах успостави релејна и телефонска веза на том путу.“

На фронту Брегалничке дивизије I. позива дан је прошао на миру.

На фронту Моравске дивизије I. позива, на десном одсеку наше су трупе у току 12. новембра наступале у правцу Мучибабе отимајући земљиште стопу по стопу, које је непријатељ са знатним бројем Арнаута упорно бранио; подишле су Мучибаби до врха косе изнад с. Липовице, па су отпочеле да се спуштају на источну падину ове косе, коју је непријатељ упорно бранио са утврђених положаја, На средњем и левом одсеку наше трупе су у блиском додиру са непријатељем и нису

овога дана наступале. Према овој дивизији примећени су делови 16. и 20. бугарског пука.

На фронту Вардарске дивизије I. поз. У току 12. новембра на целом фронту извршен је покрет наших предњих делова и то десног одсека за 2000 мет., центра за 6-800 м., а леви одсек заузео је шуму на десној обали Рожевачког потока, али је гребен остао у непријатељским рукама. Непријатељ је дејствовао јаком пешад. ватром и артилериском из 2 топа. Заузети терен утврђује се.

Комбиновани одред, који се креће од Куршумлије, преданио је 12. новембра у рејону: Рача—Састанци. Артилерија овог одреда стигла је на преноћиште у Подујево.

*

Командир 4. чете 4. батаљон 3. пука I. поз. послао је 12. новембра у 15 часова, команданту 3. батаљона 1. пука I. позива — Каменица, овај извештај: „Ја сам 5. новембра добио наређење од команданта 4. батаљона 3. пешад. пука, да са својом четом узмем положај више села Мочари и осигурам положај Јелачу. Одмах сам са једним водом узео Јелачу, а положај више села Мочари заузео сам са три вода. Кад је 3. чета 3. батаљона 1. пешад. пука дошла на Мочар, ја сам још један вод упутио на Јелачу. Тако да су вис Јелачу бранила 2 вода под командом п.поручника Вујице С. Митровића. 8. новембра 2 непријатељска ескадрона са 2 митраљеза напали су Јелачу. Због надмоћности непријатеља и силне њихове ватре, водови су одступили. Помоћ им није могла стићи, а да не би били заробљени, то су без наређења одступили. Ова је чета имала само један митраљез. Ја сам понова, према наређењу команданта 3. батаљона 1. пешад. пука, заузео 10. новембра вис Јелачу и држао целе ноћи, али по наређењу од 11. новембра ја сам се повукао назад у с. Каменицу да узмем положај Мочаре и испред с. Каленице. Молим да се воднику коњичког вода нареди да одмах овамо дође ради извиђања десне обале Криве реке.“ Командант Вардарске дивизије 12. новембра шаље извештај О.Бр. 565 команданту трупа Нове Области ове садржине: „Вођа коњичке официрске патроле 11. новембра у 15 часова извештава, да је приметио на Јелачи непријатељске патроле. Командир чете са положаја код с. Мочара приметио је покрет једног непријатељског коњичког пука са Јелаче ка с. Хогоште и Капуринце. Изгледа да је ово иста коњичка која је 9. новембра промаршовала из долине реке Хогоште преко с. Туђевца ка Лисици. Наредио сам да чета из батаљона 1. пука I. позива поново заузме Јелачу и да ту буде ослонац коњичком воду за извиђање непријатеља у правцу ка Вељој Глави, Свирцима и Хајкобили.“ На основу извештаја

4. чете 4. батаљона 3. пука 1. поз. од 12. новембра у 15.20 часова, послао је командант Вардарске дивизије команданту трупa Нове Области овај извештај: На основу наређења Ђ. О.Бр. 10495 од 11. новембра извештавам да је чета са Јелаче одступила испред два непријатељска ескадрона који су имали и 2 митраљеза. Чета је имала свега једног убијеног војника, те је одступила више из бојазни да не буде одсечена од свог батаљона. Овој чети наређено је данас да понова заузме Јелачу. Чета се развила за борбу и напала непријатеља, који се утврдио на Јелачи у јачини до два вода пешадије. Ну у току дана положај није могао бити заузет. Командир чете извештава да ће сутра 13. новембра продужити напад на Јелачу, ну ако исту не буде могао да заузме, решио је да заузме положај северно од села Гризите.

Комбиновани одред. Командант доставља 11. новембра команданту трупa Нове Области извештај О.Бр. 5393 ове садржине: „Наређење О.Бр. 10433 од 10. новембра примљено је. Коњички дивизион упућен је правцем: Куршумлија—долином Косанице—Састанци—Добри дол—Реканичка цамија—Сикирача—Брвеник—Лисица. Пешадија одреда маршује истим правцем као и коњица и даље старом граничном линијом ка Новој чуци. Преноћишта 11. Састанци, 12. преданак, 13. Сикирача, 14. Лисица и 15. новембар Новакова чука. Артилерија се не може кретати напреднаведеним правцем и стога је упућена правцем: Мердаре—Подујево—Тенеждол—Приштина. Преноћишта 11. Рача, 12. Подујево, 13. Лепиња. и 14. новембра Приштина, где молим да јој та команда изда даљу маршуту са обзиром на могућност кретања и проходност путова која није позната.“

Командант трупa Нове Области са О.Бр. 10514 од 12. новембра наређује командантима дивизија да задобивене успехе треба искористити до крајње потребе. Наводи за пример борбе 8, 9. и 10. овог месеца на фронту Вардарске дивизије 1. поз., где су пред фронтом дивизије нађена 2 официра, 158 погинулих и 6 рањених војника. У овом случају требало је још мало напора од стране Вардарске дивизије, па да се однесе потпуна победа и да се Бугари протерају са њихових положаја.

Врховна Команда 12. новембра доставила је команданту трупa Нове Области наређење О.Бр. 24133 у овоме: „Директивом О.Бр. 24133 од данашњег наређено је постепено повлачење са садашњих положаја Одбране Београда, III. армије, Тимочке војске и II. армије. Идеја овог маневра у главном је: Дебушовање наших трупa из планинског земљишта између Западне и Јужне Мораве и тешњи додир са трупaма у Новој Области у циљу извођења будућих операција под повољнијим

условима. Повлачење ће се извршити овим правцима: Одбрана Београда правцем: Јанкова клисура—Барбатовца—Куршумлија—Преполоц—Приштина. III. армија правцем: Белоњин—Куршумлија уз реку Косаницу на Мрдаре у Приштину. Повлачење ових трупa извршиће се у први мах под заштитом Тимочке војске, која ће бранити Прокупље правцем од Ниша и Гребца, а потом се повлачи пре III. армије у Приштину. II. армија има да се борбом пребаци на правац: Лебане—Медвеђа а потом постепено се повлачи правцем: Медвеђа—Прапаштица—Приштина. Командантима армија наређено је, да одмах евакуишу колонске возове правцима повлачења, а команданту II. армије да одржава везу са вама. За даљи рад следоваће наређење.“

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

Дејство Вардарског одреда. Непријатељ тежећи да обухвати лево крило Вардарског одреда у току 12. новембра упутио је 1. пешад. пук и 2 ескадрона коњице уз реку Бабуну у правцу с. Папрадишта и успео је овог дана увече да заузме Богомиле. Делови нашег Поречког одреда, који су били на овоме правцу одступили су под борбом. Командант левог одсека Бабунског положаја упутио је 3 чете под командом мајора Петровића Поречком одреду у помоћ у правцу ка изворном делу Бабуне. У исто време молио је команданта Битољске дивизиске области за брзу помоћ, излажући да би исту требао послати путем преко Прилепске равнице. Командант Битољске дивиз. области са наређењем од 12. новембра ставља на расположење команданту Вардарског одреда 1. батаљон 1. пука III поз. Батаљон се креће у Прилеп, где ће добити даље наређење.

Дејство Тетовског одреда. 12. новембра у подне, десна колона држала је своје положаје на Грумишту; средња колона допрла је 2 км испред Тетова а лева колона избила је код речице западно испред Тетова. У 14 часова вратио се наш парламентар са изасланим грађанима који су Тетово предали. Непријатељ је одступио у правцу Качаника, јер је био запречен од десне колоне да се упути ка Скопљу. Наша лева колона наступа западном ивицом Тетова ка Чепшишту и даље ка Лешку. Средња колона улази у Тетово и упућује одељења за везу са колоном код Грумшина и северно за непосредну заштиту вароши. У 17.45 часова добивен је извештај од команданта десне колоне, да га непријатељ напада са знатном снагом на целом фронту и тражи да му се упуте ноћу још 2 чете. Непријатељску снагу цени на 2 батаљона пешадије. Око 18 часова одлази појачање од 2 чете из средње колоне са 20 сандука муниције, а сем тога, упућен је још 1 пољски топ команданту десне колоне.

СИТУАЦИЈА

У току 12. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданџа I армије

О.Бр. 9205 у 2:5 час.

„Ноћ 10-11. новембра на фронту ове армије прошла је без борбе. У току дана 11. новембра вођена је борба на десном крилу и код Студеничког одреда. Трупe Дринске дивизије II поз. заузеле су главни положај Клек—Равни сто—Глуваћ—десна обала Мељанице—лева обала Дрежице, са предњим положајем Чикер—десна обала Камнице и лева Зелене Стене. Заштитнички делови остављени су били на линији: Падежа—Чука—Липар—Витош—западне падине Црног Врха. На правац Велика Кобасица упућена је једна чета. На фронту Дринске дивизије II. поз. до подне није било борбе. Од подне непријатељ, јак од 3—4 батаљона, напао је заштитницу, која се после упорне борбе повукла на линију Орловац—Дреоница река (лева обала). Непријатељ је продужио напад и на Орловац. Упућена су појачања, да се правац долином Рибнице јаче обезбеди. По извештају Дринског коњичког дивизиона од 10. ов. мца у 20:30 час. непријатељске коњичке патроле, које су се појавиле код Гуче, потиснуте су. Трупe Дунавске дивизије II. поз. заузеле су положаје северно од Маглича (кота 424—553—706—756—Мартинче—Чолов брег) са Ужичким одредом на Кому—Кику—Равним ливадама. Предстраже су на линији Трњак—Липар—к. 1188. Два батаљона су побочница на положају Ђића—Краљска Рпа позади к. 808. Непријатељ пред фронтом Дунавске дивизије II. поз. заузео је Лопатницу—Дебело брдо. а патролама је избио пред фронтом караула Липар—Трњак. Пред фронтом Студеничког одреда непријатељ, јак око 5—6 батаљона, који је 10. у вече избио на Кадине воде, предузео је јутрос у 7 час напад на Смрчку, борба је вођена готово целог дана, тачних извештаја још нема. Како јавља један командант батаљона из Дунавске дивизије II поз. са Краљске, 4. пук II поз., који је држао Смрчак, повукао се и сјурио у дубодолину к југу; у појачање 4. пуку, а у циљу напада на непријатеља ако је заузео Смрчак, упућена су и два батаљона с југа преко Понора, 2 чете од Великих ливада, 1 батаљон (или батерија) Црногораца из Студенице ка Змајевцу. Још данас креће се један пук преко Равних ливада ка Змајевцу. На правцу Велике Ливаде—Ивањица је без промене. Непријатељ се утврђује на Лункој реци. Западно од Ивањице примећени су биваци на путу за Јавор. Бивак од села Луке ишчежава. Код Бањског одреда је без промене. Јуче 10. ов. мца по подне примећене су неприја-

тељске патроле у правцу села Станишинаца правцем: Офедац—Молковац—Крива река—Беле воде—Војничке колебе, ка Гобељу упућена је једна чета, да осматра и обезбеди правце, који изводе од с. Брзећа на Јарам између Гобеља и Вучјег крша, од с. Брзећа и Бећировца на Пујино просо северно од Милановог врха.“

О.Бр. 9215 у 11:10 час.

„Према накнадно добивеним извештајима од команданта Студеничког одреда, 4. пешад. пук II поз. напустио је Смрчак и у току ноћи испуљкао се на линији Понор—Орнице, јужно од Смрчка. Непријатељ је заузео Смрчак и његови бочни делови држе Црну бару—Бојиновац—Наочари. Јуче око подне примећена је једна његова колона у покрету Ивањичким путем ка Боровој страни и Чемерном. Пред фронтом Бањског одреда, јуче је непријатељ заузео село Гоч. Кмет села Гоча који је ишао у Врбце да се преда, спровео је једну чету непријатељску ка Каловитом Јељаку, те је у том правцу предузето јаче осматрање, и на Савску воду упућена је једна чета. Са Градца јужно од села Станишинаца примећена је јуче у подне непријатељска колона око 1 пука у покрету преко Папратне ка Александровцу. Пред фронтом Дринске дивизије II поз. непријатељ је успео у долини Рибнице, да се пребаци на десну облау Мељанице и на леву обалу Дрежице. Јачина је непријатеља на овом правцу у првој линији око 3 до 4 батаљона. На Орловцу налазе се наша 4 батаљона, 6 митраљеза и 2 Данглисова топа. Ноћ 11-12. прошла је без борбе. Од јутрос непријатељ напада Орловац у долини Рибнице. На осталим деловима фронта нема борбе. Према Смрчаку је предузет покрет колона са правца преко Кошутце, преко Понора и од Вел. Ливада преко Наочара за напад на непријатеља на Чемерном.“

О.Бр. 9233 у 16:20 час.

„Командант Дунавске дивизије II позива са О.Бр. 4859 од данас јавља, да је командант Ужичког одреда са Чоловога брега видео данас лично, да је у току дана од 9 час. до 16 час. прошло од Борове стране на Смрчак 10 непријатељских батаљона. У овај број не улази снага непријатељска, која се јуче борила на Смрчаку са 4. пуком II поз. На фронту према Троглаву појавила су се 2 непријатељска батаљона и једна брдска батерија.“

Од команданџа шруја Одбране Београда

О.Бр. 5036. „У току данашњег дана непријатељ је поти-скивао заштитничке трупе Одбране Београда и са својим претходницама доспео је на линију: с. Купци—Злегиња—Витково. Јачина непријатеља није се могла оценити.“

ОБр. 5071 у 5.2 часа. „Данас је непријатељ јако нападао на положај Главна караула, положај Суво брдо—Липовичка чука, положај Берда, положај Обла Глава и успео да заузме Главну караулу, на којој се налази 11. пешад. пук I поз. Како је тиме компромитована одбрана осталих делова поменутих положаја, то ће се борба морати пренети на другу одбранбену линију кота 694, положај села Пребрези, положај Јаворац. Од коњичког пука Шумадиске дивизије I поз. са Црне чуке (к. 888) и Велике Равни и од коњичког дивизиона Тимочке дивизије II поз. са правца Лепенац, положај Магово, положај Куршумлија, нема још никаквих извештаја уопште. Непријатељ је према мени јак и веома активан. Вероватно је да тежи, да кроз Јанкову клисуру загрози позадини III армије. Међутим моје су трупе јако проређене, уморне, непрекидно у борбама и маршовима. Дух код војника Шумадиске дивизије I поз. и Тимочке дивизије II поз. јако је клонуо и врло олако напуштају положај и кад се тачка може одржати, ма да ова команда све од своје стране чини те да до тога не дође. Сем тога одузете су ми трупе, које су се најбоље бориле: Комбиновани одред, 14. пук II поз. и два батаљона Моравске дивизије II поз. Кад би ова команда имала задатак да борбом око клисуре осигура бок III армије за време њенога повлачења са Прокупља, како ми је наређењем Врховне Команде ОБр. 24039 било наглашено, онда би се то могло постићи, пошто још имају да се бране положаји у теснацу и позади теснаца. Али како поменута армија нема да се повлачи и ка Куршумлији, као што ми је накнадно преко телефона из Врховне Команде вечерас саопштено, онда ће она доћи у врло тежак положај ако не форсира своје повлачење и ако и она сама не предузме потребне мере за осигурање свога бока, јер је стање на овоме правцу веома озбиљно, па чак и критично.“

Од команданџа III армије

ОБр. 8357 у 14.10 час. „За данас 12. новембра наредио сам, да Дунавска дивизија I поз. маршује у Суводол и ставља се на расположење команданту Одбране Београда као појачање. Дринска дивизија I поз. маршује до Концеља, Браничевски одред до Балиновца. Сутра настављам покрет и намеравам, да са обзиром на ситуацију свом снагом помогнем Одбрану Београда. На линији Поглед—Гребац—Ново Селска Чука—Јасенова вода остављене су јаке заштитнице. Данашње повлачење непријатељ је слабо узнемиравао.“

ОБр. 8369 у 13.50 час. „Трупе ове армије у покрету су према мојој синоћној заповести. Данас пре подне било је јаче борбе на Облој Глави. Заштитнице се под борбом полако по-

влаче на главни одбранбени положај, на коме ће остати док то ситуација буде захтевала. Штаб армије вечерас стиже у Куршумлију.“

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 912 у 20 час. „По прикупљењим податцима стање на фронту ове војске у току дана 12. новембра овакво је:

1. — Код Комбиноване дивизије I поз. а на источном фронту на десној обали Мораве су врло слаби непријатељски делови. Непријатељ дејствује од села Чечине. На левој обали Мораве нема ни једног непријатељског војника. Код села Трупала—Поповић по непровереним исказима мештана налази се 9. бугарски пук. Батерија која је јуче била код Пасје пољане није више тамо. Хаубичке батерије испод Бубња нема више. Пољска батерија код Новог Села не јавља се. Код Трупала нема коморе, која се јуче видела. Код Комрена јуче је било волујске и коњске коморе, а јутрос волујске нема. Око 10 час примећена је једна колона пешадије јачине до 2 батаљона, да се креће од Комрена ка Градском пољу, која је око 16 час. примећена у покрету на Пиротском друму са челом код Кутинске реке. Велика комора видела се упаркирана код Горње Врежине. По исказу патрола, аустријске коњичке пароле стигле су у село Тешицу, а пешадија се по исказу мештана креће косама северно од Тешице, док артилерија маршује друмом за Грејач. На северном фронту ситуација је нејасна. На Црни Врх стигао је само коњички ескадрон, а Браничевског одреда још нема.

2. — Код Крајинског одреда непријатељска хаубица, која је променила свој јучерашњи положај више села Чечине дејствовала је јутрос са више десетина метака.“

ОБр. 913 у 21.50 час. „Заробљени наредник 5. чете 2. батаљона 53. пешад. пука са 9 војника код Чапљинца при покушају прелаза преко Мораве изјавио је, да је после борбе на Ветрену и Црном Врху код Зајечара његов пук дошао у Ниш 6. или 7. ов. мца. У Нишу је био два дана а одавде се пук кренуо за село Малошиште и Курвин град. Десно од његовог пука је 57. пук а лево 17. За остале пукове не зна где су. Овај пук припада 9. дивизији која сад има 4 брдске батерије, 2 пољске и 1 хаубичку батерију и 2 оруђа градске артилерије. Десно од 9. дивизије сад је 6. дивизија. За 8. дивизију не зна где је. Према Лесковцу је једна дивизија, а не зна, да ли има која дивизија између 9. и 1. дивизије. Бугарски војници не знају за рат Русије према Бугарској. Хлеб им се тешко дотура. Један хлеб имају за 2 до 3 дана. Муниције пешадиске и артилериске имају довољно. У бугарској

војсци има немачких официра по штабовима, а у трупи их нема. Чета броји наоружаних 325 људи.“

ОБр. 916 у 22 часа. „Заштитница Дринске дивизије 1 поз. остављена на Гребцу, нападнута у току данашњег дана јачим снагама, потиснута је око 16 час. са Гребца и под тешким приликама одступила је ка селу Џигољу. Због овакве ситуације наредио сам, да се Комбинована дивизија још у току ноћи 12/13. ов. мца повуче на положаје западно од Прокупља, на којима ће заштићавати покрет III армије ка Куршумлији. Са штабом ове војске сутра 13. ов. мца одлазим у село Блаце.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10009 у 17-50 час. „Стање код ове армије у току 11. новембра овакво је:

1. — Код Комбиноване дивизије у току дана непријатељ је тукао јаком артилериском и пешадиском ватром десни одсек Комбиноване дивизије 1 поз. Непријатељ је јуче спустио у село Малошиште око једног пешад. пука а данас у 10 час. примећена је у покрету од Ниша за село Чапљинац једна колоне око 2 батаљона. У 9.45 час. примећено је 40 коморских кола на путу за Чапљинац. Данас пре подне непријатељ је приспео у јачини око једног пука пешадије у село Чечину и Врбану спрам железничке карауле, где је довукао и мостовни трен. У 10.30 час. непријатељ је спуштао по четатама из Малошишта у Чапљинац један батаљон и мостовни трен. Ово се спуштање и даље продужује. У 14.45 час. примећена су два непријатељска батаљона у покрету од села Чапљинца ка Малошишту на Селичевицу. На десном одсеку заробљен је један наредник и девет редова 53. пука 9. дивизије и изјављују, да је према фронту ове дивизије 9. Плевљанска дивизија а десно од ње 6. Бдинска дивизија, да им је јачина пука редуцирана са 500 колико су имали губитака. Имали су наређење, да са неколико чамаца пређу на леву обалу Мораве и олакшају подизање моста и прелаз преко Мораве. Код левог одсека са положаја код Суповца, осмотрено је кретање целог дана велике коморе у правцу Ниша и Алексинца. Наше патроле које су прелазиле данас по подне преко порушеног Суповачког моста у село Мезграје сазнале су од мештана, да је бугарска војска према Суповцу отишла ноћас и данас пре подне у правцу Ниша и да су у селима остале само патроле, које штите повлачење коморе. Мештани кажу, да је ноћу 10-11. ов. мца један виши бугарски официр у селу Мезграји издао наредбу у којој је стајало, да се Бугари морају да повуку, јер их је напала Грчка. Код Крајинског одреда трупе левог одсека заузеле су линију Орљане — Шарлинце, трупе десног одсека држе Црвени брег као ослонац са деловима

на Кочану — Пуковцу и Брестовцу, један ескадрон и два вода пешадије гонили су непријатеља у правцу Чечине.

2. — Код Коњичке дивизије, данашња борба 2. коњичке бригаде завршена је успехом. 3. коњички пук са 2 ескадрона заноћио је у Кутлешу, избацив по један ескадрон у село Брестовац и Липовицу, остатак ја бригаде у Доњем Обреновцу.

3. — Шумадиска II, Моравска II и Тимочка дивизија 1 поз. данашњим својим нападом потпуно су успеле и непријатељ је разбивен на левој обали Пусте реке. Није се могао задржати ни на десној њеној обали и већ у 13.30 час. Шумадиска дивизија II. поз. избила је на линију Каленица — Голирид — Одровје, Моравска дивизија II поз. на линију Бели Камен — Кара Хасанова ливада, а Тимочка дивизија 1 поз. заузела је Бојник и наступала даље. Шумадиска дивизија II поз. заноћиће 11-12. главнином на линији Црна земља — Орашје — Главичица са предњим деловима ка селу Белановцу; Моравска дивизија II поз. главнином на линији Стара Хасанова Ливада — Бели камен, а 1 пук упутиће се за Белановце Лесковцу. Тимочка дивизија 1 поз. избила је после подне на линију пред Брестић — Каменита Чука а наређено јој је, да рокира у десно и да главнином заузме фронт Равна Дубрава — Каменита чука с тим, да гонећи одред упути на друм Лесковац — Лебане. Непријатељ је претрпео велике губитке; до 15.30 час. на фронту Шумадиске дивизије II поз. има око 500 лешева и сем тога ова дивизија је имала 100 заробљеника, 1 топ, 2 митраљеа. Моравска дивизија II позива има 33 заробљеника из 41. пука са једним потпоручником. Од Тимочке дивизије 1 поз. нема података. Наши су губитци мали. Пред фронтом Шумадиске дивизије II поз. био је 41. пук према Лознацу, а 42. северно од њега. Према Моравској дивизији II поз. био је такође 41. пук, а по исказима заробљеника и 6. пук јужно од 41., али зато нема још сигурна доказа.

4. — У току дана 12. ов. мца продужиће се исти рад, да би се што више искористио јучерашњи успех а нарочито, да се ослободи и осигура пут Лебане — Бојник.“

ОБр. 10025 у 16.17 час.

„Стање ове армије у току ноћи 11-12. новембра и јутрос овако је: ноћ је у главном свуда прошла на миру. У 9.50 час. чује се пушкарање код села Голеснице. 9. бугарски пук дошао је у село Трупале. Трупама код Лесковца и Бојника за данас наређено је: Тимочка дивизија 1 поз. да се прикупи ближе ка свом десном крилу кота 410 — Равно — Дубрава и обезбеди пут Бојник — Лебане, а свуда да дође у тешњу и чвршћу везу са трупама Јужно-Моравским. Моравска дивизија II поз. прикупља се на линији Стрељаник — Брестић — Мифтарова

чука; Шумадијска дивизија II поз. са главнином на линији Пашина трла — Орашје — 410. Све дивизије упућују јаче гонеће одреде пред својим фронтом до Јабланице и даље ако буде могуће. Према податцима, непријатељ је у јучерашњем нападу озбиљно потучен и оставио велики број лешева, рањеника и заробљеника, код села Стубле заробљена је батерија од 3 пољска брзометна топа и неколико кара, запрега је побивена. Непријатељ је имао 42. и 6. пук, а 1 пук је био у резерви или на крајњем левом крилу. До сад се сазнало од заробљеника, да је имао на центру и десном крилу 3 пољске батерије, 2 брдска топа и 3 пољске хаубице.

ОБр. 10039 у 18.40 час.

„Због навале противника на Гребцу, Тимочка војска мора ноћас да се повлачи. Због тога ја морам 13. у 3 часа да идем право у Бојник те и нећу имати више везе са Врховном Командом, док исту не успоставим, ако то буде могуће преко Медвеђе и Приштине; правац Лебане — Медвеђа морам прво борбом заузети и огарантовати ради извршења повлачења мојих трупа и мога штаба“.

ОБр. 10040 у 20 час.

„Командант Јужно-Моравских трупа вечерас јавља: Ветернички одред повукао се на линију караула Свирци — Тупалски вис. 9. пешад. пук претрпео је врло велике губитке. Морално стање свих трупа тога одреда је веома неповољно, војници се у масама предају, официра који их је имао да прикупи везали су. И војници 9. пешад. пука предају се и то Аустријанцима, јер су чули да добро поступају. Пред овим одредом су 45. и 46. пук; положај Хајкобила — Мути вода — Прапаштица очишћени су од непријатеља. Око 183 коморције Бугари су исекли сабљама а са њима су били и Арнаути. Власински одред држи положаје Тупалски вис — Ђулекари — Црни врх — Куртуз, са предњим тачкама Богојевац — Рафунски вис — Бувци. Фронту Бувачког положаја подишла су 2 бугарска батаљона, ка Црном врху 1 пук, ка фронту Куртуз — Лебане 1 пук.“

Од команданџа шрупа Нове Обласџи

ОБр. 10520 у 14.45 час.

„Код Вардарског одреда 7. ов. мца чарке предњих делова; 8. ов. мца 1 извиђачка чета доспела је на вис јужно од Раховог дела, 2 извиђачке чете задржале су се на 1 км од утврђеног положаја Рахов Дол — караула Никодим северно од Абди Пашиног Хана. Мрзенски одред изгубио је везу са Французима код Фариша, који су се под притиском Бугара повукли у правцу Црне реке а наше извиђачке чете јужно од Хана Фариша. Једно одељење од 2 ескадрона и батерије

напада манастир Чичево, а друго Мрзен. 9. ов. мца Вардарски одред продужио је насилно рекогносцирање у правцу Хоморана и Руси. Предњи делови Мрзенског одреда су око Мрамора. Непријатељ јужно од Попадије има 1 батаљон и 1 топ. 10. ов. мца код Вардарског одреда нема ништа ново. Наш официр — известилац, јавља: 1 француски пук на линији Мрзен—Дебриште био је нападнут 10. ов. мца од више бугарских батаљона и пук је одржао своје положаје. Железнички воз био је гађан бугарском артиљеријом на Вишечани, а железничка станица Криволак бомбардована је. Покретни мост код Криволака откинут је матицом и удавило се неколико наших војника. У 9 час. 11. ов. мца командант Битољске дивизије није добио извештај о резултату француског напада на манастир Чичево, који су Французи нападали ојачаном бригадом. Тетовски одред враћен је на правац ка Скопљу и Качанику, сјединио се са трупама Одбране Тетова и наступа ка Тетову. Његова десна колона 11. ов. мца у 11.30 час. пре подне код Семиништа затворила је правац Скопље—Тетово, једна колона у висини Каменеана а лева код Боговина и додира са непријатељем нема. И у току 11. ов. мца продужава наступање ка Тетову а делом правцем за Качаник. Утврђено је, да је према Тетовском одреду 4. батаљон 11. пука и 1 брдска брзометна батерија и побуњени Арнаути. Код Демир Капије предала су се 9. ов. мца 2 бугарска војника из 2. пука 11. дивизије.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24122 у 9.58 час. — Команданџу II армије — Прокуље

„Тимочка војска са Комбинованом дивизијом и Крајинским одредом излази из састава ваше армије и биће под командом Врховне Команде. Директива за њен рад слеђује.“

ОБр. 24133 у 9.35 час. — Команданџу II и III армије, Одбране Београда и Тимочке војске

„После неуспеха на главној одбранбеној линији Одбрана Београда повлачи се на линију к. 694—с. Пребреза—Јаворац Наређујем:

1. — Да се Одбрана Београда држи на заузетој линији, докле III армија не избије на правац Блаце—Белоњин, те да са њом спречи дебушовање непријатељу из теснаца, а затим, кад буде принуђена да се постепено повлачи правцем Барбатовица—Куршумлија—Преполоц—Приштина. Колонске возове одмах евакуисати за Приштину.

2. — III армија да што пре избије на правац Блаце—Белоњин и да са Одбраном Београда брани излаз из теснаца, а затим, кад буде принуђена заједно са Одбраном Београда

повлачиће се постепено правцем Белоњин—Куршумлија уз Косаоницу на Мердаре и Приштину. Колонске возове одмах евакуисати правцем повлачења армије.

3. — Тимочка војска да код Прокупља заузме положај за одбрану праваца од Ниша и Гребца обезбеђујући бок и позадину III армије, докле ова не избије на правац Блаце—Белоњин, а затим повлачиће се правцем Куршумлија уз Косаоницу на Мердаре и Приштину. Крајински одред повлачиће се у правцу Житног потока и Статоваца постепено, задњавајући наступање непријатеља правцем ка Куршумлији, докле се Одбрана Београда и III армије не пребаце на десну обалу Топлице код Куршумлије, а потом ће се повући од Товрљана уз Косаоницу на зачељу Тимочке војске. Артиљерију и возове раније упутити за Тимочком војском преко Куршумлије ако их собом не може водити одређеним правцем, а све колонске возове Тимочке војске, и њену тешку артиљерију упутити одмах преко Куршумлије и Мердара у Приштину.

4. — II армија борбом да се пребаци на правац Лебане—Медвеђа—Приштина, а потом да се постепено повлачи правцем Медвеђа—Прапаштица—Приштина. Везу одржавати са командантом трупа Нове Области и III армијом.

5. — За успешно извођење овога маневра у повлачењу потребна је најинтимнија веза и потпуна хармонија у раду између команданта Одбране Београда, III армије, Тимочке војске и II армије.

6. — Магацин хране за Одбрану Београда, III армију и Тимочку војску биће за прво време у Блацу, Прокупљу и Куршумлији, а затим у Приштини. За II армију Приштина.

7. — За уређење саобраћаја на заједничким комуникацијама одредити споразумно офицере са потребним бројем наоружаног људства, жандарма и коњаника, за одржање реда и за уклањање свију сметњи, које би редован и брз саобраћај ометале.

8. — Наредити благовремено евакуацију из Блаца, Прокупља и Куршумлије свију војних потреба а на првом месту муниције и хране. Текућу храну првенствено узимати из тих магацина, ради олакшања евакуације. Материјал који се стицајем прилика не може евакуисати уништити.

О пријему овог наређења извести.

О.Бр. 24151. Команданту трупа Нове Области — Феризовић

„Наредите команданту Битољске дивизиске области, да ступи у вези са командантом француских трупа у Солуну, ђенералом Сарајем и прибави обавештење о ситуацији и раду савезничких трупа.“

13. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

Најомене. Ђенерал пешадије фон Фалкенхајн одговорио је на предлог начелника штаба аустроугарске Врховне Команде О.Бр. 17878 од 12. новембра ово:

„О.Бр. 18185. Дивизије, које се налазе позади фронта XI армије, разуме се само по себи да стоје на расположењу те армије. Армија је већ данас ка фронту упутила делове 105. пешадиске дивизије, чим је увидела да је то потребно.“ Истога дана молио је начелник штаба аустроугарске Врховне Команде, да га ђенерал фон Фалкенхајн извести о намераваној даљој употреби трију немачких дивизија, које су из Србије одлазиле ка северу. Депеша је гласила:

„О.Бр. 17906. Немачки шеф железничке саобраћајне службе обратио се 12. новембра директно на овдашњег шефа железничке саобраћајне службе по предмету транспортовања трију немачких дивизија, које су биле повучене из армиске групе Макензена. Немачка Врховна Команда задржала је право да означи циљеве куда треба упутити те дивизије. Да бих могао оценити нашу ситуацију и предузети потребне мере, за мене је од великог интереса да знам: како ваша експанзија намерава да употреби те снаге? Према томе слободан сам замолити вас, да ми о томе доставите кратко обавештење. То ми је обавештење потребно и због тога, што морам издати наређења за даљу употребу брдских батерија, товарне стоке и лаких сељачких кола, што је од наше стране придато овим дивизијама. Ако поменути делови, при новој употреби немачких дивизија, не би били неизоставно потребни, ја бих их што пре доделио немачким и аустроугарским борбеним снагама које остају у Србији, јер су они њима заиста хитно потребни.“

На ово је ђенерал фон Фалкенхајн одговорио 13. новембра овом депешом: „О.Бр. 17906. Употреба трију немачких дивизија, које стоје на расположењу, не може се још предвидети. При стављању питања радило се једино о претходним проучавањима, која у овом случају представљају у ствари само припремне мере Врховне Команде. Према томе, опрема за планинску војну мораће да остане код дивизија. Веза ваша О.Бр. 17906.“ Ђенерал Конрад примио је овај одговор на знање.

*

Стање на фронту I бугарске армије у току 13. новембра побољшало се. Претпоставка пак, да Срби намеравају пробој у правцу Антантиних снага остала је у Врховној Команди аустроугарске војске у Тешену непромењена. О бугарској и немачкој војсци имали су се ови подаци: 6. бугарска дивизија до-

стигла је са две бригаде линију: Црни врх 846—Кулина, а са трећом бригадом око подне тек Витковац (северозападно од Алексинца). 9. дивизија успела је да пређе преко Мораве. По једна бригада наступала је преко Александровца и Кочана ка Прокупљу а трећа бригада, у вези са 1. дивизијом, наступала је од висова југозападно од Лесковца правцем: Бојник—Лебане. Лево бугарско крило успело је да потисне Србе још пре доласка 8. дивизије, која је била дошла тек до села Власотинца и Мезграје. Авијатичари су јављали, да се српске трупе и коморе повлаче по свима друмовима који од Прокупља и Куршумлије воде ка југу и југозападу.

Да би достигла одступајуће српске трупе и коморе, 101. немачка пешадиска дивизија, после борбе на простору јужно од Гребца, продужила је гоњење ка висовима северно од Прокупља (Вршник). Само мало брдских батерија могло је учествовати у гоњењу; пољска батерија, због рђавих путова, није могла бити у Прокупљу пре 15. новембра.

После жестоке борбе, у којој је противник показивао јаку артилерију, 10. немачки корпус је избио до линије: Рашица—Ђуровац—Врбовац. На одсеку: Блаце—Мусаћ пак, Срби су жилаво спречавали даље надирање овог корпуса. Борба је продужена и у току ноћи. 105. дивизија, која је била на маршу позади 10. резервног корпуса достигла је челом село Штитари.

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство 8. корпуса. Командант 57. дивизије, добивши у вече извештај о жилавом отпору Срба пред суседним 10. резервним корпусом као и обзиром на офанзивно дејство Срба у правцу ка Лесковцу, рачунао је са могућношћу да ће 57. дивизија бити уведена у борбу правцем ка Куршумлији. Ова дивизија пак, у току 13. новембра достигла је своје маршовске циљеве без борбе: 2. брдска бригада у свом наступању, наишла је на један немачки батаљон са артилеријом, који је био на друму ка Брусу код Виткова, те је застала. После застанка трупе ове бригаде достигле су до 16 часова линију: висови северно од Бруса 705—745 Чукара. Са противником није било никаквог додира. 6. брдска бригада, потискујући противничке патроле, избила је већ око 11 часова на одсек: Оглавак 763—Бановац—Мелентија. После добивеног извештаја од 59. пешадиске дивизије, да је противник посео Плочу, бригада је упутила један батаљон (88. пука) са једном батеријом на коту 1035, а једну чету још даље до Нерађа, како би загрозила боку српских делова на Плочи и тиме потпомогла 59. дивизију. Акција поменутих истурених делова у даљем току није била потребна.

Пред 59. пешадиском дивизијом, противник је ноћу напустио висове јужно од Пакленика. Али, кад су предње трупе дивизије у јутру из Пакленика избиле на Велико Осоје, добиле су са Плоче артилериску ватру. После доласка главнине 9. брдске бригаде, противничка заштитница, јачине 2—3 батаљона, нападнута је и потиснута. Један батаљон 9. брдске бригаде стигао је на Жељин. Међутим, 18. брдска бригада стигла је без борбе на простор Козница—Плеш, где је зановила; у циљу везе са 6. брдском бригадом упутила је један батаљон на Грађане кота 963.

8. корпусна команда одредила је дивизијама за даље наступање ове правце: 59. дивизији од Плеша преко западне ивице Бруса—Мрамор—Блажево, а 57. дивизији правац: Брус—Лепенац—манастир Стрмац и даље, према резултату рекогносцирања, преко Мале реке или Магова. 57. дивизији наређено је да до даљег наређења својом комором не прелази линију: Брус—Лепенац. 59. пешадиској дивизији наређено је да 14. новембра једном бригадом наступа у јужном правцу; предњим трупам да достигне линију: Брусина 1508—Обрадова чука 1521, те да једном сталном побочником на Запису затвори долину Јошанице. Другу бригаду требало је у прво време задржати позади фронта, за случај, да се долином Јошанице појаве противничке снаге, а и да би евентуално могла потпомагати борбу челне бригаде. Тек кад се ситуација разбистри требало је ту бригаду кренути ка Брусу. 57. пешадиска дивизија имала је 14. новембра да предњим трупам достигне гребен: Кадина чука—Локвеник—Стрмац, а дивизијску резерву да постави у Брусу. Бригади ђенерала Хауштајна наређено је да дође 14. новембра у Пакленик и да се стави под команду команданта 59. пешадиске дивизије. Њене пољске батерије као и њена комора, биле су приморане да маршују преко простора којим је раније наступала 57. дивизија (Ђула). У духу ових наређења 8. корпусне команде, која се 14. новембра из Горњег Рибника кренула преко Ђуле ка Виткову, командант 57. пешадиске дивизије упутио је главнину 2. брдске бригаде на висове: Шанац—Савићска чука (југозападно од Мечкара), а 6. брдску бригаду, са наслоном на 2. брдску бригаду на висове северно од Липовца (Бабин нос и Бубоњско Оглавље). До линије, која је од корпусне команде била означена за положаје предњих трупа, требала су да стигну извиђачка одељења с тим, да извиђају ка југу до друма. Командант 59. дивизије наредио је, да 9. брдска бригада наступа правцем: Нерађе—Врхови—Обрадова чука; да упути десну колону правцем: Борја—Брусине—Велике Стене и да се према западу осигура једном сталном побочником на Запису. 14. новембра предње трупе имају да достигну линију

Брусине—Обрадова чука. Задржавање 18. брдске бригаде у прво време уназад, одговарало је ситуацији 22. резервног корпуса, који је био јако заостао.

Дејство 22. резервног корпуса. Источна група 22. резервног корпуса, одред 43. резервне дивизије, и лева колона Алпинског корпуса, пошто је потиснула Србе са Белог Камена, Брезне и Бабе, избила је главнином тек на линију: Вишњица—Гвоздац, а предњим деловима даље према југу на линију: Крст—Шанац—Равна планина. У односу на 8. корпус, лево крило 22. корпуса заостало је дакле један добар дан марша уназад. Западна група овог крила, 44. резервна дивизија, заузела је јуришом гроб Водице и достигла је предњим трупима Орлуњак. Обе групе заробиле су у току 13. новембра око 180 српских војника.

Дејство 19. корпуса. На фронту 19. корпуса 13. новембра бригада Шварца, која је вршила напад, имала је озбиљну борбу. Под заштитом бригаде Штрајта, која је везала противника на Мучњу, а уз садејство артилерије ђенерала Сорсића, ђенерал Штрајт нападао је противника на Карађорђево Шанцу 1187—Механа 1108. Око 16 часова заузет је тај јак противнички положај; противник се повукао на Укоченицу—Висиоц у циљу поновног отпора. 10. брдска бригада, која је била у тесном додиру са противником, у току 13. новембра није могла да се крене напред од Кошуте. Због досадањих борби и рђавог времена трупе ове бригаде биле су јако заморене, а ситуација је била посве нејасна. Тек овог дана по подне дознало се поуздано, да је Ком 1221—1212 напуштен. Према исказима заробљеника закључивало се, да су српске трупе: 7. и 9. пук II позива и један црногорски батаљон са нешто брдске артилерије и више митраљеза, биле дан раније на положају Равне Ливаде (југозападно од Кома) и да су ноћу одмаршовале у правцу ка Рашкој. Није искључено, да је то она српска колона, која је осматрана, да се преко гробена Демершња спуштала у Ибарску долину. Срби су били посели утврђене висове: Слатина, Пацарада, Дугопоље, Гусарица, Главач и тиме огарантовали повлачење главних снага Ибарском долином, против дејства 10. брдске бригаде. Поред овога, противник је стајао још и на десном боку 10. брдске бригаде. Код села Понори, у циљу обезбеђивања биле су истурене 3 чете. Командант ових трупа тражио је више пута појачање, што је побудило ђенерала Дрофу да задржи у резерви један батаљон 21. брдске бригаде, која је према диспозицији требала да одмаршује. У последњим борбама, 10. брдска бригада имала је пред собом: 2. и 4. пук III позива и 9. пук II позива и била је изгубила 675 људи, међу њима 106 мртвих. Но и Срби су морали имати знатне губитке.

Стање 10. бригаде, коју су Срби полукружно опколили, побољшано је било пред крај дана у толико, што су се на њеном десном боку појављивале само српске патроле.

Према исказима заробљеника, противник се са тога правца повукао ка манастиру Студеници. Командант 10. бригаде јавио је да ће 14. новембра у 8 часова продужити напад. У исто време чинио је представку, да би због рђавих путова било потребно, да бригада, пошто стигне на вис Локвиња, узме правац ка Полимљу на место ка Ушћу. Командант III армије одобрио је тај предлог. Кретање осталих бригаа 19. корпуса извршено је према диспозицији од 12. новембра. Главнина 17. бригаде (3 батаљона) заноћила је на Жупановици северно од Карађорђевог Шанца; од одреда пуковника Холија избио је један батаљон на Велику Ливаду и Тошовац; 21. брдска бригада стигла је ноћу на Велику Ливаду. Југоисточно од ових трупа на Столоваку и на Орлој глави, стајале су још јаче противничке снаге. Од 20. брдске бригаде, која је наступала у другој линији, заноћила је главнина код Рудине, а један батаљон на Боровој страни. Слаби делови, који су били остављени на старим положајима, привучени су у састав бригаде. Бригада Шиса, није још била прикупљена код Ивањице, већ је стајала са по једним батаљоном код Миланце, код Механе, источно од Миланце и код Мане и Ивањице. Према корпусној диспозицији за 14. новембар: ђенералмајор Шварц имао је са својом бригадом и главнином 17. брдске бригаде да продужи наступање ка Јавору; одред пуковника Холи, имао је да одржава везу између трупа ђенерала Шварца и 21. брдске бригаде и да наступа најкраћим правцем ка Лупоглави; 21. брдска бригада имала је задатак, да обезбеди висове јужно од Хршеви и да са својом артилеријом у случају потребе потпомаже 10. брдску бригаду; 20. брдска бригада имала је да наступа у другој линији до линије: Свјетце—Вијенац. Ђенералу Сорсићу измењено је раније наређење да прикупи бригаду Шиса код Ивањице, и наређено му, да остане у досадањем распореду, у циљу заштите бока нападне групе ђенералмајора Шварца.

Дејство трупа ђенерала Рајнела. Ове трупе према диспозицији заузеле су 13. новембра овакав распоред: *Коњички пук пуковника Боле* код механе Мојковића (Кремна); одред пуковника Хаузера (3 батаљона) код Мачката; одред пуковника Фридла (4 батаљона и 4 пољске батерије) на простору код села Никојевићи; одред пуковника Милера (3 батаљона, 4 пољске и 1 брдска батерија) на простору: Кућиште 949—Видића брдо 837. Ово груписање представљало је тако рећи полазну ситуацију за напад на противника, који се био утврдио на положајима, на простору: Чајетина—Бојиште—Трнава.

За наступање 14. новембра, ђенерал Рајнел наредио је: *Пуковник Бола*, правцем: Велики вис—Леска гора—Груда и један вод пограничних ловаца од Пустог брда (северозападно од Вардишта) да нападне бок и леђа противничког положаја код Чајетине. *Пуковник Хаузер* у исто време да напада на фронт положаја код Чајетине. *Пуковник Фридл* да напада на Бојиште 1098. *Пуковник Милер*, од Кућишта преко Великог крша и Турчиновице да удари противнику у бок и леђа. У случају, да се у току 14. новембра не би успело заузети противнички положај, онда га у току 15. новембра по сваку цену освојити, пошто се 15. новембар предвиђа за уређивање јединица и регулисање исхране.

Најомена. За 16. новембар предвиђено је да пуковник Бола и пуковник Хаузер заузме Борову главу 1108—Сабориште 1544, јужно од Чајетине, а пуковник Фридл и Милер гребен северно од Љубиша: Борковац—Чуку 1208—Ћава чука 1082, на путу за караулу Кокин брод. При оваквом програму, очекивало се још 13. новембра, да трупе ђенерала Рајнела неће наићи на јачи отпор противника, пошто је 62. пешадиска дивизија већ нападала црногорске главне положаје, и према томе се налазила дубоко према боку противничких снага, које су биле истурене против трупа ђенерала Рајнела.

Дејство 62. пешадиске дивизије. Трупе ове дивизије заузеле су још 13. новембра у вече линију: Јасен—Темеле брдо—Јајце—Вис 1066—Мазуле брдо—Будовиште 966, и имале су местимично да савладају јак отпор. У заузимању виса Тамница (1072) код Бијелог брда, бригада пуковника Зубера није имала успеха. Она није могла да употреби своју артилерију у довољној мери, тако да су Црногорци према левом крилу бригаде имали надмоћност у артилерији (није пошло за руком да се 10 см брдске хаубице извуку на вис Метаљку). Продужење борбе на Бијелом брду пак није било потребно, пошто су Црногорци под заштитом ноћи одступили.

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Авијатичари су јављали да се српске трупе и коморе виде у повлачењу по свима друмовима, који од Прокупља и Куршумлије воде ка југу и југозападу. Да би достигла одступајуће српске трупе и коморе, 101. пешадиска дивизија, после борбе 13. новембра на простору јужно до Гребца продужила је гоњење ка висовима северно од Прокупља (Вршник). Главнина 10. резервног корпуса 103. и 107. дивизија после жестоке борбе, у којој је противник показивао јаку артилерију, избила је до линије: Рашица—Ђуровац—Врбовац. На одсеку: Благац—Мусаћ Срби су жилавим отпором спречили

даље надирање. Борба је продужена и у току ноћи 13/14. новембра. 105. дивизија, која је била на маршу позади 10. резервног корпуса, достигла је 13. новембра у вече челом село Штитари.

ОПЕРАЦИЈЕ I. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

У току 13. новембра: 6. дивизија прешла је цела на леву обалу Мораве и преко малог Јастрепца наступа ка Прокупљу. 9. дивизија: 3. бригада челним одредом заузела је Прокупље, а са главнином је код с. Нова Божурња; 2. бригада прешла је Мораву код Клисуре и наступа ка Бојнику; 1. бригада је у саставу 1. дивизије; 1. дивизија ојачана 1. бригадом 9. дивизије, на положајима је код Лесковца. 8. дивизија је на маршу из Мезграје ка Лесковцу: 3. бригада стигла је у Лесковац; 1. бригада је код с. Батуловца а 2. бригада код Власотинаца.

ОПЕРАЦИЈЕ II. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

На фронту према Приштини све трупе под командом команданта 3. дивизије одређене за напад на Гиљане заузимају у току овог дана (13. новембра) полазне положаје. *На фронту према Тетову*: 50. пешад. пук прихватио је одступајуће трупе од Тетова и потиснуо српске трупе ка Тетову. *На фронту према Прилепу*: 2. бригада 7. дивизије (пуковника Писимова) демонстрира према Свињичкој Глави и Присату. *Коњичка дивизија* креће се двома колонама преко Бабуне планине. Десна колона правцем: Богомил—Строја, а лева колона правцем: Тетово—Десово. Обе колоне су у току 13. новембра избиле на гребен планине. *На фронту према Кавадару*: *трупе пуковника Богданова* (3., 49. и 53. пук) врше напад на Французе и достижу на леву обалу Црне реке. *На левој обали Вардара*. Трупе пуковника Бурмова без промене.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I. АРМИЈЕ

У току 13. новембра трупе I. армије биле су у искомплетању, и то: Студенички одред на линији: Столовак—Орља Глава—с. Савово. Дунавска дивизија II позива на линији: Планиница—Јечменица десна обала безименог потока јужно од Криваје, са заштитницом код Маглича а затим на Орловаку. Дринска дивизија II позива на положајима: Студенице планине, са заштитничким деловима код с. Брзне. *На фронту Студеничког одреда* почела је борба 13. новембра око 7 часова. Непријатељ са снагом од 2 батаљона и 2 митраљеза напао је наше трупе, које су држале Вртељку и Столовак, али је задржан. *Бањски одред*, предузео је овог дана пре подне напад у циљу да протера непријатељске делове, који су били избили на Велико Осоје—к. 902 код с. Бонџића. Напад

је успевао и трупе су подишле биле на 500 метара од непријатељског положаја. Но због појаве 2 непријатељска батаљона од Александровца, који су успели да потисну предње делове овог одреда са Козника, напад је обустављен. Непријатељ је тада прешао у контра-напад и потпомогнут ватром своје артилерије нагнао је трупе Бањског одреда на повлачење. Под заштитом својих делова одред се повлачио, прво на линију: Велико Брдо—Стражиште—Раскрсје—Нерађе; али се пред вече и одатле повукао. Овом приликом 14. пук био је сав растурен, а предњи делови који су били ангажовани у нападу заробљени су. Пред вече одред се прикупљао на линији: Чекер—Борје (1362). Због овако створене ситуације и тешкоћа у савлађивању планинског земљишта, командант I армије наредио је да се 14. новембра зором одступа и то: Студенички одред ка Радочелској планини; Дунавска дивизија II позива на положаје десне обале Студенице: к. 645—Ковачица—с. Кљуновић; Дринска дивизија II позива на линију: Стружица—Рудине—Лајештак—Каван, примајући под своју команду и Бањски одред. Пред фронтом Бањског одреда непријатељ је дошао до Плоче; на фронту Дунавске дивизије II позива до реке Дубочице, а пред левим крилом Студеничког одреда задржан је испред Вртељке. Командант I армије наредио је 13. новембра команданту Дунавске дивизије II позива, да командант Ужичког одреда са својим трупима 14. новембра у 2 часа одмаршује друмом за Ушће, где да се јави команданту армије. Накнадно је наређено, да се Ужички одред са црногорском бригадом прикупи код Водица јужно од Ушћа, где да образује армиску резерву.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

У току 13. новембра непријатељ је извршио јак напад на положај: Драгомировац — Трбуњски виноград — к. 557 — к. 601 с наилоном на Црну чуку. Наше су га трупе одбиле, и његове делове задржале у даљем наступању. Само код с. Рашице, непријатељ, користећи се покривеношћу терена, успео је да се пробије, али је даље његово напредовање заустављено. Овога дана осећала се намера непријатеља, да обилазним покретом обухвати лево крило и изманеврује положаје које наше трупе држе, али су предузете мере да се ово осујети. Наређено је, да један део Дунавске дивизије I поз. поседне Драгомировац и тамо смени трупе Шумадишке дивиз. I поз. ради употребе на левом крилу. Тимочка дивизија II поз. посела је положаје од друма Барбатовић — Куршумлија до Вишесла, са задатком заштите повлачења Шумадишке дивизије I поз., кад се до њега буде дошло, пошто та дивизија, упорним држањем на садашњим положајима, омогући са тру-

пама III. армије пребацивање Тимочке војске. Заштитнички одред (4 батаљ. 13. пука I поз. 4 топа и 6 митраљеза) посела Кутловачко брдо, докле се Шумадишка дивиз. I поз. не буде повукла, потом, приморан на повлачење под прихватом трупа на главном положају, иде у општу резерву код к. 560, а његова батерија у састав трупа десног одсека; коњица долази у село Пачарађу. Десни одсек (13. пук II поз. и 12 топова I. брзометног дивиз.) од к. 634 до пута Барбатовић — Куршумлија. Леви одсек (15. пук II поз., 15. пук III поз. и 1 батерија заплењеног дивизиона) од с. Вишесла до к. 634. Лева побочница (2 чете) посела положај Калај косу (858), и пошто се повуче заштитни одред иде у састав свога пука (15. II позива). Општа резерва (560 пионира) оправља пут Куршумлија — Преполаци; завојиште у с. Микуљане; 3. полска болница у Преполачкој бањи; трупне коморе према с. Тиовцу; колонска комора, сем потребног броја кола с храном и муницијом, иде у Приштину, одакле ће се храна дотурати. Штаб дивизије иде у Дугу лугу. По захтеву команданта Шумадишке дивизије I поз., 2 батаљона 13. пука са 4 митраљеза послата су на Црну чуку за обезбеду левог бока те дивизије, а за обезбеду заштитничког одреда на Кутловачком брду послате су две чете 15. пука II поз. на Калај косу (858). Веза са 7. пуком III поз. ухваћена је.

У 7.40 час. командант Тимочке дивиз. II поз. примио је од команданта трупа Одбране Београда заповест О. Бр. 5112, којом се због смењивања делова Шумадишке дивиз. I поз. са Драгомировца наређује, да Тимочка дивизија II поз. поседне Калај косу ради обезбеђења левог бока Шумадишке дивиз. у случају да Црна чука падне. Истом заповешћу ставља се привремено под команду 7. пука III поз. и Дунавски брзометни дивизион, који су на к. 875 изнад с. Вишесла. Према овоме командант Тимочке дивизије II поз. наређује у 23.30 часова овакав распоред: 15. пук II поз., 15. пук III поз. и 1 заплењена батерија чине средњи одсек и остају на досадањем положају, с тим, да батерија у зору буде спремна да туче долину Музањског потока ка с. Дрежници; 7. пук III поз. са 2. Дунавским артиљериским дивизионом чине леви одсек (к. 596 — к. 875—к. 845) и има да ноћас упутити 1-2 батаљона на Калај косу, да, поселањем те косе и к. 560 (северно од Гргуре) са четама 15. пука II поз., које се тамо већ налазе, обезбеде успех напада Шумадишкој дивиз. I поз. дејствујући по потреби и нападно. Све трупе имају бити спремне да одбију сваки непријатељски напад и укажу помоћ трупима Шумадишке дивиз. I поз. кад она предузме напад. Распоред осталих трупа и установа остаје исти.

ОПЕРАЦИЈЕ III. АРМИЈЕ

У току 13. новембра трупе III. армије прикупљене су на линији: Белоњин — Блаце и то: Дунавска дивизија I. поз. на простору: Суви до — Стубањ, држећи побочницу на Погледу и комбиновану коњичку бригаду на Вел. Равни на Јастребцу. Дринска дивизија I. поз. на простору: Тулари — Блаце, држећи своју заштитницу на Џигољу као побочницу за Тимочку војску, која је са Комбинованом дивизијом на положају западно од Прокупља. Браничевски одред на Точанском вису и десној обали Топлице. Трупе III. армије су се биле спремиле да потпомогну Одбрану Београда у заустављању непријатељског надирања из Јанкове клисуре и обезбеђивале су бок и позадину Тимочке војске (Комбинов. дивиз.) у исти мах и покрет возова друмом Прокупље — Куршумлија за Преполоц и Мердаре. Борбе код III. армије овог дана није било. За 14. новембар намерава командант III. армије, да једним делом Дунавске дивиз. I. поз. заузме положај Драгомировац и смени тамошње трупе Шумадишке дивиз. I. поз. којима ће командант Опране Београда појачати своје лево крило. Да Дринска дивизија I. поз. дође у околину Суводола у резерву; да се побочница са Погледа и коњичка бригада скину са Јастребца и осигурају везу између Дунавске дивизије I. поз. и Комбиноване дивиз. I. поз., која је код Концеља; а побочница са Џигеља да дође у састав Дринске дивиз. I. поз. Колонски возови да пређу Преполоц и Мердаре и дођу до Подујева. У 21.30 часова имао је командант III армије ово наређење: „Београдска Одбрана задржала је у току 13. новембра своје положаје, Тимочка војска заузеле 14. новембра положаје у висини Здравина и Концеља. III армија груписаће се са задатком да помогне Београдску Одбрану у њеној акцији, а у повољном моменту и у напад да пређе. Наређујем:

1) Дунавска дивизија I. поз. заузеле са одговарајућом снагом одсек Драгомировац, а остатак дивизије прикупиће на подесном месту као своју резерву. Ово извршити одмах још ноћас, како би смењене трупе Шумадишке дивиз. I. поз. могле до зоре стићи да појачају лево крило Београдске Одbrane. Држати везу са десним крилом Београдске Одbrane и указивати му потребну помоћ. Одред са Погледа да се повуче код села Здравина (к. 534), где ће се наслонити на лево крило Тимочке војске. Комбиновану коњичку бригаду повући тако, да штити правце који воде на међупростор између Здравина и десног крила Дунавске дивиз. I. поз.

2) Дринска дивиз. I. поз. прикупља се на линију: Бандера—Суводол—кота 443 с тим, да на Шанац (к. 470) упути 1 батаљон са 2 топа. Ову линију организовати за одбрану. Заштитница са Џигоља упутиће се сутра у састав своје дивизије.

3) Браничевски одред остаје на положају према ранијем наређењу. Топове пласирати тако, да се туче што даље преко линије: Калдрма—Тулари.

4) Колонски возови да одмаршују на простор између старе границе и линије Подујево—с. Суркиш.

5) На Топлици поред сталних мостова има и постављених: јужно од с. Баце, код с. Пепељаваца, и код с. Барлова.

6) Штаб армије остаје у Куршумлији.

Дејство Браничевског одреда. Продужено је кретање на нове положаје, и око 13 часова стигао је 9. пук III. поз. и батерија на Точански вис. На излазу из Јанкове клисуре примећене су наше трупе које воде борбу са непријатељем. Положај Точански вис поседнут је овако: Са 2 батаљона 9. пука III. позива поседнута је предња коса а 4 топа 6. позисицке батерије на страни ове косе, а 2 батаљона су позади у резерви. Пред вече стиже командант 1. батаљона 12. кадровског пука са батаљоном. Батаљон је постављен у резерву код Г. Точана. Од команданта батаљона добивено је извешће, да се и 8. пук III. позива извукао и да маршује ка Точанском вису. Овај пук напустио је Новоселску чуку и Јасенове воде 13. новембра у 5 часова под борбом и домаршовао ка Прокупљу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Комбинована дивизија повукла се у току ноћи 12-13. новембра са Мораве и заузела је 13. новембра положаје западно од Прокупља на линији: Соколица—Хумац—кота 388—с. Мршељ. Трупе на Соколици обезбеђују бок дивизије и правац Соколица—с. Добротић—с. Обратници—Калеја и одржавају везу са левом побочницом Крајинског одреда. Око 14 часова појавила се једна непријатељска колона јачине 2—3 батаљона и једно митраљеско одељење у кретању из Џигоља ка с. Бобошincu и Рељинцу, а 2 чете и 1 ескадрон ушли су у с. Бајчинац. Један ескадрон са једним водом пешака спуштао се ка с. Југ Богданцу. У 15.30 час. чула се јака пешад. и артилериска борба код Прокупља. Један непријатељ. ескадрон ушао је у варош Прокупље, а пешадија јачине до 1 батаљона избила је на Прокупачке винограде. Један непријатељски ескадрон и 2 батаљона пешадије при спуштању од с. Нове Божурње ка Прокупљу дочекани су артилериском ватром и враћени у изворни део Бабиног потока. Уопште непријатељ је био на левој обали Трнавске реке и Топлице, са предњим деловима између Трнавске и Речичке реке. Јачина непријатеља према фронту ове дивизије цени се на 2 пука пешадије, 1 пук коњице и артилерија непознате јачине.

Крајински одред је у повлачењу стигао на положај источно од с. Злате.

Заштитница Дринске дивизије I. поз. повукла се до вечери на положај код с. Мршеља.

Командант Тимочке војске издао је 13. новембра наређење О.Бр. 920 ове садржине:

Команданту Комбиноване дивизије I. позива: „Београдска Одбрана у току данашњег дана успела је, да се задржи на положајима: Рашица—Трбуњски виногради—Драгомировац. Трупe II. армије прикупиле су се: Дунавска дивизија I. поз. на линији: Баце—Белоњин; Браничевски одред на Точанском вису. У духу издате заповести и задатка Тимочке војске у погледу на III. армију, Комбинована дивизија I. поз. повућиће се на Мердаре, пошто III. армија буде принуђена да се повлачи са садањих положаја. Стога наређујем: Са дивизијом повуците се са положаја западно од Прокупља у току ноћи 13-14. новембра на положаје код Концеља с тим, да затворите правце са Јастребца од Погледа и од Прокупља. Заштитница III. армије са Погледа (12. кадровски пешад. пук са батеријом) повућиће се на положај код с. Здравина на десној обали реке, која кроз то село протиче. Заштитницу III. армије са Новоселске чуке и са Гребца (под командом пуковника Јосифа Костића) упутите у састав њихове команде. Вашим распоредом дођите у што тешњу везу са заштитницом III. армије, која ће се повући на положаје код Здравина. Саопштите команданту моста код с. Смрдића да мост дигне и са својим одељењем одмаршује у Куршумлију, где да се јави начелнику штаба II. армије. Предузмите мере да се сви возови, који се налазе позади ваших положаја још у току ноћи упуте и пребаце јужно од Куршумлије и даље према постојећем наређењу. На досадањим положајима задржите слабе заштитне делове. Са Крајинским одредом у току сутрашњег дана ухватите везу по сваку цену. Код села: Барлова, Пепељевца и Баце од стране III. армије подигнути су мостови на реци Топлици. Штаб Тимочке војске биће у Куршумлији (зграда среског начелника)“.

Команданту Крајинског одреда саопштено је, да ће се Комбинована дивизија I. поз. повући на Мердаре, пошто III. армија буде принуђена, да се повлачи са задњих положаја и наређено му, да у току повлачења ка Товрљану одржава везу са II. армијом. По доласку у Товрљан, да заузме положај, да запречи правце од Житног потока и Пасјаче и да дође у везу са Браничевским одредом. Пошто Крајински одред по доласку код Товрљана има да се повуче на зачељу Тимочке војске, кад се Одбрана Београда и III армија пребаце на десну обалу Топлице до Куршумлије, то је команданту одреда наређено

да дође у везу са командантом III. армије и да од њега тражи извештај о времену, кад ће се III. армија пребацити на десну обалу Топлице, како би се могао потом, а према директиви Врховне Команде О.Бр. 24133 од 12. новембра повући од Товрљана уз Косаоницу на зачеље Тимочке војске. Штаб Тимочке војске одлази у Куршумлију.

ОПЕРАЦИЈЕ II АРМИЈЕ

Овог дана 13. новембра извршено је пребацивање трупа II армије на основу директиве Врховне Команде О.Бр. 24133 и по наређењу команданта армије О.Бр. 10024 и О.Бр. 10632 на правац: Лебане—Медвеђа—Приштина, неспречавано од стране непријатеља. Трупe Тимочке дивизије I позива и Шумадиска дивизија II позива заузимале су одређене положаје на линији: Језеро—Китка—Каменита чука—Брестин—Белановце—Пашина трла—Бели камен. Коњичка бригада стигла је у Бојник. Трупe Моравске дивиз. II. позива прикупиле су се у току ноћи 12-13. новембра преко Лопатице и Ђинђуше у Бојнику. У 11 час. 13. новембра командант II армије стигао је у Бојник, којом му је приликом командант Моравске дивизије II поз. предао команду над Тимочком дивиз. I поз и Шумад. дивиз. II. поз., а он сам продужио марш за својом дивизијом ка Лебанима. Да би се командант Моравске дивиз. II поз. могао слободно посветити извршењу акције на граничном фронту наредио је да под његовом командом остану и даље Јужно Моравске трупе. Моравска дивиз. II поз. извршила је 13. новембра своје груписање код Лебана и заноћила је у оваквом распореду: 2. пеш. пук и коњички ескадрон код с. Шумана; 3. пеш. пук са једном батеријом јужно од Лебана, на путу за Бувце у висини с. Шарца; штаб дивиз. и 3 батерије у с. Шилову. Пионирски полубатаљон, који је целе ноћи 12-13. новембра радио на поправци моста на Пустој реци код с. Стубља и подизању новог моста код с. Лопатнице, стигао је 13. новембра у Лебане а 14. новембра има да продужи марш ка Туларима и да предузме оправку пута ка Лисици. Трупна комора стигла је у вече 13. новембра до Бојника и има да продужи 14. новембра марш за Шилову и Медвеђу.

Ситуација Јужно Моравских трупа у вече 13. новембра: *Власински одред* посео је у току дана линију: Дрводеља Тупалски вис—к. 750, са наслоном десног крила на Бањску реку. *Добровољачки одред* је код Лебана. Буковачки вис посео је 1. пук III. поз. са 1 водом артилерије. *Ветернички одред* посео је линију од Бањске реке до Грепоја Рида и даље старим граничним фронтом до Лисице. На фронту Ветерничког одреда код с. Хајкобиле примећено је око 150 бугарских коњаника

са наоружаним Арнаутима. На Вељој глави примећени су извесни непријатељски делови непроцењене јачине. Један непријатељски батаљон сишао је са Липовачке косе ка Оруглици. На фронту Власинског одреда, 1 добровољачки батаљон избио је на косу западно од Просјака, где су били непријатељски одступајући делови са 1 топом. Пут: Медвеђа—Прапаштица—Приштина био је у врло рђавом стању.

Како је Прокупље напуштено од стране наших трупа, а II армија има задатак да брани правац: Лебане—Медвеђа—Приштина, то је командант II армије наредио са О.Бр. 10045 од 13. новембра да дивизије заузму у току 14. новембра ове положаје:

а) *Тимочка дивиз. I. поз.* положај: Шијеник (564)—Јечмиште (к. 520)—Крст (471)—Шуманска чука (445)—Кремен (410) са истуреним деловима на Глоговитом биљу—Просјаку (351) и Камеитој чуки (к. 370), везу одржавати лево са Шумад. дивиз. II. поз. код Прекопчеличке реке, а десно тражити везу са уједињеним трупима Моравске дивиз. II поз. и Јужно Моравским.

б) *Шумад. дивиз. II поз.* положај: на десној обали Големе и Пусте реке јужно од с. Драговца—к. 321—Сламничка чука (к. 532)—Магашка чука (503), одржавајући десно везу са Тимочком дивизијом I позива на Прекопчелској реци а лево са Коњичком дивизијом и Крајинским одредом који је вечерас код с. Злате.

в) *Коњичка дивизија* доћиће на линију: Кацабаћ—Граница—Злата, извиђајући правцима: Житни поток—Житорађа—Прокупље, на Кочане, Брестовац и Лесковац.

г) Како за сад још није познато груписање противника, то ће се вршити даља извиђања ка простору: Грделица—Власотиначки мост—Лесковац—Брестовац—Кочане—Житорађа.

д) Да би дивизије у току 14. новембра могле заузети одређене им положаје, пребацили одмах своје возове на нов правац Лебане—Медвеђа, и то северно од друма, почев од Лебана: Коњичка дивизија па Шумадиска дивизија II позива, а јужно од друма Тимочка дивизија I позива, па Моравска дивизија II позива.

Армиски штаб остаје у Лебанима.

Подаци о непријатељу у току 13. новембра. У току дана приспели су ови извештаји: Од Шумадиске дивизије II поз. писан у 7 час.: „Непријатељ држи поседнуте прелазе на Јабланици код Горње и Доње Стопање и Винарце; поред поседнуте десне обале има делове на левој обали Јабланице, који су се утврдили.“ Командант II коњичке бригаде извештава: „Један непријатељ. пешад. пук је код Шарлинце на левој обали Топлице; до 13:30 часова пребацио је преко Мораве

код Курвин града једну чету и нешто коњице и заузео напуштено Кочане (к. 280). У Топоници на десној обали Мораве налази се 1 непријатељски коњички пук а између Смрдана и Топлице 1 пешад. пук. У 16 часова налази се у Чечини један непријатељ. батаљон, 1 коњички пук, 1 батерија, а пребације мање делове чамцима, тукући јако артилериском ватром леву обалу Мораве. По изјави учитеља из Печењевца, непријатељски официри говорили су у Лесковцу да ће 1. Софиска дивизија ићи у Куманово. У 17:30 часова осматрена је једна непријатељска колона од једног батаљона са комором у покрету низ Мораву. Јутрос у 7 часова командант 2. коњич. пука лично је видео, да је непријатељ направио мост код Чечине и пребацио 2 ескадрона и један батаљон. Ескадрони иду ка Кочанима. Преко моста прелази једна колона, која излази из села Чечине. Немогуће је одредити јачину — но то је вероватно пук — који је био између Смрдана и Топонице“.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

На фронту Брегалничке дивизије I поз. дан је прошао на миру. *На фронту Моравског дивизијског коњичког пука*, коњичке патроле су у додиру са slabим непријатељским деловима који држе линију Вирина Глава—Корбулић—Танишевац—Лешница и косе североисточно од Љубишта—Могиле—Берекаре и Рибника. Једна патрола видела је да се 2 непријатељске чете крећу од села Бинче ка северу у логор 1 чете код с. Стубља. *На фронту Моравске дивизије I поз.* Десно крило десног одсека у току 13. новембра напредовало је за нешто мало; центар одсека одржао се на својим ранијим положајима, а напад на левом крилу одсека није успео, јер га је непријатељ са 5 батаљона контра-нападом потиснуо на положаје са којих је јутрос пошао на јуриш. *На фронту Вардарске дивизије I поз.*, сем омањих пушкарања између наших и непријатељских предстражних делова, није се ништа важније догодило. По телефонском извештају са Лисице, коњички вод са крајњег левог крила дивизије 13. новембра у подне ухватио је везу са коњичким дивизионом Комбинованог одреда на Лисици. У току ноћи 12/13. новембра 3. чета 3. батаљона 1. пука заузела је положај Јелачу, пошто је са истога одагнала слабе непријатељске делове и ту се сад утврђује. *Комбиновани одред.* У току 13. новембра продужио је марш правцем Састанци долином Велике Косаонице, преко Сикирачког крша на косу код села Сикираче, где је преноћио. Артилерија је стигла на преноћиште у Лепињу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

Дејство Тешовског одреда. 13. новембра око подне добивен је од команданта десне колоне извештај да непријатељ на-

пада јачином од 1 пука пешадије са 4 митраљеза и 1 пољском батеријом брзометних топова. Десна колона водила је целог дана упорну борбу и одступила је под заклоном мрака на положаје код с. Милетине. Командант Тетовског одреда у току дана повукао је леву колону за одбрану источне стране Тетова. Средња колона добила је задатак да брани прелаз преко Вардара код железничког моста. 14. новембра у 1 час командант Тетовског одреда, добивши извештај десне колоне, да је одступила ка Милетини, наредио је, да се заштита Желинског моста повуче на положај код с. Брбеница, лева колона лево од средње колоне, за заштиту правца Тетово—Гостивар, остављајући једну чету за затварање правца Тетово—Призрен и ради ступања у везу са деловима који имају да дођу из Призрена.

Дејство Вардарског одреда. Командант Вардарског одреда наредио је 13. новембра у 10 часова команданту 1. батаљона 1. пука III поз. који је био стигао код Прилепа, да одмах крене батаљон аутомобилом до Сарандичова, па затим маршом, да што пре заузме положаје, који штите правце од Орешја и Богомиле ка Строји и ка коти 1855 (Даутици). Мајор Петровић, који је био отпослат са крајњег левог крила одреда, да потпомогне Поречки одред, стигавши код с. Богомила, нашао је трупе овог одреда у одступању и прихватио их. Угрожен од непријатеља у зору 14. новембра отпочео је одступање ка Прилепу и заузео је у току 14. новембра положај Песлог к. 823 са три чете, истуривши једну чету код с. Врбјани кота 611 и један вод на косу Златоврха. Пошто је непријатељ био успео, да овлада превојем на Бабуни, продужио је наступање и заузео села: Строју—Гострач—Маргари и Дебреште. Према овоме веза са Бродом била је прекинута. По причању наших сељака јачина је непријатеља 1 пук пешадије, 4 митраљеза, 2 брдска топа и 2 ескадрона коњице. Због створене ситуације, трупе левог крила Вардарског одреда повукле су се на линију положаја: Присат—Дреновце—Десово. Командант Вардарског одреда наредио је у 5:30 часова пре подне мајору Благојевићу, да се крене са 2 Дебанжова топа и 4. четом 1. батаљона 14. пука правцем Прилеп—Брод—Сарадиново, куда је био већ упућен 1. батаљон 1. пука III поз. Све те трупе да прими под своју команду са задатком, да непријатеља врати са заузетих положаја и затвори пут ка Прилепу док појачање не стигне. Мајор Благојевић стигао је у 14:30 часова са 2 Дебанжова топа и 40 пешака на пут више села Межујчишта и ухватио везу са мајором Петровићем, који се налазио на положајима Дубјачани и Межујчиште.

СИТУАЦИЈА

У току 13. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје.

Од командантa I армије

ОБр. 9238 у 5 час.

“У току дана 12. новембра вођене су борбе без мало на целом фронту ове армије: У циљу напада на Смрчак, који је непријатељ заузео 11. ов. мца по подне, упућен је још у току ноћи из Дунавске дивизије II поз. 2. прекобр. пук III поз. преко Краљске ка Кошутници и Смрчаку. Но због појаве јаче непријатељске снаге од Смрчка, упућен је пре подне накнадно за овим пуком и 1 батаљон 11. пешад. пука, јер је до тога времена снага непријатеља на правцу Смрчак—Кошутница била оцењена на 6—8 батаљона, а јасно се изражавала намера непријатеља, да обухвати лево крило и бок Дунавске дивизије II поз. Поред 2. пука III поз. и батаљона 9. пука II поз. упућен је одмах и 7. пешад. пук I поз. преко Дубочице — Слатине на Гусарицу те да заштити правац од Кошутнице на Ђаково планину. Борба 2. пука III поз. почела је око 10 час, али напад није успео. Око 14 часова пук и батаљон одступили су у Бор, да непријатеља са Ђића и Краљске ка долини Дубочице задрже. У то време пред фронтом и левим крилом Дунавске дивизије II поз. са правца од Лопатнице, Присјанског брда и Борове стране појавиле су се јаче непријатељске колоне, чија је јачина оцењена од Лопатнице до једног пука, а преко Борове стране до 10 батаљона. Са ових разлога командант Дунавске дивизије II поз. отпочео је још по подне покрет својих трупа до положаја испред Маглича у циљу пребацивања на Ђаково планину. Како је правац Ђић—Краљска био пресечен, наређено је команданту Дунавске дивизије II поз., да у циљу обезбеђења овога правца упутити са Гусарице прве пристигле делове правцем Кошутнице, те да појавом својом омету непријатеља и заштите овај правац. Делови Студеничког одреда (4. пук II позива, 2 батаљона 6. пука III поз.), упућени од Понора и Савова за напад ка Смрчаку, успели су да од 14 до 17 час. подиђу самом темену Смрчка.

Код Дринске дивизије II позива у долини Рибнице борба је почела још од зоре, а од подне почела је бивати све јача. Непријатељ се непрекидно појачавао и око 15 час. успео је да заузме Орловац, али је око 16 час. контра—нападом одбачен ка долини Рибнице и Металице. Пред вече непријатељ ојачан, предузео је напад на десној обали Рибнице тежећи да обухвати наше делове на Баби, те се развила борба у теснацу при утоку Сокоље реке. Командант Дринске дивизије II поз., пошто је утрошио последње резерве, а и због јачег замора трупа, од-

лучио је, да у току ове ноћи и 13. ов. мца испуни дивизију на Студени са јачим заштитним деловима остављеним код села Брезно. На правцу Ивањица—Велике ливаде непријатељ је такође предузео покрет од Ивањице и по телефонском извештају потиснуо наше делове од Будожелја ка Великим ливадама. Код Бањског одреда још 11. постигнут је додир са непријатељем на Гаревистици. Непријатељ је 11. ушао у Брус, а примећен је покрет његове колоне преко Папратне ка Александровцу. Око 7 час. 12. ов. мца непријатељ јачине око 2 батаљона напао је наш батаљон 5. пука III поз., који је затварао правац Гоч—Пакленик и потиснуо га ка селу Рогавчини. Одред својим деловима још држи Козничку клисуру. По исказу мештана на правцу Врњци—Гоч крећу се два пука. На фронту Студеничког одреда а по исказу заробљеника на Сврчаку је била 10. брдска бригада од 5 батаљона (48. и 92. ландштурмска регимента). Командант бригаде је ђенералмајор Трота. Бригада је дошла са италијанског војишта. Код 3 батаљона су рекрути, а код 2 рекрути и ландштурм. Војници 8 дана нису добили хлеба. На правцу Ивањица а по извештају коњичких патрола осматрен је од Ивањице ка Јавору велики број кола. Од Црне Баре ка Чемерну су у покрету 4 батаљона.

Због овако створене ситуације на фронту армије, нарочито код Дунавске дивизије II поз., наредио сам око подне постепено груписање Студеничког одреда на линију: Велике Ливаде—Орла Глава—Савово; Дунавска дивизија II поз. на Ђаково и Тесавник, а Дринска дивизија II позива на Студеној са ослонцем десног крила на Велике Ливаде а јачом везом са Бањским одредом. Међутим око 22 часа под ОБр. 4856 командант Дунавске дивизије II поз. учинио ми је представку, у којој у главном износи, да су му пукови због дугих маршова — борби јако смањени и броје једва 2000 пушака. Да би заузимање положаја на које не може да се извуче ни један топ незгодно утицало на људе, који су увек изложени јакој непријатељској артилериској ватри. Са ових разлога командант Дунавске дивизије II поз. тражио је да се повуче на следећи положај, где ће бити прикупљенији, где ће моћи уредити трупе, снабдети их, повратити ред и извући артилерију. Под оваквим околностима после поседневних борби и ноћних кретања без одмора, командант мисли, да ће наред код трупа узети све већи мах. Ма да и сам увиђам тежак положај трупа ове армије нарочито Дунавске дивизије II поз. у овако планинском терену скопчано са многим тешкоћама за кретање, снабдевање и исхрану, а нарочито лишење сваке помоћи артилериском ватром, ипак сам наредио команданту Дунавске дивизије II позива, да се са трупама задржи на Ђакову планини, а да трупе Ужичког одреда и један од

својих уморних пукова упути ка Ушћу, те да бих у исто време створио за себе извесну резерву. Најзад поводом добивеног извештаја аеропланског извиђања, да се непријатељ у јачини једног пука већ налази на Великим Ливадама, о чему још немам извештаја, наредио сам, ако то стоји у истини, да се 4. пешад. пук II поз. и 6. пешад. пук III поз. још ноћас од Сврчка повуку у висину села Савова, села Орла Глава и Чаља, а одред са Великих Ливада да дође на фронт Столовака са наслонем на положаје код села Рудине; Бањском одреду наредио сам, да слабије непријатељске делове пред фронтот протера, а према ранијем наређењу овај одред за случај јачег потиска непријатељског има се постепено повлачити правцем Јошаничке реке.“

ОБр. 9247 у 10:40 час.

„Према телефонском извештају на фронту армије у току ноћи 12-13. није било борбе. Од јутрос у 7 час. чула се слаба борба у правцу Великих Ливада на левом крилу трупа Студеничког одреда, која је трајала кратко време. Трупе ове армије у покрету су и деловима су још у току ноћи почеле избијати на нове положаје на линију: Столовак — Орлова Глава—Савова—Ђаковичка планина — Тесавник — Студена—Велике Ливаде—кота 1274 (Шанац). Заштитнички делови остављени су на правцима покрета.“

Од командантa шрупа Одбране Београда

ОБр. 5092 у 12:45 час.

Данас је непријатељ напао на положај к. 694—с. Пребреза—Јаворац на коме због врлетног терена није могла да се постави артилерија, а који је био међутим изложен јакој непријатељској артилериској ватри. Због тога ће се борба пренети на положај Драгомировац—Трбуњски виногради—к. 567—601. Споразумно са командантом III армије предузео сам потребне мере, да се заштити повлачење Тимочке војске по директиви ОБр. 24133. Излазак III армије на правац Блаце Белоњин осигуран је.“

Од командантa III армије

ОБр. 8373 у 1 час

„Ситуација III армије: Дунавска дивизија I поз. у прикупљању је код села Лазаревца и Суводола; њена заштитница је на Погледу. Комбинована коњичка бригада је данас 12. ов. мца до подне на Равној Гори на Јастребцу. Дринска дивизија I позива у прикупљању је била код Концеља. Њена заштитница потиснута је данас у 16:20 час. са Гребца и зауставила се јужно од Џигоља. Браничевски одред прикупио се данас код села Балиновца, а затим заштитница је била на

Ново Селској Чуци. Сутра 13. ов. мца наставиће се прикупљање армије у околини села Лазаревца, Суводола и Претежана, одакле ће се кооперисати са Београдском Одбраном. Од села Плочника па јужно на Куршумлију велика је закрченост возова II и III армије, Београдске Одбране и Тимочке војске.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10048 у 23:33 час.

„Трупе се пребацију ка правцу Лебане—Медвеђа—Приштина неспречавано, и постепено заузимају своје одсеке док се боље осветли стање у Лесковцу. Непријатељ после јучерашњег озбиљног покушаја, да изгубљено поврати, повукао се и до сад се дознало, да у Лесковцу има само слабо одељење. У исто време на фронту Лебане—Брестовац била је цела I. Софиска дивизија, пет пукова. Извештен сам, да је противник одступио са старог граничног фронта и да једном четом држи Вељу Главу. У проверу тога Моравска дивизија II поз. предузеће сутра са трупама Јужно-Моравског одреда, да очисти гранични фронт; о исходу јавићу. Молим за наређење, да се најхитније шаље у Медвеђу и Лебане што више хлеба и што пре, док се то не буде могло постићи помоћу дивизиских возова.“

Од команданџа шруја Нове Обласџи

ОБр. 10550 у 1 час

„На фронту Брегалничке дивизије I поз. дан је прошао на миру. Моравска дивизија I поз. на десном одсеку наше трупе су у току 12. ов. мца наступале отимајући стопу по стопу, коју је непријатељ са знатним бројем Арнаута упорно бранио, и у току 12. ов. мца заузели су ђувик, југозападно од ж. станице Ђенерала Јанковића, подишли Мучибаби, која је добро утврђена па су отпочели, да се са врха Липовачке косе спуштају на источну падину, на којој се непријатељ упорно бранио на утврђеним положајима. Наших губитака има доста, али још нису тачно познати, али су и непријатељски велики, јер је наша артилериска ватра била тачна. Према средњем и левом одсеку наше су трупе у блиском додиру са непријатељем и нису данас наступале. Према овој дивизији 11. ов. мца били су делови 18. и 20. пука.“

На фронту Вардарске дивизије I позива: у току 12. ов. мца на целом фронту извршен је покрет наших предњих делова и то десног одсека за 200 метара, а центра за 6-800 метара. Леви одсек заузео је шуму на десној обали Божевачког потока, али је гробен остао у непријатељским рукама. Непријатељ је дејствовао јаком пешадиском и артилериском

ватром само са 2 топа на заузети терен. Наши предњи делови утврђују заузети положај. После борбе која је вођена 8. ов. мца и у току 9. и 10. ов. мца, нађено је према левом крилу и центру 158 бугарских лешева и 6 рањених и два официрска леша. Рањеници веле да је погинуо 1 мајор, а да је рањено 6 официра. Заробљеници причају, да је било много рањених Бугара а командант Вардарске дивизије I позива цени да је било око 600. Због блиског додира на десном крилу није било могуће губитке оценити, али како је непријатељ на овом делу био изложен артилериској и митраљеској ватри и неколико пута покушавао покрет, то је непријатељ морао имати огромне губитке према десном крилу. Тетовски одред данас у 14 часова ушао је у Тетово и наступа Качанику. Пут Приштина—Лисица—Медвеђа очишћен је од непријатеља и веза са деловима Јужно-Моравских трупа ухваћена. Резервна мунициска колона нађена је на путу, запрегу су одвели Арнаути, материјал је највећим делом на путу са колима а нешто мање растурено.“

14. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство 62. пешадиске дивизије. Бригаде ове дивизије у своме наступању 14. новембра нису наишле на отпор. Изгледало је, да се противник повлачи преко Лима и Увца. Због недовољних средстава за дотурање потреба на тако не-обично тешком земљишту, и због порушених објеката на путу Добруњ — Увац, брзо наступање за противником било је немогуће. Само извиђачки одреди могли су следовати противнику узастопце. Главнина је могла продужити наступање само у малим етапама, пошто се оправка друма није могла савладати. Ђенерал Калзер послао је III армиској команди 14. новембра по подне овакав извештај: „До 17. новембра прикупићу трупе на линију реке Лима и Увца, а делове ћу упутити напред и пребацити их на леву обалу Лима.“

Дејство шруја Ђенерала Рајнела. Трупе Ђенерала Рајнела, потиснувши слабе противничке делове, избиле су 14. новембра тек до линије: Оштра Коса — Шанац код Чајетине и Борић 891 јужно од Кућишта. Но због повлачења Црногораца испред 62. пешадиске дивизије, могло се очекивати да ће они у току 15. новембра напустити и положаје пред фронтом Ђенерала Рајнела. Према томе Ђенерал Рајнел намеравао је да 15. новембра продужи наступање до линије: Вилићина закос — Недина коса — Трнава — Турчиновица.

Дејство 19. корпуса. Нападна бригада ђенерала Шварца успела је 14. новембра да заузме Висице (1170), али је Укоченица остала још у поседу противника. На Укоченици и источно од ње, Црногорци су имали снагу око 4 батаљона са 1-2 батерије. Продужење напада ове бригаде на тај врло јак положај, обећавало је успех само у том случају, ако би суседни одреди избили даље напред, те да на тај начин обезбеде бокове бригаде, која је била развијена са обе стране друма ка Јавору. У циљу заштите десног бока, ђенерал Шварц морао је 14. новембра да упуту 2 батаљона на косе код Маскова и Страгачине. Овог дана пре подне, Црногорци су напали Страгачину косу, али без успеха. У вече Црногорци су држали линију: караула Кадина стена — Лисица врх — Чемерницу — Црну стену — Мучањ. На Мучњу је било и артилерије. Ђенерал Штрајт, који је био на десном крилу 19. корпуса, у циљу потпомагања бригаде Шварца, упуту је један батаљон напред ка Савиној води, а са једним батаљоном на Клеку (1445) обезбеђивао се у правцу Мучња. Главнину бригаде прикупио је на простору: Оштрица — Брезова и држао је у приправности, како би могао извршити контранапад у случају евентуалног непријатељског јачег бочног напада. Од бригаде Шиса, која је имала наређење да се прикупи код Ивањице, један батаљон је бис још код ђенерала Штрајта, а један батаљон код села Мана обезбеђивао је правац ка југу.

Одред пуковника Холија, из састава 17. брдске бригаде, који је овога дана имао да маршује до Лупоглаве, стигао је само западно од села Мане, због задоцнеле смене његових трупа на Тошовцу и Великој Ливади, од стране 21. брдске бригаде, која је извршена тек по подне. Према овим положајима, противник је слабом снагом држао још положај на Столоваку; даље пак ка истоку, са простора Орље главе, противник је био одступио у јужном правцу. 20. брдска бригада, која је наступала позади у другој линији у духу диспозиције команданта 19. корпуса, стигла је на простор: Свештица — Вијенац. Пред 10. брдском бригадом, противник је у току ноћи 13.-14. новембра био напустио положаје на Пачарди и Гусарици (1529). У току 14. новембра, после врло напорног марша, бригада се спустила у Полумир у Ибарској клисури, где је наишла на предње делове Алпинског корпуса. Око 22 часа добивено је наређење III армиске команде, којим се ова одвојена бригада 19. корпуса до даљег наређења ставља под команду команданта 22. резервног корпуса. Пошто је простор између Ивањице и Ибарске клисуре био расчишћен, командант 19. корпуса имао је могућност, да лево крило главнине корпуса крене снажно напред.

Корпусном диспозицијом за 15. новембар наређено је: Ђенерал Сорсић са бригадом Шварца и главнином 17. брдске бригаде да заузме Јавор, а бригада Штрајта, наступањем ка Лисина врху, да обезбеди десни бок трупа које наступају ка Јавору. Ђенерал Сорсић имао је дакле да напада са 3 бригаде. Бригада ђенерала Шиса требала је да остане у Ивањици, и ту да прикупи своје обезбеђујуће делове истурене ка селу Мани, чим одред пуковника Холија избије преко Лупоглаве. Одред пуковника Холија имао је да стигне на Шанац 1170 код села Подковиља и да уђе у састав 53. дивизије. 21. брдска бригада (53. дивизије), обезбеђујући се ка Столоваку, имала је да наступа на Оруглицу (1568), а 20. бригада (53. дивизије) да се креће у другој линији и да достигне простор: Црвена гора — Зарићи. Оваквим кретањем тежило се, да се обухвати десно крило противничког положаја северно од Јавора, у случају да нападне бригаде ђенерала Сорсића не би успеле да заузму поменуте положаје.

Дејство 22. резервног корпуса. На фронту овог корпуса, десна колона Алпинског корпуса избила је на Планиницу западно од Полумира у рејон 10. брдске бригаде; 44. резервна дивизија, која је наступила Ибарском клисуром, заузела је борбом село Паћарту и имала је преко села Клисуре везу са напред истуреним одредом 43. резервне дивизије, чија је главнина стајала као резерва код Крањева. Лева колона Алпинског корпуса прешла је пре подне Шанац — Велике Ливаде (1274)—Крст 1140 и заробила је 300 српских војника.

Дејство 8. корпуса. Све трупе 8. корпуса достигле су 14. новембра своје одређене маршовске циљеве. На фронту 59. пешадиске дивизије водила је борбу само побочница, која је наступала ка Запису и претходница 9. брдске бригаде. Да би се образовала стална побочница на Запису, упућен је батаљон 49. пука са Жељина и батаљон 12. пука са једном брдском батеријом од Плоче. Противник је покушавао да овим батаљонима затвори пут, но око подне нападнут је и одбачен, при томе је и изгубио 3 официра и 110 војника заробљеника и један митраљез. Претходница 9. брдске бригаде, око 10 часова потисла је једну противничку чету са виса Борја 1362, јужно од Плоче. Даље наступање 9. брдске бригаде ка селу Осредци, ишло је без узнемиравања са противничке стране. Предње трупе бригаде избиле су на Обрадову чуку. 18. брдска бригада, коју је командант 59. пешадиске дивизије, јашећи са штабом ка Плешу, упуту из Арнаутовца одличним друмом преко Грчана ка Брусу, стигла је неузнемиравано од противника, главнином на линију: Грашевици—Жиљци. Један батаљон, који је био истурен у долину Грашевачке реке ка коти 700, заузео је slabим предњим деловима: Палеж 1559 — Запис

1184 — Огледна 1456. На тај начин била је успостављена веза између предњих трупа 9. брдске бригаде и предњих делова 57. пешадиске дивизије. Предњи делови 57. дивизије, у духу добивене заповести, избили су доцкан по подне без борбе на линију: Прека 1127—Кадина чука 1188—Локвеник; са Трупца је противник после кратке борбе потиснут. Позади предњих трупа, око 15 часова, 6. брдска бригада достигла је линију: Бубоњско оглавље—Бабин нос; 2. брдска бригада линију: Савићска чука—Шанац, а дивизиска резерва са пољском и тешком артилеријом дошла је око подне у Брус.

Корпусном диспозицијом за 15. новембар наређено је: 57. *пешадиска дивизија* да наступа у јужном правцу ка одсеку: Магово—Трећак млин 731, и да према могућности предњим трупима избије на висове јужно од друма: Куршумлија—Блажево. 59. *пешадиска дивизија* са 18. брдском бригадом да наступа ка југозападу, предњим деловима до превоја Мрамора а 9. брдска бригада да се креће позади ње на простор: Крива река—Росуље; заштитничке делове да истури на западне висове; стална пбочница остаје и даље на Запису. Ландштурмска бригада Хауштајна има да стиге у Грчак. У духу ове директиве 59. дивизиска команда наредила је, да 18. брдска бригада достигне главнином Брзеће, а предњим трупима: Гобељу 2080—Вучи Крш 2086—Мрамор—Ветровник 1315—Оглавље 1369 са обе стране превоја. Командант 57. дивизије наредио је, да 6. брдска бригада главнином избије на висове: Дебела глава—Мала чука северно од друма, а предњим трупима да поседне Илињачу и Кулу. 2 брдска бригада да дође на исту висину и то главнином на Маговске чуке: 972—1059—Трупац 1003, а предњим трупима на Лучак и вис 876; дивизиска резерва код групе кућа јужно од манастира Стрмца. Возећа артилерија морала је да остане у Брусу, пошто је рекогносцирањем пута од Бруса преко манастира Стрмца ка Магову било утврђено, да се успон од манастира на јужне висове може савладати само са товарном стоком.

Најомена. На фронту суседног немачког 10. корпуса 103. и 107. пешадиска дивизија водиле су цео дан тешку борбу. Мусаћ и Блаце заузели су, али вис 858 јужно од Мусаћа и гребен североисточно од Блаце, остали су у рукама српских трупа. 105. пешадиска дивизија, која је упућена на појачање, стигла је челом до Џепнице; 101. пешадиска дивизија, која је без борбе ушла у Прокупље и ступила у везу са Бугарима, вршила је напад на противничке положаје јужно од те вароши.

*

Продужење наступања 8. корпуса у јужном правцу, због оскудице у комуникацијама и дивљине Копаоника, довело је

до тешкоћа, које се нису могле савладати. Заповешћу команде армиске групе, која је дан пре (13. новембра) стигла у штаб III армије и којом су били означени нови правци за корпусе ове армије, 8. армиски корпус упућен је да оперише у томе правцу. Исто тако, упућен је и 19. корпус преко Јавора и Голије планине, где није било никаквог колског пута. Како је изложено, 19. корпус је био раније упућен у правцу ка Сјеници; 22. резервни корпус ка Новом Пазару, а 8. корпус ка Митровици. У тим правцима, сваки корпус је имао по једну колску комуникацију, које су, истина, у своме продужењу преко старе српске границе биле врло рђаве. Према поменутој заповести команде армиске групе од 13. новембра, требао је 19. корпус да продужи тоњење ка Новом Пазару; 22. резервни корпус ка Митровици, а 8. корпус ка линији: Митровица—Приштина (искључно). Међутим са простора, на коме је био 19. корпус, као и са простора на коме је био 8. корпус, није водила никаква колска комуникација, у ново одређеном правцу, који се повијао ка истоку. На новом правцу 19. корпуса, могла су се додуше за нужду узети у обзир оба пута, који на 10 и 18 км источно од Јавора воде ка југу. Али, ти су путеви излазили на друм Сјеница—Нови Пазар тако далеко од Новог Пазара, да су по времену представљали много дужи пут, него што је обилазни пут преко Сјенице ка Новом Пазару. Међутим, корпусна комора за дотурање потреба у планинском земљишту била је у ствари врло ограничена, тако, да су се трупе овог корпуса могле само за краће време удаљавати од колских комуникација. Околности за наступање 22. резервног корпуса од Рашке ка Митровици, на место ка Новом Пазару, биле су повољније. Ибарском долином водио је додуше један колски пут, који није имао већих успона, па ипак је, према досадањем искуству, било и овде у питању, да ли ће пољска артилерија моћи проћи, јер су српски планински путеви у највише случајева били употребљиви само за уска сељачка кола, а не и за пољске топове са ширим колосеком.

8. корпус, који је имао колску комору као и 19. корпус, није имао колских путова на простору између Блажева и рејона југоисточно од Митровице, који би директно водили ка линији: Митровица—Приштина. Један колски пут водио је од Блажева према западу у Ибарску долину, а затим том долином ка Митровици. Међутим тај пут требао је да припадне 22. резервном корпусу, а његовој употреби за оба корпуса одупирала се армиска команда, пошто је, према досадањим искуствима, имала разлога да води рачуна о томе, да се комуникациски правци корпуса строго поделе. Тако су на пример раније, кад је налагала потреба да 8. и 22. резервни корпус у исто време употребе друм у долини Груже, долазиле

више пута жалбе о непослушности и самовољи нижих немачких команданата, да је III армиска команда тада (15. октобра), на основу конкретних података, била принуђена да позове 22. корпусну команду да најстрожије забрани такве појаве. У интересу слоге између савезничких трупа, било је потребно избегавати нове могућности које би могле произвести ма каква трвења.

После доласка оперативног дела штаба III армиске команде у Чачак, начелник штаба генерал Конопицки упутио је у Крагујевац, где се од 13. новембра налазила команда армиске групе, начелнику штаба генералмајору фон Секту депешу, у којој је навео све горе изложене околности, и у исто време молио да се узму у оцену. Депеша је била завршена овако: „Према свему изложеном, једва да је што друго могуће, осим да корпуси првенствено наступају право напред, а затим да се окрену на лево, те да наступају ка одређеним циљевима. Други део овога покрета представља бочни марш, који изискује да се предузму одговарајуће мере за његово обезбеђење.“ Поред овога, генерал Конопицки позвао се још на раније поднешен извештај, тј да се корпуси III армије, са транспортним средствима која им стоје на расположењу, не могу удаљавати од крајње железничке станице више од 60 км, а у најповољнијем случају, кад би се аутомобили могли употребити не више од 80 км. Пошто је долина Западне Мораве већ била јако исцрпљена, и пошто на простору јужно од ње није било никаквих средстава за живот, то се није могло рачунати, да ће се околности побољшати реквизицијом те је генерал Конопицки дошао чак и до овог закључка: „Према томе снабдевање III армије у њеној садањој јачини а на линији Нова Варош—Митровица било би стављено у питање и у томе случају, кад би се железничка пруга у Моравској долини од Сталаћа до Чачка или до Ужица ставила у промет, и кад би била подигнута пољска железница преко Горњег Милановца до Чачка (Пољска железница била је у ово време изграђена само до Љига). Све ово важи још више за случај, кад би се делови армије упутили евентуално још и до Приштине.“

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

На фронту 10. резервног корпуса, 103. и 107. пешадиска дивизија водиле су цео дан 14. новембра тешку борбу. Музаћ и Блаце заузети су, али вис 658 јужно од Музаћа и гробен североисточно од села Блаца, остали су у рукама српских трупа. 105. пешадиска дивизија, која је упућена у циљу појачања, стигла је челом до Џепнице. 101. пешадиска дивизија, пошто је без борбе заузела Прокупље и успоставила

везу са Бугарима, вршила је напад на противничке положаје западно од Прокупља. Делови дивизије нападали су српски положај код Концеља.

ОПЕРАЦИЈЕ I. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Командант ове армије добио је 13. новембра наређење, да 14. новембра предузме гоњење у општем правцу ка Приштини. Командант армије наредио је: 6. дивизија да наступа ка Прокупљу и избије на линију: Доња Тополица (западно од Прокупља)—планина Пасјача (к. 1041). 9. дивизија да наступа ка Житном потоку и предњим деловима да избије на линију: планина Пасјача (к. 1041)—село Оране (југозападно од Бајмака), 1. дивизија да наступа ка Медвеђи и предњим деловима да избије на линију: С. Оране—Бучумет—Бувци, 8. дивизија, по свршетку боја код Лесковца, да продужи марш за Врању. У току 14. новембра постигнуто је ово: 6. дивизија, гонила је са 3 колоне и то: Десна колона (2. бригада) правцем: Кулина (источно од Рибарске бање)—Гребач—Прокупље Средња колона (3. бригада) правцем: Ветрен—Галешница—Кованлук—Прокупље. Лева колона (1. бригада) правцем: Житковац—Тешица—Суповац—Мрамор—Прокупље. 9. дивизија, гонила је у две колоне и то: Десна колона (3. бригада) правцем: Мрамор—Александровац—Прокупље—Житни Поток. Лева колона (2. бригада) правцем: Кочани—Дубово—Злата—Оране.

Напомена: 1. бригада ове дивизије још је у саставу 1. дивизије. 1. дивизија под борбом достигла је линију: Каменица чука (370)—Војиловци—Славујовац; а 1. бригада 9. дивизије, која је у њеном саставу стигла је до с. Лопатинце источно од Бојника.

ОПЕРАЦИЈЕ II. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

На фронту према Приштини. У току 14. новембра отпочео је напад у правцу Гиљана: 2. бригада 5. дивизије успела је да извесним деловима заузме непријатељски положај западно од с. Петровца. 1. бригада 7. дивизије избила је на линију: Малешево—Врбица источно од Гиљана. 2. бригада 3. дивизије спушта се ка Биничкој Морави код с. Пасјане. 1. коњичка бригада на десном крилу 2. бригаде 5. дивизије стиже јужно од с. Бохаче. 1. бригада 3. дивизије на крајњем левом крилу код Качаника води артилериску борбу.

На фронту према Тешову. Тешовски одред (2 батаљона 1. бригаде 3. дивизије и 50. пешад. пук 3. бригаде 5. дивизије) успео је да заузме понова Тетово.

Досадањи јужни фронт II. армије подељен је на два одсека: Западни одсек од Свињачке главе до Вардара стављен је под команду команданта 5. дивизије (генералмајор

Брнев). Овај одсек подељен је на 2. пододсека: десни пододсек од Свињачке главе до Попадије: 2. бригада 7. дивизије (пуковник Писимов). Леви пододсек од Никодима до Вардара 53., 49. и 3. пешад. пук (пуковник Богданов).

Источно одсек од Вардара преко Енеш Обе, Кара Хоцали, Патрика—Прошет—Градец (750), стављен је под команду команданта 7. дивизије (пуковник Васиљев). Овај одсек подељен је на два пододсека: десни пододсек од Вардара до Патрика: 45., 2. и 5. пешад. пук (пуковник Бурнов). Леви пододсек од Патрика до Градца: 1. бригада 11. дивизије (пуковник Кодев). У резерви источног одсека је 6. пук 11. дивизије; у армиској резерви 54. пешад. пук код Штипа.

Коњичка дивизија је на крајњем десном крилу западног одсека. Њена десна колона избија у Прилепско поље, а лева колона води борбу око села Дреновца. У току 14. новембра 2. бригада 7. дивизије (пуковник Писимов) заузела је Никодин на путу Велес—Прилеп. — Код с. Стари Град стигао је 5. пешад. пук, а бригада 11. дивизије на путу из Штипа за свој нови одсек стигла је до с. Лесковице у долини Криве Лакавице.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

У току 14. новембра, Студенички одред посео је положаје на Радочелској планини; Дунавска дивизија II. поз. заузела је линију: к. 645—Ковачица—с. Кљуновићи, Дринска дивизија II. поз дошла је на положаје: Стрижица—Рудине—Лајештак—Каван, примајући под своју команду Бањски одред, који је овога дана нападнут и потиснут ка линији: Црни врх—Витуш—Ковачи. У армиској резерви налазио се Ужички одред код Водица јужно од с. Ушћа; Доњовасојевићска бригада на Бороваку, а 9. пук II. позива код Баљеваца. Пошто је Бањски одред на положају: Витуш—Ковачи био растројен, то је командант I. армије послао 3 чете последње одбране ка мосту код с. Биљановаца за непосредну одбрану моста и правца од Јошаничке Бање; на положај код Биљановаца упућене су и 2 батерије. Врховна Команда овога дана (14. новембра) шаље команданту I. армије—Ушће, ове извештаје:

О.Бр. 24229. Наш делегат на Цетињу са Пов. Бр. 1791 јавља: „Непријатељ је јутрос отпочео енергичан напад на Јавор. Борба се још води. Изгледа, да је непријатељ веома јак нарочито у артилерији, те постоји бојазан за одржање положаја. Је ли послато што на Јанков камен?“

О.Бр. 24230. Наш делегат на Цетињу са Пов. Бр. 1792 јавља: „Непријатељ напада са 2 бригаде на Јавор—Бучак, нарочито је артилерија јака. Борба се води огорчена. Командант Санџачке војске мисли, да се не може одржати на Јавору.

Послата чета на Јанков Камен нападнута је у путу и није могла заузети овај положај, који није ничим брањен. Треба што пре осигурати правац нашим трупам. Молим за извештај по овоме.“

О.Бр. 24231. Наш делегат на Цетињу јавља: „Командант Санџачке војске јавља, да се Јаворски одред ноћас мора повући ка Сјеници, због велике непријатељске надмоћности. Наредио сам команданту Санџачке војске, да још једну бригаду упутити ноћас хитним маршом са фронта Прибој—Љубиш ка Сјеници и даље брани што упорније правац Сјеница—Нови Пазар. Али како су црногорске трупе непоуздане за борбу у одступању, то верујем да оне неће моћи извршити овај задатак поред најстрожијих мојих наредба и зато молим, пошаљите што пре наше трупе за одбрану правца: Сјеница—Нови Пазар—Митровица. Молим за хитан извештај по овоме и даљу директиву према новој ситуацији. Непријатељ енергично и јаком снагом напада на фронт: Прибој—Рудо и на фронт Херцеговачког одреда.“

Најомена: Помоћник начелника штаба Врховне Команде пуковник Живко Павловић саопштио је предњи извештај делегата на Цетињу пуковника Петра Пешића 14. новембра у 22.45 часова телефоном начелнику штаба I. армије. После овог саопштења пуковник Павловић објаснио је, да ово саопштава ради знања, пошто то грози одступници I. армије. У 23.30 часова молио је пуковник Живко Павловић телефоном команданта I. армије, да му саопшти своју одлуку за даљи рад армије.

Командант I. армије написао је својом руком шест питања, и наредио своме начелнику штаба да их саопшти телефоном помоћнику начелника штаба Врховне Команде с тим, да му се на ова питања одмах да одговор:

- 1) Куда ће даље одступити Црногорци од Сјенице?
- 2) Колика је снага у непријатеља који гони преко Јавора?
- 3) Која је то просторија, са које би у први мах требало бранити Нови Пазар?
- 4) Ко би командовао уједињеним трупам за одбрану Новог Пазара?
- 5) Има ли магацина храна на правцу Нови Пазар—Митровица?
- 6) Могу ли официри ове команде добити карте Новопазарског Санџака?

Најомена: Пошто је било потребно да се Врховна Команда споразуме са пуковником Пешићем на Цетињу, са киме није било телефонске већ само телеграфске везе, одговор на ова питања добивен је тек 15. новембра у 7.5 часова по

подне депешом ОБр. 24305, што ће се на своме месту изнети. Врховна Команда са ОБр. 24232 упутила је 14. новембра делегату пуковнику Пешићу — Цетиње ову депешу: „Ако Санџачка војска буде морала напустити Сјеницу најбоље би било, да се она постепено повлачи ка Новом Пазару, где ће бити вероватно и једна наша дивизија из I. армије. Ова би уједињена група имала задатак: одбрану правца Нови Пазар — Митровица. За овај случај Санџачка војска би у интересу јединства у дејству морала доћи под команду команданта I. армије војводе Мишића. Молим за хиган одговор односно даљег повлачења Санџачке војске ка Новом Пазару, као и односно општега командовања.“

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

У току ноћи 13./14. новембра непријатељ је успео да пребаци 2 пешад. пука од с. Рашице у с. Музаћ. Наше трупе на Чуки (647) и Калај коси успеле су својом ватром да непријатеља задрже те није могао даље да напредује. На десном пак крилу Шумадишке дивиз. I. поз. непријатељ је у јутру 14. новембра успео, да се пробије на месту, где су се додиривала крила Шумадишке и Дунавске дивизије I. поз., а затим, да заузме Трбуњске винограде. Но офанзивним дејством трупа III. армије у правцу Блаце, Трбуњских винограда и Ланишта у многоме је олакшана ситуација трупа Одбране Београда, које су успеле да се до ноћи одрже на линији: Св. Петка—Кутловачко брдо—Чука—Калај коса и да задрже непријатељско надирање од с. Трбуња, Цукелја и Музаћа. Пошто је Тимочка војска прошла кроз Куршумлију за Мердаре командант трупа Одбране Београда споразумео се са командантом III армије, да се ноћу 14./15. новембра прикупе трупе обеју армија на положају: Точани—Плочник—Барбатовачко брдо к. 875—к. 845—Голо брдо с тим, да трупе III армије поседну поменути положај десно од друма Барбатовач—Куршумлија, а трупе Одбране Београда лево од тога друма. На основу овога командант трупа Одбране Београда наређује:

- 1) Да Шумадишка дивизија I. поз. поседне одсек од горе поменутог друма до к. 634 источно од с. Коњуше (закључно).
- 2) Да Тимочка дивизија II. поз. поседне одсек од ове коте до Голог брда, ступајући у везу са 12. пуком I. позива.
- 3) 12. пук I. позива да поседне положаје код утоке Ранковице потока у Топлицу, који затвара пут од с. Пачараје ка Куршумлији и Мадљици, и то испред косе Мароша.
- 4) Да се повлачење, ради поседања означеног положаја, изврши ноћу, но с тим да на Калај коси, Кутловачком брду и код Свете Петке остану заштитнице.

ОПЕРАЦИЈА III. АРМИЈЕ

Смена делова Шумадишке дивизије I. поз. на Драгомировцу и безименој коси северозападно од Блаце између Поповачке и Блаташничке реке, према заповести команданта III. армије О. Бр. 8383 извршена је 14. новембра између 2 и 3 часа. 4. прекобројни пук посео је десну половину Драгомировца; 9. пук I. поз. леву половину, а са једним батаљоном (4.) поменути безимену косу северозападно од Блаце, и то само у њеном југоисточном делу, пошто је већи део те косе држао непријатељ. И један и други пук имали су по једну пољ. брзомет. батерију, остале 4 батерије биле су распоређене делом у удољу између Драгомировца и Безимене косе позади Драгомировца, а делом на тој последњој коси. 18. пешад. пук I. позива и пионирски полубатаљон код коте 450 (северозападно од Криваје.) Дивизиска заштитница (12. кадровски пук и 10. Крупова брдска батерија), која је тога јутра осванула на коси код Здравина, према споразуму са командантом комбиноване бригаде, добила је око 12.30 часова наређење, да се спусти са коте 534 на коту 420 (северно од с. Мађара), да би ухватила бољу везу са заштитницом Комбиноване дивизије. По извештају команданта 7. кадров. пука, он је око 14 часова сишао на коту 420 и ухватио везу са заштитницом Комбиноване дивизије, која је у току дана водила борбу са непријатељем и потпомагао је пешадиском и артилериском ватром. Камбинована коњичка бригада осванула је на Голом брду (источно од Прецрешње), ухватила везу десно са 12. кадровским а лево са 4. прекобројним пешад. пуком. Дивизиски штаб је у Бацу. Код 12. кадровског пука и код комбиноване коњичке бригаде у току дана није било борбе, ни значајних догађаја. Такође ни код 4. прекобројног пука. Код 9. пешад. пука I. поз. било је ово: Одмах по извршеној смени делова Шумадишке дивизије I. позива почело је пушкарање на целом фронту и трајало је до сванућа 14. новембра. У 6.30 часова непријатељ је нападао на 4. батаљон на безименој коси северозападно од Блаце. Батаљон после малог отпора почео се повлачити ка селу Блаце. После краћег задржавања у селу повукао се и из њега. Непријатељски напад извођен је и на Драгомировац (део који је заузимао 9. пешад. пук I. поз.). После извесног отпора левокрилни батаљон колебао се; чета упућена из резерве као појачање није помогла, јер је тај батаљон почео да одступа, и то у приличном нeredу. Одмах затим непријатељска пешадија почела је да избија на гребен Драгомировца, али је била обасута нашом артилериском ватром тако јаким, да је у брзо одступила. Благодарени овоме, официри су успели да наше одступајуће делове најпре задрже на безименој коси позади

Драгомировца, а одмах потом да их крену напред на Драгомировац, те да га понова поседну.

Међутим батаљон који је одступио од села Блаце, био се толико растројио, да нија било могуће тако брзо уредити га и село Блаце повратити, већ је у селу остао непријатељ. Овом приликом је и батаљон Шумадијске дивиз. I. поз. који је држао Трбуњске винограде, одступио са њих и непријатељ их је заузео. Око 9 часова наређено је батаљону из резерве (из 18. пешад. пука I. поз.) да протера непријатеља са Трбуњских винограда, и да их заузме. Овај батаљон, у покрету ка Трбуњским виноградима, наиђе на баруштине, ради чега скрене у десно, ближе селу Трбуње, заплете се у борбу са непријатељем у селу и до мрака успе, да очисти половину села од непријатеља. Међутим, пред фронтом 9. пешад. пука I. поз., продужено је пушкарање у току целог дана. Наша артилерија тукла је врло успешно непријатељске стрелачке стројеве и спречавала им да се приближе нашим рововима. Непријатељ је дејствовао са 1—2 брдске батерије против целог нашег положаја, али је највише тукао празан простор позади крајњег левог крила дивизије. Јачина непријатељске пешадије није се могла оценити; оно што је виђено износи 2—3 батаљона. Заробљени војници изјавили су, да је на целом правцу од Јанкове клисуре било снага до 4 дивизије. Трупe Одбране Београда успеле су, да се до ноћи одрже на линији: Св. Петка—Кутловачко брдо—Калај коса. Пошто је Тимочка војска била прошла кроз Куршумлију за Мердаре, то се командант III. армије споразумео са командантом трупа Одбране Београда, да се ноћу 14./15. новембра прикупе трупе обеју армија на положају: Точани—Плочник—Барбатовачко брдо—к. 875—к. 845—Голо брдо с тим, да трупе III. армије поседну поменуту линију десно од друма Барбатовца—Куршумлија, а трупе Одбране Београда лево од тога друма. Командант III. армије издао је 14. новембра у 20.30 часова у Куршумлији наређење О.Бр. 8395 ове садржине: „Непријатељ је данас покушавао да избије из теснаца Јанкове клисуре, али су наше трупе успеле да га зауставе. Један непријатељски одред нападао је у правцу Концеља, али је и ту заустављен. С обзиром на општу ситуацију, армија ће још ноћас предузети покрет на нове положаје. Наређујем:

1) Дринска дивизија I. поз. заузима положаје источно од пута Барбатовца—Куршумлија: Барбатовачком косом до састава Барбатовачке и Коњушке реке. Лево држати везу са трупама Београдске Одбране, које ће бити западно од друма на десној обали Барбатовачке (Церовице) реке.

2) Дунавска дивизија I. поз. заузима положај између Коњушке и Топлице реке.

3) Браничевски одред остаје на садашњим положајима фронт према северу и истоку.

4) Повлачење да се изврши под заклоном заштитница, које да се повлаче постепено кад на то буду принуђене. Одред са коте 420 да дође на положај западно од Мађара (Јошаничка коса). Одред Комбиноване дивизије остаје до зоре источно од Белоњина, а потом ће се повући ка Куршумлији. Кад се одред Комбиноване дивизије повуче, даље ће, према потреби, штитити одред са Мађара. Комбинована коњичка бригада да се повуче на Шанац, одакле сутра да извиђа према Јастребцу и Прокупљу. Повућиће се друмом ка Барлову, одакле ће командант дивизије да је употреби.

5) Браничевски одред да држи добро под артилериском ватром друм од Концеља, ако би непријатељ надро за нашим деловима.

6) Свет трупе да нађу везу са својим возовима и да се они прикупе и уреду до линије, која је прошлом заповешћу одређена.

7) Попуну муниције одмах извршити у Куршумлији.

8) Штаб армије је у Куршумлији.

Дејство Браничевског одреда. Око 2 часа добивене су заповести III армије О.Б. 8384 и 8383, које су у главном регулисале покрет коморе, и наређење да се артилерија пласира тако да туче долину Топлице. На фронту није било ничег новог. Стање одреда у погледу спреме, исхране, морала и дисциплине било је рђаво. Око 3.30 часова издате су заповести о покрету коморе ка Куршумлији и даље, а тако исто да се батерија пласира на предњи положај са циљем да туче долину Топлице. Око 8 часова стигао је и ескадрон III. позива и донео извешће, да се 8. пук III. позива извукао и да маршује. Око 11 часова телефонски је извештен начелник штаба армије о овоме, а тако исто добила се веза и са Крајинским одредом као и са Тимочком војском и регулисани су односи са њима у толико, што је постигнут споразум са командантом Крајинског одреда о поседују положаја и осигурању прикупљања тога одреда код Товрљана. На фронту одреда није се још дошло у додир са непријатељем, међутим са положаја се видела јака борба на излазу из Јанкове клисуре. Око 22 часа добивена је заповест III. армије О.Бр. 8395, да се Точански вис поседне и фронтом према истоку. Према овоме издата је заповест, да 8. пук III. позива са 2 батерије поседне Точански вис према источном фронту од десне обале потока Виче па до пута југоисточно од Г. Точанца. Комбиновану батерију да пласира на преседлини источно од Г. Точана тако, да може тући и долину Топлице а и долину Арбанске реке; 9. пук III. позива да заломе своје десно крило и ухвати везу са 8. пуком III. поз. а 1 вод да

избаци код Гојиновачке цркве, на предњи положај. Овај распоред био је извршен, а извешта патрола гласила су да непријатеља пред фронтом нема. У 23.30 часови водови, упућени у извиђање, нашли су да се непријатељске патроле од Концеља појављују. Одмах је наређено командир пионирског одељења да мостове код Прекадина и Д. Коњуше поруши. Од команданта Крајинског одреда добивен је извештај, да је занео код Д. Статоваца и да ће сутра око подне бити у Товрљану. 8. пук III. поз. око 23 часа стигао је одредску резерву позади Точанског виса.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Комбинована дивизија у току ноћи 13/14. новембра, узела је положај код Концеља на десној обали Здравинског потока и Брезничке реке на линији: од р. Топлице—кота 280 Концељска црква—кота 370—420—487 (јужно од с. Здравина), са бочном групом: 1 батаљон, 1 вод коњице и 4 топа, на десној обали Топлице на одсеку: Довротићка река—Оштра чука—кота 981. Веза лево ухваћена је са 12. кадровским пуком код с. Здравина, а десно бочна група одржава везу са Браничевским одредом на Точанском вису и Крајинским одредом на Пасјачи. Трупe III армије прикупљене су на правцу Белоњин—Блаце спремне, да потпомогну Одбрану Београда и обезбеде пут одступања Тимочке војске ка Мердарима. Браничевски одред заузео је на десној обали Топлице Точански вис у циљу заштите повлачења Комбиноване дивизије кроз Плочничку клисуру. Непријатељ је од јутра 14. новембра снажно нападао трупе Одbrane Београда, тежећи да избије из теснаца Јанкове клисуре; трупе III армије заустављале су офанзивним дејством у правцу Блаци непријатељско надирање. Командант Тимочке војске издао је у 9 часова команданту Комбиноване дивизије I поз. наређење ОBr. 928 ове садржине: „Пошто се Одбрана Београда и III армија повлаче са досадањих положаја на линију Барбатовачки вис—Бандера—с. Суводол—Шанац наређујем, да се Комбинована дивизија одмах повуче са положаја код Концеља и одмаршује преко Куршумлије у Мердаре. За заштитницу десног бока III армије да остави на положају код Концеља: 1 пешад. пук са 1 батеријом. Заштитница ова има доћи у тесну везу са трупама III армије, које су на Шанцу. Ова заштитница повућиће се за својом дивизијом, чим III армија обезбеди овај бок својим сопственим трупама. Штаб Тимочке војске остаје 14. новембра у Куршумлији.“ У 15 часова командант Тимочке војске издаје команданту Комбиноване дивиз. I поз. наређење ОBr. 933 у овоме: „Према усменом личном обавештењу команданта III армије, ситуација 14. новембра код Одbrane Београда и III

армије је оваква: Београдска Одбрана повукла се на положаје Калај коса—Чука (647)—Кутловачко брдо. III армија повућиће се тек пред вече на линију: Бандера—Шанац. У толико је ситуација код Одbrane Београда и III армије, дата наређењем ОBr. 928, од данас измењена. Према овоме стању ствари, остављена заштитница ваше дивизије код Концеља има остати на својим положајима дотле, док се III армија не повуче на положај: Бандера—Шанац, и докле је не смене трупе III армије.“ У 19.44 часа издато је команданту Комбиноване дивизије наређење ОBr. 934 ове садржине: „Са дивизијом продужите покрет преко Мердара за Приштину, где ћете добити даље наређење. У Приштини са дивизијом имате бити 17. овог месеца и убиваковати се западно од Приштине између Ветерничке реке и друма Приштина—Глободарица. Команданту ваше заштитнице наредите, да се ноћу 14/15. тек. месеца повуче са данашњих положаја код Концеља правцем: друм преко Белоњина и Тулара и даље преко Куршумлије уз Косаоницу у састав своје дивизије. Повлачење извршити тако, да главнина заштитнице буде у зору код с. Тулара на десној обали реке Сувог дола, одакле ће продужити даље повлачење за својом дивизијом. 12. пешад. кадровски пук повућиће се са коте 420 на Мађаре, а комбинована коњичка бригада на Шанац. Браничевски одред са положаја Точански вис заштитиће повлачење заштитнице Комбиноване дивизије I поз. кроз Плочничку клисуру. Штаб Тимочке војске полази у Приштину 16. тек. месеца из јутра, где стиже истога дана у вече.“

Команданту Крајинског одреда издато је у 21.22 часова наређење ОBr. 934 ове садржине: „Одбрана Београда и III армија сутра из јутра биће на положајима: Барбатовач—с. Плочник—Точански вис. Комбинована дивизија I позива, која је са главнином данас 14. новембра на преноћишту на просторији: Куршумлија—с. Високо, продужиће покрет 15. тек. месеца за Приштину, где ће стићи 17. тек. месеца. Остављена заштитница Комбиноване дивизије I позива код Концеља повућиће се у току 14/15. тек. месеца, а 15. тек. месеца одмаршоваће за својом дивизијом. Браничевски одред са својих положаја на Точанском вису штитиће повлачење заштитнице Комбиноване дивизије I позива. Пошто од команданта III армије добијете извештај да се III армија пребацила на десну обалу реке Топлице, крените се са одредом од Товрљана преко Раче и Мердара, где се имате убиваковати на просторији западно од Приштине између Ветерничке реке и друма Приштина—Глободарица. О повлачењу од Товрљана известите ову команду. Издајте наређење да се раније у Приштину упућене јединице и возови тога одреда по доласку у Приштину убивакују на одређеној просторији за тај одред. Штаб Ти-

мочке војске полази у Приштину 16. тек. месеца из јутра где стиже истог дана у вече.

Стање на фронту Тимочке војске у току 14. новембра: Код Комбиноване дивизије, заштитница јачине 1 пук и 1 батерија, водила је у току дана борбу са 5 немачких батаљона и 2 батерије од којих 1 хаубичка и 1 брдска. Заштитнички положај био је код Концеља до коте 420. Око 16 часова Немци су предузели општи пешачки напад на цео фронт заштитнице, која је заноћила на свом положају. Код Крајинског одреда, трупе су се кретале у току дана овако: Заштитница се повукла ка положају Дубрава на левој обали Коњуске реке код с. Злате, где се задржала до подне, а затим продужила за Горњи Статовац држећи положај: Капију—Јованова глава. Лева побочница заноћила је на Јабуковцу (1131) а главнина код с. Горњег Статовца. Додира са непријатељем није било.

ОПЕРАЦИЈЕ II. АРМИЈЕ

Командант Моравске дивиз. II поз. издао је 14. новембра у 2 часа у с. Шилову својим трупам наредбе: Обр. 2782 ове садржине: „Непријатељ потучен на Пустој реци, побегао је преко Лесковца, одвукавши и целу 1 бригаду (25. и 16. пук) која им је дошла била у помоћ. Непријатељ је исто тако потучен и у Новој Области од наше и француске војске и повлачи се на целој линији. Моравска дивиз. II поз., која је сјајно потукла непријатеља на Пустој реци, добила је нов опет почасан задатак, да заузме стари гранични фронт и да непријатеља одбаци ка Морави. Под моју команду стављене су и Јужно Моравске трупе, које се налазе ешелониране дуж пута: Бувци — Тупалски вис — Веља глава и даље на запад, и које држе већ у својим рукама стари гранични фронт: Свирци — Лисица. Непријатељ је и пред њима у одступању и јуче (13. ов. м.) примећен је један непријатељ. батаљон да одступа са Липовачке косе ка Оруглици. Остале дивиз. II армије предузеће данас покрет ради заузимања нових положаја. Тако Тимочка дивиз. I поз. заузеће линију: Шијеник — Јечмиште — Крст — Шуманска чука — Кремен; Шумадиска дивиз. II поз. заузеће линију на десној обали Големе и Пусте реке, јужно од с. Драговца на Сламнишку и Магашку чуку. Коњичка дивизија биће на левој обали Пусте реке. Наша дивизија ће данас продужити марш ка југу. Полазак у 6.30 часова. Наредбујем:

- 1) Да 3. пеш. пук са придатом батеријом одмаршује данас преко Бувца и Тупалског виси до села Липовице (к. 990).
- 2) Да 2. пеш. пук са коњичким ескадроном, који се ставља под његову команду, одмаршује преко Јечмишта к.

526 село Гагинци до Оруглице. Обезбедити се са левог бока и спреда.

3) Артилериски пук одмаршоваће у Медвеђу, где ће доћи и болничарска чета, телеграфско одељење и штаб дивизије.

4) Пионирски полубатаљон одмаршоваће такође до Медвеђе и предузети одмах рад на оправци пута: Медвеђа — Тулари — Лисица; командант батаљона изрекогносцираће овај пут и прво оправити најтежа места.

5) Начелник интендантуре наредиће, да све трупне коморе дођу у Медвеђу.

6) Командант Јужно Моравских трупа наредиће:

а) Добровољачки одред да остане данас код Лебана, док се буде вршило померање трупа II армије.

б) да се упути један батаљон од најближих трупа преко Липовице ка Оруглици (809) у гоњење непријатељског батаљона, који је у том правцу одступио. Овај батаљон нека се стави под команду 2. пука, кад са њим дође у додир.

в) Да се упути 1 батаљон са артилеријом да нападне и заузме Вељу главу.

г) Да се остале јединице Власинског одреда, пошто их буду прешле колоне ове дивизије, прикупе и остану на садашњим местима до даљег наређења.

Стање II армије у току 14. новембра у вече:

1) Коњичка дивиз. јавља: „Једна колона јачине 8 батаљ. пешадије и 1 пука коњице са 2 батерије допрла је до мрака до Белог камена, са предњим деловима на десној обали Пусте реке. Друга непријатељ. колона јачине: 1 пука пешад. и 1 ескадрона коњице стигла је пред мрак на линију: Дубово — Ђуковац. Уопште, непријатељ је данас до мрака избио на линију Дубово — Ђуковац — Бели Камен. 2. коњичка бригада због јаке артилер. ватре са десне обале Пусте реке, повукла се код села Турјане, оставив извиђачке делове на линији: Кацабањски рид, к. 319 северно од села Границе.“

2) Шумадиска дивиз. II поз. заузела је за одбрану одређени јој положај на десној обали Големе и Пусте реке јужно од с. Драговца: Сламничку чуку — Магашку чуку.

3) Тимочка дивизија I позива, у току дана узимала је одређене положаје. При распореду трупа на одсеку на левој обали р. Јабланице непријатељ није узнемиравао, а трупе на десној обали Јабланице под борбом су поседале своје положаје. Трупе су заноћиле на овој линији: Кољанска падина — Крст — источна ивица села Шумане — Шумарска чука — Китка — село Коњика — Кремен уток речице Доброг Дола у Прекопчеличку реку. Каменита чука била је поседнута једним батаљоном; али се командант батаљона повукао ближе коти 410. Батаљону је наређено понова, да поседне Камениту

чуку (370). На Шијеник су упућена: 2 батаљона 14. пука, 1 батаљон 4. пука, 2 брзометна брдска топа и митраљеско одељење.

До 21.30 часова сазнало се о непријатељу ово: Јачина непријатеља, који је 14. новембра наступао косом између Јабланице и Ветернице износи око 3 батаљона пешадије, 1-2 брдске батерије и око 2 ескадрона коњице. Непријатељ на томе одсеку занео је на линији села: В. Војиловце — Језеро — (к. 359) — Церница — с. Славујевце — к. 337. Брдска артилерија му је остала на Срчју и код с. Славујевца. На левој обали Јабланице коњичке патроле приметиле су једну непријатељ. колону јачине 3-4 пука пешадије и дела артилерије у покрету од Лесковца ка Печењевцу. Даље примећен је 1 пук непријатељ. пешадије од Лесковца преко Орашја; 1 батаљон непријатељ. пешадије са 2 брдска топа до мрака овладао је Церничким брдом истурих по једну чету на Китуцу и Камениту чуку. Моравска дивиз. II поз., под чију су команду стављене и Јужно Моравске трупе, налази се у покрету да заузме стари гранични фронт и да непријатеља одбаци ка Морави.

Командант Моравске дивиз. II поз издао је у 21 час наређење ОВр. 2786 ове садржине: „Наше трупе у борби су са непријатељ. на Кривој реци и Биначкој Морави. На левом крилу ових трупа налази се Вардарска дивиз. на Великој планини. На старом граничном фронту, а на Вељој глави и Копиљаку налазе се непријатељ. делови слабе јачине. Један наш батаљон са артилеријом данас је нападао на Вељу главу, али ми резултат још није познат. Дивизија има задатак, да заузме *стари гранични фронт: Китка — Веља глава — Копиљак* и *ба делом своје снаге продужи наступње ка југу, ради појаве на десном боку и позадини непријатеља, који је ангажован против наших трупа на Кончулском теснацу. Овај ће се напад извршити 15. ов. месеца.* У овом нападу узеће удела и Јужно Моравска трупа. Наредјујем:

1) 2. пешадиски пук заузме Копиљак и главнином остати на њему утврђујући га солидно; по 1 батаљон истуриће на Прокопији и караулу Крстати пут. Ескадроном извиђати у правцу старог граничног фронта и левог бока.

2) 3. пешадиски пук са својом батеријом нападће и заузме Вељу главу и на њој се задржати са главнином, а 1 батаљон упутиће левом обалом потока који са Веље главе тече ка југу.

3) *Командант Јужно Моравских трупа* наредиће ово:

а) Један свој пук пешадије (првенствено 1. пук II поз.) упутиће да нападне и заузме Китку, где да се задржи са главнином, а 1 батаљон да упути према југу косом између Хогошта (Босце) и Десивојске реке.

б) Један пук упутиће са фронта: Трепоја рид — Свирци, преко с. Туђевца и Костадинача ка Јелачи планини у бок непријатељу. Овај ће пук тражити везу са Вардарском дивизијом на Кривој реци и са Комбинованим одредом пуковника Туфегџића, који ће у јутру бити код Новог брда.

в) Један пук ће прикупити код с. Липовице (к. 950) и образовати дивизиску резерву, која ће бити на мом расположењу.

г) Сву своју артилерију, коју буде могуће употребити у овом нападу, командант ће пласирати на најпогоднијим положајима. Гонећим одредима предати по који брдски топ.

д) Ради заштите левог бока и позадине нападних колона од непријатељског покушаја од стране Ветернице, нека командант прикупи преостале трупе на линији: Бувци — Тупалски вис, фронтом истоку с тим, да се од њих избаца по 1 батаљон на десну обалу Шуманске реке код с. Барја и Гагинаца.

ђ) Коњички пук придати колони, која буде упућена преко Туђевца и Костадинача.

4) Болничарска чета образоваће завојиште за Моравску дивизију у Медвеђи.

5) Снабдевање муницијом у Медвеђи.

6) Ја ћу бити за време борбе на путу Тупалски вис — Веља глава.

7) 3. пук нека се веже телефоном за постојећу линију на Тупалском вису, 2. пук нека се веже за 3. пук.

8) Све јединице поћиће у напад са својих места преноћишта у свануће.

9) Препоручујем командантима брзо и смело наступање, пошто је на нашој страни знатна бројна надмоћност, како у пешадији тако и у артилерији. Команданти гонећих одреда моћиће учинити великих користи на Кончулском теснацу и унети нереда и панике у бок и позадину непријатеља.

Стање на фронту II армије ноћу 14./15. новембра: Код Коњичке дивизије. Командант 2. коњичке бригаде извештава, да је јачина непријатељске колоне, која се је кренула од Голог рида преко Белог Камена: 1 пук пешадије, 2 ескадрона коњице и 1—2 батерије, које су дејствовале против бригаде; њени стрељачки стројеви спустили су се у долину Пусте реке на линију: Османова чука — Стаменков чукар. Јачина колоне, која се кретала преко Црвеног брега — Голог била главном снагом, а мањим делом преко Самог Дуба и Лизишта, износи: 7 батаљона пешадије и 1 пук коњице. Официрска патрола из Момчилова јавља, да је у Дубово ушао 1 непријатељски батаљон, а 2 батаљона наступала су путем: Асановац — Дубово. Код Шумадијске дивиз. II поз. ноћ је прошла на миру; додир са непријатељем није добивен. Код Моравске дивиз. II поз. непри-

јатеља има на Оругличкој коси—Копиљаку и Китки. Јачина неоцењена сем на Китки, где има око 1 батаљона. Бугара има на линији: Јелача—Хогоште и у селу Ојневцу, Тешину и Ваганешу. Једна наша коњичка официрска патрола видела је 14. новембра из јутра, да су се 2 бугарска ескадрона и 2 чете спуштали из Ваганеша у Криву реку. По исказу мештана 2—3 бугарска батаљона заноћила су била прошле ноћи у Ваганешу и 14. новембра зором отишла ка селу Мешину, јужно од Мерџеза на Јелачу. Село Ваганеш је опљачкано и поплаћено. Код погинулог бугарског коњичког ордонаса нађена је заповест команданта 17. пука команданту батаљона с тим, да се на Ваганешу држи добро и да му је послата једна чета појачања.

Распоред Моравске дивизије на преноћишту 14./15. новембра овакав је: 3. пук са једном батеријом стигао је на Липовичку косу (к. 950). 2. пук са коњичким ескадроном избио је на Оруглицу. Копиљак држи непријатељ слабом снагом. Све остале јединице дивизије налазе се у Медвеђи, сем пионирског полубатаљона, који је продужио марш ка Туларима ради оправке пута. 15. новембра наређено је да 2. пук нападне на Копиљак, а 3. пук на Вељу главу. Од трупа Јужно Моравских: 1. пук II поз. нападаће Китку са северозапада старим граничним фронтом; 10. пук I поз. напашће непријатеља у бок преко Туђевца и с. Костадинце ка Јелачи; 4. кадровски пук биће у резерви на коси к. 950 (Липовица); 13. пук остаје на Тупалском вису, а 1. пук III поз. на Бувцима. Ова два последња пука треба да пошаљу по 1 батаљон код с. Гагинаца и Барја. Сва артилерија Јужно Моравских трупа узме учешћа у нападу. По заузећу граничног фронта, командант Моравске дивизије II позива намерава да продужи напад са Китке ка непријатељском боку и позадини у правцу Хогоште.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Овог дана 14. новембра у 7 часова, непријатељ је напао трупе Моравске дивизије I. поз. на положају Буковачка планина и заузео предњи положај. Непријатељске хаубице које су дејствовале на Буковачку планину, нису се до сад појављивале на овом фронту. Командант трупа Нове Области наредио је командантима дивизија, да пошто пото одрже положаје извештавајући их о доласку Комбинованог одреда. Командант коњичког пука Комбинованог одреда, који је 13. новембра стигао на Лисицу има наређење, да првенствено ухвати везу са десним крилом Ветерничког одреда, деташованом четом и водом коњице Вардарске дивизије на Јелачи, а сем тога да извиди правце од Лисице старом граничном линијом ка Свирцима и преко Зајечевца и Туђевца ка Јелачи, са тежњом да 14./15. новембра заноћи на караули Свирцима.

На фронт Вардарске дивизије I. поз. непријатељ је 14. новембра у јутру отпочео обухватни напад на лево крило. До 10.30 часова развио је 3 батаљона и заузео шуму на десној обали Божевачког потока. У даљем току борбе непријатељ притискујући снажно на фронт Вардарске и Моравске дивизије I. поз. покушао је да надкрили лево крило Вардарске дивизије I. поз. и успео је да избије са 2 батаљона, 2 ескадрона и 2 брдска топа на Велику Планину код села Царевице, имајући неке делове на Новом брду к. 1124. Лево крило дивизије повукло се ка с. Босвату, а десно крило наслања се на лево крило Моравске дивизије. Према крајњем десном крилу Моравске дивизије I. поз. непријатељ је отпочео да пребацује пешадију на леву обалу Бинче Мораве код с. Носаља. Трупe ове дивизије у току борбе задржале су линију: кота 525—положај јужно од Гиљана на левој обали Мораве—на Буковичкој планини, последња кота над с. Малешево—Чука.

На фронту Брегалничке дивизије I. позива непријатељ је око 13.45 часова, отворио јаку артилериску ватру на цео фронт дивизије, која јв изазвала артилериски дуел, који је прекинут у 16 часова. Пешадиске борбе није било. Комбиновани одред продужио је у току 15. новембра марш у духу свога задатка. Пешадија се кренула у 6.30 часова од села Сикираче и маршовала је старом граничном међом преко Брвеника ка Лисици, где је заноћила. Артилерија је стигла у Приштину. Коњички дивизион стигао је 14. новембра код села Туђевца. Команданту Комбинованог одреда послато је наређење, да се са Лисице крене преко Хајкобиле и Глоговице на Ново Брдо (к. 1124) тако, да тамо осване 15. новембра те да у току 15. новембра нападне десни бок и позадину непријатеља, који грози левом боку и позадини Вардарске дивизије I. поз. Командант Комбинованог одреда са ОБр. 5427 од 14. новембра доставља команданту Косовске дивизиске области ово: Молим саопштите команданту артилерије Комбинованог одреда, који је данас 14. новембра стигао преко Мердара у Приштину, да се са 2 пољске брзометне батерије крене сутра 15. новембра, путем у Лабљан, одакле да изрекогносцира правац: Лабљан—Извор—Ново брдо за извлачење артилерије и очекује даље наређење. Остала артилерија под командом мајора Васића да остане у Приштини. Одред се креће ноћас правцем с. Прапаштице—Глоговица—Криљево ка Новом Брду.“

Командант трупа Нове Области моли Врховну Команду, да хитно нареди команданту II. армије, да са Ветерничким одредом дејствује енергично од карауле Свирца преко Јелаче у позадину непријатеља и да дође у тешњу везу са Вардар-

ском дивизијом. Врховна Команда добивши извештај о ситуацији трупа Нове Области издала је 14. новембра наређење О.Бр. 24228 команданту II. армије да упути Моравску дивизију II. поз. да што пре избије на Китку или, ако ово буде немогуће, онда на Свирце и одатле да дејствује у десни бок и позадину непријатеља, који потискује наше трупе код Гиљана угрожавајући леви бок и позадину у правцу Јелаче и Новог Брда. Моравска дивизија II. поз. под чију су команду стављене и Јужно Моравске трупе налазила се 14. новембра у покрету да заузме стари гранични фронт. Распоред дивизије на преноћишту 14./15. новембра био је овакав: 3. пук са 1 батеријом стигао је на Липовачку косу (к. 990); 2. пук са коњичким ескадроном избио је на Оруглицу (1055), а Копиљак држи непријатељ слабом снагом. Све остале јединице дивизије налазе се у Медвеђи, сем пионирског полубатаљона, који је продужио марш ка Туларима ради оправке пута. За 15. новембар командант ове дивизије наредио је, да 2. пук нападне на Копиљак, а 3. пук на Вељу Главу. Од Јужно Моравских трупа: 1. пук II. поз. нападаће Китку са северозапада; 10. пук I. позива напаће непријатеља у бок преко Туђевца и с. Костадинце ка Јелачи; 4. кадровски пук биће у резерви код Липовице; 13. пук остаје на Тупалском вису, а 1. пук III. поз. на Бувцима. По заузећу граничног фронта командант Моравске дивизије II. позива имао је намеру, да продужи напад са Китке ка непријатељском боку и позадини у правцу Хогошта.

Командант Вардарске дивизије I. позива у 18.30 часова послао је команданту трупа Нове Области овај извештај:

„Ситуација ове дивизије, после данашње борбе, критична је. Лево крило повукло се на Босвату; са њим још нема везе. Непријатељ је са 2 батаљона и 2 брдска топа на Великој планини и грози повлачењу ове дивизије ка Лаблану. Код села Царевца непријатељ је у јачини од 1 батаљона, 2 ескадрона и 1 топа. Ново Брдо (кота 1124) је у непријатељским рукама те ће ова дивизија, ако се у току ноћи 14./15. овог месеца не повуче, бити одбачена на југ. Молим за наређење. Мишљења сам да одмах треба отпочети повлачење ка Козници, а друге трупе да заузму Прапаштицу.“ После овог извештаја командант Вардарске дивизије добио је од команданта трупа Нове Области наређење О.Бр. 10622 које је отпослато 14. новембра у 17.50 часова ове садржине: „Комбинованом одреду наређено је, да се са Лисице крене преко Хајкобиле и Глоговице на Ново Брдо (к. 1124) тако, да тамо осване сутра 15. новембра, те да нападне исти дан десни бок и позадину непријатеља, који грози нашем левом боку и позадини. На караули Свирци налазе се трупе Ветерничког одреда, а Моравска дивизија II. позива напада данас на Вељу Главу. Вама наређујем да по сваку цену одржите положај Велику Планину, и ако сте га изгубили да га ноћас понова заузмете под личном одговорношћу. Повлачење на десну обалу Макрешке реке не сме се извршити без мог наређења. Известите ме одмах, шта је са вашом четом на Јелачи и са водом коњице, као и имате ли везу са коњицом Комбинованог одреда. О пријему овог наређења одговорите одмах. Са вашим извиђањем у правцу левог бока и позадине нисам задовољан“. Поводом овога послао је командант Вардарске дивизије овај извештај: наређење О.Бр. 10. 622 од 14. новембра примио сам. Немам трупа, са којима бих могао да заузем Велику Планину, пошто је све ангажовано према непријатељу. До сад сам више пута наглашавао, да ће непријатељ обићи моје лево крило и напасти бок и позадину, што је данас и учинио са знатним снагама. Са четом на Јелачи немам везе, јер ме од те чете раздваја непријатељ. Коњички вод је ухватио везу са Комбинованим одредом и о томе ме известио“.

Командант трупа Нове Области издаје наређење О.Бр. 10611 експедовано из Урошевца 15. новембра у 2.30 часова ове садржине: „У данашњем нападу непријатељ је притискујући снажно на фронт Вардарске и Моравске дивизије I позива, покушао да надкрили лево крило Вардарске дивизије I позива и успео да са 2 батаљона, 2 ескадрона и 2 брдска топа избије на Велику планину код села Царевца, имајући неке делове и на Новом Брду к. 1124. Према крајњем десном крилу Моравске дивизије I. позива, непријатељ је отпочео да пребације пешадију на леву обалу Биначке Мораве код с. Носаља, а према положају на Буковичкој планини снажно надире јаком снагом, и у правцу ка с. Кметовце, потискујући наше трупе на том делу фронта уз реку Прилепницу ка с. Кметовце. Наше трупе у току данашње борбе задржале су к. 525 на левој обали Биначке Мораве и положај јужно од Гиљана. На положају на Буковачкој планини задржале су у својој власти последњу коту над с. Малешево, а на делу положаја северно од Буковачке косе наше су трупе потиснуте уз реку Прилепницу ка с. Кметовцу. Северно од овог села наше трупе задржале су своје положаје: Чука—к. 940, на којима воде упорну борбу. Лево крило Вардарске дивизије I позива повукло се ка селу Босвату, где је заноћио штаб ове дивизије. Јужно Моравске трупе држе у својим рукама: Свирце—Зајечевцу—Хај Кобилу, а коњички дивизион Комбинованог одреда заноћио је 14—15. овог месеца код села Туђевца. Моравској дивизији II. позива наређено је, да избије на фронт: Китка—Свирци и да одатле дејствује у бок и позадину непријатеља. Комбинованом одреду издата је заповест, да се

вечерас крене са Лисице преко Глоговице тако, да осване 15. овог месеца на Новом Брду (к. 1124). Да би се дало времена Моравској дивизији II. позива, да предузме дејство у десни бок и позадину непријатеља, као и да би се дало времена Комбинованом одреду да дође на Ново Брдо и да нападне непријатељске делове, који се ту налазе наређујем:

1) Вардарска дивизија, ако буде принуђена, да сутра одступа са крајњом упорношћу поступно испред јачег непријатељског надирања и заузме као крајњи одбранбени положај линију: Ново Брдо—Прејаковице и највишу Безимену коту на средокраћу између Бресалице, Макреша и Зебнице, па да са те линије, кад с њом дође у везу Комбиновани одред, пређе у напад и сузбије надирање непријатеља.

2) Моравска дивизија I. позива, ако буде принуђена, да одступа такође са крајњом упорношћу испред неодољивог надирања јачег непријатеља и заузме као крајњи одбранбени положај линију десног крила Вардарске дивизије на напред поменутој коси па преко Понежа до закључно к. 1190 на Жеговцу; и да са те линије пређе у напад у вези са Вардарском дивизијом и Комбинованим одредом.

3) Комбиновани одред чим избије на Ново Брдо (к. 1124) да одмах предузме напад десном обалом Криве реке против непријатељских делова који се на томе правцу буду налазили, старајући се да одржи везу са нашим трупима на Свирцима а десно са Вардарском дивизијом.

4) Брегалничка дивизија, под чију команду стављам Моравски дивизиски коњички пук и армиску резерву, с тим да га што даље употреби за извиђање и обезбеђење свога левог крила, бока и позадине као и за одржавање везе са Моравском дивизијом I. позива, да остане и даље на свом досадањем положају, док се ситуација боље не определи и код Моравске и код Вардарске дивизије. А на случај, да и она буде неодољивим непријатељским нападом принуђена да промени положај, одступаће такође са крајњом упорношћу постепено на крајње положаје на линију од к. 1190 на Жеговцу па преко Раховице—Прелаза на Слиово.

5) Базирање свих дивизија и Комбинованог одреда на Приштину.

6) Мој ће се штаб и даље налазити у Урошевцу, а потом по потреби у Липљану. Са њим одржавати трајну везу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗИСКЕ ОБЛАСТИ

Дејство Тетовског одреда. Непријатељ је 14. новембра предузео наступање ка Милетинском положају. Покушај десне колоне да понова заузме положај Локва—Г. Лешница, остао је безуспешан, јер је непријатељ јаком ватром задржао напад

и принудио делове, да се врате на Милетину и ускоро затим да се повуку на северну ивицу Гостивара за непосредну одбрану ове вароши. Према овоме командант Тетовског одреда прикупио је цео одред за одбрану правца Гостивар Кичево на линији: Чајле—Дебреше са овим распоредом: Десна колона (1 батаљон и 2 брдска топа) за стићење десног бока и затварање правца од Здуње ка Гостивару и Папрадишту (Кичеву). Средња колона (3 батаљона са Тетовском четом и са 3 пољска Дебанжова топа од којих је 1 упућен у Маврове ханове, пошто није имао муниције) затвара пут Тетово Гостивар. Лева колона (2 батаљона са 2 брдска топа) штити леви бок и затвара пут Тетово—Гостивар.

Дејство Вардарског одсека. Командант Битољске дивизиске области 14. новембра у 18 часова издао је наређење О.Бр. 4282 у овоме:

1) Да се Вардарском одреду ставља на расположење 4. батаљон 1. пука III. поз., који је стигао у Прилеп.

2) Да се мајор Петровић разреши од дужности команданта батаљона и овај стави под команду мајора Благојевића.

3) Да улога Вардарског одреда остаје иста: Заштита правца Велес — Прилеп и Кавадар — Прилеп ка Битољу. Са обзиром на то што је непријатељ овладао Строшком планином, овај одред има затворити правце ка Битољу преко Прилепског поља и Крушева.

4) У овом циљу: Одбрана Бабуне (од пута Грабовник—Десово па на Мукош—Крстац—Плетвар) упорна. Ова се има потпомоћи офанзивним дејством трупа под командом мајора Благојевића, које се налазе на десној обали реке Треске (између путова Присат—Прилеп—Крушево), коме да стави задатак да затвори правце Брод—Прилеп и правце који преко Прилепског поља воде ка Битољу.

Командант Вардарског одреда у 9.25 часова наређује мајору Благојевићу: Да офанзивним дејством сузбије непријатељска одељења и осигура правац Прилеп—Брод, који води у бок и позадину одреда као и правац Прилеп—Крушево; да утврди села Кривогаштани, Врбљани, Коњари или најзгодније тачке на друму: Прилеп—Крушево, са потребним деловима пешадије, који би сваку акцију коњице спречили. Положаји на левој обали Треске још ноћас на брзу руку да се утврде, пошто ће они служити као ослонац за офанзивно дејство, затим да долином реке Треске упути јача извиђачка одељења и ухвати везу са левим крилом Бабунског положаја који се налази између путова Габровник—Дреновац и Орахов дол—Присат. Непријатељ је 14. новембра у вече водио борбу са нашим предњим деловима код с. Десова, и потиснуо их ка Дреновцу, на тај начин појавио се у позадини положаја

на крајњем левом крилу Вардарског одреда. Око с. Дреновца води се борба, изгледало је да непријатељ намерава да се попне из позадине на положај Бабуне и Мукоша. Мајору Благојевићу наређено је, да предузме извиђање у правцу: Небрегово—Дреновац, а 15. новембра рано активним дејством у овом правцу да сузбије ово непријатељско одељење и дође у тесну везу са левим крилом левог одсека Вардарског одреда под командом мајора Гојковића. Непријатељски напад, који је у току дана вршен на Крстац, одбивен је. Према Мукошу и Присату непријатељ је дејствовао јаком артилериском ватром. Због неповољне опште ситуације код Вардарског одреда, командант Битољске дивиз. области тражио је помоћ од француског ђенерала Сараја, но овај га је известио, да му је не може послати, пошто већ 3 дана врши напад на манастир Чичево и тиме чини притисак на Бугаре. Командант Вардарског одреда, 15. новембра у 8:40 часова наредио је команданту 4. батаљона 1. пука III. поз. (који му је у Прилепу стављен на расположење од стране команданта Битољске дивиз. области) да са батаљоном одмах изађе на коту 1456, поседне положај према Небрегову и с. Присату и исти утврди за најупорнију одбрану. Лево да ухвати везу на Златибору (ово није извршено).

СИТУАЦИЈА

У току 14. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданџа I армије

ОБр. 9273 у 2. 30 час.

„У току дана 13. новембра трупе ове армије биле су у искомплетању и то Студенички одред на линију: Столовак—Орља глава—село Савово; Дунавска дивизија II позива на линију: Планиница—Јечменица—десна обала безименог потока јужно од Кривоје, заштитница код Маглича и на Орлуњаку, и Дринска дивизија II поз. на положајима Студена планина са заштитним деловима код Брзака. О борбама вођеним код заштитних делова нема још извештаја. На фронту Студеничког одреда борба је почела око 7 час. Непријатељ јак 2 батаљона и 2 митраљеза нападао је наше трупе које су држале Вртенку и Столовак, али је тај напад према телефонском извештају команданта одреда задржан. У правцу десног крила Дунавске дивизије II позива, по извештају команданта Бањског одреда, чула се данас повремена јака артилериска ватра, али нема извештаја. Бањски одред предузео је био пре подне напад у циљу, да протера непријатељеве делове, који су били избили на Велико Осоје кота 902 код села Бончића. Напад је успевао а предњи делови ангажовани у нападу предали су се. Пред вече се одред

искупљао на линију Чекер—Борје. Због овако створене ситуације и тешкоћа планинског земљишта, наређен је за 14. новембар зором покрет: Студеничког одреда ка Радочелској планини, Дунавске дивизије на положаје десне обале Студенице—кота 645—Ковачица—село Куновићи а Дринске дивизије II позива на линију Стрижица—Рудине—Лајештак—Каван примачући под своју команду и Бањски одред. Непријатељ пред фронтом Бањског одреда дошао је до Плочке реке, на фронту Дунавске дивизије II позива код реке Дубочице, а пред левим крилом Студеничког одреда задржат је испред Вртелике. У данашњој борби пред заштитницом Дунавске дивизије непријатељ је испред својих трупа истицао наше мештане избеглице, да их наши војници не би гађали. На правцу Дунавске дивизије II позива по извештају њеног команданта од заштитнице у селу Магличу—Дубочици остало је око 80 војника сакривених и трупе су подишле биле на 500 метара од непријатељских положаја, но због појаве два непријатељска батаљона од Александровца, који су успели да потисну предње делове овог одреда са Козничког положаја, напад је обустављен. Непријатељ је тада прешао у контра-напад и под заштитом јаке ватре своје артилерије нагнао трупе одреда на повлачење. Одред се под заштитом својих делова повлачио најпре на положаје Велико Брдо—Стражиште—Расорје—Нерађе, али се пред вече и одатле повукао.“

ОБр. 9284 у 19.40 час,

„Са штабом стигао сам данас у Рашку.“

Од команданџа Одбране Београда

ОБр. 5113 у 1.33 часа

„Данас је непријатељ извршио јак напад на положај Драгомировац—Трбуњски виногради—к. 567—к. 601 с наилоном на Црну Чуку, наше су га трупе одбиле а делове задржали у даљем наступању. Само је код села Рашице непријатељ, користећи се покривеношћу терена, успео да се пробије, али је даље његово напредовање заустављено. Данас се осетила намера непријатељева, да обилазним покретима обухвати лево крило и изманеврује положаје, које наше трупе држе, али су предузете потребне мере, да се иста осујети. Ноћас ће један део Дунавске дивизије I позива посетити Драгомировац, и тамо сместити трупе Шумадишке дивизије I позива ради употребе на левом крилу.“

ОБр. 5127 у 15.30 час.

„У току прошле ноћи непријатељ је успео, да пребаци два пешадијска пука од с. Рашице у с. Музаћ, али су га наше трупе на Чуки (к. 697) и Калај коси својом ватром ту задржале и више није могао даље да напредује. На десном пак

крилу Шумадиске дивизије I позива непријатељ је јутрос успео, да се пребаци на месту где су се додиривала крила поменуте дивизије и Дунавске дивизије I позива, а затим да заузме Трбуњске винограде. Но офанзивним дејством трупа III армије у правцу Блага, Трбуњских винограда и Ланишта у многотоме је олакшана била ситуација код трупа Одбране Београда, које су успеле, да се до ноћи одрже на линији Св. Петка—Кутловачко брдо—Чука—Калај коса и да задрже непријатељево надирање од с. Трбуња, с. Џукеле и с. Музаћа. Како је Тимочка војска прошла кроз Куршумлију за Мердаре, то сам се са командантом III армије споразумео, да ноћас прикупимо трупе на положају Плочник—Талани—Барбатовачко брдо—к. 875—к. 845—Голо брдо, с тим, да његове трупе поседну поменути положај десно од друма Барбатовца—Куршумлија, а трупе Одбране Београда лево од тога друма.“

Од команданџа III армије

ОБр. 8387 у 1.26 час.

„У току дана 13. новембра трупе III армије прикупљене су на линији Белешан—Блаце и то: Дунавска дивизија I позива на фронту Суваја—Стубал држећи побочницу на Погледу и комбиновану коњичку бригаду на Великој Равни на Јастрепцу. Дринска дивизија I позива на простору Тулари—Блаце, држећи своју заштитницу са Грпца на Џигаљу као побочницу. Тимочка војска и Браничевски одред на Точанском вису на десној обали Топлице. Трупе су биле спремне, да потпомогну Одбрану Београда у заустављању непријатељског надирања из Јанкове Клисуре и обезбеђивале бок и позадину Тимочке војске (Комбиноване дивизије), а у исти мах и покрет возова како ове армије тако и Тимочке војске и II армије, друмом Прокупље—Куршумлија за Преполац и Мердаре. Борбе код ове армије није било. Одлажење возова било је у добром реду, а без великих застоја. За 14. новембар наређено је, да Дунавска дивизија I позива заузме једним делом положај Драгомировац и смени тамошње трупе Шумадиске дивизије I позива, којима ће командант Одбране Београда појачати своје лево крило. Дринска дивизија да дође у околину Суводола у резерву, да се побочница са Погледа и коњичка бригада скину са Јастребца и осигура веза између Дунавске дивизије I позива и Комбиноване дивизије, која је код Концеља, а побочница са Џигаља да дође у састав Дринске дивизије I позива. Колонски возови да пређу Преполац и Мердаре и дођу до Подужево.“

ОБр. 8396 у 12.50 час.

„Данас су заробљени 39 непријатељских војника и један

митраљез. Заробљеници су до сад саслушани из 227, и 132. пука и неки су изјавили да су на правцу Јанкове Клисуре пукови из 131., 103., 105. и 107. дивизије, да им је тешка артилерија остала због рђавих путова, да много страдају од наше артилериске ватре нарочито јуче и данас, да су им чете од 240 смањене на половину и још ниже, махом су врло млади рекрути који су били свега 12 недеља на обуци. Двојица су изјавили, да су чули да 105. дивизија одлази из Србије.“

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 921 у 2.50 час.

„Стање на фронту ове војске у току дана 13. новембра: Код Комбиноване дивизије до 14 час. појавила се једна непријатељска колона јачине 3 до 4 батаљона и једно митраљеско одељење, крећући се из Џигаља у правцу с. Баботинце—Рељинаца а две чете и 1 ескадрон ушли су у с. Бајчинце. Један ескадрон са једним водом пешака спуштао се ка с. Југ-Богданцу. У 15 час. чула се јака пешадиска и артилериска борба код Прокупља, један непријатељски ескадрон ушао је у варош Прокупље, а пешадија јачине до 1 батаљона избила је на Прокупачке винограде, један непријатељски ескадрон и два батаљона пешадије при спуштању од села Нове Божурње ка Прокупљу дочекали су нашом артилериском ватром и враћени у изворни део Бабиног потока. Уопште, непријатељ је на левој обали Трнавске реке и Топлице са предњим деловима између Трнавске и Речичке реке. Јачина појављеног непријатеља према фронту ове дивизије цени се на два пука пешадије, 1 пук коњице и артилерије непознате јачине. — Крајински одред у повлачењу је на одређене положаје.“

ОБр. 930 у 11.30 час.

„Ноћ 13/14. новембра на фронту ове војске прошла је у затишју. Трупе су у покрету и заузимају одређене положаје.“

ОБр. 935 у 22.15 час.

„Стање на фронту ове војске у току дана 14. новембра: Код Комбиноване дивизије, заштитница ове дивизије, јачине једног пука и једне батерије, у току дана водила је борбу са 5 немачких батаљона и 2 брдске батерије, од којих је једна хаубичка, који су се до 17 часова приближили заштитници до на 700 метара. Заштитнички положај био је од Концеља до к. 420. Око 16 часова Немци су предузели општи пешадиски напад на цео фронт заштитнице, која је заноћила на своме положају. — Код Крајинског одреда, трупе овог одреда кретале су се у току дана овако: заштитница се повукла на положај Дубрава на левој обали Коњувске реке код с. Злате где се задржала до подне, а затим продужила за Горњи

Статовац и заузела положај: Капија—Јованова Глава. Лева побочница заноћила је на Јабуловцу (к. 1131), а главнина код с. Горњег Статовца. Додира са непријатељем нема.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10058 у 22.30 час.

„Поред послатог извештаја ОБр. 10048, до сад су до- бивени и ови:

1. — Од Шумадиске дивизије II позива писан у 19 час.: „Непријатељ држи поседнуте прелазе на Јабланици код Горње и Доње Стопање и Винарце, поред поседнуте десне обале има делове и на левој обали Јабланице које утврђује.“ Командант 2. коњичке бригаде извештава: „Један непријатељски пешадиски пук је код Шарлинца на левој обали Топлице, до 13.30 час. пребацио је преко Мораве код Курвин града једну чету и нешто коњице и заузео напуштено Кочане (к. 280). У Топоници на десној обали Мораве налази се један непријатељски коњички пук, а између Смрдана и Топонице 1 пешадиски пук. У 16 часова налази се у Чечини један непријатељски батаљон, 1 коњички пук, 1 батерија, а пребацује мање делове чамцима тукући јаком артилериском ватром леву обалу Мораве. По изјави учитеља из Печењевца, непријатељски официри говорили су у Лесковцу, да ће прва Софиска дивизија ићи у Куманово. У 17.20 час. осмотрена је једна непријатељска колона од једног батаљона са комором у покрету низ Мораву. Јуче и данас на фронту ове дивизије има заробљеника из 41., 42., 16. и 17. пешад. пука. Заробљеници веле, да је 2. бригада 1. дивизије 12. новембра била на положајима код Лебана са 17. пешад. пуком. Непријатељ је покушавао прелаз код Чапљинца но одбивен је; до сад је на десној обали Мораве.

2. — Од команданта Јужно Моравских трупа: да је батаљон 10. пешад. пука при нападу на Вељу Главу потукао Бугаре, задобио много пушака, митраљеза и лични пртљаг. Командант 46. пука био је у магли изненађен, одбивен је, заробљено је 3 официра и 80 војника. Један добегли бугарски војник изјавио је, да је командант 46. пука грдио 10. пешад. пук I позива, стрељао 2—3 официра и 10 војника, а на примедбу једног нашег војника да је то варварски, да је тај војник избавио једног њиховог војника рањеног именујуће га, командант је обуставио даље стрељање.“

ОБр. 10073 у 11.35 час.

„Стање армије у току ноћи 13/14. новембра овакво је: Тимочка дивизија I позива: ноћ је прошла на миру. Било је омање пушкарање на десној обали Јабланице. У току ноћи непријатељ се повукао са Кладенчина на Просјак. Шумдиска дивизија II позива, сем омањег пушкарања код чесме и вино-

града ноћ је прошла на миру. Моравска дивизија II позива заноћила је и то: 2. пук и коњички ескадрон код села Шумане; 3. пук са једном батеријом јужно од Лебана у висини села Шарце. Штаб дивизије и 3 батерије у селу Шилову. Пионирски полубатаљон код села Стубла. Власински одред посео је линију: Дрводеља—Тупалски вис к. 750 са наслоном десног крила на Бањску реку. Добровољачки одред је код Лебана. Ветернички одред заузео је линију од Бањске реке до Трепоје Рида и даље старим граничним фронтом до Лисице. На фронту Ветерничког одреда примећено је од села Хајкобиле 150 бугарских коњаника са наоружаним Арнаутима. На Вељој глави примећени су извесни непријатељски делови. Један непријатељски батаљон повлачио се ка Оруглици. На фронту Власинског одреда један добровољачки батаљон избио је на косу западно од Просјака, где су били непријатељски осигуравајући делови. Један бугарски заробљеник из 1. пешад. пука изјавио је, да се Бугари повлаче на нашој источној граници због упада Руса у Бугарску. Данас 14. новембра дивизије ове армије извршују овај покрет: Моравска дивизија II позива, под чију су команду стављене и Јужно Моравске трупе, налази се у покрету, да заузме стари гранични фронт и да непријатеља одбаци ка Морави. Тимочка дивизија I позива заузима линију: Шијеник—Јечмиште—Крст—Шуманска чука—Кремен. Шумадиска дивизија II позива заузима линију на десној обали Големе и Пусте реке јужно од села Драговца Сламничку—Могашку чуку. Коњичка дивизија доћиће на линију Кацабаћ—Граница—Злата, извиђајући правце ка Прокупљу на Кочане—Брестовац и Лесковац.“

ОБр. 10080 у 24 часа

„У 7 часова у јутру командант 2. коњичког пука лично је видео, да је непријатељ направио мост код Чечине и пребацио 2 ескадрона и један батаљон. Ескадрони иду ка Кочанима. Преко моста прелази једна колона, која излази из села Чечине. Немогуће је одредити јачину, но то је вероватно пук, који је био између Смрдана и Топонице.“

Од команданџа III армије Нове Обласџи

ОБр. 10585 у 1.6 час.

„На фронту Брегалничке дивизије I позива дан је прошао на миру. Од чете упућене у сусрет Тетовском одреду источним падинама Шар планине правцем Јажинци—Сјугачево—Првци, да дејствује у бок и позадину непријатеља који је пред Тетовским одредом, још није добивен извештај. На фронту Моравског дивизиског коњичког пука: коњичке патроле су у додиру са slabим непријатељским деловима, који држе линију Вирина глава—Корбулик—Танишевце—Летница и косе

североисточно од Љубиште и Могиле Ђерекара и Рибника. Једна патрола видела је, да се две чете крећу од села Илинче ка Сефери и логор једне чете код села Стубла а једна чета код Голинице. На фронту Моравске дивизије I позива: десно крило десног одсека у току 13. ов. мца напредовало је за нешто мало. Центар одсека одржао се на својим ранијим положајима а ни напад на лево крило одсека није успео. Непријатељ је са 3 батаљона предузео контра-напад и потиснуо га и лево се крило зауставило на положајима, са којих је јутрос пошло на јуриш. На фронту Вардарске дивизије I позива командир чете код села Мочара 12. ов. мца приметио је један непријатељски коњички пук правцем од села Стрељнице ка селу Хогоште и ка Капурници. Једна наша чета ноћу 12/13. ов. мца протерала је слаба непријатељска одељења са Јелаче и заузела је Јелачу. На територији је мир.“

ОБр. 10611 у 16.50 час.

„Ноћ 13./14. ов. мца прошла је на миру. По телефонском саопштењу непријатељ је 14. ов. мца у 7 час. јутра снажно напао на трупе Моравске дивизије I позива на положају Буковачка планина и заузео предњи положај. Наше трупе повукле су се на главни положај. Команданту Вардарске дивизије I позива наређено је, да резерву привуче ближе своме десном крилу. Непријатељске хаубице, које се до сад нису на овоме фронту појављивале, дејствују од јутрос на Буковички положај, После припреме јаком артилериском ватром, непријатељ је отпочео напад на лево крило Вардарске дивизије I позива, тежећи да га обиђе. До 10.30 час. непријатељ је према левом крилу развио три батаљона и заузео шуму на десној обали Пожевачког потока, а према целом фронту Вардарске дивизије I позива отворио јаку пешадиску ватру. Команданту коњичког пука Комбинованог одреда наређено је, да првенствено ухвати везу са десним крилом Ветерничког одреда и деташованом четом и водом коњице Вардарске дивизије на Јелачи, и да сем тога извиди правце од Лисице старом граничном линијом ка Свирцима и преко Зајечевца и Туђевца ка Јелачи, са тежњом да 14./15. ов. мца заноћи на караули Свирцима. Комбиновани одред стигао је на Лисицу 14. ов. мца по подне. Код Тетовског одреда: борба је на ивици вароши Тетова трајала 11. ов. мца до 11.30 час. Непријатељ је одступио Качанику и оставио један пољски брзометни топ са предњакном, две каре и двоја кола муниције. 12. ов. мца наше трупе предузеле су гоњење у правцу Качаника, и лева колона заноћила је код Лешка а десна код Приљубишта. 13. ов. мца непријатељ је напао колону са једним пуком и једном брзометном батеријом. Ова колона појачана је са 4 брдска Дебанжова топа и пешадијом из леве и средње колоне, али је се ипак морала повући на

положај за затварање правца ка Милетини. Средња колона затворила је пред мостом на Вардару правац ка Тетову, а лева колона груписала се за одбрану Тетова. Према Вардарском одреду на Бабуну, непријатељ се нагло појачавао и појачања довлачио аутомобилима. Командант Битољске дивизиске области о овоме обавестио је команданта француских трупа у Солуну и француске дивизије у Криволаку и молио за дејство француских трупа у бок непријатељу, да онемогуће њихов напад на Бабуну, како би се овај важан положај могао одржати; командант их је даље известио, да је боравак наших иначе слабих трупа на планини изазвао дизентерију и да се располаже са 20—30 метака на топ. Накнадним саслушањем рањених бугарских војника из борбе 8. ов. мца сазнало се, да коњица, која је јуришила 6. новембра, припада 3. Балканској дивизији и да је тај коњички пук отишао северно. Да су 2. и 5. пук Дунавске дивизије остали на Дунаву а 49. и 50. резервни пук, да су остали у Плевљу, али да су их очекивали 10. новембра да дођу овде. Да је према Вардарској дивизији 11 топова 11. артилериског пука и да та дивизија има још у саставу и 1. артилериски пук. Рањеници нису казали где се сад тај пук налази, да су 1. дивизија и гардиски коњички пукови отишли на Пирот, да су у борбама имали доста губитака, а из 15. чете 11. пука има 20 погинулих.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24229 — Команданту I армије — Ушће

„Наш делегат на Цетињу са Пов. Бр. 1791, јавља: „Непријатељ је јутрос отпочео енергичан напад на Јавор. Борба се још води. Изгледа, да је непријатељ веома јак нарочито у артилерији, те постоји бојазан за одржање положаја. Је ли послато што на Јанков Камен?“

ОБр. 24230 — Команданту I армије — Ушће

„Наш делегат на Цетињу са Пов. Бр. 1792 јавља: „Непријатељ напада са две бригаде на Јавор—Мучањ, нарочито је артилерија јака. Борба се води огорчена. Командант Санџачке војске мисли, да се не може одржати на Јавору. Послата чета на Јанков Камен нападнута је у путу и није могла заузети овај положај који није ничим брањен, треба што пре осигурати тај правац нашим трупама. Молим за извештај по овоме.“

ОБр. 24231 — Команданту I армије — Ушће

„Наш делегат на Цетињу јавља: „Командант Санџачке војске јавља, да се Јаворски одред ноћас мора повући Сјеници, због велике непријатељске надмоћности. Наредио сам команданту Санџачке војске, да још једну бригаду упути ноћас хитним маршом са фронта Прибој—Љубиш ка Сјеници и даље

брани што упорније правац Сјеница—Нови Пазар, а како су црногорске трупе неупоздане за борбу у одступању, то верујем, да оне неће моћи извршити овај задатак, поред најстрожијих издатих мојих наредаба и зато молим, пошаљите што пре наше трупе за одбрану правца Сјеница—Нови Пазар—Митровица. Молим за хитан извештај по овоме и даљу директиву према новој ситуацији. Непријатељ енергично и јаком снагом напада на фронт: Прибој—Рудо и на фронт Херцеговачког одреда.

Обр. 24232 — Делегаћу пуковнику Пешићу — Цетиње
„Ако Санџачка војска буде морала напустити Сјеницу најбоље би било, да се она постепено повлачи ка Новом Пазару, где ће бити вероватно и једна наша дивизија из I армије. Ова би уједињена група имала задатак одбрану правца Нови Пазар—Митровица. За овај случај Санџачка војска би у интересу јединства у дејству морала доћи под команду команданта I армије војводе Мишића. Молим за хитан одговор односно даљег повлачења Санџачке војске ка Новом Пазару, као и односно општега командовања.“

15. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

Напомена. Изложени разлози начелника штаба III армије за одлагање промене корпусних правца, повољно су примљени од стране команданта армиске групе у Крагујевцу. Ђенерал фон Сект одговорио је у главном ово: „За комуникациски правац 19. корпуса нека се узме као и до сад друм од Ивањице преко Јавора ка Сјеници. Претпоставка за наступање од Сјенице ка Новом Пазару је та, да тамо дође до јаче пресудне акције. Ако би, напротив, била потребна заштита ка Црној Гори, у томе случају 19. корпус стоји код Сјенице у згодној ситуацији. Одлука о употреби 19. корпуса од Сјенице даље, не може се а и не треба да се донесе још данас (15. новембра). За 22. резервни корпус првенствено долази у обзир задатак, да Рашку што пре заузме и да затим продужи наступање или Ибарском долином или преко Новог Пазара ка Митровици. 8. корпус не може употребити друм Куршумлија — Приштина, пошто ће тај друм употребити XI армија. За 8. корпус остаје само та могућност, кад стигне до друма, да маршује преко Блажева Ибарском долином ка Митровици. Може се претпоставити, да ће он стићи до друма раније но 22. резервни корпус, у томе случају има да тражи везу у лево ка XI армији.“ У новој директиви издатој 13. новембра била је главна идеја, да се свуда, где би то било могуће, извршује обухватан покрет ка Косову. У овом циљу требало је

упутити: 19. корпус са запада; главнину III армије (22. и 8. корпус) са севера и североистока, према линији Митровица—Приштина, а XI армију кретата са севера ка Приштини, док би у исто време Бугари имали да наступају од истока и југа

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Исхрану III армије на линији: Нова Варош — Митровица требало је свим средствима омогућити и у најгорем случају олакшати тиме, да се наступање појединих делова армије обустави у корист дотурања потреба за оне делове који су имали да продуже гоњење противника. Нова директива за даље наступање корпуса III армије, коју је, у духу поменутих наређења, армиска команда издала 15. новембра, није условљавала никакве измене за корпусе. У прво време остало је све по старом. Наређено је само, да се шаљу извештаји о комуникацијама, које би у даљим операцијама могле долазити у обзир. Од јединица, које је требало зауставити у циљу побољшања снабдевања оних трупа које продужују наступање имале су првенствено да дођу у обзир: *Код 8. корпуса*, остаци бригаде ђенерала Мразека и бригада ђенерала Хауштајна; *код 22. резервног корпуса*, 44. резервна дивизија, и *код 19. корпуса*, бригада ђенерала Штрајта и ђенерала Шиса. Ђенералу Рајнелу и 62. пешадиској дивизији остављена је слобода да сами изврше избор трупа, које би требало у горњем циљу задржати. За ове последње две јединице, команда III армије добила је 15. новембра у 13.45 часова од команде армиске групе ово наређење: „62. пешадиска дивизија и одреди ђенерала Рајнела предузеће обезбеђивање на одсеку Лима до Нове Вароши закључно, као и заштиту деснога бока III армије.“

Дејство 62. пешадиске дивизије. У току 15. новембра продужено је гоњење ка Лиму са тврђавском бригадом и 9. ландштурмском бригадом; бригада Зубера имала је да се заустави на простору Бјело брдо и да истури напред на Брезовац (1057) само један слаб одред (1 батаљон са 1 брдском батеријом). Кад је 9. ландштурмска бригада прелазила вис код војне станице Бјело брдо, добила је артилериску ватру са јужне падине Равног брда и са простора карауле Раче. У циљу заштите бока ове бригаде, пуковник Зубер упутио је источно од друма на Голеш (1014) једно јаче заштитно одељење. Извиђачке патроле, које су биле избиле даље напред констатовале су на Цигли (918) противничку пешадију, а на висовима југозападно од села Строци противничка утврђења. Из свега овога произлазило је, да је противник у циљу заштите прелаза преко Увца, био заузео положаје у виду мостобрана. У току 15. новембра овај положај није нападнут, јер

је требало сачекати долазак артилерије, која је делом била заостала, а бочни одред бригаде Зубера био је стигао 15. новембра тек до Главичице (902). И код Руда, Црногорци су били заузели положаје у виду мостобрана. Тврђавска бригада нападала је те положаје још у току 15. новембра и успела је да их заузме. Противник је дигао мост у ваздух. Пред фронтом ђенерала Рајнела противник је ноћу између 14. и 15. новембра одступио. Трупe су без борбе избиле на линију: Видића закос—Недина коса—Трнава.

62. пешадиској дивизији, под чију су команду сад ступиле трупе ђенерала Рајнела, стављено је у задатак: обезбедити линије Лима до Нове Вароши закључно. Велика ширина фронта ове дивизије (66 км) захтевала је да се јака препона Лима искористи у циљу чисте одбране, а да се лево крило што је могуће више ојача. Једини колски пут ка простору око Нове Вароши, у колико није долазило у обзир ново базирање на Ужице, био је Вишеград—Добруњ—Увац и даље долином Лима. Доњи ток Лима, низводно од Увца, могао се врло добро искористити у циљу одбране. Армиска етапна команда пак захтевала је, да се заузме босанска железница Устипрача—Међеђе—Увац, пошто се заузимањем ове железнице једино могло повољно решити питање дотурања потреба за 62. дивизију. Према томе, III армска команда тражила је још 15. новембра извештај од 62. пешадиске дивизије: „Да ли би према тамошњем мишљењу било могуће наступати даље преко Лима, како би се железничка пруга Устипрача—Увац могла потпуно задобити за сопствени промет и да ли би потпуно аузимање долине Лима било повољно обзиром на тактичко стање, на смештај и снабдевање сопствених трупа.“ Командант 62. дивизије, фелдмаршаллајтнант Калзер, још раније био се споразумео са командантом Босне Херцеговине и Далмације ђенералом Саркотићем, те је 15. новембра упутио ка Вишеграду један батаљон са једном 7.5 см батеријом старог модела (из састава бригаде пуковника Зубера) са наређењем, да те трупе учествују у акцији, коју је ђенерал Саркотић припремао код Међеђе.

Дејство 19. корпуса. На фронту овог корпуса у току 15. новембра стање је било овако: Трупе ђенерала Сорсића: одред Штрајта, одред Шварца и 17. брдска бригада, нападале су јаке противничке положаје: Црна стена—Чемерница—Лисина врх—караула Кадина стена—Укоченица, али без успеха. Поред тешког земљишта, напад је био врло тежак због снажног непријатељског отпора. Нарочито се неугодно осећало бочно дејство противничке артилерије и митраљеза са простора Лисина врх—Чемерница—Црна стена. Борба је престала тек касно у вече. Остале трупе 19. корпуса достигле су одређене циљеве

и то: пуковник Холи заузео је Шанац; 21. брдска бригада, Округлицу, а 20. брдска бригада Црвену гору. Борба је била само на фронту 21. брдске бригаде, која је за време наступања потиснула неколико мањих одељења. Корпусна команда, која је у подне била стигла у Ивањицу, наредила је за 16. новембар: Да трупе ђенерала Сорсића, после јаке концентричне артилериске припреме, продуже напад; пуковник Холи, у прво време, да остане на свом положају; 21. брдска бригада да продужи наступање до Превода, а 20. брдска бригада да се у 9 часова спреми за покрет. Било је пројектовано да се 20. бригада упути преко Лупоглаве у случају, да противник према трупама ђенерала Сорсића још буде држао своје досадање положаје.

Дејство 22. резервног корпуса. Десна колона (10. аустроугарска брдска бригада и немачки 3. јегерски пук), која је упућена у правцу на Кривачу (1704), стигла је у току 15. новембра тек на простор Раван западно од Полумира. Претходница 44. резервне дивизије, у 14 часова напала је код Ушћа српску заштитницу и потисла је на јужне висове. Главнина дивизије остала је код Богутовца. Према главнини Алпинског корпуса, која је наступала ка одсеку: Биљановац—Жупањак, противник је давао отпор на Стрижици од прилике код коте 979. Ново придати одред Белова стигао је тек на Каловити Јелак (20 км југоисточно од Краљева). Одред 43. дивизије одлазио је у састав своје дивизије ка Краљеву.

Дејство 8. корпуса. У току 15. новембра, обе бригаде 59. дивизије нису наишле на отпор и достигле су одређене просторе и то: 18. брдска бригада са главнином код Брзеће, а предњим трупама линију: Ветровник—Мрамор—Вучи крш; 9. брдска бригада са главнином вис Брусину, а предњим трупама линију: Гобеља—Велика стена—Вукашиновац—Биљина стена—Запис. Наступање 57. пешадиске дивизије извршено је делом у противничкој артилериској ватри. Пошто је извиђањем утврђено, да се ноћу између 14—15. новембра противник још налазио на простору: Магово—Равна глава (10. пук), а обзиром на велику празнину до немачког суседног 10. корпуса, упућена је побочница (полубатаљон 8. пука) преко Расје на Пожар и Равну главу. 2. брдска бригада стигла је око подне на висове северно од Магова. На Маговску чуку дејствовала је још српска артилерија. Истурене предње трупе, после кратке борбе у току по подне заузеле су коту 876, јужно од Мерџеза и Лучак (1152). 6. брдска бригада стигла је у 15.30 час. са главнином на Дебелу главу и Малу чуку, а предњим трупама на Илињачу и Кулу. На тај начин 8. корпус стигао је на висину немачког 10. корпуса, чије су трупе (103. и 107. дивизија) достигле 15. новембра линију: Дрежница—Кутловац—Драгуша.

Пред десним крилом овог корпуса, противник је још држао коту 858 код Церовице. 105. пешадиска дивизија налазила се још у другој линији на простору око Џепнице. Обзиром што је 22. резервни корпус био заостао, командант 8. корпуса доноси одлуку да 16. новембра са 3 бригаде избије на друм: Магово—Блажево, а 9. брдску бригаду да остави на њеном досадањем месту, док одред Белова, који је био далеко уназад не дође ближе. Исто тако наређено је, да ђенерал Хауштајн остане на свом досадањем месту.

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

103. и 107. пешадиска дивизија у току дана 15. новембра достигле су линију: Дрежница—Кутловац—Драгуша. Пред десним крилом 103. дивизије на коти 858 код Церовице, налазио се још противник. 105. пешадиска дивизија налазила се у корпусној резерви код села Џепнице. 101. дивизија наступала је од Прокупља друмом преко села Концеља. Код Тулара, на средокраћу између Прокупља и Куршумлије, вођена је борба са српским заштитничким деловима. Напомена: Макензенова директива за даље операције била је оваква: 1. бугарска армија са својим десним крилом у вези са XI. немачком армијом да гони противника ка Приштини. Граница између армија: Крушевица—Механа—Кутлово—Мировце—Приштина, с тим да ове тачке припадају XI. армији. На тај начин, друм Прокупље—Куршумлија—Приштина припао је у целини XI. армији.

ОПЕРАЦИЈЕ I. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Наређено је да 15. новембра 1. и 9. дивизија продуже наступање ка раније одређеним линијама; да се 6. дивизија прикупи код Прокупља одакле ће бити упућена ка Лесковцу; да 8. дивизија продужи марш ка Врањи у 2 колоне: једна долином Мораве, а друга долином Ветернице. На основу директиве Макензена: 1. бугарска армија добила је задатак да својим десним крилом у вези са левим крилом XI. немачке армије гони противника ка Приштини. Као граница ових армија одређена је линија: Прокупље—Крушевица—Механа—Кутлово—Мировце—Приштина, која линија припада XI. немачкој армији. Кад 9. дивизија дође у везу са XI. немачком армијом, тада да се 6. дивизија заустави и одмаршује у Ниш, где се ставља на расположење Врховној Команди. У току 15. новембра постигнуто је ово: 6. дивизија прикупила је 1. и 2. бригаду код Прокупља, а 3. бригада бори се код с. Коњуше према Точанским висовима. 9. дивизија стиже под борбом: са 3. бригадом до с. Бублице (јужно од Житног Потока); са 2. бригадом до с. Вујанова, а са 1. бригадом до Каменице (јужно

од Бојника). 1. дивизија: 2. бригада под борбом стиже до Кремена 410; 1. бригада води борбу на линији: Лебане—Вина, а 3. бригада на маршу од Лесковца ка с. Бошњаци. 8. дивизија: 3. бригада на путу од Лесковца за с. Вину; 1. и 2. бригада маршују од Лесковца долином Мораве ка Врањи.

ОПЕРАЦИЈЕ II. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

На фронту према Приштини. Ноћу 14-15. новембра Срби су напустили Гиљане. У току 15. новембра: 1. бригада 7. дивизије избила је на положаје према с. Лаблану на путу: Гиљане—Приштина. 2. бригада 5. дивизије прикупља се код Куретништа североисточно од Гиљана. 29. пешад. пук стигао је до с. Жеговца на лево крило 1. бригаде 7. дивизије, а 32. пешад. пук упућен је ка Феризовићу. 46. пешад. пук у с. Дошоривци обезбеђује линију: Рожевци—Копатин—Ранковце. У току 15. новембра Срби су заузели Копиљак на старој српско-турској граници.

На фронту према Тетову. Тетовски одред (пуковник Панајотив) добио је наређење, да Србима пресече одступницу од Приштине преко Призрена долином Црног Дрима и даље ка Битољу. У овом циљу да остави 2 батаљона 50. пешад. пука са 1 батеријом у Тетову, а 2 батаљона овог пука са 1 брдском батеријом да упути преко Шар планине ка Призрену у циљу заузећа ове вароши. Сем тога, да батаљон 27. пешад. пука из 1. бригаде 3. дивизије упути у Качаник у састав свога пука, а 2 батаљона (један из 11. пука и један из 4. пука) да упути ка Гостивару у циљу заузећа ове вароши. Напомена: овог дана упућене су 3 чете 50. пешад. пука ка Вешалима на Шар планини, а 2 батаљона, упућена ка Гостивару, стигла су на 1 км северно од ове вароши.

На фронту 5. дивизије. Продужава се утврђивање леве обале Црне реке—левог пододсека, западног одсека. Коњичка дивизија наступа за десном колоном у обилазак Прилепа са западне стране, а лева колона напада и заузима висове северо-западно од с. Дреновца. Појава 2. батаљона 5. пешад. пука код с. Мокрање на појачање коњичке дивизије нагнала је Србе да напусте Свињачку главу. На фронту 7. дивизије. Продужава се утврђивање источног одсека; иначе ничега важнијег нема; 3. бригада 11. дивизије стигла је на преноћиште на простор: с. Трескавац—с. Лубница у горњем току Криве Лакавице.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

У току 15. новембра непријатељ је нападао Дринску дивизију II позива на положају: Рудине—Девље—Стрижица, а Бањски одред са правца Кавња и Чекера. Трупe Дринске ди-

визије II позива повлаче се на линију: Дедак—Лазов шанац—Дело; делови Бањског одреда потиснути су на леву обалу Јошаничке реке у правцу Шутановине на линију: Чукарак—Камена глава, а 2. батаљон 14. пука, који је од раније био на левој обали Јошанице, повукао се преко Вучака на Гобељу и посео је овај вис. Командант I армије, ставља на расположење команданту Дринске дивизије II позива 3 батаљона 9. пука II позива из армиске резерве. Због непријатељског притиска на десној обали Ибра командант I армије наређује: *Команданту Ужичког одреда* (чије су се трупе биле прикупиле северно од села Баљевца): „Са трупама вашег одреда крените се одмах од Баљевца ка положајима леве обале Брвеничке реке и заузмите прихватни положај на линији: Черенски врх—Вуковско брдо—Крушев врх, са ослонцем левог крила на Ђивац, и поседните га тако да можете тући уток Јошаничке реке и десну обалу Ибра, и прихватите евентуално повлачење трупа Дринске дивизије II позива десном обалом Ибра. Постављајте се да са армиским штабом будете у непрекидној вези. На положајима леве обале Брвенице налази се једна батерија Дунавске дивизије II позива, коју вам стављам на расположење; само обратите пажњу да не бисте тукли наше трупе Дринске дивизије II позива.“ Истог дана у 17.55 часова командант I армије, шаље командантима Дринске и Дунавске дивизије II позива и команданту Ужичког одреда заповест ОБр. 9325 у овоме: По извешћу команданта Дринске дивизије, нападом непријатеља поколебан је положај његових трупа на десној обали Ибра и оне су у повлачењу. Наређено му је, да за ноћас мора одржати у својој власти фронт: Лазов шанац (1095)—Локва на десној обали Јошаничке реке, како би се трупе Дунавске дивизије II позива и артилерија Дринске дивизије могли извући на нове положаје главним друмом поред села Жижевци ка Баљевцу. Тим поводом наређујем:

1.— Да командант Дунавске дивизије II позива одмах нареди покрет Дринске артилерије и својих возова, који су у близини садањих положаја, како би се што пре пребацили ка Баљевцу и Рашкој. Оставити пешачке заштитнице на садањим положајима, а већину пешадије у току ноћи од села Прогорелице упутити ка селу Јарандолу, како би најкраћим путем избили на прихватни положај: Градничко брдо (1144) па преко Раскрснице (964) на Јаковцев лаз—Трештенац, са десним крилом ка Метаљици код села Бело Стење, са наслоном центра на положај Ђилац (1009).

2.— Прихватни положај трупа Дринске дивизије II позива биће: Куришко брдо (743), Аљевина (898), Рудине (1034). Западни излаз из Јошаничке клисуре упорно бранити до евакуисања Дринске артилерије и Дунавских возова промичући:

Баљевац. Трупе Бањског одреда, које ноћ затече на северном улазу у клисуру, ако не могу изаћи ка селу Пискањи, нека се повуку постепено преко Чукарка (1055) ка Вучаку (1837) и Гобељи, ступајући у везу са 2. батаљоном 14. пука на Гобељи.

3.— Прихватни положај Студеничког одреда од Колибишта (1430)—Попадића (1345)—села Долови, хватајући везу са левим крилом Дунавске дивизије II позива. Изрекогносцирати путове са прихватног положаја у правцу положаја Кути (1396), северно од села Плешина и Бркуше а јужно од села Котраже. Командант Студеничког одреда да прими под своју команду делове артилерије на Кобилишту.

4.— Командант армиске резерве у коју улази и 1. батаљон 9. пука и црногорска бригада, ако не буду употребљени за борбу на десној обали Ибра, код Дринске дивизије, по пребацивању делова Дринске дивизије на леву обалу Јошаничке реке, отпочеће покрете ка селу Читлуку, где ће прикупљени очекивати даље моје наређење. Све до покрета, добро мотрити на догађаје на десној обали Ибра, потпомажући својом ватром покрете и одбрану трупа Дринске дивизије. Главне положаје северно од Рашке одредићу доцније. Препоручујем стално обавештење о стању и покретима између команданата дивизија.“

Дринска дивизија II позива, још 15. новембра по подне, под заштитом делова на Лазовом шанцу и Делу отпочела је пребацивање на положаје на левој обали Јошаничке реке: 5. и 6. пук до вечери заузели су прихватне положаје. Делови на Лазовом шанцу и Делу водили су до ноћи упорну борбу, док непријатељ није успео да их потисне ка долини Јошанице. *Ужички одред* извршио је заузимање одређених положаја на левој обали Брвеничке реке и упутио је у 23.55 часова, команданту Дринске дивизије II позива овај извештај: „Овај одред као армиска резерва са једним батаљоном код Баљевца, црногорском бригадом код Беле Стене и осталим јединицама на Ђивцу (1009)—Крушевом врху—Вуковском брду и Черенском врху, ако не би био употребљен за борбу на десној обали Ибра, има задатак, да по пребацивању делова те дивизије на леву обалу Јошаничке реке, отпочне покрет ка селу Читлуку, где добија ново наређење од команданта армије. Ради сагласног рада молим команданта, да ме извести о стању код подручних му трупа, као и о моменту њиховог пребацивања на леву обалу Јошанице.“ *Најомена*. Ова представка није се могла предати Дринској дивизији, која је била у покрету још с вечери, те са њиме није било телефонске везе, нити се преко ноћ знало где је штаб Дринске дивизије. Трупе Ужичког одреда заузевши одређене положаје ноћу 15./16.

новембра дошле су у везу са суседним трупима; преко ноћи трупе су утврђивале своје положаје. Деташовани 1. батаљон 2. прекобројног пука III позива био је у биваку иза Радочеља у резерви Студеничког одреда.

Дунавска дивизија II позива у току 15. новембра није имала борбу, а код Студеничког одреда на левој обали Студенице било је слабо пушкарање код манастира Тештере. У току 15. новембра по подне отпочети су покрети ка прихватним положајима на линији: Гладничко брдо—Прештенац—Метаљица. Командант I армије примио је 15. новембра у 19 часова депешу Врховне Команде ОВр. 24305 ове садржине: „По наређењу начелника штаба Врховне Команде, а на постављена питања телефоном од стране начелника штаба те армије имам част одговорити:

1) Црногорски Јаворски одред са бригадом са Кокиног брода, од Сјенице одступаће ка Новом Пазару.

2) Јачина непријатеља на Јавору цени се око једне дивизије.

3) Нови Пазар би требало у прво време бранити на положајима западно од њега. У команди Ибарске дивизије области налази се елаборат комисије за утврђивање Новог Пазара, који би требало користити.

4) Уједињене наше и црногорске трупе код Новог Пазара биће под командом I армије. Наш делегат при црногорској Врховној Команди пуковник Пешић извештава, да је већ наређено црногорским трупима да се оне од 16. ов. мца стављају под команду команданта I армије.

5) На правцу Нови Пазар—Митровица, до сад није постајао магацин хране, али је наређено, да се у Хану Кадијачи одмах образује слагалиште.

6) За карте Новопазарског Санцака је наређено да се одмах пошаљу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

У току 15. новембра није било борби на фронту трупа Одбране Београда. Непријатељ је само вршио развијање, упућујући трупе према левом крилу трупа Одбране Београда. Сем тога, од Мазгова појавио се код Пачарахе још један непријатељски одред, који је ступио у борбу са побочницом на положајима код утока Раковице реке у Топлицу. У 7.30 часова, командант трупа Одбране Београда издаје наређење ОВр. 5173 у овоме: „Непријатељ је на десном крилу III армија заузео Точански вис и доспео до пред Дедињску планину. Због тога се III армија повлачи на линију: Дединац—Куч—Соколовица—Самоков, а њене заштитнице остају на линији: Богујевац—Барловачки висови—Мачковац. Трупе Од-

бране Београда морају према томе да се повуку на десну обалу реке Топлице, наређујем:

1. — Да 12. пешад. пук I позива, који до сутра у вече мора остати на свом садањем покојају код утока реке Раковице у Топлицу; 7. пешад. пук III позива, кога ће командант Тимочке дивизије II позива упутити преко села Игришта на Растелицу; 1. пешад. пук из Шумадиске дивизије I поз., који да се упутити преко Брестовца, Мурничке косе и Блата такође на Растелицу, и коњица обеју дивизија, — образују леву побочницу под командантом пуковником Јованом Ивковићем. Ова побочница пошто се прикупи посешће положај: Растелица—Равна Гора, а затим ће у даљем повлачењу одржавати исту висину са осталим трупима Одбране Београда, осигуравајући правце од Мадљике старом границом и од Мадљике долином Лаба. Помоћу коњичких патрола одржавати тесну везу са осталим трупима и повлачити се по мери како се ове буду повлачиле.

2. — Тимочка дивизија II позива да поседне положај: Баћоглава—Мирничка коса, са повијеним левим крилом ка селу Мирници.

3. — Шумадишка дивизија I позива да остави јаку заштитницу на Пљаковском положају, а са остатком да се повуче на положај на десној обали Мирничке реке.

4. — Тимочка дивизија II позива отпочеће своје повлачење одмах, а Шумадишка дивизија I позива подешавање своје повлачење тако, да Тимочкој дивизији II позива потпуно осигура пребацивање на десну обалу Топлице.

5. — Где год може да се пласира артилерија пласирати је, па макар који топ пао непријатељу у руке, а остатак артилерије упутити на Преполоц. 2. Дунавски пољски брзометни дивизион упутити правцем преко Куршумлије на Преполоц, а затим одатле старом границом ка Мадљници у сусрет левој побочници у чији ће састав ући.

6. — Од коњице задржати код дивизија само најнужнији део а сав остатак упутити у састав побочнице.

7. — Штаб команде Одбране Београда полази сутра (16. новембра) у 7 часова за Преполачку бању.“

ОПЕРАЦИЈЕ III АРМИЈЕ

У току дана 15. новембра текли су догађаји овако: Око 7 часова непријатељ је снажно напао Браничевски одред на Точанском вису с бока и фронта Пискаљ—Коњуша, и кад је командант 9. пука мајор Бајић погинуо, потиснуо га и заузео једну Дебанжову батерију. Одред се повукао у нeredу без великог отпора на Бресничку Главицу, но није успео да задржи непријатеља. У 13 часова наредио је командант армије, да

Крајински одред, који је тада стигао код Товрљана, прихватио Браничевски одред, да прими команду над њим и да нападне коту 634. Крајински одред успео је пред вече да заустави непријатеља на Трновом Лазу. Заштитнице Дунавске дивизије 1 позива, задржале су наступање непријатеља на правцу од Концеља и Јанкове клисуре. По добивеним извештајима, од Прокупља је наступала једна непријатељска дивизија и то са главнином друмом и мањом колоном десном обалом Топлице ка Точанском вису. Код Дринске дивизије 1 позива било је само артилериске борбе. Једна непријатељска колона са 2—3 батерије тучена је при кретању од Трбуњских винограда ка Суводолу. После пораза Браничевског одреда и његовог повлачења на Бресничку главицу, командант III армије у 14:30 часова наређује Дунавској дивизији 1 позива да остави на свом досадањем положају 2 пука са 2 батерије, а са осталим трупима да се прикупи на простору: Д. Плочник—Барлово—Богујевачка коса, одакле да нападне непријатеља на Точанском вису (к. 634). Напад није извршен, јер је због опште ситуације и ове посебне код армије, командант III армије наредио, да главнине дивизија III армије заузму положаје на десној обали Топлице: Самоков и положаје између Косаонице и Грабовничке реке, а на левој обали Топлице на положајима: Мачковац—Барловски вис, да остану јаке заштитнице. Крајински и Браничевски одред да остану на Трновом Лазу са побочицом на Г. Статовцу. Армиски штаб долази 16. новембра у вече у село Рачу.

Дејство Браничевског одреда. Састав одреда: 8. пук III позива; 9. пук III позива; 1. батаљон 12. кадр. пука; 6. позициска батерија; Комбинована батерија и 2. ескадрон III позива. Ноћ 14/15. новембра на фронту прошла је у миру. Распоред група био је овакав: На северном делу Точанског виса: 1 батаљон 9. пука III позива и 1 батерија од 4 топа. Код Развалина: 1 батаљон 9. пука III позива, са избаченом четом на коси код Виче. Један батаљон 8. пука III позива од потока који пролази кроз село Вичу до косе према Средњим Точанима; 1 батаљон 8. пука III позива држи предње косе између потока Коњушког и Пискаљског, а 1 батаљон 8. пука на Црној гори. Један батаљон је у одсечној резерви позади средине фронта. Остатак 8. пука III позива и 1 батаљон 9. пука III позива је у одсечној резерви јужно од Развалина. Батерија од 3 топа позади ђувика између Доњег и Средњег Точана. Одредска је резерва: 1. батаљон 12. кадр. пука и 1 батаљон 9. пука III позива код Горњег Точана. Око 6 часова, 6. позициска батерија отворила је ватру на непријатељске колоне, које су се кретале у правцу Баце и успела је да их заустави. Међутим око 6.30 часова, непријатељ је почео да обасипа ватром

истакнути део трупа на коси код Виче; и већ око 7 часова предњи непријатељски делови појавили су се на тој коси са које су наше чете одступиле у правцу Доњих Точана. Артилериска ватра продужавала се на фронту, а непријатељ у једном необично брзом налету избије на предње ђувике Точанског виса; батаљон 9. пука III позива растурио се тако рећи без борбе, већина је заробљена а мањи део са командантом батаљона и 2 официра у нeredу одступили су са положаја у долину Топлице. Око 7 часова командант одреда са коте, на којој је била комбинована батерија, видео је тај батаљон, где га непријатељ постројава и пребројава. На положају тога батаљона остала су сва 4 топа 6. позициска батерије. Одмах је наређено команданту 9. пука III позива да са одсечном резервом предузме контра-напад и положај поврати, а тако исто из одредске резерве упућен је батаљон 9. пука III позива да преко коте 634 изврши контра-напад и непријатеља са положаја отера.

Комбинована батерија је потпомагала овај напад тукући предње ђувике, где је непријатељ постројавао наше војнике. Командант 9. пука III позива врло је енергично предузео контра-напад, али на падинама коте 634 буде дочекан надмоћнијом снагом непријатељском; у тој борби погине командант пука и командант његовог батаљона, а батаљон у нeredу одступи преко коте 634 на запад. На њиховим леђима непријатељ изађе на коту 634 у моменту, кад је батаљон 9. пука III позива из одредске резерве био већ под самим врхом. Отвори се жестока борба која је трајала до 9 часова; но кад је погинуо командант батаљона капетан Костић, војници почеше нагло да одступају ка реци Топлици. За то време примећена је 1 колона у јачини 1 пука пешадије и 1 брдске батерије да се креће из Г. Коњуше у правцу Г. Точана, и већ је челом избијала из Г. Коњуше. Батаљони на предстражи известили су, да је то наш 5. прекобројни пук. При оваквој ситуацији резерва одреда, која је избачена из ђуфик јужно од к. 634, била је развијена фронтом према северу и заплетена у борбу са непријатељем, који је наступао од коте 634. Начелник штаба одреда није поверовао, да је то 5. прекобр. пук, лично је изашао у рекогносцирање и уверио се, да је то бугарски пук са једном брдском батеријом. Наређено је, да се батерија извуче на Бресничку главу и оданде дејствује. Командант одреда, који је лично руководио борбом 9. пука III позива, а 1. батаљон 12. кадр. пука одмах привукао на ђуфик између Г. Точана и Бресничке главице, наредио је да 8. пук III поз. одржи свој положај пошто пото, извештавајући III армију и Крајински одред о ситуацији. Командант 8. пука III позива и поред изричног наређења да на положају остане, одмах се

почео повлачити, али је враћен на положај, на коме је дочекао непријатеља до јуришне зоне, а тада под непријатељском артилериском и пешадиском ватром одступио. Само комбинована батерија и батаљон 12. кадр. пука, снажном ватром и јуначким држањем задржали су непријатеља и пред Бресничком главицом, док су ова два пука (8. и 9. пук III позива) потпуно били растурени. Око 15 часова, кад је непријатељ предузео поново енергичан напад и са севера и са истока, развила се огорчена борба на Бресничкој главици. Видећи, да се са овим трупима положај неће моћи одржати, послан је извештај III армији и Крајинском одреду, да се одред мора повлачити.

Око 15,15 часова, командир комбиноване батерије утврдио је и последњи метак и по наређењу повукао се на положај Трнов Лаз, одакле је у трку одјашио да позајми муницију од Крајинског одреда. Батаљону 12. кадр. пука наређено је, да на положају остане и даје непријатељу што дуже отпора, а ако буде принуђен, да се под борбом повуче на положај Трнов Лаз. Око 17,30 часова овај батаљон је дошао на положај Трнов Лаз, где су већ били делови Крајинског одреда. Непријатељ се на Бресничкој главици задржао и само је ретком артилериском и пешадиском ватром продужавао борбу. Оваква морална вредност, како официра тако и војника 8. и 9. пука III позива, нагнала је команданта одреда да пошаље III армији извештај ОВр. 3994 и 3997 у коме моли, да се овај одред расформира, пошто за акцију више није способан. Од III армије добивено је наређење ОВр. 8413, да се Браничевски одред ставља под команду команданта Крајинског одреда а од Крајинског одреда добивена је заповест, да се одред прикупи на десној обали Трновачке реке; да положај поседне и утврди. До ноћи прикупљено је од Браничевског одреда укупно око 800 пушака, а батерија је успела да добије 40 метака од Крајинског одреда. Положај је поседнут и утврђен. Одред је био спреман да прими борбу, али само са батаљоном 12. кадр. пука. Цела ноћ употребљена је: на формирање 8. и 9. пука; на поседање и утврђивање положаја. Пред зору успело се са поседањем положаја Дединска планина; ухваћена је лево веза са коњицом Дунавске дивизије I позива; положај се утврђивао и припремао за борбу. Војници непрестано неколико дана добивају за храну само пексимит. Морално стање и дисциплина је испод критике код 8. и 9. пука III поз. Чак код официра из та два пука видела се не само небрига да се војници одрже у руци, него чак није било воље за борбу. Међутим војници су без икаква отпора напустили положаје. На њих је јако утицало то, што су са фронта били нападнути од Немаца, а са бока од Бугара. Док је тако било у

та 2 пука, дотле су како официри тако и војници, а нарочито официри штаба одреда, 1. батаљона 12. кадр. пука и комбиноване батерије показали дивне примере храбрости и пожртвовања.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Команданту Крајинског одреда наређено је, да по доласку у Товрљан упути команданту III армије оба батаљона 8. пука I позива, ради улаза у састав свога пука. Овај одред дошао је на положај код Товрљана у 10 часова и предузео је улогу у односу на III армију. Командант Крајинског одреда извештава, да је Браничевски одред напустио Бресничку главицу и у нeredу се повукао иза Трновог лаза око 13 часова. Због тога су одмах упућени у томе правцу: 3. пук III позива и 2 батаљона 8. пука I позива са Дебанжовом батеријом. Но кад су ове трупе избијале на Трнови лаз, непријатељ је већ подилазио положају, те су га наше трупе морале у највећој брзини поседати. Борба је одмах отпочела; наше су трупе успеле да непријатеља одбију и натерају на повлачење, у правцу ка Бресничкој главици. Намеравани напад није се овога дана могао предузети због краткоће времена; борба је престала у мрак. Распоред Крајинског одреда је овакав: Трнов лаз држи 3. пук III позива са 2 чете 8. пука I позива, којима су придати прикупљени делови Браничевског одреда. Овде је пласирана Дебанжова батерија Крајинског одреда и батерија из Браничевског одреда, која је дошла без муниције. У резерви код Трновог лаза било је 6 чета из 8. пука I позива. На левој обали Арбанашке реке, код села Товрљана заузео је положај 13. пук III позива, са 1 батаљоном избаченим на косу код села Арбанашке. Овај пук има 1 батаљон у резерви. Од Горњих Статоваца, сем патрола није се никакав јачи непријатељ појавио. Крајински одред стављен је привремено под команду III армије. Ово стављање Крајинског одреда под команду III армије није било по директиви Врховне Команде. У току 15. новембра, Комбинована дивизија маршовала је од Куршумлије ка Мердарима. Марш је вршен под тешким приликама стога, што су неколико аутомобила II армије, пекарнице и мостовни тренови III армије застали на делу пута: Преветица—Мердари и зауставили цео саобраћај за више часова тако, да се пешадија морала провлачити и хватати стрме нагибе поред кола. Штаб Комбиноване дивизије био је 15./16. новембра у Подујеву. Заштитница ове дивизије повукла се са Кондељског положаја у току ноћи 14./15. и маршовала је у току 15. новембра за својом дивизијом.

ОПЕРАЦИЈЕ II АРМИЈЕ

За случај повлачења са садањег одсека: Бојник—Лебане, командант II армије издао је у Медвеђи директиву ОВр. 10127 ове садржине:

1) *Шумадиска дивизија II позива*: а) Упутиће један одред на Кавгалију, који ће се постепено повлачити преко: Врата—Бака планине—кота 1400—село Кула—Раканичка Цамија на стари гранични фронт Караула—Марков вис. б) Оставиће у циљу задржавања противника потребну заштитницу на положају: Куртуз—Бучумет, која ће се кад буде принуђена, повлачити преко Петрове горе на Гајтан—Мален план.—Брајмор планину на лево крило дивизије на Сикирачки крш. в) Главнина дивизије за први мах да се групише на линији: Сикирача—Реткоцер—Богдашевски вис—Маћедонци ради давања поновног отпора противнику; а нарочитим одељењима запречити друм: Лебане—Медвеђа—Прапаштица.

2) *Тимочка дивизија I позива*: а) Један одред упутиће између Шуманске реке и Ветернице на село Гагинце, те да затвори тај правац и да осигура наше трупе, које се налазе на Оруглици и Копиљаку фронтом ка југу. б) Главнина дивизије да се групише на линији; с. Радевци (1070)—Тупалски вис—Дукатска чука, а јачим деловима да држи тачке: Бувачки вис, Булекар (850), Беровица, кота 677 и остале тачке које нађе за добро.

3) *Трупе Власинског одреда*, кад их замене трупе Тимочке дивизије I позива, груписаће се на простору између с. Свици и Свирачке карауле, где ће остати у резерви под мојом командом.

4) *Добровољачки одред*, да одмаршује на Лисицу, где ће се ставити под моју команду.

5) Везу ће одржавати и то: а) Шумадиска дивизија II позива са Тимочком дивизијом I позива у долини Медвеђе, а лево са трупама које ће се јавити накнадно. — б) Тимочка дивизија I позива лево са Шумадиском дивизијом II позива у долини Медвеђе, а десно са нашим трупама на Оруглици.

6) Да не би било сукобљавања на друму: Лебане—Медвеђа тим друмом кретаће се трупе Шумадиске дивизије II позива, а од Тимочке дивизије I позива само пољски топови и заостали возови.

7) По доласку на нове положаје, ако буде могућности, да команданти извуку и своју пољску артилерију.

8) Деташована одељења снабдети са више хране и муниције да им истраје, док се не добије могућност, да им се храна и муниција редовно дотура.

9) По овоме учинити само припреме, а приступити извршењу онда, кад се буде то наредило.

10) Ово сматрути као поверљиво.

11) О пријему наређења одговорити.

Стање на фронту II армије у току 15. новембра. По извештају команданта Шумадиске дивизије II позива, непријатељ је нападао снагом до 4 пука пешадије, под чијим се притиском дивизија почела повлачити. Командант Тимочке дивизије I позива извештава, да га је непријатељ напао са 6 пукова пешадије и да му је почео обилазити десно крило. Због овога наређено је, да се Шумадиска дивизија II позива и Тимочка дивизија I позива повуку на линију: Сикирача—Реткоцер—Маћедонци—Дукат—Тупалски вис—кота 1070—село Радевци, са заштитницама на Бучумету, Куртузу, Бувачком вису, Булекарима и Баровици. Моравска дивизија II позива извештава: 1 батаљон 3. пука II позива и 1 батаљон 4. пука кадровског, после упорне борбе, овладали су Вељом главом око 9 часова. Јачина непријатеља на Вељој глави цени се на 2-3 чете без артилерије. У даљем току избио је 3. пук II позива без борбе, око подне, на Волујски камен, где није било непријатеља. У то доба избио је 1. пук II позива на Китку, а 3. пук продужио је дејство са Китке у правцу Хогоште; 10. пук I позива занео је на Јелачи, где није било непријатеља; 4. кадр. пук налази се позади 3. пука у резерви код Липовице; 2. пук II позива стигао је на Копиљак. Командант II армије, 15. новембра у 22.35 часова послао је из Медвеђе, команданту Моравске дивизије II позива наређење Обр. 10132 ове садржине:

„Због неуспеха Шумадиске дивизије II позива и Тимочке дивизије I позива на фронту: Бојник—Лебане наредио сам, да се обе дивизије повуку на фронт: Сикирача—Реткоцер—Маћедонци—Дукатска чука—Тупалски вис—село Радевци (1070), да ту понове отпор.“ С обзиром на ситуацију код ове армије и код трупа Нове Области наређујем, да Јужно Моравске трупе, у колико нису овим наређењем придате Моравској дивизији II позива, изађу из састава Моравске дивизије II позива и остану под мојом командом. Како је противник потиснуо Вардарску дивизију I позива, заузео Гиљан и Велику планину, на којој се утврђује према нашим трупама, које држе Ново Брдо, то да би се ситуација код трупа Нове Области што пре поправила наређујем, да Моравска дивизија II позива, коју образују: 1., 2. и 3. пук II позива, 10. пук I позива, 4. коњички пук, 1 ескадрон Моравског коњичког дивизиона II позива, 1 пољска батерија и 6 брдских топова, сутра 16. новембра нападне најенергичније у бок и позадину противника, који се налази на Великој планини. Ухватити што пре везу са трупама Нове Области и Комбинованог одреда на Новом Брду. За чување позадине Моравске дивизије II позива и десног бока Тимочке дивизије I позива наређујем, да 4. кадр. пук и 1. пук III позива са 2 Дебанжова топа и 2 пољске брзومه-

тне батерије—све то под командом пуковника Милована Плазине, заузму одсек: Китка—Веља глава—Липовица и одсудно га бране, хватајући везу лево са трупима Тимочке дивизије I позива у правцу коте 1010, а десно са трупима Моравске дивизије II позива. 17. пешад. пук I позива прикупиће се сутра 16. новембра по могућности до подне, код Сјаринске Цамије, где ће очекивати даље наређење; а 1 батаљон 3. пука I позива, 1 батаљон 16. пука I позива, 2 чете 3. пука III позива и 2 брдске хаубице прикупиће се код Свирачке карауле, где ће очекивати даље наређење. Одред пуковника Плазине код Свирачке карауле и 17. пук I позива биће под командом команданта Јужно Моравских трупа. Добровољачки одред прикупиће се на Лисици и стајаће на мом расположењу. Коњичка дивизија (без 4. коњичког пука) одмаршоваће за Приштину, и ставиће се на расположење команданту трупа Нове Области (пошто нема више да дејствује на правцу код II армије). Штаб армије налазиће се сутра 16. новембра у с. Тулари.

У 23.50 часова, командант II армије послао је команданту Моравске дивизије II позива наређење Врховне Команде ОБр. 24329 од 15. новембра, које гласи: „Моравску дивизију II позива упутите одмах правцем ка Гиљану, да што пре избије у позадину оних непријатељских трупа, које су заузеле Гиљан и положаје око њега и потисле Вардарску и Моравску дивизију I позива. Чим дивизија буде упућена са датим задатком ставиће се под команду команданта трупа Нове Области чији је штаб у Липљану.“ У 22 часа 15 новембра примио је командант II армије од команданта трупа Нове Области извештај, послат у Феризовићу у 13. 50 часова, и доставља га у целини команданту Моравске дивизије II позива 16. новембра у 1.15 часова. Извештај је гласио: „На левом крилу Вардарске дивизије борба је почела 15. новембра на Великој планини. Непријатељ напада са правца село Беривојце—Каменица—Ајневце и успео је да избије на Велику планину, где је се задржао и утврдио на линији: Царевце—Мигановце—Босоват, са 1 водом на безименој коти код слова „Б“ у натпису „Ново Брдо“. Борба је престала око 11 часова. Према Моравској дивизији I позива непријатељ је такође наступао и око 10 часова заузео Гњиљане. Вардарска и Моравска дивизија I позива су у повлачењу на линији: Ново Брдо—Прејаковце—највиша безимена кота између Зебинце и Брничевца—Бресалце—Понеш—кота 1190 и до 11.30 часова Вардарска дивизија пребацила је: 3. пешад. пук код села Прејаковца; 2 батаљона 2. пука III позива код манастира Бостане, а остале трупе и артилерија у повлачењу су, где се и командант дивизије налази. Командант Вардарске дивизије I позива

предузео је уређење трупа и положаја у колико је то пре-
двиђено заповешћу од 14. новембра. О покретима које врши Моравска дивизија II позива немам извештаја. Око 11.30 часова примећена је 1 уређена колона да избија на коту 1124. Вероватно да је то Комбиновани одред. Молим да се нареди да Моравска дивизија II позива преко Јелаче и правцима од Китке и Копиљака ка Биначкој Морави енергично дејствује свом снагом у бок и позадину непријатеља на Великој планини и Биначкој Морави, који је изложио свој бок и позадину Моравској дивизији II позива и да се Моравска дивизија II позива не задржи главном снагом на старој граничној линији, шаљући поједине батаљоне правцем ка југу, као што ме је о томе известио командант II армије својим извештајем ОБр. 10109 од 15. овог месеца. Начелнику штаба пуковнику Кушаковићу наредио сам да обавести команданта Вардарске дивизије I позива и Комбинованог одреда о акцији Моравске дивизије II позива и да команданти предузму све мере, да се непријатељ сатре чим осете дејство Моравске дивизије II позива.“

Командант Моравске дивизије II позива 15. новембра у 23 часа издао је заповест ОБр. 2795: „Наше трупе у Новој Области налазе се на десној обали реке Прилепнице са својим левим крилом код Новог Брда Непријатељско десно крило налази се на Великој планини или десној обали Криве реке. Моравска дивизија II позива, у чији се састав враћа 1. пук II позива, а улази 10. пук I позива и 4. коњички пук, заједно са брдском артилеријом, која је придата 1. и 10. пуку, до-
била је задатак, да се свом снагом баци на непријатељски бок и позадину, дејствујући у правцу Велике планине. Десно крило Јужно Моравских трупа, које су изашле испод моје команде, налазиће се на Китки и Вељој Глави и оне ће штитити позадину и бок Моравској дивизији за време напада. Наређујем:

1) 10. пешад. пук са својом артилеријом нападаће од Јелаче (900) обема обалама реке Сите на фронт: ушће реке Кременате—село Харновце. Резерва на десном крилу.

2) 3. пешад. пук са својом батеријом нападаће преко Бохге и Хогошта на фронт: село Каменица—село Беривојце. Ако батерија не би могла да га прати, нека је упути старим граничним фронтом на Новакову чуку и с. Тучевце, па ће бити употребљена на десном крилу; ако би и пут старим граничним фронтом био неупотребљив, онда ову батерију вратити на Тупалски вис, на расположење команданту Јужно Моравских трупа.

3) 1. пешад. пук са својом брдском артилеријом доћиће преко Ђурашевца и Стрелица у средину између 10. и 3. пука и нападаће фронт: Харновце—Каменица.

4) 2. пешад. пук кренуће се преко Веље главе и Китке и образоваће дивизиску резерву, која ће се кретати позади левог крила тј позади 3. пука са специјалним задатком, да штити леви бок борбеног поретка дивизије од непријатељског покушаја од југоистока. У том циљу коњички ескадрон остаје на расположењу команданту 2. пука. Батаљон 4. кадр. пука, који је био у саставу 2. пука, упутити на Вељу главу, где се налази још један батаљон тога пука. Оба батаљона биће на расположењу њиховог команданта пука, који је на Липовици (950).

5) 4. коњички пук остаће на десном крилу и одржаваће везу са левим крилом трупа Нове Области код Новог Брда.

6) Покрет за напад почети у свануће; 10. и 3. пук неће сачекати остала два пука. Напад се мора извести са крајњом енергијом и жестином; њиме треба да се постигне ефекат изненађења и да се нападом на позадину натера десно крило непријатељско на повлачење. Рачунам и овом приликом на познату храброст и чврстину команданата пукова и убеђен сам да ће Моравска дивизија II позива и у овом тренутку оправдати наде, које се полажу у њу.

7) Командант артилериског пука зауставиће своје батерије код Прапаштице; и једну од њих упутити старим граничним фронтом до Трепоје Рида ако је пут могућ, одакле да ми се командир јави.

8) Болничарска чета и све трупне коморе задржаће се код Прапаштице; наређење за ово издаће се непосредно из дивизиског штаба.

9) Штаб дивизије (оперативно одељење) биће у селу Тучевцу; 10. пук нека не скида своју садашњу телефонску линију, док год штаб дивизије не буде везан са армијом. Остали пукови нека се привежу за 10. пук.

10) У случају јачег непријатељског притиска са југоистока, дивизија ће окренути фронт у ту страну. Тај би фронт ишао од села Харновца на Кривој реци преко села Рђавца, Бохге и десном обалом Хогоша реке ка Китки.

11) За време борбе ја ћу бити на путу: Тучевац—Јелача (900). Чим будем тамо приспео сутра 16. новембра пре подне, пукови долазе под моју непосредну команду.“

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

У току ноћи 14./15. новембра на фронту свију дивизија владао је мир. Непријатељ је на левом крилу Моравске дивизије I позива код Носаља прелазио на леву обалу реке Мораве. Комбиновани одред пошао је са Лисице ка Новом Брду

15. новембра у 1 час. 15. новембра у јутру непријатељ је продужио напад на све три дивизије команде трупа Нове Области. Борба је отпочела на левом крилу Вардарске дивизије на Великој планини.

Дејство Вардарске дивизије I позива. У духу наређења команданта трупа Нове Области ОБр. 10641 од 14. новембра, командант дивизије наредио је да се на случај јачег непријатељског надирања трупе десног одсека повуку на линију: безимена коса (западно од с. Макреша)—Прејаковце и кота 867 (с. Бостане), а трупе левог одсека да се повуку на линију Ново Брдо—кота 997. Непријатељ је у јутру 15. новембра отпочео напад са фронта с. Беривојце—Каменица—Харновци. У 6 часова, командант дивизије шаље извештај ОБр. 617 команданту трупа Нове Области ове садржине: Због сувише угроженог левог бока и позадине, трупе ове дивизије почеле су постепено извлачење из борбе. На садашњим положајима ове дивизије остале су јаче заштитнице, које су у 6 часова отпочеле борбу са непријатељем. Дејство Комбинованог одреда још се не осећа.“ Непријатељ је до 11 часова успео да заузме линију: Царевце—Мигановце—Босват, где се задржао и утврдио. У 15 часова, непријатељ је нападао јачом снагом на лево крило дивизије: коту 1124 (Ново Брдо)—коту 997. У 15.30 часова командант дивизије шаље команданту Комбинованог одреда извештај ОБр. 619 ове садржине: „Дивизија се повукла на линију: Ново Брдо—кота 997—безимена коса западно од с. Макреша. Губитака у одступању има доста. Положаји се једва држе и потребно је ваше садејство, иначе ће се и ови положаји морати изгубити.“ У исто време, са коте 867 послат је команданту трупа Нове Области извештај ОБр. 620: „Трупе ове дивизије повукле су се на одређену линију. Због повлачења по дану, непријатељ је чинио јак притисак и трупе су врло растројене и још се нису прикупиле. Многи војници лутају у позадини; 12. пук III позива има свега 240 војника, а фронт који држи износи око 5 км. Због овога, десно крило (безимена коса западно од с. Макреша) попустило је. Непријатељ је данас енергично гонио и већ напада наше нове положаје. Без свежих трупа положаји ове дивизије не могу се одржати. Везу са Моравском дивизијом II позива и Комбинованим одредом још немам. У данашњем одступању изгубљена су 2 пољска брзометна топа и 6 пољских Дебанжових топова, јер је непријатељ са Велике планине напао у бок нашу одступајућу колону јачином од 3 батаљона. Данас у 14.30 часова примећено је, да се јужном падином Велике планине крећу 2 ескадрона и 1 батаљон непријатељске пешадије. Најнужније су потребна појачања.“

Дејство Моравске дивизије I позива. 15. новембра у 6.50 добио је командант дивизије извештај, да се Вардарска ди-

визија I позива повлачи главнином на линију: Ново Брдо—Прејаковци—највиша кота на средокраћу између села Бресаљнице, Макреша и Зебинце а заштитнички делови да остају на досадањим положајима. Командант дивизије извештава команданта трупa Нове Области о овоме повлачењу Вардарске дивизије с тим, да је тим повлачењем лево крило и бок дивизије код села Ропотова одголићено и угрожено. Командант трупa Нове Области наређује да се лево крило дивизије повуче уназад толико, да не дође у ситуацију, да се не би могло извући. У 7 часова отпочело је постепено повлачење у духу наређења команданта трупa Нове Области ОБр. 10641 од 14. новембра. У 11 часова командант дивизије излаже команданту армије ситуацију овако: „Десна колона (12. пук) избија на Жеговац; 3. батаљон 3. пука избија ка Понежу: са левим крилом не знам тачно шта је — прикупља се. Оно је највише било ангажовано. Ја ћу наставити десно крило Вардарске дивизије. Непријатељ гони у стопу; непријатељ је ушао у Гиљане. Ја ћу бити изнад села Бресаљнице.“ У 16.45 часова, командант Моравске дивизије на телефону излаже ситуацију команданту армије овако: „Трупе су растурене и растројене због одступања дању под сталним ударима непријатељске артилерије и гоњења у стопу пешадијом. Положај је развучен, те непријатељ релативно малим снагама може да пробије фронт на сваком месту. Потребно је да се трупе повуку, уреде и прикупе на положају, који је прикупљенији, а то је вододелницом између Грачаничке и Бресаљнице реке.“ Командант Вардарске дивизије исто то у то време предлаже. Командант армије се слаже са овим мишљењем и тражи писмену представку у овом смислу.

Командант Моравске дивизије под ОБр. 4402 од 15. новембра у 17.15 часова доставља команданту трупa Нове Области ову представку: „Данас у 7 часова, по добивеном наређењу, пошто је Вардарска дивизија одступила са свога положаја, отпочео сам повлачење према добивеној заповести. Тучен јаком ватром са левог бока и нападнут јако на целом фронту, повлачење сам вршио под најнеповољнијим околностима. Са врло великим губитцима једва сам успео, да око 11 часова повучем трупе из борбе и поседнем положај од безимене коте (западно од Макреша) преко Понежа до коте 1190 на Жеговцу. Положај овај дугачак је око 15 км, страховито развучен тако, да га са трупама, које имам, апсолутно не могу упорно да браним и непријатељу је могуће да пробије кад год хоће релативно малом снагом. Потребно је да се трупе прикупе, уреде и поседну прикупљенији положај, који по моме мишљењу треба да буде вододелница између Бресаљнице и Грачаничке реке тј положај: Зебинце—Лабљане

—Драговац са истакнутим положајем на коти 1250 северозападно од села Понежа. Код Зебинца требало би да се вежу крила обеју дивизија, а повлачење би требало извршити одмах те да се за време ноћи сврши и положај уреди за одбрану.“ Начелник армиског штаба пуковник Драгутин Кушаковић, који је у 15 часова стигао у штаб Моравске дивизије у Лабљане, а пошто је успео да одступајуће трупе Вардарске дивизије прикупи на коси код Бостине и распореди за одбрану до доласка команданта дивизије, сложио се са представком, коју је учинио командант Моравске дивизије I позива, извештавајући телефоном команданта армије о целокупној ситуацији код обе дивизије, а нарочито код Вардарске. У 18 часова, а у духу изложене представке и по одобрењу команданта армије (преко телефона), командант Моравске дивизије I позива издаје својим трупама наређење за груписање на одсеку: с. Зебинце—Лабљане—кота 1250 (код Драговца).

На фронту Моравског дивизијског коњичког пука официрске патроле осматриле су, да је у 9.45 часова једна чета ушла у село Носаље и наступа стрељачким стројем ка Церници, и да се истом селу упутила још једна чета и отишла путем ка селу Велекинце. Непријатељ је запалио село Радивојце и надире косом североисточно од села Трпезе ка коти 1190; а један непријатељски батаљон са водом коњице налази се између Чифлука и Клокоша. Путем од Жегре ка Владову и Морави примећена је једна колона јачине 2 батаљона. У 9.40 часова вођа патроле цени, да се између Носаљске косе и Пасјана налази најмање један пешад. пук и велики број Арнаута. Друга официрска патрола у 11 часова извештава, да су два густа стрељачка строја избила на косу западно од Цернице а од Пасјана иду 4 чете, које прелазе Мораву. Вођа патроле цени јачину непријатеља на том правцу два пешадиска пука. Непријатељски ескадрон помера се унапред само у толико, у колико пешадија наступа. На фронту Брегалничке дивизије I позива непријатељ је у 14 часова, после артилериске припреме, напао са једним пуком пешадије лево крило ове дивизије код села Слатине, вршећи својим десним крилом обухват у правцу коте 1190 на Жеговцу. Поред овога напада на лево крило, где је борба остала нерешена, вршио је непријатељ напад и на десни одсек, али је одбивен. — Комбиновани одред стигао је 15. новембра око 11 часова код села Криљева, где је добио од коњичког дивизиона из Ваганеша овај извештај: „Са 5. ескадроном стигао сам у с. Ваганеш, у коме противника нема. Село је запаљено и доста је мештана побијено. По исказу мештана, овде је било противничке пешадије и коњице; бројно јачину не могу да оцене, али кажу да их је било доста. Овде су се бавили три дана и три ноћи

и јуче око подне отишли су ка селу Беривојцу. Са батаљоном-побочницом, која је требала да дође у село Ваганеш према вашем усменом наређењу, нисам још могао ухватити везу. Испослао сам патроле захватање везе са тим батаљоном.“

Командант Комбинованог одреда 15. новембра у 12.20 часова издаје команданту коњичког дивизиона наређење ОБр. 5435 у овоме: „Одред је стигао код села Криљева, а у 11 часова претходнички батаљон почео је да узлази уз Ново Брдо. О непријатељу немам још никакве податке, нити су предњи делови дошли са њим у додир. Од мештана сазнао сам, да је јутрос на северном делу Новог Брда било непријатељских делова у јачини до две чете. Одред ћу груписати на Новом Брду, а на одсеку између Криве реке и коте 1124, одакле ћу доћи у везу са левим крилом Вардарске дивизије, а потом у вези са њом кренути са гребена Велике планине. Ви са ескадроном останите у Ваганешу са задатком, да штитите леви бок одреда, да извиђате долином Криве реке и да одржавате везу између левог крила одреда и десног крила Јужно Моравских трупа, у коме циљу ваш ескадрон код Тучевца да остане и даље тамо с тим, да ми и његове извештаје достављате.“ Командант Комбинованог одреда 15. новембра у 20 часова шаље врло хитан извештај команданту трупа Нове Области (ОБр. 5440): „Са одредом стигао сам југозападно од с. Лештара и по избијању на вис одмах отпочео око 14.30 часова напад на непријатељске делове на коти 1124. Јачина непријатеља на сваки начин је око 2 батаљона пешадије са 2 брдска топа. До мрака деснокрилни батаљон је заузео град, а остали су подишли коти 1124. Целога дана никаквим начином нисам могао да ухватим везу са Вардарском дивизијом I позива, нити сад знам где се та дивизија налази ни каква је ситуација код ње, а од тога зависи сав мој даљи рад. Молим за најхитније обавештење о овоме и за упутства за даљи рад, ако је то потребно. Извештај шаљем преко мога телефона на Лисици, пошто за сад боље везе немам. Са штабом сам занео у с. Лештару.“

Командант II армије под ОБр. 10109 од 15. новембра у 6.30 часова доставља извештај команданту трупа Нове Области: „Командант Моравске дивизије II позива за 15. новембар наредио је напад у циљу заузећа старог граничног фронта: Китка—Веља глава—Копиљак. Делом своје снаге продужиће наступање ка југу ради појаве на десном боку и у позадини непријатеља, који је ангажован против наших трупа на Кончулском теснацу. Распоред је овакав: 2. пук заузеће Копиљак и на њему остати и утврдити га, истурајући по један батаљон на Прокупије и караулу Крстати пут; 3. пешад. пук са својом батеријом заузеће Вељу главу и на њој се задржати са главнином, а један батаљон упутиће левом обалом потока, који

са Веље главе тече југу. Командант Јужно Моравских трупа једним својим пуком пешадије заузеће Китку са главнином, а један батаљон упутиће југу косом између Хогоша (Свирци) и Десивојке; један пук упутиће преко села Тучевца и Костадинца ка Јелачи, у бок непријатеља. Овај ће пук тражити везу са Вардарском дивизијом на Кривој реци и са Комбинованим одредом; један пук ће се прикупити код села Липовице и он ће образовати дивизиску резерву; преостале Јужно—Моравске трупе прикупиће се на линији: Бувци—Тупалски вис ради заштите од непријатељских покушаја од стране Ветернице; коњички пук придаће се колони која иде преко Тучевца и Костадинца.“

Командант трупа Нове Области 15. новембра у 23.30 часова издаје наређење ОБр. 10696 у овоме: „Вардарској и Моравској дивизији I позива, које су потиснуте од стране непријатеља у току данашњег дана, није било погодно да заузму положаје, које сам био означио мојом заповешћу од 14. ов. мца већ сам одобрио и наредио да заузму ове положаје: *Вардарска дивизија*: Ново Брдо—Извор—Зебинце. *Моравска дивизија*. Од Зебинца преко Лабљана на Корму—кота 1250. Ту да се утврде, да дочекају непријатеља и да пређу у напад у вези са Комбинованим одредом, који је наступао од Лисице; са 10. пуком I позива, који је данас у подне сишао на Јелачу и са Моравском дивизијом II позива, која се данас спуштала са старе границе ка Кривој реци у десни бок и позадину непријатеља, који је наступао за Вардарском и Моравском дивизијом I позива и попео се на Велику планину. Брегалничка дивизија водила је данас борбу са непријатељем и одбила га. Она ће и даље остати на свом положају и извиђати далеко у правцу свог левог бока и позадине, одржавајући додир са непријатељем који наступа за Моравском дивизијом I позива, да би благовремено открила сваки непријатељски покушај са те стране. Армиски штаб ће се преместити 16. ов. мца у 6 часова у Липљане. Са њиме одржавати трајну везу. Ја ћу се 16. ов. мца од 6 часова налазити код Моравске и Вардарске дивизије I позива.“

Вардарска и Моравска дивизија I позива одступале су 15. новембра под притиском непријатеља тако, да се нису могле зауставити ни уредити на линији, која им је означена 14. новембра од стране команданта трупа Нове Области. Трупе су одступањем и борбом биле јако заморене, а Вардарска дивизија и растројена; ова дивизија изгубила је 2 брзометна пољска топа и 5 Дебанжових пољских топова. Неизоставно је било потребно, да се обе дивизије ноћу измакну из теснога додира са непријатељем, да се прикупе и уреде на ужем фронту, да би биле што више у руци својих старешина. Ово

је било у толико нужније, што се Комбиновани одред до 15. новембра у вече не само није био појавио на Новом Брду, где је имао осванути, него се није могла постићи ни веза са њиме, ни иначе сазнати где је, нити средством изасланих патрола, нити преко телефона на Лисици — преко кога је имао да одржава везу са командантом трупа Нове Области и да га извештава о свом кретању. Горе изнети извештај ОБр. 5440 команданта овог одреда добивен је тек 16. новембра у јутру. Због овога је командант трупа Нове Области био принуђен, да 15. новембра у вече одреди Вардарској дивизији и Моравској дивизији за положај линију: Ново Брдо (1124)—Извор—Лабљане—Корму (1250)—кота 1190 (на Жеговцу) с тим, да се одрже по сваку цену. Нова линија била је много краћа и прегледнија, те се могло очекивати, да ће се даље непријатељско надирање ту моћи задржати, док Комбиновани одред и Моравска дивизија II позива не изјаве своје дејство и утицај на непријатеља. Да бих са штабом био ближе дивизијама и да бих могао 16. новембра лично управљати акцијом обеју дивизија, штаб трупа Нове Области премештен је у вече 15. новембра на главну раскрсницу путова у Липљане.

Ситуација у којој су се налазиле трупе Нове Области била је врло неповољна. Морал код трупа нагло је опадао. Брза и енергична помоћ била је неизоставно потребна. Положај Брегалничке дивизије на северном излазу из Качаничког теснаца био је веома изложен тако, да би и најмање непријатељско дејство правцем од Гиљана ка Урошевцу учинило, да ова дивизија, не само не би могла дати никаквог отпора него би била доведена у опасност, да буде одбачена од своје одступнице ка Приштини и принуђена на повлачење ка Штимљу. Ова се опасност у толико више појачавала, што се осећало, да је непријатељ знатно појачан у пешадији и артилерији не само против Моравске и Вардарске дивизије, већ и против Брегалничке, јер се у борби био појавио знатно већи број његове артилерије него што је до овога дана имао. Да је био појачан у пешадији против Моравске и Вардарске дивизије, потврдили су не само извештаји команданата ових дивизија, него и команданта коњичког пука из долине Биначке Мораве, чије су патроле осматрале пребацивање непријатеља преко Мораве и то: код села Носаље 3 батаљона; код коте 477 близу Пасјане 4 чете, а сем тога и густе стрељачки стројеви код села Цернице. Све ове трупе тежиле су на Жеговац правцем ка коти 1190 и источно од ње. Поводом овакве ситуације, молио је командант трупа Нове Области Врховну Команду, да упуту Моравску дивизију II позива из долине Медвеђе преко Китке и Јелаче у десни бок и позадину непријатеља, који је дејствовао против Вардарске дивизије.

Врховна Команда са ОБр. 24320 од 15. новембра наредила је Команданту II армије — Медвеђа: „Моравску дивизију II позива упутите правцем ка Гиљану да што пре избије у позадину оних непријатељских трупа, које су заузеле Гиљане и положаје око њега и потиснуле нашу Вардарску и Моравску дивизију I позива. Чим дивизија буде упућена са датим задатком, ставиће се под команду команданта трупа Нове Области, чији је штаб у Липљану.“

Команданту трупа Нове Области — Липљане: „Команданту II армије наређено је, да Моравску дивизију II позива одмах упуту правцем од Китке ка Гиљану, те да дејствује у бок и позадину оних непријатељских трупа, које су на положајима код Гиљана. Чим дивизија буде упућена, ставља се под вашу команду.“

Командант трупа Нове Области у 22 часа послао је команданту II армије извештај о стању у току 15. новембра и молио је, да се нареди да Моравска дивизија II позива преко Јелаче и правцима од Китке и Копиљака ка Биначкој Морави енергично дејствује свом снагом у бок и позадину непријатеља на Великој планини и Биначкој Морави, који је изложио свој бок и позадину Моравској дивизији II позива, и да се Моравска дивизија II позива не задржи главном снагом на старој граничној линији, шаљући поједине батаљоне правцем ка југу, као што је то известио командант II армије својим извештајем ОБр. 10109 од 15. новембра. У току ноћи 15/16. новембра, командант трупа Нове Области добија извештај команданта II армије (послат 15. новембра у 22.45 часова) ове садржине: „Моравска дивизија II позива, јачине 4 пука, напада сутра 16. ов. мца у бок и позадину непријатеља на Великој планини.“ На фронту Вардарске дивизије I позива у току ноћи 15/16. новембра било је омањег пушкарања. Дивизија је у повлачењу заузела линију: кота 1124—997—Извор и село Зебинце. На фронту Моравске дивизије I позива ноћ 15/16. новембра прошла је на миру. Дивизија је у свом повлачењу посела линију: безимена кота (западно од Макрешана) Бресаљница—Понеж—кота 1190 на планини Жеговцу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗИСКЕ ОБЛАСТИ

1) *Дејство Тетовског одреда.* Одред држи линију: Чајле—Дебреше. Непријатељ није до подне ништа предузимао. Командант одреда намерава, да остане на положају све дотле док ситуација буде у Броду повољна, а потом да штити правац: Гостивар—Кичево. За заштиту правца од Здуње упућен је један вод састављен из војника и жандарма, јер су се били појавили побуњени Арнаути и наше страже похватили. Око 12:30 часова непријатељ се појавио трима колонама од Тетова ка Гостивару.

Свака колона у јачини од 1 батаљона. Борба је отпочела у 14 часова. Непријатељ је уводио постепено све више и више пешадије у борбу и дошао испред Гостивара на 800 м где се зауставио и заноћио. Командант Тетовског одреда, немајући више никакве гаранције ни обзиром на јачину одреда, ни обзиром на јачину заузетих положаја на самој ивици вароши, да ће се моћи и у току 16. новембра одржати, а при том немајући више ни артилериске муниције решава се, да се под заклоном ноћи 15/16. новембра, а у духу наређења команданта Битољске дивизиске области (да штити правац: Гостивар—Кичево), повуче са одредом на позадне положаје код села Ђоновице. Повлачење одреда са положаја отпочело је око 19 часова, прво са артилеријом која је била запрегнута воловима и то: *Десна колона* (1. батаљон, 2 брдска топа и 1 чета 12. пука III позива) правцем уз Падалишску реку да заузме положаје код села Падалишта, а са 1 четом осигура десни бок преко Добре воде према Самокову. *Средња колона* (3. батаљон, 2 пољска Дебанжова топа, са комбинованом четом III позива и митраљеско одељење) друмом за Кичево, да заузме положаје јужно од села Ђоновице. *Лева колона* (2. батаљон, са 2 брдска топа) повлачи се правцем за Кичево и да заузме положај на коти 1300. Све ово извршено је у току ноћи 15/16. новембра. Непријатељ је остао испред Гостивара, где је и борбу водио. Учествовала је 1 бригада са 1 пољском и 1 брдском батеријом и 1 ескадроном коњице. Састав Тетовског одреда био је овакав: 3 слаба батаљона 13. пешад. пука; 1 чета III позива, 1 комбинована чета од мештана; 1 брдска Дебанжова батерија (4 топа) и 3 пољска Дебанжова топа.

2) *Дејство Вардарског одреда*. На левом крилу 15. новембра пре подне, непријатељ је спуштао у Прилепско поље 1 пук пешадије са 2 ескадрона коњице и упутио их према Прилепу, обилазећи лево крило положаја код Дреновца. На Бабунском фронту непријатељ је у току дана вршио напад на Мукош са једним пешадиским пуком и 1 пољском батеријом и успео је, да се под заштитом артилериске ватре према десном крилу подвуче под ровове. Сем тога, непријатељ је привукао још 2 батаљона и исте груписао према Мукошу. Леви одсек је целога дана тучен јаком артилериским ватром. У 12:30 часова мајор Благојевић извештава: „Моја снага у овом моменту је оволика: 3 разне чете 2. пука; 1 чета граничара (70 људи) и 300 људи III позива. Везу десно са левим крилом одреда имам. Фронтом према селу Дренову: 1 батаљон Бугара без акције. Путном из Строје равницом маршују ка левом крилу мога положаја 2 ескадрона коњице и 3 батаљона пешадије. Кроз пола часа почеће пушкарање са коњичким патролама. Јутрос се чула канонада и пушчана паљба у правцу

Крушева. Целокупна наша посада на Бабуни овом је колоном изманеврована и биће бачена од Прилепа и пута Прилеп—Битољ.“ Командант Битољске дивизиске области, обзиром на ситуацију и на извештај мајора Благојевића наређује у 13:45 часова ово: Да командант Вардарског одреда организује што јачом снагом напад на непријатеља, који прети да одсече комуникацију Прилеп—Битољ и према ситуацији изврши повлачење трупа са задатком, да поседне десну обалу Црне реке. Мрзенски одред да се креће преко Дренске планине ка Битољу. Обраћа се пажња команданту, да заштити путове Крушево—Кривогаштани—Бучин. Од команданта левог одсека у 13 часова добивен је извештај, да је бугарски коњички пук, који је наступао јутрос, задржан нашом артилеријом, а пешадиски пук свио се у колону северно од села Десова и стоји у месту. Други коњички пук на даљини од његовог положаја 7—8 км отишао је у правцу Крушева. Леви одсек Бабунског положаја, притиснут јаком непријатељском снагом, био је у немогућности, да јачу снагу одвоји на појачање одреда мајора Благојевића који је био доста слаб, да спречи надирање непријатеља ка путу: Прилеп—Битољ. Десни одсек је ангажован борбом, и трупе које га бране развучене су на врло великом простору. Ситуација одреда у овом моменту била је врло тешка с обзиром на могућност, да изгуби одступни правац Прилеп—Битољ. Због створене ситуације код одреда решава се командант Вардарског одреда да повуче своје трупе на положаје на десној обали Црне реке и да брани надирање непријатеља ка Битољу. У овом циљу наредио је:

„1) Да команданти одсека формирају заштитнице до 1/3 своје снаге са сразмерним делом брдске артилерије с тим, да се заштитнице у 24 часа крену са положаја и да код села Пештерице образују заједничку заштитницу под командом старијег команданта.

2) Заштитница одреда мајора Благојевића да се крене 16. новембра у 2 часа преко Коњара ка Бакарном Гумну, на коме ће се цео одред утврдити за најупорнију одбрану. Поред заштитнице, мајор Благојевић да образује једну јаку побочницу која ће се кретати правцем: Кривогаштани—Бучин на лево крило положаја Бакарно Гумно.

3) Чело главнине левог и десног одсека Вардарског одреда, да се крене у 22:30 часова, а одред мајора Благојевића у 24 часа.

4) На челу главнине маршоваће позициске батерије са једним делом претходнице на челу батерије.

5) Командантима пукова наређено је, да трупне и профијантске коморе крену одмах за Битољ.

6) Командант одреда налази се у прво време у Прилепу а затим на Ложачком вису.“

На левом одсеку, непријатељ је у току 15. новембра по подне овладао положајима код Дреновца, који су чинили лево крило одреда. У Небрегово је ушла непријатељска коњица са извесним деловима пешадије.

СИТУАЦИЈА

У току 15. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданџа 1 армије

ОБр. 9295 у 1:40 час.

„На правцу Јанковог камена нема ништа од трупа ове армије. Крајње лево крило ове армије налази се на Радочел планини.“

ОБр. 9310 у 1 час

„На фронту армије ноћ 14./15. новембра прошла је без борбе. Трупe су делом још у икупљању на главним положајима. Од јутрос од 7 часова непријатељ је отпочео напад пред фронтом Студеничког одреда. Непријатељ је према исказу мештана, предњим деловима дошао до Студенице.“

Од команданџа Одбране Београда

ОБр. 5138 у 9 часова

„У току данашњег дана није било јаким борби на фронту Одбране Београда. Непријатељ је само вршио развијање, упућујући трупе према моме левом крилу. Сем тога, од Магова појавио се код Пачараћа још један одред, који је ступио у борбу са мојом побочницом на положајима код утока Ранковице р. у Топлицу. Због ситуације III армије трупе Одбране Београда повућиће се на десну обалу Топлице и посесиће положај: Баћоглава—Мурничка коса са једном јаким побочницом (3 пука) испред Мадљике за осигурање правца долином Лаба.“

Од команданџа III армије

ОБр. 8398 у 14 часова

„Да бих олакшао положај трупа Београдске Одбране и заштитио покрет коморских возова, данас сам са деловима Дринске и Дунавске дивизије I позива предузимао напад у правцу Ланишта и Трбуњских винограда, са којих је била потиснута посада Шумадијске дивизије I позива. Непријатељ је потпуно задржат и излази из теснаца задржани су. Заробљено је 39 војника и заплењен 1 митраљез. Сутра 15. ов.

мца армија заузима нов положај на линији Барбатовачко брдо —Плочник—Точански вис.“

ОБр. 8399 у 15:25 час.

„Од заробљених војника 107. немачке дивизије 14. ов. мца на Драгомировцу дознати су ови податци: јачина чета 52. и 227. пешад. пука је 150 људи са 2 официра; јачина 8. чете истог пука је 120 људи; чету води сад један наредник; водници су подофицири, на чету имају 4 брдска митраљеза који се групишу према потреби. Јачина 5. чете 232. пешад. пука је 130 до 150 људи, 3 официра, 2 брдска митраљеза. Командант 227. пука је пуковник Рајцешвајн, командант 232. пука је мајор Балвенберг, командант 107. дивизије је генераллајтанант фон Мозер. 107. дивизији припадају 52., 232. и 227. пешад. пукови и 214. артилериски пук. Један заробљеник тврди, да је ту и 227. артилериски пук. Артилерија им је у почетку заостајала због порушених мостова, сад су видели поред полске артилерије аустриску брдску артилерију 10 и 5 см и немачке хаубице 15 см. Око 5. ов. мца дошло је за 227. пешад. пук 550 људи као појачање. Заморени су доста, али је дисциплина веома строга и морају напред, исхрана је врло добра, у јутру добију кафу, у подне супу, купус пиринач, кромпир или пасуљ, у вече кафу, какао или чај. У последње време, место хлеба, добијају пексимит. Често од становништва купују све за новац. У Параћину су били добро примљени од грађана. Са избеглицама се добро пазе и помажу им уз пут. Официри су им говорили да су нас Бугари напали. Међу војницима се говори, да ће рат са Србијом трајати још 3 недеље, да ће 105. или 107. дивизија да се врати уназад као посада, да ће 107. дивизија да се врати са српског фронта, али где не зна се, да ће једна дивизија ићи у Немачку, чим се добије веза са Бугарима, последњих 4 дана нису јели готово ништа због борбе. Приликом борбе на Драгомировцу десно од 227. пука био је 232. пук, лево је требала да буде 103. дивизија. На фронту на којем је пук нападао, један заробљеник је видео 2 брдске батерије лево од њих, а 4 брдске батерије десно. Из њихове чете било је 30 мртвих и много рањених, сви су војници тешко рањени. Један митраљез је са некима заробљен. 232. пешад. пук је имао такође много губитака. Железничка пруга је оправљена и возови раде од порушеног гвозденог моста на једној великој реци, где су Срби оставили велике топове па до Дунава.“

ОБр. 8421 у 9:15 часова

„У току дана 15. новембра текли су догађаји овако: Око 7 часова непријатељ је снажно напао Браничевски одред на Точанском вису с бока Пискаљ—Коњуша, и кад је командант 9. пука мајор Бајић погинуо, потиснуо га и заузео 1 Дебан-

жову батерију. Одред се повукао у неред без великог отпора на Бресничку главицу, ну није успео да задржи непријатеља. У 13 часова наредио сам, да Крајински одред, који је тада стигао код Товрљана прихвати Браничевски одред. Пред мрак, он је зауставио непријатеља на Трновом Лазу. Заштитнице Дунавске дивизије I позива задржавале су наступање непријатеља на правцу од Концеља и Јанкове Клисуре. По добивеним извештајима од Прокупља је наступала једна дивизија, главнином друмом а мањом колоном десном обалом Топлице ка Точанском вису. Код Дринске дивизије I позива било је само артилериске борбе. Једна непријатељска колона са 2—3 батерије тучена је при кретању од Трбуњских виноградка ка Суводолу. Због опште ситуације и ове посебне код ове армије наређено је, да главнине дивизија ове армије заузму положаје на десној обали Топлице—Самоков и положаје између Косаонице и Грабовничке реке, а на левој на положајима Мачковац—Барловски висови да остану јаке заштитнице. Крајински и Браничевски одред остаће на Трновом Лазу са побочицом на Горњем Статовцу. Армиски штаб биће 16. у вече у селу Рачи.“

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 938 у 10 часова

„Стање на фронту ове војске у току ноћи 14./15. ов. мца: ноћ је прошла на миру. Комбинована дивизија и Крајински одред продужују своје наређене покрете с тим, да ће Комбинована дивизија бити на преноћишту код Приштине 17 ов. мца а Крајински одред биће данас око 10 часова код Товрљана.“

ОБр. 942 у 21 час

„Стање на фронту ове војске у току дана 15. ов. мца: Крајински одред дошав на положај код Товрљана у 10 час., предузео је улогу у односу на III армију. Комбинована дивизија је на маршу ка Приштини.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10107 у 13.20 часова

„Стање армије у току 14. новембра је овако: Коњичка дивизија јавља, једна колона јачине 8 батаљона пешадије и 1 пука коњице са батеријом, допрла је до Белог камена са предњим одељењем на десној обали Пусте реке. Друга непријатељска колона јачине једног пука пешадије и 1 ескадрон коњице стигла је пред нас на линију Дубово—Ћуковац. Уопште је непријатељ до мрака избио на линију Дубово—Ћуковац—Бели Камен. 2. коњичка бригада, због јаке артилериске ватре са десне обале Пусте реке, повукла се код

села Бријање оставивши извиђачке делове на линији Кацабањски вис, кота 319 северно од села Граница. Шумадиска дивизија II позива је заузела за одбрану одређени положај. Тимочка дивизија I позива: у току дана трупе су заузеле одређене положаје. При распореду трупа на левој обали реке Јабланице, непријатељ није узнемиравао, а трупе на десној обали под борбом су посedale своје положаје. Трупе су занотиле на овој линији: Коњарска падина—Крст—источна ивица села Шумане—Шуманска чука—Китка—село Коњина—Кремен—уток потока Доброг дола у Прекопчеличку реку. Каменита чука била је поседнута једним батаљоном, али се командант батаљона повукао ближе коти 413. Батаљону је наређено понова, да поседне Камениту Чуку. На Шијеник су упућена два батаљона 14. пука, 1 батаљон 5. пука, 2 брометна брдска топа и митраљеско одељење између 21.15 и 21.30 часова данас 14. новембра. Јачина непријатеља, који је данас 14. новембра наступао косом између Јабланице и Ветернице, износи око 3 батаљона пешадије, једну до две брдске батерије и око 2 ескадрона коњице. Непријатељ на томе одсеку занотило је на линији село В. Војиловце—Језеро—к. 359—Церница—с. Славујевце—кота 337. Брдске батерије су му остале на Сврчје и код села Славујевца. На левој обали Јабланице, коњичке патроле приметиле су једну непријатељску колону јачине 3-4 пука пешадије, делом артилерије од Лесковца ка Печењевцу. Даље примећен је један пук непријатељске пешадије од Лесковца преко Орашја. Један батаљон непријатељске пешадије са 2 брдска топа до мрака је овладао Церничким брдом, и иступио по једну чету на Китицу и Камениту Чуку. Моравска дивизија II позива: још нема извештаја, накнадно ће се послати.“

ОБр. 10117 у 24 часа

„Штаб армиски стигао је данас у 11 часова у Медвеђу.“

ОБр. 10124 у 16 часова

„Стање на фронту ове армије овако је: Код Коњичке дивизије: Командант 2. коњичке бригаде извештава, да је јачина непријатељске колоне, која се је кренула од Голог Рида преко Белог Камена, 1 пук пешадије, 2 ескадрона коњице и 1 до 2 батерије, које су дејствовале против бригаде, њени стрељачки стројеви спустили су се у долину Пусте реке на линију: Османова Чука—Стаменков Чукаљ. Јачина колоне, која се је кретала преко Црвеног брега, Голог Била, главном снагом а мањим делом преко самог Дуба и Лозишта, износи 7 батаљона пешадије и 1 пук коњице. Официрска патрола из Момчилова јавља, да је у Дубово ушао један непријатељски батаљон, а 2 батаљона наступала су на путу Асановца—Дубово, са овом колоном има једна брдска батерија. Код Шу-

мадиске дивизије I позива: ноћ је на фронту дивизије прошла на миру, додир са непријатељем није добивен.

Код Моравске дивизије II позива: непријатеља има: на Оругличкој коси, Копиљку и Китки. Јачина неоцењена сем на Китки, где има око батаљон. Бугара има и на линији Јелача—Хогош, у селу Ајневце, Њешиму и Ваганешу. Једну мању колону коњичка официрска патрола видела је 14. ов. мца из јутра, да су се 2 бугарска ескадрона и 2 чете спустиле из Ваганеша у Криву реку. По исказу мештана, 2-3 бугарска батаљона заноћила су била прошле ноћи у Вагнешу и 14. ов. мца зором отишли су ка селу Лешину јужно од Мерћеза на Јелачу. Село Ваганеш је опљачкано и поплаћено. Код погинулог бугарског коњаника ордонанса нађена је заповест команданта 18. пука команданту батаљона с тим, да се на Ваганешу држи добро и да му је послата једна чета појачања. Распоред дивизије на преноћишту 14.-15. новембра овакав је: 3. пук са 1 батеријом стигао је на Липовичку косу (к. 953); 2. пук са коњичким ескадроном избио је на Оруглицу. Копиљак држи непријатељ слабом снагом; све остале јединице дивизије налазе се у Медвеђи, сем пионирског полубатаљона, који је продужио марш ка Туларима ради оправке пута. За данас је дат дивизији задатак, да 2. пук напада у подне на Копиљак, а 3. пук на Вељу Главу; од трупа Јужно-Моравских 1. пук II позива нападаће Китку са северозапада старим граничним фронтом, 10. пук I позива напаће непријатеља у бок преко Туђеваца и Костадиновца на Јелачу; 4. кадровски пук биће у резерви на коси Правило (Липовица); 12. пук I позива остаје на Тупалском вису, а 1. пук III позива на Бувцима. Ова два последња пука треба да пошаљу батаљон код села Гагинаца и Барја. Артиљерија Јужно-Моравских трупа узеће учешће у нападу по наређењу од граничног фронта. Ова ће дивизија продужити напад на Китку на непријатељев бок и позадину у правцу Хогоша. Данас у 11.15 час. командант Моравске дивизије II позива јавља, да је један батаљон 3. пука II позива и 1 батаљон 4. кадр. пука, после доста упорне борбе у којој је узела учешће и наша артиљерија, овладао Вељом Главом око 9 часова. Командант 3. пука цени непријатељску снагу на Вељој глави 2-3 чете без артиљерије. Оне су одступиле јужно од Веље Главе јаругом. 3. пук продужава наступање на Китку. На Копиљаку чула се по која пушка и командант Моравске дивизије I позива нема још извештаја, мислим, да га је 2. пук заузео.“

ОБр. 10137 у 23.45 часова

„Стање на фронту ове армије у току дана овако је: по вештају команданта Шумадске дивизије II позива, непријатељ га је напао снагом до четири пука пешадије под чијим

се притиском дивизија почела повлачити. Командант Тимочке дивизије I позива извештава, да га је непријатељ напао са шест пукова пешадије и да му је почео обилазити десно крило. Због овога наређено је, да се Шумадска дивизија II позива и Тимочка дивизија I позива повуку на линију: Сикирача—Реткоцер—Маћедонци—Дукат—Тупалски вис—к. 1070—село Радевци. Са заштитницама на Бучумету и Куртузу и Бувачком вису—Ђулекарима—Беровици. Моравска дивизија II позива је са пуком II позива у подне заузела Вељу Главу. са 1. пуком II позива Китку; 10. пук I позива заноћео је на Јелачи. О крајњем резултату данашњег рада Моравске дивизије II позива још није добивен извештај. Чим се добије накнадно ће се јавити.“

Од командантa њруја Нове Обласи

ОБр. 10641 у 5.30 часова

„У данашњем нападу, непријатељ је притискујући снажно на фронт Вардарске и Моравске дивизије I позива покушао, да надкрили лево крило Вардарске дивизије I позива и успео је, да са 2 батаљона, 2 ескадрона и 2 брдска топа избије на Велику планину код села Царевце, имајући неке делове и на Новом Брду (к. 1124). Према десном крајњем крилу Моравске дивизије I позива непријатељ је отпочео да пребацује пешадију на леву обалу Бинче Мораве код села Носоља а према положају на Буковику планини снажно надире, надирући јаком снагом и у правцу ка селу Кметовце, потискујући наше трупе ка том делу фронта уз реку Прилепницу ка селу Кметовце. Наше трупе у току данашње борбе задржале су коту 525 на левој обали Бинче Мораве и положај јужно од Ђиљана; на положају на Буковичкој планини задржале су у својој власти последњу коту над селом Малешевом, а на делу положаја северно од Буковичке планине, наше су трупе потиснуте уз реку Прилепницу ка селу Кметовцу. Северно од овог села наше трупе задржале су своје положаје Чука—к. 940, на којима воде упорну борбу. Лево крило Вардарске дивизије I позива повукло се ка с. Бусовату, где је заноћео штаб ове дивизије. Коњички дивизион Комбинованог одреда заноћео је 14.-15. ов. мца у селу Туђевицу. Моравској дивизији II позива по извештају Врховне Команде ОБр. 24228 наређено је, да дејствује у бок и позадну непријатеља, који потискује наше трупе код Ђиљана. Комбинованом одреду наређено је, да се вечерас крене преко Глоговице и осване 15. ов. мца на Новом Брду и да одмах предузме напад десном обалом Криве реке на непријатеља, који се на том правцу буде налазио, одржавајући везу са Јужно-Моравским трупама и Вардарском дивизијом. Да би се дало времена Моравској

дивизији II позива да предузме дејство у бок и позадину непријатеља и да Комбиновани одред дође на Ново Брдо и нападне непријатеља, који се ту налази, наредио сам:

1. — Да Вардарска и Моравска дивизија I позива, ако буду принуђене, одступају са крајњом упорношћу због неоодољивог и јачег надирања непријатеља и заузму као крајњи одбранбени положај линију: Ново Брдо—Прејаковце—највиша безимена кота између села Бресаљице—Макреша—Зебинце—Понеж закључно до коте 1190 на Жеговцу, и да са те линије пређе у напад, кад Комбиновани одред дође у везу са Вардарском дивизијом.

2. — Да Брегалничка дивизија I позива, коју сам оставио у армиској резерви (батаљон 1. пука и хаубичка батерија), и Моравска дивизијска коњица остане и даље на својим положајима, док се ситуација боље не определи, а да на случај да и она буде неоодољивим нападом принуђена, да промени положај да одступи са крајњом упорношћу на линију: од коте 1190 преко Жеговца, па преко Раховице прелази на Ениово. Да базирања свију дивизија и одреда буде на Приштину. Да ће мој штаб бити у Урошевцу а потом по потреби у Липљану. У циљу, да се боље доведе у везу Комбиновани одред и Моравска и Вардарска дивизија I позива, упутио сам начелника штаба пуковника Кушаковића у Вардарску дивизију I позива. На фронту Брегалничке дивизије I позива непријатељ је 14. ов. мца око 13.45 часова отворио јаку артиљериску ватру на цео фронт дивизије, која је изазвала артиљериски дуел који је прекинут у 16.15 часова. Пешадиске борбе није било.“

ОБр. 10670 у 9.40 часова

„На фронту Брегалничке дивизије I позива ноћ је прошла на миру. На фронту Моравске дивизије I позива непријатељ је у току ноћи прешао Мораву код с. Носоља. На фронту Вардарске дивизије I позива ноћ је прошла на миру. Због сувише угроженог бока и позадине отпочела је повлачење а на досадањим положајима оставила је јаке заштитнице, које су у 6 часова почеле борбу са непријатељем. Комбиновани одред пошао је са Лисице ка Новом Брду, ноћу 14./15. ов. мца у 10 часова. Од њега извештаја још немам. Група качака у Горском срезу растерана је 12. ов. мца, 15 ухваћено је и стрељано.“

ОБр. 10673 у 13.50 часова

„На левом крилу Вардарске дивизије борба је 15. ов. мца почела на Великој Планини. Непријатељ напада са правца село Беривојце—Каменица—Ајневце, успео је да избије на Велику Пољану, где је се задржао и утврђује се на линији Царевца—Мигановце—Бусоват са 1 водом на безименој коти

код слова „б“ у напису—Ново Брдо. Борба је престала око 11 часова. Према Моравској дивизији I позива непријатељ такође наступа и око 10 часова заузео је Ѓњилане. Вардарска и Моравска дивизија I позива у повлачењу су ка линији: Ново Брдо—Прејаковац—највиша безимена кота између Зебинце и Трнићевце,—Бресаљица—Понеж—кота 1190 и до 11.30 час. Вардарска дивизија пребацила је 3. пешад. пук код села Прејаковца, 2 батаљона 2. пука III позива код манастира Бостане, а остале трупе и артиљерија су у повлачењу, где се и командант дивизије налази. Командант Вардарске дивизије I позива предузео је уређење трупа и положаја, како је то предвиђено мојом заповешћу. О покретима, које врши Моравска дивизија I позива још немам извештај. Око 11.30 час. примећена је једна уређена колона, да избија на коту 1124, вероватно, да је то Комбиновани одред. Молим да се нареди, да Моравска дивизија II позива преко Јелаче и правцима од Китке и Копиљака на Биначку Мораву енергично дејствује свом снагом у бок и позадину непријатеља на Великој планини и Биначкој Морави, који је изложио свој бок и позадину Моравској дивизији II поз., да се Моравска дивизија II позива не задржи главном снагом на старој граничној линији, шаљући поједине батаљоне правцем на југ, као што ме је о томе известио командант II армије. Пуковнику Кушаковићу наредио сам, да обавести команданта Вардарске и Моравске дивизије I позива и Комбинованог одреда, да команданти предузму све мере, да се непријатељ сатре, чим осете дејство Моравске дивизије II позива.“

ОБр. 10687 у 20 часова

„Вардарска и Моравска дивизија одступале су данас под притиском непријатељевим тако, да се нису могле зауставити ни уредити на линији, која им је означена мојом заповешћу Ђ. ОБр. 10641 од 14. ов. месеца, као што сам доставио Врховној Команди мојим извештајем Ђ.ОБр. 10641 од 14. ов. мца. Трупе су им одступањем и борбом јако заморене, а Вардарске дивизије и растројене, при чему је ова дивизија изгубила 2 брзометна пољска топа и 5 Дебанжових пољских топова. Неизоставно је потребно, да се обе дивизије ноћас измакну из теснога додира са непријатељем, да се прикупе и уреде на ужем фронту, да би биле у руци што боље својих старешина. Ово је у толико нужније, што се Комбиновани одред до овога тренутка не само није појавио на Новом Брду где је имао осванути, него се није могла постићи ни веза са њиме, нити сазнати где је, средством послатих патрола, нити преко телефона на Лисици, преко кога је имао да одржава везу са мном, да ме извештава о своме кретању. Због овога сам био принуђен вечерас, да одредим Вардарској и

Моравској дивизији за положај линију: Ново Брдо (1124)—Извор—Лабљане—Корму (1250). Нова линија је много краћа и прегледнија, те се надам, да ће се непријатељ ту моћи задржати од даљег надирања, док Комбиновани одред и Моравска дивизија II позива не изјаве своје дејство и утицај на непријатеља. Да бих могао сутра лично управљати акцијом обеју дивизија, мој ће се штаб вечерас преместити у Липљане, а ја ћу зором отићи на положај ових дивизија. Из овога као и из ранијих мојих извештаја, јасно се види неповољна ситуација у којој се налазе подручне ми трупе, као и веома јако опали морал код Вардарске дивизије, те је потребна брза и енергична помоћ, да се сузбије надирање непријатељево. Садањи је положај Брегалничке дивизије на северном излазу из Качаничког теснаца веома изложен, да и најмање непријатељско дејство правцем од Ђиљана или низ Биначку Мораву чини да ова дивизија, не само да не би могла дати никакав отпор, него би била доведена у опасност, да буде одбачена од своје одступнице ка Приштини, принуђена на повлачење ка Штимљу, оголићавајући сасвим правац ка Приштини. Ова се опасност у толико више потенцира, што се осећа, да је непријатељ знатно појачан у пешадији и артилерији и не само против Моравске и Вардарске дивизије него и против Брегалничке, јер се данас појавио знатно већи број његове артилерије него што је до сад имао. Да је појачан у пешадији против Моравске и Вардарске дивизије, доказ су не само извештаји команданата ових дивизија, него и команданта дивизиског коњичког пука из долине Мораве, чије су патроле јутрос осмотриле, да се пребацују преко Мораве код с. Носоља 3 батаљона а код коте 477 близу Пасјана 14 чета а сем тога и густе стрељачки стројеви код с. Цернице и све се то упутило ка Жеговцу, правцем ка коти 1190 и источно од ње.“

Од командантa Бишњолске дивиз. области

ОБр. 4314 у 13.45 часова

„У 9.20 часова непријатељ је спустио у Прилепско поље, 1 пук пешадије и 2 ескадрона коњице и упутио их према Прилепу. Због тога наредио сам команданту, да снажно контра—нападом одбије тај обилазак и овластио сам команданта Вардарског одреда, да према ситуацији извуче трупе и поседне десну обалу Црне реке, пробијајући се нападом ако му угрози левом боку. По извештају извиђачке чете са села Мрамора, Французи су се данас повукли од Мрзена ка Црној реци.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24305 у 18.5 час. Командантy I армије—Рашка

„По наређењу начелника штаба а на постављена теле-

фонска питања од стране начелника штаба те армије имам част одговорити:

1.—Црногорски Јаворски одред са бригадом са Кокиног Брода од Сјенице одступиће ка Новом Пазару.

2.—Јачина непријатеља на Јавору цени се око једне дивизије.

3.—Нови Пазар би требало у прво време бранити на положајима западно од њега. У команди Ибарске дивизиске области налази се елаборат комисије за утврђивање Новог Пазара, који би требало користити.

4.—Уједињене наше и црногорске трупе код Новог Пазара биће под командом I армије. Наш делегат при Врховној Црногорској Команди пуковник Пешић извештава, да је ово црногорским трупама већ наређено и да се оне од 16. ов. мца стављају под команду команданта I армије.

5.—На правцу Нови Пазар—Митровица до сад није постојао магацин хране, али је наређено, да се у Хану Кадиначи одмах образује слагалиште.

6.—За карте Ново Пазарског Санџака наређено је, да се одмах пошаљу.“

ОБр. 24329 — Командантy II армије — Медвеђа

„Моравску дивизију II позива упутите одмах правцем ка Ђиљану, да што пре избије у позадину оних трупа непријатељских које су заузеле Ђиљан и положаје око њега и потисле нашу Вардарску и Моравску дивизију I позива. Чим дивизија буде упућена са датим задатком, ставиће се под команду команданта трупа Нове Области, чији је штаб у Липљану. О времену упућивања дивизије известите ову команду и команду трупа Нове Области.“

ОБр. 24330 — Свима командантима оперативних јединица, војним изасланицима на сирани, делегатy на Цетињу, генералу Сарају

„Штаб Врховне Команде преместиће се 16. новембра из Митровице у Призрен.“

ОБр. 24334 — Командантима армија, Одбране Београда, Тимочке војске и шрупа Нове Области

„Ситуација у којој се сад налазимо тешка је. Поред јаког притиска Аустро-Немаца са севера, Бугари јаком прикупљеном снагом јако потискују са истока, тежећи да нам спрече сједињење са нашим савезницима. Намера је Врховне Команде, да се што пре пробијемо кроз Качаник и преко Карадага ка Скопљу, у циљу сједињења са нашим савезницима задржавајући са потребним делом снаге непријатеља са севера. Наређујем:

1.—I армија повућиће се одмах на линију: Рашка—Н. Пазар, затварајући правце, који од Рашке и Новог Пазара

воде ка Митровици, клисуром Ибарском и преко Рогозне, а потом се постепено повлачити по оба правца ка Митровици. Даље повлачење те армије од Митровице зависиће од ситуације, што ће се накнадно наредити. Комуникациска линија: Рашка—Митровица и Нови Пазар—Митровица. Магацин хране: Хан Кадинача на Рогозни, Лепосавић у клисури Ибра и Митровица.

2. — Одбрана Београда повлачи се постепено од Куршумлије преко Преполца ка Приштини. Задржати непријатеља што дуже на Тенеждолском теснацу. Комуникациска линија: Преполцац—Приштина. Магацин хране Приштина.

3. — III армија повлачи се постепено од Куршумлије уз Косаницу на Мердаре и даље на Приштину. На Радану задржати непријатеља што дуже. Комуникациска линија: Мердаре—Приштина. Магацин хране Приштина.

4. — II армија повлачи се постепено преко Прапаштице ка Приштини. На садањој линији задржати се што дуже, а потом на Гољаку. Тражити што јачи наслон на трупе Нове Области. Комуникациска линија: Прапаштица—Приштина. Магацин хране: Приштина.

5. — Тимочка војска повлачи се што пре ка Приштини, па ће се с обзиром на ситуацију одлучити о њеној даљој акцији. Магацин хране: Приштина.

6. — Командант трупа Нове Области са својим трупима и оним, које су му стављене на расположење, има да поврати Ђиљане, а са Брегалничком дивизијом да спречи непријатељу излаз из Качаничког теснаца, до доласка појачања. Магацин хране: Приштина.

7. — Команданти: Одбране Београда, III и II армије и командант трупа Нове Области одржаваће међу собом што интимнију везу у циљу узајамног потпомагања.

8. — Муницију и храну евакуисати благовремено у позадину, путове и објекте што више кварити и рушити. О пријему наређења извести.

16. Н О В Е М Б А Р

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство 62. пешадиске дивизије. Командант ове дивизије послао је 16. новембра III армиској команди овакав извештај: „Генерал Саркотић, командант трупа у Босни, Херцеговини и Далмацији намерава 20. новембра, да једним одредом форсира Дрину код Међеђе. У вези са овом акцијом намеравам да наступам ка висовима јужно од Лима и то ка одсеку: Увац—Ново Рудо. Железничку пругу: Устипрача—Увац, могуће је

поуздано заузети само на тај начин, ако се изврши удар ка Чајници.“ III армиска команда тражила је од генерала Саркотића, да изложи своје мишљење по овом питању. У току 16. новембра, 62. пешадиска дивизија потиснула је Црногорце са њихових последњих положаја северно од Лима и Увца. Црногорска главнина (1 до 1½ бригада) повукла се на простор око Прибоја, а остатак на простор око Устибара. На јаком одсеку доњег Лима изгледало је, да се налазе сама слабија противничка одељења. На фронту трупа генерала Рајнела, 16. новембар прошао је без борбе. Трупе су у току дана достигле линију: Борова глава—Љубиш.

Дејство 19. корпуса. У јутру 16. новембра, пред фронтом трупа генерала Сорсића, противник је држао непромењено своје јаке положаје: Црна стена—Чемерница—Лисина врх—караула Кадина стена—Укоченица. Да би угрожавањем бока и позадине принудио жилавога противника да напусти своје положаје, командант 19. корпуса у 9.45 часова наредио је команданту 20. брдске бригаде да упути 2 батаљона као корпусну резерву код мех. Околишта, а главнином да одмаршује на Лупоглаву. По доласку 20. бригаде на Лупоглаву, пуковник Холи да наступа у западном правцу ка Троглаву—Дијелу (1507). Међутим није било потребно извршавати ову диспозицију, пошто је бригада Шварца у 10 часова успела да заузме Укоченицу. Командант 19. корпуса опозвао је наређење, издато 20. брдској бригади и наредио је пуковнику Холију, да наступа ка Врању у циљу угрожавања противничког бока, и то тако да његов одред у односу на бригаду Шварца буде ешелониран унапред. Крилне бригаде трупа генерала Сорсића, и поред успеха бригаде Шварца на центру противничког фронта, успеле су тек касно по подне да заузму противничке храбро брањене положаје. Бригада Шварца гонила је противника и избила до Биљевине. Поред мрака и потпуне изнурености трупа због вишедневних борби, ова бригада је постигнути успех одмах искористила. Бригада генерала Штрајта и 17. брдска бригада занотиле су на заузетим положајима. 21. брдска бригада убиваковала се у снегу на Преводу. Корпусном диспозицијом за 17. новембар наређено је: Да трупе генерала Сорсића, обезбеђујући свој десни бок бригадом Штрајта, наступају ка линији: Јанков врх—Васиљев врх (1509)—Бољетин 1474. Одред пуковника Холија на Врањак 1307. 21. брдска бригада на линију: Крш 1812—Јанков камен 1931. 20. брдска бригада ка механи јужно од Жупановице.

Дејство 22. резервног корпуса. Претходница 44. резервне дивизије, која је наступала Ибарском долином, потиснула је противника са висова јужно од Ушћа и избила у току 16. новембра на висове северно од Јарандола. Десна колона Ал-

пинског корпуса достигла је висове југозападно од манастира Студенице (простор Кривача—Врањево). Главнина овог корпуса била је принуђена, да упорном борбом заузима прелаз преко реке Јошанице јужно од Жупања. У даљем наступању ка линији: Лучно—Вележ достигла је главнином простор Бања Жупања. Одред Белова, наступајући позади фронта, дошао је до Борова.

Дејство 8. корпуса. На основи извештаја авијатичара, да је једна српска дивизија овог дана (16. новембра) око подне имала застанак у Ибарској долини, северно од Рашке, команда армиске групе, да би тој дивизији као и противничким снагама, које су се још одупирале 22. резервном корпусу, пресекла одступницу Ибарском долином ка Митровици, издала је III армиској команди наређење, да 59. пешадиску дивизију упути ка Кошутници. III армиска команда, добивши ту заповест 16. новембра у 10 часова, доставила је исту одмах команданту 8. корпуса и додала још ово: „Ако друкчије не би било могуће, онда упутити бар 18. брдску бригаду.“ У осталом за тај циљ једина је била при руци 18. бригада, пошто је 9. брдска бригада 59. дивизије у току 15. и 16. новембра била задржата позади фронта, ради заштите десног бока 8. корпуса, који је, у односу на 22. резервни корпус, био изгубио 2—3 дана марша даље према југу. Према већ раније изложеном наређењу команданта 8. корпуса од 15. новембра, да 3 бригаде избију на друм: Магово—Блажево, а 9. брдска бригада да остане на своме досадањем месту док одред Белова не дође ближе, имала је 16. новембра само 18. брдска бригада да изврши већи марш. Ова бригада, наступајући преко превоја Мрамор, избила је на друм близу Блажева и истурила предње трупе на висове ка југу и западу: Клуна Маљ—Врлетница—Влашка раван. Пут од Мраморског превоја ка Блажеву био је тек трасиран и употребљив само за товарну стоку. Кретање пољске артилерије, па чак и лаких сељачких кола, било је искључено. Корпусна команда наредила је да се све возеће батерије оставе на простору: Брус—Лепенац—Боботе, од куда их је доцније требало упутити својим јединицама или Јошаничком и Ибарском долином или преко Куршумлије.

У току 16. новембра 6. брдска бригада 57. дивизије спуштена је са северних висова у долину Топлице између села Трећака и млина 731, а обезбеђујуће трупе на Илињачи и Кули појачане су. Ово је учињено због тога, да би се трупе заштитиле од рђавог времена. 2. брдска бригада 57. дивизије остала је на висовима северно од Магова у истом распореду као и прошлог дана и посела је заштитним деловима још и вис Голо брдо. Бригада је остала на свом досадањем поло-

жају због тога, што се није знало, докле је одступио противник, који се прошлог дана био појавио пред њом са артилеријом, и што је између ње и 10. немачког резервног корпуса била још велика празнина. Један извиђачки одред, који је био упућен друмом (то је био у ствари рђав сеоски пут) ка Куршумлији, наишао је код Пачарађе на противника, који је одступио до Селова, где је добио појачање. Источно од Селова код Неваде, 103. пешадиска дивизија 10. немачког корпуса, водила је у подне још борбу, а западно од друма на висовима: северно од Љутова, код Шиповца, на Рудини (1289) и Рђавици, осмотрене су слабије српске заштитнице. 8. корпус, који је још увек базирао на Крагујевац, није могао да продужи наступање, јер је постојала опасност да ће дотурање потреба потпуно престати. На његовом оперативском простору, биле су само рђаве стазе, којима је могла пролазити само товарна стока. На железницу у долини Западне Мораве није се могло још рачунати. Питање снабдевања 8. корпуса могло се решити само на тај начин, да се дотурање потреба од Крагујевца преко Крањева до Рашке изврши помоћу 12 етапних коморских водова, а од те тачке даље да се употребе бригадни ешелони и трупна комора. Па, и у овом случају, могло се изаћи на крај, једино тако, ако 57. дивизија своје коморске ешелоне уступи 59. дивизији.

Успоставити пак колску везу од Мраморског превоја ка друму у долини Топлице, у кратком времену било је технички немогуће. Требало је дакле доста времена, да се неизоставно потребно ново базирање на Ибарску долину организује. Према томе командант 8. корпуса издао је за 17. новембар диспозицију, да 3 бригаде прве линије обуставе наступање; 57. пешадиска дивизија да потисне противничко одељење код Селова и да правцем ка селу Влаињи тражи везу са 103. немачком дивизијом; 59. дивизија да привуче ближе 9. брдску бригаду преко коте 1879. Одред ове бригаде на Запису, био је у додиру са једним баварским одељењем, упућеним у циљу одржавања незе. После пријема већ раније изложеног наређења команде армиске групе, да се 59. пешадиска дивизија упути ка западу са додатком III армиске команде: „Ако друкчије не би било могуће треба упутити бар 18. брдску бригаду,“ командант 8. корпуса изменио је препоноћи корпусну диспозицију за 17. новембар у духу добијеног наређења. Задатак 57. пешадиске дивизије остао је у главном непромењен; дивизија је имала да упути само један батаљон са нешто коњице на висове западно од Блажева (Влашка равна), у циљу везе са 59. пешадиском дивизијом и за заштиту њеног комуникациског правца. 59. пешадиској дивизији наређено је, да према свом нахођењу, упути за 18. бр-

дском бригадом и 9. брдску бригаду. У исто време, у циљу олакшања исхране, наређено је да се бригада Хауштајна врати назад у Моравску долину; своје батерије да упути преко Ђуле ка Трстенику, а са пешадијом 17. новембра да стигне до села Руђинци и Врњачке Бање. Њена брдска етапна комора придата је 59. дивизији.

Напомена. Због врло тешких околности, у које је за-пао 8. корпус на планини Копанику, начелник немачког главног генералштаба оставио је да начелник штаба аустроугарске Врховне Команде према своме нахођењу упути једну од дивизија тога корпуса на руски фронт. Ствар је била у овоме: 15. новембра, начелник штаба аустроугарске Врховне Команде, учинио је предлог да се једна од немачких дивизија, које су биле повучене са српског фронта, употреби у Галицији. Генерал фон Фалкенхајн, који је, у циљу усменог договора са командом армиске групе о стању на Балкану, био допутовао у Смедерево, послао је 16. новембра у Тешен депешу ОБр. 18347 ове садржине: „Против ангажовања још једне од немачких дивизија у Галицији постоје тако крупни разлози, да се на то никако не могу одлучити; напротив, не би се могло ништа приметити против упућивања једне дивизије 8. корпуса из Србије, тим пре, што се тај корпус због теренских околности неће моћи више употребити у свој својој целини. Начелник штаба аустроугарске Врховне Команде барон Конранд одбио је одмах тај предлог депешом ОБр. 18021 од 16. новембра, која је гласила: „Транспортирање једне дивизије 8. корпуса из Србије не могу узети у обзир, тим пре, што би та дивизија требала да маршује најмање 10 дана док би стигла до повољне железнице. Сем тога 8. корпус, поред Алпинског корпуса, 101. и 103. дивизија најбоље је попуњен брдском артилеријом и опремљен за планински рат и има трупе, које су нарочито способне за употребу у планини.

Држим, да не би било целисходно слабити дивизије, које су нарочито способне за употребу у тешком планинском земљишту јужно од Западне Мораве, још и из тога разлога што би, употребом тих јединица на овоме простору, било омогућено ослободити већину немачких и бугарских снага, у циљу груписања преко Врање ка Косовом пољу, како сам то већ 9. новембра са ОБр. 17730 предложио. Наслућујем данас исто тако као и пре, да ће српска војска покушати да се пробије са Косова поља у јужном правцу ка трупам Антанте и мишљења сам данас као и пре, да је моменат врло близу кад ће се показати, да тамо јужно од Приштине не бисмо могли бити доста јаки. Пошто пак стање на италијанском фронту, на који Италијани нападају са троструком надмоћношћу, постаје сваки даном све критичније, а ваша екселенција, из-

мени непознатих разлога, моју молбу одбија, не преостаје ми никакав други избор: Ја морам, у циљу одржања на италијанском фронту, узети са руског фронта још један део снага, те на тај начин увећати неоспорно постојећу опасност на фронту у Волинији и Галицији. Поред тога бићу ускоро принуђен и на то, да повучем и слабу пограничну заштиту према Румунији.“ На овај начин, понова изложено очекивање начелника штаба аустроугарске Врховне Команде, да ће Срби покушати пробој, било је још повећано депешом, која је дан пре добивена од обавештајног одељења команде армиске групе из Крагујевца. Та депеша јасно је показивала да је и код Макензена било пољуљано мишљење, о намеравном српском повлачењу у Црну Гору и Албанију. Овај интересантан телеграм гласио је овако:

„Према свим добивеним исказима заробљеника, *Приштина* је одређена на првом месту као правац одступања највећем броју српских пукова, који се боре пред XI армијом и северним крилом бугарске I армије. Пионири су већ упућени напред ка висовима Преполца (25 км од Куршумлије), а наређено им је да тамо утврде положаје. Пред III армијом, повлаче се главне српске снаге ка Новом Пазару и Митровици. При овом повлачењу на западном крилу утврђено је да *Срби измићу у југоисточном правцу* Пред јужним крилом I бугарске армије јаче српске снаге (око 4 дивизије под Краљевом командом) нападале су 12. новембра у правцу ка Лесковцу. Не може се претпоставити, да је овде била намера извршити пробој већег стила преко Врање ка југу. За ово су према резултату саслушања заробљеника, стајале само слабе снаге на расположењу, од прилике 7-8 пукова, међу њима одлична Тимочка дивизија I позива. Вероватно су Срби овде хтели да извојују повлачење преко Лебана ка југу (данашњи извештај), и да делсвима који су се западније повлачили ка Приштини обезбеде несметано одступање. О стању српске војске последњих дана нису добивени утисци, који се не би слагали са досадашњим извештајима. Није се могло још нигде утврдити, да су поједине јединице уређиване. И ако су у заштитним борбама последњих дана на фронту утврђене још све српске дивизије, ипак се може претпоставити на основи извештаја авијатичара, да су *јачи делови у правцу Приштине већ знајно измакли. Ови делови вероватно ће успети, да организују јединице способне за борбу.* Главна снага српске војске у Приштини вероватно ће се састојити из обе Моравске дивизије, које се према исказима заробљеника налазе сразмерно још у најбољем стању. Уопште се говори о рђавој исхрани. Последњих дана било је недељно свега два пута хлеба и то $\frac{1}{4}$ килограма на војника; иначе ништа друго нису

добивали. Трупe су морале да живе од средстава, која су могле добити у најближој околини. *Може бити, да су ове пешаке у исхрани, које су већ сад пошлале осетљиве, пошле српску Врховну Команду, да напусти своју првобитну намеру, према којој се (по исказима српских заробљених официра) српска војска имала да повуче у Црну Гору и да се реши да покуша још један последњи покушај пробоја са центрисаном снагом од Приштинe ка југу.* Време је кишовито, а путеви су рђави. Ова нагађања о могућем развоју догађаја на Балкану слажу се са ранијим мишљењем, које је начелник штаба аустроугарске Врховне Команде имао о будућим догађајима. Само у оцени мотива српске Врховне Команде за покушај пробоја ка југу, била је једино та разлика, што је генерал Конрад у овоме пробоју гледао, не само један „последњи покушај“ за спас из ситуације у коју је српска војска била запала због несносног стања исхране, већ је претпостављао, да је српска Врховна Команда врло вешта у ширењу нетачних вести (повлачење у Црну Гору), међутим више недела стално је радила на томе, да српску војску сједини са Антантиним снагама.

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Трупe 10. резервног корпуса у току 16. новембра продужиле су притисак са севера тако: 107. и 103. дивизија надираше су правцем: Барбатовић—Куршумлија, а 101. дивизија правцем: Белоњин—Куршумлија. 105. дивизија као корпусна резерва наступала је ка простору око села Блаца. У току дана 16. новембра, потиснуте су противничке заштитнице са леве обале Топлице.

ОПЕРАЦИЈЕ I. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Армија је добила наређење да гони Србе без заустављања. 9. дивизија да избије преко старе српско—турске границе у горњи ток реке Брвенице на линију: Васиљевић—Орљане—Нишевице—Хајкобила. Источно веза са 1. дивизијом, а западно са XI. немачком армијом, којој припада граница: с. Крушевица—Механа—Мировице. Тежиште дивизије да буде на њеном левом крилу. 1. дивизија да избије на стару српско турску границу на линији: Хајкобила (искључно)—Веља глава за-кључно. Западно веза са 9. дивизијом којој припада пут: Лебане—Медвеђа—Врапци, а источно пут: Лебане—Поповац—Копиљак. 6. дивизија да се сасреди на простору: Злата—Прекопчелица—Лопатница—Обилић на расположење I. армије. У току 16. новембра постигнуто је ово: 9. дивизија: 3. бригада без борбе избила је на Радан планину; 2. бригада под борбом избила је на линију: Бучумет—Радиновац. 1. дивизија: 2. бри-

гада под борбом избила је на линију: Шигово—Шарце јужно од Лебане; 1. бригада под борбом избила је на линију: Бувци—Клајићи, а 3. бригада у резерви код с. Мирошевици. 6. дивизија стигла је са 1. и 2. бригадом на простор: Житорађе—Дубово, а са 3. бригадом до с. Александровца на путу: Прокупље—Ниш. 8. дивизија: 3. бригада под борбом заузела је с. Оруглицу северно од Копиљака; 1. бригада стигла је у Врању, а 2. бригада у Владичин Хан.

ОПЕРАЦИЈЕ II. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

На фронту према Приштини. Све трупе под командом команданта 3. дивизије, врше прикупљање и попуњавање у циљу напада од Гиљана преко Лабљана ка Приштини и од Качаника и Гиљана ка Феризовићу. У току 16. новембра 29. пешад. пук стигао је до с. Врбице југозападно од Лабљана, а 32. пешад. пук до с. Рамљане на путу: Гиљане—Урошевац. 2. бригада 5. дивизије и 1. бригада 7. дивизије развијају се за напад на фронт: Лабљане—Ново брдо. Код 1. бригаде 3. дивизије на положајима код Качаника нема промене.

На фронту према Гостивару и Шар планини. Наређено је да 50. пешад. пук са 2 брдска топа наступа преко Шар планине ка Призрену у циљу пресецања одступнице српској војсци, а 2 чете да остави у Тетову као посаду. Трупe, које су упућене прошлог дана ка Гостивару (2 батаљона), успеле су да овог дана заузму Гостивар.

На фронту према Прилепу. Коњичка дивизија и 1 батаљон 2. бригаде 7. дивизије овог дана у вече ушли су у Прилеп. Остатак 2. бригаде 7. дивизије прикупља се на Присату северно од Прилепа.

На фронту у долини Вардара. У току 16. новембра није било ничега значајног; 3. бригада 11. дивизије у покрету је ка Гаврану у резерву источног одсека.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

У духу наређења команданта I армије ОВр. 9325 од 15. новембра, а према ситуацији у току ноћи 15/16. новембра наредио је командант Ужичког одреда, да Доњовасојевићска бригада и 4. батаљон 9. пука II поз. по поноћи одмаршује код с. Читлука. 16. новембра у 7:45 часова, кад су трупе Дунавске дивизије II поз. (7. и 8. пук) избијале на линију: Металица—Ѓиљац наредио је, да се трупе Ужичког одреда: 2. прекобројни пук III поз. и 4. пук III поз. са припадајућом артилеријом одмах прикупе и крену преко села Брвеника и Беоца у с. Читлук, где ће се прикупити и очекивати даље

наређење. Дринска дивизија II позива вршила је целе ноћи 15/16. новембра пребацивање 5. и 6. пука на леву обалу Јошаничке реке и прикупљала их на одређеним положајима. Команданту 9. пука II поз. наређено је, да по прелазу на леву страну р. Јошанице дође у дивизиску резерву у с. Корлаћи. Пук је по сазнању команданта дивизије прешао преко моста на Ибру код с. Биљановца на леву обалу Ибра. Мост на Ибру код с. Биљановца дигнут је у ваздух 16. новембра у 1 час. Командант Бањског одреда известио је у 2 часа, да је командир чете на Копаонику 15. новембра у 17.30 часова јавио, да је непријатељ јачине 1 чете ударио преко Бећироваца на одељење ове чете код Вучијег Крша и Јарша. Исти командир у 22.15 часова 15. новембра извештава, да је непријатељ у мрак избио на Вучји Крш и Гобељу у двама колонама, свега јачине од по две чете, и да су обе колоне у току ноћи продужиле покрет и то: једна правцем преко Гобеља косом, а друга од Вучијег крша падином и гребеном у правцу Марине воде и Велике Чуке. Бањски одред био је 16. новембра у 9.50 часова на левој обали р. Јошанице у прикупљању око Тиквице и Чукарка. Због ужасно испресецаног терена војници су били толико уморни, да се нису могли да прикупе. Према оваквој ситуацији а обзиром на растуреност војника, командант овог одреда донео је одлуку да се пребаци на положаје код с. Кремића и да заштити правац према с. Павлици. Командант Дринске дивизије II поз. послао је наређење команданту Бањског одреда, да се повлачи ка Вучаку и Гобељу, ступајући у везу са 2. батаљоном 14. пука II поз. на Гобељу. Командант I армије 16. новембра издаје диспозицију Обр. 9353 за покрет трупа са прихватних положаја на нову одбранбену линију северно од Рашке ове садржине: „Главна одбранбена линија за трупе у саставу ове армије протеже се са истока на запад овако:

1) „За трупе у саставу Дринске дивизије II поз. од Алине Чуке северно од с. Драгодањ, па иде на Шанац, 1149, караулу 1147, на Плужевцу (883) и Косовачку 709, са наслоном на Ибар, са предположајима на левој обали реке Павлице.

2) За трупе у саставу Дунавске дивизије II поз., са наслоном деснога крила на Ибар положај иде: на Вељи врх 847 код с. Брвеника, Црни врх 864, Ступник 1103, Џамија 1023, са наслоном левога крила на Брезје 999.

3) За трупе у саставу Санџачког одреда: Виље коло 1150, Валашица 1362 северно од с. Бркуше, Марионица 1374, Кути 1396, са наслоном левога крила на Погледала, 1431.

4) Армиска резерва делом на Мало пољу, а делом на Власовачком брду.

Поседање положаја по групама, држећи групе прикупљене, са истакнутим јачим патролама испред група. Сва пољска артилерија, која се не би могла употребити на овим положајима, пребациће се код Рашке на десну обалу Ибра и одмаршовати друмом ка с. Казновићу, изузимајући оне делове који ће бити из раније пласирани на положајима десне обале Трнавске реке и на положајима између реке Рашке и Ибра јужно од Рашке. Из раније изрекогносцирати могуће путеве кретања са прихватних положаја на главне положаје. Покрет на главне положаје постепено отпочети при нападу на прихватне, о чему ме претходно извести.“ По пријему заповести Обр. 9353, по којој ваља предузети покрет на главне положаје постепено, кад непријатељ на прихватне нападне, командант Дунавске дивизије II поз. чини ову представку: „Ако се овако уради, ми ћемо се са већ slabим трупима борити на два положаја, на којима трупе неће имати довољно времена да се уреде. Мислим да би било много боље, трупе, чим се прикупе на прихватним положајима, одмах повући на главне, а заштитнице постепено повлачити, стварајући време за утврђивање трупа на главном положају.“ На основи те представке командант I армије, 16. новембра у 11.50 часова издао је наређење Обр. 9358 ове садржине: „У вези мога наређења Обр. 9353, наређујем, да се трупе са прихватних положаја отпочну кретати на одређене главне положаје чим се прикупе. Кретање отпочети под заштитницама на прихватним положајима, које ће се такође постепено повлачити саобразно кретању главнине. О почетку кретања извести. Одржавати међусобну везу.“ Команданту Ужичког одреда, командант I армије шаље наређење Обр. 9360 у овоме: „Пошто ће, по мојем наређењу Обр. 9358 од данашњег, трупе ове армије отпочети покрет ка главним положајима десне обале Брвенице и леве обале Павлице реке, то наредите команданту 4. пука III позива да се, по искупљању код Читлука, крене ка Рашкој и уђе у армиску резерву. Командант пука по доласку на Рашку да ми се јави.“ Око 14 часова командант Ужичког одреда са штабом стигао је у Рашку и јавио се команданту I армије, од кога је добио писмено наређење за даљи рад. Командант армије објаснио је усмено команданту одреда, да са одредом одмаршује ка Новом Пазару, потом друмом ка Сјеници. Задатак одреда је: да што пре избије на положај између с. Рајковића и Глошева, те да са тамошњих положаја и још више северно затвори правце, који са севера преко села полази и Плешинском реком води ка Новом Пазару; да одржава везу са деловима Студеничког одреда на правцу Себимља. Кад од Сјенице стигну црногорске трупе, под командом командира Петра Мартиновића, онда и њих да прими под своју команду.

Овако уједињен са црногорским трупима има задатак да избором најзгоднијег положаја, брани приступ ка Новом Пару, од Сјенице и Јанковог камена, јако мотрећи долине река Плештинске и Дежеве. Командант Бањског одреда својим извештајем од 11:30 часова јавља команданту Дринске дивизије II поз., да је командант 2. батаљона 4. пука, који је са батаљоном држао положај Гобељу, напустио тај положај у току ноћи 15-16. новембра и дошао у састав одреда на Чукарак, и на тај начин потпуно одголитио правац од Брзећа. Командант Дринске дивизије II поз. известио је о овоме команданта I армије, од кога је добио овакво наређење: „Подилазећи својим трупима ка главном положају, осигурајте свој десни бок изашиљањем потребне снаге у правцу Бабиног гроба 1673 и с. Семетеша. Да би се обезбедио правац кретања трупа даље уз десну обалу Ибра од вероватних даљих обухвата непријатељских од Милановог врха гребеном ка Вампировом гробу, сутра 17. новембра у 6 часова одмаршоваће од Ми-стопоља 4. пук III поз., преко Казновића и Шарпеља уз р. Бистрицу ка с. Исеви са предстражом у висини с. Белога брда, заштићавајући поменути правац гребеном од Милановог врха све дотле, док и потребни делови ваших трупа не би промакли поред Шарпеља и Исева. Прикупите једанпут Бањски одред и сазнајте право стање код њега, о чему известите. Тај одред могао би вам послужити као бочно закриље на много већој даљини с погледом на следећи покрет ваших трупа уз Ибар.“ Дринска и Дунавска дивизија II позива и Студенички одред, заклоњени заштитницама на прихватним положајима, отпочеле су 16. новембра по подне покрет ка линији главног положаја: Алина чука—Шанац—Караула—Плужевица—Орашке стране—Коштур—Вељи врх—Црни врх—Ступник—Џамија—Виље коло Трнавски рид—Брушке—Марионица. Трупе су у току ноћи пристизале одређеним положајима. Армиска резерва (4. пук III поз.) стигла је у Рашку где је зановила. Трупе Ужичког одреда (2. прекобројни пук и Доњовасојевићска бригада) маршовале су 17. новембра од Читлука преко Рашке за Нови Пазар и зановиле су у Рашкој; 17. новембра крећу се у 3 часа за Нови Пазар.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

Командант трупа Одбране Београда 17. новембра око поноћи издао је наређење ОВР. 5145 у овоме: „Због ситуације на свом десном крилу, III армија ће се повући на линију: Механе—Рударска планина—Караула јужно од Преполачке бање. Због тога се и трупе Одбране Београда морају повући са садањих својих положаја. Наређујем:

1) Да се Тимочка дивизија II поз. повуче на положај Дабиновачка чука—к 881—коса испред Јашаревих конака, ступајући десно у везу са Дринском дивизијом I поз.

2) Да се Шумадиска дивизија I поз. повуче на Преполачки положај и поседне га фронтом од Рапске реке до Преполачке планине.

3) Да се лева побочница повуче на линију с. Дуги дел с. Бресце, хватајући десно везу са Тимочком дивиз. II поз.

4) Повлачење да отпочне код Тимочке дивизије II поз. и Шумдиске дивизије I поз. рано у јутру, а код леве побочнице чим њен командант буде примио ову заповест. Шумадиска дивизија I поз. оставиће на своме садањем положају јаке заштитнице, које ће тамо остати докле год се буде налазила на Самокову заштитница Дринске дивизије I поз.

5) Сву комору ешелонирати што даље уназад.

6) Штаб команде Одбране Београда полази у 7 часова из јутра за Подујево.

ОПЕРАЦИЈА III. АРМИЈЕ

Трупе III. армије повукле су се у току 16. новембра са својим главнинама без узнемиравања на своје нове положаје. Дунавска дивизија I поз. са комбинованом коњичком бригадом на Дединској планини са задатком, да затвори правац између Браничевског одреда, који је на Трновом лазу и 9. пешад. пуком, који је био лево од средине планине, да одржава најтешњу везу између Браничевског (Крајинског одреда) и да извиђа правце ка Бресничкој главици и Точанским висовима. 9. пук I поз. на положају коти 682 источно од села Маричића, па у лево до Грабовничке реке; њему су придата 2 топа 10. брд. батерије. 4. прекобројни пук на одсеку од Грабовничке реке до потока који се код Лозне улива у Топлицу; придата су 2 топа 10. брдске батерије. 12. пук између Лозне и потока 1 км узводно од Лозне. 18. пук I поз. је као заштитница на Барловским висовима са 1 батеријом; кад буде принуђен на повлачење, повлачиће се преко Пепељевца и поседа одсек од левог крила 12. кадровског пука. Дринска дивизија I поз. је на положају Самокову са заштитницом на Мачковцу. Заштитнице су биле нападнуте, али су се задржале пред мрак и такође у реду повукле на главне положаје. Према Трновом Лазу примећена је јача колона са батеријом, коју су волови вукли. Непријатељ је избацио неколико метака на Трнов лаз и даље није дејствовао. Из Големе реке приметили се активније кретање непријатељско у правцу Власова—Г. Слатовца ка Новој власи. Једна његова јача колона (од 2 пука са брдском батеријом) потисла је одред II. армије и заузела Ново власе и Соколовац. Због овакве ситуације и због јаке истакнутости III. армије, решава командант армије да заузме нове положаје: Рударска планина—Механе—Кутинска коса—Зебичка чука до Трновске реке. Због заморености трупа,

врлетног терена, великих планина и близине непријатеља на фронту и боку, представљали су трупам велики напори под тешким околностима. 17. новембра у 2:30 часова у Рачи командант III. армије издаје заповест ОБр. 8482 ове садржине:

„Трупе ове армије заузеле су у току данашњег дана (16. новембра) положаје према последњој заповести без узнемиравања. Код заштитница било је борбе, али су се и оне пред мрак у реду повукле на главне положаје. Јачи непријатељски покрети примећени су од Злате и Житнога потока у правцу Г. Слатовца и Нове Власе. и неки његови делови успели су да потисну одред II. армије и да избију у околину Нове Власе и Соколовца. Због овакве ситуације армија ће заузети нов положај. Наредујем:

1) Крајински одред са свима деловима свога одреда још ноћас маршује на Механе (к. 817). где да се заустави фронтом према северу и истоку, осигуравајући правце који од Ново Власе и Радања воде у Косаоницу; на овоме положају остаје до даљег наређења. Браничевски одред са 2 батаљона 8. пешад. пука I. поз. да маршује преко Дединца, Космаче и Тупавице, једновременно са деловима Дунавске дивизије I. поз. а потом друмом уз Косаоницу, за трупам Дунавске дивизије до Састанака (састав Мале и Велике Косаонице) где ће чекати даље наређење.

2) Дунавска дивизија I. поз. одмах шаље 12. кадровски пук са 2 топа на Механе најкраћим путем; са истим задатком који има и Крајински одред на положају да се постави лево (западно) од њега фронтом према северу, и у току борбе да буде под командом команданта Крајинског одреда. Комбиновану коњичку бригаду такође одмах упутити Косаоницом и најкраћим путем ка с. Зебинци, одакле извиђати ка планини Боровници, Ђаку и Кули. Главнина дивизије одлази и заузима положај на линији Купинска коса—Трпеска река, фронтом према Зебинци и планини Ђаку. Правцем преко Ђака ка Раканичкој Џамији, повлачи се један омањи одред II. армије.

3) Дринска дивизија I. поз. заузима одсек између Бањске и реке Косаонице, а јужно од с. Водице. Лево (западно) се везати са трупам Београдске Одбране, чије ће десно крило бити на Дабиновачкој чуки.

4) Свако непријатељско надзирање свим силама зауставити а нарочито са стране Арбанашке планине од Радана и Ђака.

5) Колонске возове упутити на простор између Приштине и Лаба и убиваковати се с обе стране друма.

6) Са штабом непрекидно држати везу. Штаб ће бити у Рачи и на телефонској линији Рача—Преполоц—Подујево,

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Због намере Врховне Команде, да се што пре предузме акција за пробој кроз Качаник и преко Карадага ка Скопљу; наређено је да се Тимочка војска повлачи што пре ка Приштини, где ће се обзиром на ситуацију одлучити о њеној даљој акцији. Комбинована дивизија кренула се у току 16. новембра форсираним маршом тако, да су трупе 17. новембра у јутру почеле пристизати у Приштину. Штаб дивизије заједно је 16.-17. новембра у Приштини.

ОПЕРАЦИЈЕ II. АРМИЈЕ

У 6:30 часова 16. новембра командант II. армије издао је команданту Коњичке дивизије наређење, да I. коњички пук остане у долини Медвеђе са задатком, да затвори правац: Лебане—Медвеђа, заштићавајући повлачење Тимочке дивизије I. поз., Шумадишке дивиз. II. поз. и евакуисање хране и муниције из Медвеђе. Затварање правца Лебане—Медвеђа да буде на линији: Црни врх—Захаћ, а потом да се пук постепено повлачи долином Медвеђе и ухвати везу са десним крилом Шумадишке дивиз. II. поз. код Маћедонаца и левим крилом Тимочке дивиз. I поз. на Дукату. Штаб Коњичке дивизије са 2. коњичком бригадом и дивизионом коњичке артилерије 16. новембра у подне полази за Приштину. За извршење горе поменутог задатка учињен је са I. коњичким пуком овакав распоред:

1) Упућена је I самостална официрска патрола правцем: Медвеђа—Лебане. Задатак извиђање непријатеља.

2) Један ескадрон упућен је на Црни врх са задатком да штити правце од Црног врха (кота 797) до десне обале Медвеђе.

3) Један ескадрон упућен је на к. 552, југоисточно од Захаћа, да штити правце од Захаћа до леве обале р. Медвеђе.

4) 2 ескадрона и митраљеско одељење налазе се при утку Грабовничке реке у Медвеђу.

Непријатељ до 13 часова није предузимао никакав напад према фронту Шумадишке дивиз. II. поз., која својим заштитним деловима држи Црни врх (к. 797) и Куртуз (к. 620). У 7:30 час. 16. новембра издато је команданту Јужно Моравских трупа наређење: 17. пешад. пук I. поз. и 2 брдска топа, који се имају груписати код Сјаринске Џамије, чим стигну на место опредељења, упутите најугоднијим правцем на Реткоцер, где да се ставе на расположење команданту Шумадишке дивиз. II. поз. У 11:30 часова командант II. армије добио је из Врховне Команде наређење ОБр. 24334 послато из Митровице ове садржине: У 9 часова пре подне примљена је од команданта трупа Нове Области депеша, послата из

„Липљана у 8 часова: Молим да ми се Коњичка дивизија упутити правцем: Медвеђа—Лисица у Мрамор (на путу Приштина—Гиљане).“ Поводом овога извештен је командант трупа Нове Области: „Коњичка дивизија упућена је данас у подне из Тулара преко Брвеника за Приштину; према томе молим да се од стране те команде изда непосредно Коњичкој дивизији наређење за даљи покрет. Јачина Коњичке дивизије, упућене у Приштину, је: 2 пука и дивизион артилерије, који се због рђавог пута још није пребацио из Тулара преко Брвеника; учиниће то преко ноћи. 4. коњички пук дејствује на десном крилу Моравске дивиз. II. поз., а 1. коњички пук налази се као заштитница II. армије на правцу: Лебане—Медвеђа и он ће се брзо упутити за својом дивизијом.“

Стање II. армије у току 16. новембра овакво је:

1) Шумадиска дивиз. II. поз. У току дана главнина дивизије од 3 пешад. пука и са дивизионом артилерије налази се у покрету ка новоодређеној линији: Сикирача—Реткоцер—Маћедонци; заштитница јачине: 1 пешад. пук, коњички дивизион и 1 брдска батерија остала је на Бучуметском положају. Један одред јачине: 1 батаљон, 1 брдски топ и митраљеви, упућен је још ноћу 15.-16. новембра на Кавгалију.

2) Тимочка дивизија I. поз. У току дана дивизија је посела главнином положај: село Радевци (к. 1070)—Тупалски вис—Дукат, а јачим деловима тачке: Бувачки вис—Ђулекаре (к. 850)—Беровица (к. 677). Одред јачине 3 батаљона, 2 брдска топа и митраљеског одељења био је одступио са положаја код села Гагинца. Овом одреду (команданту 14. пука) било је послато наређење по ордонансу, да се повуче у састав дивизије код Тупалског виса, али ордонанс, који је носио наређење, вратио се вечерас и изјавио је, да тамо није могао наћи наше трупе, да су Бугари заузели положај код Гагинца и да је чуо да су наше трупе потиснуте са тога положаја. Упућене су две коњичке официрске патроле. Командант предузима мере да се ово провери. Пред фронтом дивизије у току дана запажене су непријатељске пешад. и коњичке патроле код села Буваца и једна чета код с. Рафуна а по извештају команданта који је код 1. коњичког пука, 1 непријатељски батаљон пешадије наступна ка Црном врху.

3) Јужно Моравске трупе. У току дана 4. кадровски пук, 1. пешад. пук III. позива са 2 Дебанжова топа и 2 пољске брзометне батерије у току дана поселе су одсек Китка—Веља Глава—Липовица ради обезбеђења позадине Моравске дивизије II. позива и десног бока Тимочке дивизије I. поз. Према овоме одсеку противник није био примећен.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Командант трупа Нове Области 16. новембра у 5.50 часова послао је команданту Комбинованог одреда наређење ОБр. 10 702 ове садржине: „Извештај ОБр. 540 примљен је данас у 3.15 ч. Вардарска и Моравска дивизија I. поз. у току 15. ов. м. одступиле су на линију: Ново Брдо—Прејаковци—безимена највиша кота између села Зебинце—Макреш—Бресаљница—Понеж кота 1190 на планини Жеговцу. Непријатељ је снажно надирао и задржао се 15. ов. м. у вече на положају испред наших трупа на линији: Царевце—Мигановце—Џосват и почео је да се утврђује. Наше трупе су знатно заморене и имају знатне губитке. Моравска дивизија II. поз., јачине 4 пешад. пука, има задатак да 16. ов. м. са фронта: Јелача—Китка—Веља Глава—Копиљак снажно свом снагом нападне непријатеља, који је заузео Гиљане и Вел. Планину, у бок и позадину и да Гиљане поврати. Вардарској и Моравској дивизији I. поз. наређено је, да дође у везу са нашим одредом и нападне непријатеља, чим осете дејство Моравске дивизије II. поз., која је 16. ов. м. стављена под моју команду. Вашем Комбинованом одреду наређено је заповешћу ОБр. 10641 од 14. ов. м. да, чим избије на Ново Брдо, одмах предузме нападе обалом Криве Реке против непријатељских делова, који се на том правцу буду налазили, старајући се да одрже везу са нашим трупама на Свирцима односно са Моравском дивизијом I. поз. Штаб Моравске дивизије I. поз. сад се налази у Лабљанима, где је и телефонска станица преко које се може доћи у везу са овом командом и Вардарском дивизијом, која ће се везати телефоном за Лабљане. Команданту Моравске дивизије I. поз. и Вардарске дивизије наређено је, да везу са тим командантом траже правцем Лабљане—Грлиш—Драголиснице—Клоко—Лештар. Тражите истим правцем везу са поменутим дивизијама.“

Командант армије отишао је овог дана у јутру у Лабљане. Штаб у 6 час полази за Липљан. На основу наређења команданта трупа Нове Области ОБр. 10696 од 15. новембра командант Комбинованог одреда издао је 16. новембра у 9.30 ч. ову заповест:

„По добивеном извештају овог часа од стране команде трупа Нове Области, Вардарска дивизија I. поз. држи линију Ново Брдо—Извор—Зебинце а Моравска дивизија I. поз од Зебинца преко Лабљана на Корну (1250); 10. пук I. поз. сисао је на Јелачу, а Моравска дивизија заузела је Китку и спустила се ка Кривој реци у десни бок и позадину непријатеља, који је грбеном Вел. Планине наступао за Вардарском дивизијом. На основу заповести команданта трупа Нове Области, Комбиновани одред, Вардарска и Моравска дивиз. I.

поз. предузеће напад на непријатеља, коме ће кооперисати и Моравска дивизија II. поз. и 10. пук. I. поз. у правцу десног бока и позадине непријатеља. На основу овога наређујем: Да одред одмах продужи започети напад са тежњом, да заузме највиши ђувик на коме се налази непријатељ, а који је јуче нападнут, а потом дође десним крилом у тесну везу са левим крилом Вардарске дивизије, на Новом Брду и своје лево крило наслони на Криву реку фронтом ка истоку и југоистоку, држећи солидно западни део главног гребена Велике Планине, који се везује са Новим Брдом. У овом циљу 10. кадровски пук упутиће се између 3. батаљона 20. кадровског пука и 3. батаљона 7. пука II. поз. образујући са 3. батаљоном 19. кадров. пука десну нападну колону под командом п. пуковника Момчиловића. 19. кадровски пук са 3. батаљоном 7. пука II. позива образоваће леву нападну колону под командом п. пуковника Војислава Поповића с тим, да десна колона напада на лево крило и леви бок непријатељски правцем између Градића и највишег ђувика на коме је непријатељ, а лева колона на фронт и десни бок непријатељски; десној колони придаје се и вод митраљеза одредског одељења од 3 оруђа под командом командира одељења. 7. пук II. поз. (3 батаљона) и вод одредског митраљеског одељења, образоваће одредску резерву под командом пуковника Лешјанина. У саставу резерве остаће и пионирска чета, која се неће ангажовати за борбу.

Напад отпочети одмах, чим 10. кадровски пук изађе у висину борбеног поретка. Команданти колоне успоставиће по могућству телефонску везу са штабом одреда, који је у крајњој кући села Лештара. Командант Комбинованог одреда шаље команданту трупа Нове Области 16. новембра у 10.15 часова извештај ОБр. 5446 ове садржице: „По добивеној заповести ОБр. 10696 од данас, из које сам се оријентирао о ситуацији и положају Вардарске дивизије I. поз., наредио сам продужење напада на непријатеља, који држи висове испод градића на главном гребену Велике Планине са тежњом, да обухватим његов леви бок и дођем у везу са левим крилом Вардарске дивизије I. поз. а потом у вези са њом продужим даљи рад. Терен је савршено немогућ за пољску артилерију, стога поново молим да ми се пошаље што пре брдска артилерија, пошто немам ни једног топа.“ Напомена: Овај извештај стигао је у штаб армије у 15.30 часова. Начелник штаба трупа Нове Области који се налазио код штаба Вардарске дивизије послао је 16. новембра у 10.30 часова у име команданта армије команданту Комбинованог одреда ово наређење: „Пошто лево крило Вардарске дивизије има задатака да пређе у напад са коте 997 наређујем, да са вашим одредом

изволите садејствовати овом нападу са обзиром на ситуацију према вама, дејствујте у десни бок и позадину непријатеља. Одржавајте тесну везу са Вардарском дивизијом, односно са њеним левим крилом.“

Вардарска дивизија I. позива. Према наређењу команданта трупа Нове Области ОБр. 10696 од 15. новембра, леви одсек дивизије остао је на своме месту (кота 997 са предстражама код градића на Новом Брду), а трупе десног одсека повукле су се на линију: Извор—с. Зебинци. Повлачење трупа отпочело је 16. новембра у 4 часа и извршено без великог притиска непријатељског. Непријатељ је овог дана пре подне пребацио из долине Прилепнице реке преко Велике планине један пук пешадије и један пук коњице, а на фронт од коте 867 до безимене коте јужно од с. Прејаковаца дошао је нов пук из позадине. По телефонском наређењу команданта трупа Нове Области, издатом у 9 часова преко начелника штаба армије, који се налазио код Вардарске дивизије, да се понова заузме кота 867 и безимена кота јужно од с. Прејаковаца, командант Вардарске дивизије наредио је ово: Да командант 12. пука II. поз. са своја 2 митраљеза и својим 1 батаљоном из дивизиске резерве заједно са 2 брдска топа са деснога крила дивизије одмах појача коту 997 и одатле нападне на коту 867 у вези са фронталним нападом од с. Извора. У 12.15 часова батаљон 12. пука II. поз. са водом митраљеза стигао је на коту 997. У овом времену непријатељ је отпочео постепено приближавање ка коти 997 и ка Градићу на Новом Брду са 3 батаљона, отварајући артилериску ватру на ову тачку. Због овога као и због уверавања потчињених команданата о немогућности, да би се нападом постигао успех, јер су наше снаге биле слабе, као и због личне оцене команданта дивизије, пројектовани напад је обустављен. У 15.45 часова на левом крилу дивизије развила се јача борба. Командант 3. батаљона 1. пука, који је на Новом Брду код Градића и који је у тесном додиру са једним батаљоном Комбинованог одреда, јавља да се непријатељ у јачини 2 батаљона групише према Градићу. Непријатељски напад на коту 997 одбивен је у 20 часова. Непријатељска снага цењена је овако: Према коти 997 има 3 батаљона; према Новом Брду има 2 батаљона, а према десном крилу дивизије (Извор—Зебинце) око 1 пука.

Моравска дивизија I. позива. У току дана 16. новембра дивизија је посела и утврдила додељене јој положаје на линији: Зебинце—Лабљани—Корма (1250). Непријатељ је у току целог дана својим извиђачким деловима и једном брдском батеријом рекогносцирао наше положаје. С времена на време, кад се појавио циљ, наша је пешадија и артилерија дејство-

вала. Два батаљона и батерија који су одступали Жеговцем још нису дошли у састав, командант дивизије нема везе са нама. Команданту Брегалничке дивизије I. поз. послата је депеша: „Молим да коњички пук пошаље патрулу у правцу Јањева ради хватања везе са батаљоном 16. пука, који су вероватно тим правцем одступили са Жеговца. Са батаљоном је и једна брзометна пољска батерија. О резултату ме известите“.

На фронту Брегалничке дивизије I. позива. У току 16. новембра, борба је вођена на целом фронту. непријатељ је са 1 пуком пешадије, 1 пуком коњице и 1 батеријом са правца од Клокоша, нападао на лево крило дивизије и то на фронт: с. Златаре а са једним батаљоном наступао је у правцу к. 1190 на Жеговцу. Око 15 часова непријатељ је успео, да овлада косом која се спуштала са коте 1190 и да уништи одељења, која су била упућена за одржавање веза са Моравском дивизијом I. поз. Лево крило дивизије занеожио је у овом распореду: Код села Трепеника 1 чета и вод пионира; на коси западно од с. Миросале: 1 полубатерија, један вод пешадије и митраљеско одељење у заштити батерије на коти 533 северозападно од с. Златаре; 1 чета у резерви.

Моравска дивизија II. позива. Командант армије својом заповешћу О. Бр. 10132 од 15. новембра у 22.35 часова наредио је команданту Моравске дивиз. II позива ово: „Како је противник потиснуо Вардарску дивизију I. поз., заузео Гиљане и Велику планину, на којој се утврђује према нашим трупима, које држе Ново Брдо, то, да би се ситуација код трупа Нове Области што пре поправила, наређујем да Моравска дивизија II. поз., коју образују 1., 2., и 3. пук II. поз., 10. пук I. поз.; 4. коњички пук; 1 ескадрон Моравског коњичког пука II. поз., 1 пољска батерија и 6 брзометних топова, сутра 16. новембра нападне најенергичније у бок и позадину противника, који се налази на Великој Планини. Ухватити што пре везу са трупима Нове Области и Комбинованог одреда на Новом Брду.“ Истом заповешћу наредио је командант армије, да Коњичка дивизија (без 4. коњичког пука) одмаршује за Приштину, и да се стави на расположење команданту трупа Нове Области. Моравска дивизија II. поз. развила се у зору 16. новембра за напад на линију: ушће реке Кременате—с. Беривојце. 10. пук са једном батеријом напада од Јелаче обема обалама Сите реке на фронт: ушће Кременате реке с Харновце. 3. пук II. поз. са 1 батеријом напада преко с Бохаче и Хогоште на фронт: с. Каменица—с. Беривојце. 1. пук II. поз. долази са својом брдском батеријом преко Ђурашевца и Стрелице у средину између 10. и 3. пука и напада на фронт: Харновце—Каменица. 2. пук II. поз. креће се преко Веље главе и Китке

и образује дивизиску резерву, која ће се кретати позади левог крила (3. пука) са задатком, да штити леви бок борбеног поретка дивизије од непријатељских покушаја са истока. 4. коњички пук на десном крилу дивизије има задатак да одржава везу са левим крилом трупа Нове Области код Новог Брда.

Стање Моравске дивизије II. поз. 16. новембра у вече: 10. пук пребацио се у току дана на десну обалу Криве реке код с. Харновце, где није било непријатеља. 3. пук занеожио је са 2 батаљона на десној обали Криве реке између ње и с. Робовца, а остала 2 батаљона налазе се на левој обали код с. Каменице. 1. пук занеожио је у близини Каменице. 4. коњички пук налази се код с. Ваганеша. У долини Криве реке до села Каменице није било непријатеља; на Вел. Планини примећено је кретање мањих непријатељских одељења у правцу Новог Брда. За 17. новембар командант Моравске дивизије II. поз. наредио је заузимање Вел. Планине; за заштиту левог бока дивизије остаје 2. пук са ескадроном коњице на коси источно од Хогоште.

Коњичка дивизија. Командант трупа Нове Области 16. новембра у осам часова молио је Врховну Команду да му се Коњичка дивизија упути правцем: Медвеђа—Лисица у Мрамор (на путу Приштина—Гиљане). Поводом овога, командант II. армије известио је команданта трупа Нове Области: „Коњичка дивизија упућена је данас из Тулара преко Брвеника за Приштину; према томе молим да се од стране те команде изда непосредно Коњичкој дивизији наређење за даљи покрет. Јачина Коњичке дивизије у Приштини биће: 2 пука и дивизион артиљерије, који се због рђавог пута још није пребацио из Тулара преко Брвеника, учиниће то преко ноћи; 4. коњички пук дејствује на десном крилу Моравске дивизије I. позива, а 1. коњички пук налази се као заштитница II. армије на правцу: Лебане—Медвеђа и он ће се ускоро упутити за својом дивизијом“.

Командант Комбинованог одреда 16. новембра у 20.45 часова шаље команданту трупа Нове Области извештај О.Бр. 5472 ове садржине: „У току данашњег дана, пошто сам добио обавештење о положају и ситуацији Вардарске дивизије, продужио сам напад на Ново Брдо, са оваквим распоредом: Десна колона 10. кадровски пук и 1. батаљона 19. кадровског пука са 5 митраљеза, напада између Градића и највише чуке Новог Брда (Велика Планина). Градић држи батаљон 1. пука I. позива из Вардарске дивизије I. позива. Лева колона: 19. кадровски пук (2 батаљона) и 1 батаљон 7. пука II. позива са 4 митраљеза напада на фронт и десни бок непријатељског положаја на највишој тачки Вел. Планине, продужујући се левим крилом за 6-800 мет. источно од с. Бољевца. Општа резерва: (3 бата-

љона 7. пука II. поз. са 2 митраљеза) на главној коси која избија на највиши врх Новог Брда (источно од коте 1124) за средином борбеног поретка. У току дана лево крило десне колоне подишло је под саму највишу чуку са њене западне стране, док је непријатељ у исто време почео да напада према чуки, на којој је градић и дошао на одстојање од 500 мет. са снагом од 4 батаљона. Лева колона центром својим заузела је предње тачке на кршу испред центра непријатељских положаја, а левим крилом источно од Бољевца отпочела напад у леви бок непријатељских положаја. Овај је напад у почетку успешно напредовао, али је непријатељ против левокрилног батаљона извршио снажан против-напад потпомогнут артилеријом и претрпевши велике губитке ипак успео, да овај батаљон потисне на положај са кога је данас и пошао на напад. Приликом овог против-напада тешко је рањен командант непријатељског батаљона-виши официр. У оваквом борбеном распореду одред је занео, коњички дивизион на левом крилу за везу са 4. коњичким пуком. Десно је ухваћена тесна веза са левом крилом Вардарске дивизије I. позива на градићу, а лево са 4. коњичким пуком, који је на љувику југоисточно од с. Ваганеша. Уопште напад на положај Ново брдо врло је тежак, а на великом делу одредског фронта и потпуно немогућ, због врло стрмих каменитих литица, које је посео непријатељ, а одакле се без помоћи артилерије не може истерати. Стога и овом приликом молим, да ми се додели бар 1 брдска батерија, јер је без ње немогућ брз и повољан свршетак напада. Употреба пољске артилерије апсолутно је немогућа. За везу са том командом имам телефонску станицу у караули Лисица и официра у њој, а одатле до села Лештара, где је штаб, релејну коњичку везу: Лисица—Прапаштица—Гологовица—Криљево—Лештар.

СИТУАЦИЈА

У току 16. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од командантa I армије

ОБр. 9334 у 2-15 часова

„У току 15. новембра водила се борба на целом фронту Дринске дивизије II позива и Бањског одреда. Непријатељ је јако напао Дринску дивизију II позива на њеним положајима Рудине—Девље—Стрижица, а тако исто и са правца од Кавња и Чекера на фронт Бањског одреда. У даљем току борба се пренела на линију Лазов шанац—Дедак. Непријатељ је нарочито напао на десно крило Дринске дивизије II позива. Де-

лови Бањског одреда повукли су се на леву обалу Јошаничке реке у правцу села Шутоновина и Кокороваца. Један његов батаљон који је из раније био на левој обали Јошанице повукао се преко Вучака на Гобел. Борба код Дринске дивизије II позива трајала је доцкан у ноћ. Непријатељ је више пута јуришао на Лазов панац, док најзад није успео да потисне наше трупе ка долини Јошанице. Због повлачења Дринске дивизије II позива са фронта Рудине—Стрижица и јачег потиска непријатељског на томе правцу, наређен је покрет свију трупа на прихватне положаје на линију Рудине—Курићско брдо—Метаљица—Гњивац—Јаковљев Лаз—Гладничко брдо—Колибиште, под заштитом делова који су водили борбу на Лазовом шанцу и Делце. Дринска дивизија II позива још по подне отпочела је постепено пребацивање на положаје на левој обали реке Јошанице. До вечери и трупе на левој обали р. Јошанице и Ибра заузеле су своје положаје. На фронту Дунавске дивизије II позива борбе није било, а код Студеничког одреда било је само слабо пушкарање на левој обали Студенице код Манастира Пештере. Армиска резерва, у чији састав улази Ужички одред са Доњовасојевићском бригадом, у испуњању је код села Беоци и Читлука. Предузете су мере, да се мост на Ибру код Биљановца поруши, што ће бити још у току ове ноћи.“

Од командантa II армије

ОБр. 8429 у 8 часова

„У своме извештају о јучерашњој борби на Точанском вису, командант Браничевског одреда о својим трупама вели ово: „Трупе овог одреда апсолутно се не могу употребити ни за какву борбу. Молим, да се упуте какве друге трупе на овај правац, јер га ове трупе неће одржати.“ Предлажем да се здравије и снажније људство одреди у борачке јединице I позива, а остали да се распореде по комори, одакле би се нешто такође могло извући у борбене јединице. Молим за решење.“

ОБр. 8422 у 11-25 часова

„Молим за најхитније наређење, да се 5. пук I позива одмах врати у састав своје дивизије, која је највише ослабљена и броји само нешто преко 1600 пушака.“

Од командантa тpупа Нове Области

ОБр. 10697 у 1 час

„На фронту Брегалничке дивизије I позива непријатељ је у 1.10 часова отворио артилериску ватру и слабијим деловима покушао напад, који није успео. По ватри коју је непријатељ отварао цени се да се знатно појачао у артилерији.“

На фронту Моравске дивизије официрске патроле осматривале су, да је у 9.45 часова једна чета ушла у с. Носање и настула стрелачким стројем Радивојцу а да је се истом селу упутила још једна чета и отишла путем ка с. Баланце. Непријатељ је запалио село Радивојце и надире косом северо-источно од села Трпезе ка к. 1190, а један непријатељски батаљон налази се између Будриге и Клокота са једним водом пешадије. Путем од Жегра ка Владову и Морави примећена је једна колона јачине два батаљона. У 9.40 часова вођа патроле цени, да се између Годенске косе и Пасјана налази најмање 1 пешад. пук и велики број Арнаута. Друга једна официрска патрола у 11 часова извештава, да су два густа стрелачка строја избила на косу западно од Цернице и да је осматривала, да од Пасјана иду 4 чете и да прелазе Мораву. Вођа патроле цени јачину непријатеља на том правцу два пешад. пука; 7 непријатељских ескадрона помера се унапред само толико у колико пешадија наступа. Од официрске коњичке патроле, која је била на правцу Пасјане—Мучибабе добијен је телефонски извештај, да између 1. и 16. пешад. пука нема везе, да је непријатељ у току 15. ов. мца снажно надире и да су патроле у кланцу код с. Гадише виделе 12 кола из 16. пешад. пука, која су Бугари заробили. Моравска дивизија I позива 15. ов. мца у 7 часова јутра отпочела је повлачење и са великим губитцима успела је, да се око 11 часова извуче из борбе и поседне положај Безимена кота западно од Маркешина, па преко Понежа на коту 1190 на пл. Жеговцу. Вардарска дивизија I позива у току данашњег дана повукла се на линију Ново Брдо (1124)—Прејаковци—безимена кота. Са Комбинованим одредом још није добивена веза. Призренски одред на правцу Призрен—Караташ—Тетово и Враниште—Вешала—Тетово (укупне јачине 3 батаљона последње одбране старца са 2 брдска топа Бродвелова) стигао је 14. ов. мца на положај пред Тетовом и дошао у везу са једном четом 13. пука из састава Тетовског одреда и сазнао, да непријатељ има у Тетову 1 пук.

17. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Овога дана (17. новембра) настала је у суровом планинском земљишту једна тако опасна промена времена, да су трупе III армије, због велике хладноће, претрпеле велике расходе. Губитци армије до овог дана нису били нарочито тежки. Према једној статистици III армиске команде, у којој није био урачунат 22. резервни корпус, армија је у времену

од 1. октобра до 15. новембра изгубила од првобитног бројног стања 12.4% мртвих и 2.4% несталих војника. Губитци код појединих корпуса разуме се нису били једнаки. Највише губитака имао је 8. корпус; скоро близу 27%. Број болесника изнашао је просечно 3%, што је било врло мало за ово доба године и за напоре, које су трупе претрпеле. Командант 22. резервног корпуса известио је, да има 26.5% мртвих и рањених и 18.5% несталих војника. Бројна стања била су до сад задовољавајућа. Половином новембра (према подацима од 15. новембра), трупе III армије (без делова, који су били у саставу 22. резервног корпуса, и без формација које су биле у саставу армиске етапне команде), имале су на исхрани; 156.037 људи и 56.546 коња. Од тога броја било је: 79.123 пушака; 220 митраљеза; 2121 сабаља и 372 топа. Према томе, било је на храни готово два пута толико људи, колико је било у ствари бораца. Но и ова сразмера доцније се погоршала на рачун бораца: Прво, како је то раније изложено, због лакше исхране јединица, које су продужавале гоњење, повучени су јачи делови ближе магацинима хране, и друго, због наглог обољевања великог броја војника. Тако, на пример, у току следећих дана 59. пешадиска дивизија, која се дотле врло добро борила, имала је осетљивије губитке због разољевања војника него у дотадањим борбама, не рачунајући борбе око Београда.

Дејство 8. корпуса. За 59. дивизију овог корпуса био је нарочито несрећан 17. новембар. У духу наређења корпусне команде. издата је у 1.20 часова диспозиција 59. дивизиске команде, да 18. брдска бригада у 7 часова одмаршује од Влашке Равни ка Кошутници; док је у исто време 9. брдска бригада требала да пређе Вукашиновац и да наступа преко превоја 1879 источно од Гобелја—Јарма Костовца, како би у даљем току, правцем преко Косовца 1006, учествовала у борби са 18. брдском бригадом код Кошутнице. Дивизиски штаб имао је намеру да одјаши под заштитом једне получете од Брзеће преко Мрамора и Пајиног Престола ка 9. брдској бригади. Али, нагла промена времена спречила је да се тај програм изврши. Ноћу између 16. и 17. падао је тако јак снег, да су сви висови и долине биле покривене снегом један метар и више. Поред снега, 17. новембра дувао је још леден ветар и била је густа магла. Трупе су биле у поцепаном оделу и поцепаним ципелама, те нису могле издржати зиму. Поред тога била је и рђава исхрана. Трупе су имале толико расхода, да је 59. дивизиска команда још у вече 17. новембра била принуђена да одустане од своје намере, да целу 59. дивизију упути ка Кошутници. И поред свих напрезања 59. дивизиска команда није могла да успе да одржи везу са својим брига-

дама. Ветар је непрестано кидао телефонску линију ка 18. бригади, која се никако није могла успоставити; одаслата одељења за везу нису успела да достигну означене циљеве. Тако, на пример, једна получета, која је била упућена у циљу везе са 9. брдском бригадом на Пајин Престо, због потпуне изнурености људи вратила се не извршивши свој задатак. У осталом и да је успела у магли да избије на Пајин Престо, тамо не би нашла 9. брдску бригаду, пошто је командант те бригаде био принуђен да своје трупе, које су биле северно од Пајиног Престола, на 2000 метара високом и потпуно незаштићеном од ветрова гребену, упуту преко коте 1879 у источном правцу у долину ка селу Брзећу.

Претходница 9. брдске бригаде, после 11 часова врло напорног марша, стигла је у 17.45 часова у село Брзеће. Касно у ноћ прикупила су се 3 батаљона и 2 брдске батерије у Брзећу, а 2 батаљона и цела комора преноћили су код превоја 1879. Бригада је овога дана изгубила 20% од свог бројног стања тј око 600 људи. 18. брдска бригада, после 12 часова напорног маршовања, достигла је простор: Крмиште—Вампиров гроб и преноћила је под најнеповољнијим околностима под отвореним небом. У току ноћи смрзнуло се 30 људи. Сем тога, број промрзавања био је врло велики; између промрзлих било је 100 случајева веома тешких. 57. дивизија, у главном је остала у истом распореду. Због нагле промене времена, 57. дивизиска команда наредила је да се и 2. брдска бригада скине са висова у долину ка Магову и Мерзећу. Полубатаљон, који је у циљу заштите левог бока био истурен на Пожар, требао је да дође ка Мерзећу, но пошто је телефонска веза била прекинута, заповест му је доцкан достављена и није се могла у току 17. новембра извршити. У циљу извршења добивене заповести, да се противничко одељење код Селова протера, упућене су три чете батаљона 70. пука преко Црне чуке и Сагоњева, а четврта чета тога батаљона имала је да наступа друмом преко Селова. И ако је противник био напустио своје положаје, батаљон је, због великог снега, тек по подне стигао до Јашаревог Хана. У циљу заузимања виса североисточно од Љутова упућен је батаљон 76. пука. Јако надошла Топлица, била је однела све мостове тако, да се тек око подне успело пребацити једну чету преко јако валовитог потока. Ова чета у вези са четом, која се налазила на коти 876, наступала је ка вису код села Љутова. У осталом, извиђачке патроле 57. дивизије биле су достигле линију: Игриште—2 км јужно од Лукова—Рудине—Рђавица 1109, и нису наишле на противничке делове. Мањих сукоба било је тек код Пораде и Луковске Бање. Изгледало је, да су ту била само слабија противничка заштитничка одељења из 5. и

12. пука I позива. Ови пукови, без артилерије, налазили су се вероватно на линији: Мадљика 1334 — Тумба 1471 — јужно од села Доброг брда.

Даље гоњење ка југу било је потпуно искључено, пошто је стање исхране 57. дивизије било толико дошло на ивицу оскудице, да у мало није сасвим нестало. Снабдевање дивизије помоћу ешелона, који су стајали на расположењу (5 са колима и 4 са товарном стоком), било је могуће још само до 20. новембра и то у најнужнијем обиму, и то само у случају ако дивизија не учини ни корак даље у непролазне планине. Командант 57. дивизије доставио је 17. новембра команданту 8. корпуса опширан извештај о материјалном стању дивизије у коме је нагласио да је, пре но што се операције продуже, неизоставно потребно да се трупе добро одморе, материјалом попуне и да се дотурање потреба уреди. Командант 59. дивизије, још пре но што је сазнао о тешким последицама, које су због велике хладноће наступиле, известио је, обзиром на наступелу наглу промену времена, да је под оваквим околностима (хладноћа, рђави путеви, оскудица зимске опреме) немогуће продужити операције. Команда 8. корпуса, 17. новембра у вече издала је диспозицију, у којој је водила по могућности рачуна о поменутих представкама команданата дивизија, тако: 57. пешадиској дивизији наређено је, да 18. новембра остане на своме месту, те да истурене батаљоне (81. код Блажева на комуникациском правцу 59. дивизије и 70. код Јашаревог Хана) повуче ка дивизији. 59. пешадиска дивизија имала је 9. брдску бригаду да остави на простору око Брзећа и да сама обезбеђује комуникациски правац ка 18. брдској бригади. Обе дивизије имале су да упуте своје возеће батерије и мунициске колоне преко Боботе и раскрснице путова западно од Крушевца у долину Западне Мораве на простор: Бресно поље—Стари Трстеник. Бригада Хауштајна добила је наређење, да 18. новембра маршује до Пакленика; 19. новембра да достигне простор: Врњачка Бања—Ново село, а своју артилерију и колску комору да упуту преко раскрснице путова западно од Крушевца у Моравску долину.

Дејство 22. резервног корпуса. У односу на 8. корпус, 22. резервни корпус био је још далеко уназад. Трупе овог корпуса у току 17. новембра, достигле су: Десна колона (3. јегерски пук и аустроугарска 10. брдска бригада) до Каменске, претходница 44. резервне дивизије до Черене у Ибарској долини; 1. Алпинска бригада југоисточно од Черене простор код села Кремићи; одред Белова, који је маршовао позади, стигао је код села Јелакци у долину Јошанице.

Дејство 19. корпуса. На фронту овог корпуса, 17. новембра дошло је само до борбе патрола. Али због снега и

леденог ветра све колоне нису могле да достигну одређене маршовске циљеве. Коморе су заостале и могле су тек 18. новембра да се привуку. 17. брдска бригада зановила је између 17. и 18. новембра на Троглаву (на место код Бољетина) 21. брдска бригада на Ајдучком Лазу (на место на Кршу и Јанковом Камену); 20. брдска бригада морала је, због закрчености друма коморама, остати код механе Околишта. Бригада Штрајта, на линији, коју је прошлог дана била заузела, оставила је сталне обезбеђујуће одреде, а прикупила своју главнину на друму код Биљевине. И ако је, обзиром на досадање штрапаце, на рђаво време и тешкоће у дотурању потреба, било веома потребно да се трупам даде одмор, ипак је, обзиром на повољнији смештај трупа у котлини Сјенице, наређено, да се наступање у току 18. и 19. новембра продужи.

Дејство шруја генерала Рајнела. Трупe генерала Рајнела достигле су 17. новембра без борбе Муртеницу планину и Јасеново. Коњички пук пуковника Болеа одржавао је, као и до сад, везу са 52. дивизијом и извиђао ка Прибоју и Сухом пољу. Поред тога, дејствовао је са успехом на крило противничког положаја код Чајетине. Сад пак, обзиром на рђаво време и увећане тешкоће у дотурању хране, III армиска команда учинила је предлог команди армиске групе, да се тај пук повуче позади фронта, пошто корист од његовог дејства није стајала у никаквој сразмери са осталим незгодама. Међутим, команда армиске групе одговорила је, да у томе, што се коњички пук за неко време не може корисно употребити не лежи никакав разлог, да се он сасвим повуче са фронта, те је наредила да тај пук буде у приправности тако, да се у свако доба може употребити у циљу гоњења ка Новом Пазару. Доцније пак, показало се, да је схватање III армиске команде, било потпуно тачно, јер она није могла ништа да уради. Напомена. Генерал Рајнел, који је желео да задржи овај пук и да га употреби у Санџаку, где су путови били бољи, био је принуђен да га 20. новембра упути ка Ваљеву због оскудице сточне хране, тешкоће смештаја и због немогућности даљег кретања коња по снегу и поледици. Пук је морао дакле да се повуче уназад за 6—7 дана марша. Код трупа генерала Рајнела остао је само један ескадрон.

Дејство 62. пешадиске дивизије. Због наступелог рђавог времена ова дивизија, у току 17. новембра није могла да продужи наступање. Целу ноћ лила је страшна киша, коју је у јутру заменила јака вејавица. Због ноћне непогоде Увац и Лим били су толико наводњени, да нигде није било могуће извршити прелаз на другу обалу. Све мостове и сва брвна Црногорци су били порушили, а сва превозна средства беху или потопљена или уништена. Мост код војне станице Увац био

је порушен у дужини од 8 метара; његово поправљање спречавала је хаубичка ватра са Црнога врха. Али, и поред тога успело се до вечери направити брвно и пребацили 2 чете на јужну обалу, у циљу његове заштите. Због кишовитог времена, код 62. пешадиске дивизије опет је настала тешка криза у снабдевању. Дрина је у току 17. новембра била наводњена 3 метра преко нормалног водостаја; понтонски мост морао се опет скинути. Поред бриге, због увећаних тешкоћа материјалног снабдевања трупа, које је вршено превозићем потреба преко реке, наступила је, због искварених путова, и та тешкоћа, да је било немогуће дотурати до Вишеграда више од једног ешелона са храном. Тешка материјална ситуација 62. дивизије означена је у њеном операциском дневнику овом примедбом: „На тај начин дивизија би морала скапати од глади“ Док је дакле снабдевање само једне дивизије преко Вишеграда већ наилазило на највеће тешкоће, команда армиске групе са своје стране покренула је питање, да се базирање III армије пренесе на њено досадање десно крило. Ова идеја указивала је на то, да команда армиске групе још није била довољно проценила све тешкоће, које су извршењу те идеје наспрот стајале. Команда армиске групе тражила је од III армиске команде да поднесе извештај: 1) „Шта је до сад наредила, односно шта намерава учинити, да успостави железничку везу: Вишеград—Ужице? 2) Да ли је узета у обзир градња железничке везе од Увца ка Митровици или од Краљева ка Митровици?“ Градња железнице: Вишеград—Ужице у одређеном времену није се могла извршити. За оправку порушеног моста преко Дрине код Међење била су, према резултату рекогносцирања, потребна најмање 2½ месеца; поред тога, још није било могуће отпочети радове, пошто је пруга Устипрача—Међење била још тучена противничком ватром. Североисточно од Вишеграда превој Шаргана могао се савладати само једним тунелом, а другим путем било је немогуће трасу извести. Отпочети пак везивање те пруге од стране Ужица било је могуће тек тада, кад се понова успостави пруга долином Западне Мораве и кад се материјал за градњу буде могао довозити.

Између Трстеника и Краљева пак сви мостови били су дигнути у ваздух, а између Чачка и Ужица било је 6 објеката порушено. Сем свега наведеног, дошла је још и оскудица у железничким четама. Поред многобројних радова на оправци објеката, те су чете, према наређењу аустоугарске Врховне Команде, имале још да изврше градњу нове железнице: Лајковац—Горњи Милановац—Чачак. Градњу железнице: Увац—Митровица или Краљево—Митровица, III армиска команда није намеравала да изврши. Па и од плана градње једне коњске

пољске железнице: Увац—Нова Варош због порушеног моста код Међеђе и нарочитих техничких тешкоћа, морало се опет одустати. План да се, од 45 километара слободног пољског железничког материјала, успостави веза од Крушевца ка Брусу напуштен је због тога, што је даље преко виси Мрамора, како се то доцније видело, водила само једна врло рђава стаза. На тај начин остала је само још градња једне пољске железнице од Краљева ка Рашкој, ма да је и друм у Ибарској долини, према извештају 22. резервног корпуса, био врло узан. Сем тога, било је још немогуће слободан пољски железнички материјал упутити ка Краљеву. Знатно побољшање важнога питања о дотурању потреба могло се постићи само на тај начин, ако би се ускоро ставила у промет железница у Моравској долини до Чачка. После решења тога питања требало је продужити пољску железничку пругу Лајковац—Чачак ка Ивањици. У појединостима пак, стање 19. корпуса у овом погледу било је овако: под претпоставком да ешелони маршују дневно 20 км без застанка, прорачун је овај:

1.— Бољковци—Горњи Милановац, тамо и обратно, 40 км.; турнусно време 2 дана. Потребна су 3 дневна ешелона, односно: 3 пута 2=6 етапних коморских водова.

2.— Горњи Милановац—Чачак, тамо и обратно 40 км, врше аутоколоне, муницијске колоне и један вољујски ешелон.

3.— Чачак—Јавор, тамо и обратно 160 км.; турнусно време 8 дана. Потребна су $2\frac{1}{2}$ етапна коморска вода, односно: $2\frac{1}{2}$ пута 8 = 20 етапних коморских водова.

За шрује генерала Сорсића у рејону Ивањице:

1.— Бољковци—Чачак, тамо и обратно 80 км.; турнусно време 4 дана. Потребан је 1 дневни ешелон, односно: 1 пута 4=4 етапна коморска вода.

2.— Чачак—вис Вијенац (северно од Ивањице), тамо и обратно 80 км.; турнусно време 4 дана. Потребан је 1 ешелон, односно: 1 пут 4 = 4 ешелона.

Свега је потребно 34 ешелона. На расположењу: 27·5 ешелона; према томе недостаје: 6·5 ешелона. При спуштању трупа генерала Сорсића са Јавора ка Сјеници, треба 9 брдских етапних коморских водова да врше дотурање хране од Јавора ка трупам. Етапни коморски водови и ешелони имали су врло слабо бројно стање, тако, да је снабдевање 19. корпуса било могуће само у томе случају, ако они ураде више него што је било могуће. Продужење пак наступања даље на југ преко друма Сјеница—Дуга пољана било је искључено, јер би се дотурање потреба иначе прекинуло.

На фронту 22. резервног корпуса, снабдевање Алпинског корпуса и претходнице 44. резервне дивизије није још било

обезбеђено, кад је Рашка била достигнута. Помоћна етапа, која је достигала до Краљева, била је недовољна и нередовна. Да би се снабдевање могло извршити до Рашке, било је потребно да се за то употребе све колоне 22. резервног корпуса, као и оне Алпинског корпуса. У случају да се 22. резервни корпус са својим колонама повуче у позадину, снабдевање Алпинског корпуса код Рашке било би обезбеђено само онда, кад би се помоћна етапа отворила у Полумиру, и ако би се још употребиле колоне 22. резервног корпуса. У овом случају, Алпински корпус могао би оперисати најдаље до Новог Пазара. У ово доба пак, најгоре околности су биле код 8. аустроугарског корпуса. Овај корпус, у погледу дотурања потреба са својим колским ешелонима био је запао у ћор сокак, а организовање његовог новог базирања друмом кроз Ибарску долину било је у току извршења. Отварање Босанске источне железнице, због оправке порушених мостова, могло се извести тек после извесног времена. Аустроугарска Врховна Команда бавила се овим питањем. Још 16. новембра кад је главнина 62. пешадијске дивизије наступала у правцу Нове Вароши, аустроугарска Врховна Команда била је наредила са ОБр. 18031 ово: „Пошто Црногорци буду потиснути преко доњег Лима, трупе Зубера долазе опет под непосредну команду команданта трупа у Босни и Херцеговини. Време за извршење одредиће III армиска команда и известиће о томе Врховну Команду. Трупе Зубера треба употребити у циљу заштите комуникације 62. пешадијске дивизије ка југу на доњем Лиму (ушће до Увца). Те трупе, по могућству, имају да садејствују и при отварању источне железнице до Увца.“

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Трупе ове армије избиле су у току 17. новембра јужно од Куршумлије. Овога дана заробљено је неколико стотина војника и заплењено неколико топова.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

Да би обезбедио правац одступања трупа уз десну обалу Ибра од вероватних даљих обухвата непријатељских гребеном Копанника ка Вампировом гробу, командант армије 17. новембра у 6 часова наредио је да 4. пук III поз. одмаршује од Мислопоља преко Казнојевића и Шарпеља уз реку Бистрицу ка с. Исеvu и заузме положај у висини с. Белог брда, у циљу заштите поменутог правца све дотле док и последњи делови Дринске дивизије II поз. не промакну поред Шарпеља и Исева.

Сем тога, командант I армије наредио је команданту Дринске дивизије I позива да прикупи Бањски одред, наглашујући, да би тај одред могао послужити као бочно закриље на много већој даљини, обзиром на следећи покрет трупа његове дивизије уз Ибар. У току 17. новембра трупе I армије продужиле су покрет ка положајима десне обале Врбеничке реке и леве обале р. Павлице, северно од Рашке. Борба се водила само на правцу Дринске дивизије II поз.; непријатељ је око 14.30 часова напао на заштитничке делове ове дивизије, на Вељем врху а затим се борба пренела и на главне положаје Карауле. Сви непријатељски напади одбивени су; борба је престала око 17.30 часова. Трупе ове дивизије зановиле су на својим положајима. Трупе Ужичког одреда отпочеле су 17. новембра у 3 часа покрет од Рашке ка Новом Пазару. Због силне кише и надошле воде колона се одужила тако, да су неки делови тек пред ноћ стигли код Новог Пазара. За извршење свога задатка у духу добивене директиве командант Ужичког одреда наредио је:

1) Командир коњичког ескадрона, да се крене ка с. Торђевоу, одакле да упути патролу на Јанков камен ради извиђања и одржавања додира са непријатељем. Из Новог Пазара друмом за Сјеницу да упути једно одељење на Дугу пољану ради извиђања и одржавања додира са непријатељем, а једну patrolу долином Дежеве реке на с. Буковац, тражећи поред извиђања и везу са Студеничким одредом. Везу са црногорском Јаворском бригадом, која се креће од Сјенице Новом Пазару, тражи patrolу са Дуге пољане.

2) Да командант Доњовасојевићске бригаде упути један батаљон друмом Нови Пазар—Сјеница на положај Дуга пољана, са задатком да поседне овај положај фронтом према западу, Сјеници и северу, и да извиђа према Сјеници и Јанковом камену; лево доћи у везу са црногорским трупима, које оперишу око Сјенице а десно код с. Торђевоа са главнином Доњовасојевићске бригаде која продужава марш од Новог Пазара преко с. Јерка на положај Торђево и која поседла положај од пута, који води на кар. Обраченицу, продужавајући лево крило у правцу Дуге пољане. Задатак утврдити положај и бранити га што упорније, одржавајући тесну везу десно са 2. пуком III позива а лево са својим батаљоном на Дугој пољани. Извиђати ка кар. Обраченици, у правцу Јанковог камена и Сјенице. Артиљерију бригадну пласирати на Торђевоу за тучење праваца, који овоме воде.

3) Командант 2. пука III позива поседла са једним батаљоном положај источно од пута Торђево—кар. Обраченица, ка с. Кузмичеву, одржавајући везу лево са Доњовасојевићском бригадом, а десно преко Буковца или с. Бањске доћи у везу

са трупима Студеничког одреда. Задатак: што упорнија одбрана положаја. Остатак 2. пука III позива у општој резерви јужно од положаја Торђевоа код с. Гошева.

4) Штаб одреда код с. Осанице.

5) Командант 2. прекобројног пука пласираће брдску батерију од 3 топа на положај Торђево.

Командант I армије 17. новембра у 10.30 часова издао је диспозицију ОБр. 9391 за даљи покрет трупа ка југу и истоку ове садржине: „У току 18. новембра све трупе армије, сем Ужичког одреда, учиниће покрет својих делова на линију:

1) *Дринска дивизија II позива*: Лисина—Козја глава—Карада, са заштитничким деловима у висини с. Рвати и Семетеша.

2) *Дунавска дивизија II позива*: између р. Ибра и преко р. Рашке на висини с. Никољаче и Аништа. Заштитнички делови северно од Рашке код Г. и Д. Власова.

3) *Студенички одред*: од Аништа на запад преко Мучевце и Црвене главе повијајући лево крило у правцу с. Буковца ка р. Дежеви. Заштитнички делови на левој обали Трнавске и Себимиљске р. Десно крило Ужичког одреда, који затвара правац Сјеница Нови Пазар преко с. Полога повућиће се 18. новембра према с. Бањској или Буковицу на р. Дежеви.“

Око 11.30 часова командант Јаворских црногорских трупа, да се после борбе на Јавору повукао преко Сјенице ка Дугој Пољани (Ловћенска и Колашинска бригада 3000 људу, 4 митраљеза, 2 брдска Дебанжова топа и 2 аустрис. пољ. брз. топа). Према диспозицији команданта I армије ОБр. 9391 командант Ужичког одреда наредио је ово:

1) Јаворске трупе да заузму линију положаја: Жабран—Буица—Осаница.

2) Доњовасојевићска бригада положаје Видник и то између Људске реке и пута од Новог Пазара преко Видника ка Торђевоу.

3) 2. прекобројни пук III. поз. положај Видник и источно од поменутог пута до реке Дежеве према с. Ковачеву са једним батаљоном, са једном четом из резерве на положају Главак.

4) Општа резерва остатак 2. пука западно од с. Костурића (1. батаљ. 2. прекоброј. пука III. поз. био је у саставу Студеничког одреда).

Напомена. Делови Ужичког одреда упућени 17. новембра ради заузимања положаја на линији: Торђево—Дуга пољана нису имали сукоба са непријатељем, али су мештани муслимани појединих села пуцали на војнике, нарочито кад су они били у малом броју и појединце.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

У току 17. новембра трупе Одбране Београда вршиле су покрет ка положајима: Дабиновачка чука—Дуги дел—Бресце, ради изласка на исту висину са трупама III. армије. Због овакве ситуације, Врховна Команда скренула је пажњу команданту Одбране Београда да ступи у тесну везу са командантом III. армије ради држања Преполачког шанца и правца, који долином Бањске реке изводи на њега, пошто се лево крило III. армије наслонило на Орлујски вис. У исто време наглашава потребу, да својим трупама обезбеди правац, који из долине Топлице преко Мадљике изводи у долину Лаба. У 20.45 часова, командант Одбране Београда у Подујеву издао је наређење О.Бр. 5146 ове садржине: „Због појаве јачих непријатељских снага код Новог власа, и ради везе са II. армијом, трупе III. армије сутра 18. ов. месеца повлаче се ка положају: Вулино брдо—Васиљевац—Мрдаре, а њене заштитнице ће остати на линији: Кутинска коса Орлујски вис. Трупе Одбране Београда држаће линију Преполачки шанец—Лауша—Јашареви конаци, док не стигне лева побочница на потребну висину, па ће се после донети одлука за даљи рад у духу ситуације, која се буде показала у току сутрашњег дана. Наређујем:

1) Да Шумадиска дивизија I. поз. остане на свом досадањем положају, одржавајући тесну везу са трупама Дринске дивизије I. поз.

2) Да Тимочка дивизија II. поз. у току сутрашњег дана поседне положај: Лауша—Јашареви конаци.

3) Да се лева побочница одмах по пријему ове заповести повуче на линију Буњачко Брдо—с. Метохија—с. Ревуће и одмах ступи у везу са Тимочком дивизијом II. поз.

4) Команданти ће најенергичније настати, да се сва колонска комора што пре евакуише ка Приштини, како не би сметала доцнијим операцијама.

ОПЕРАЦИЈЕ III АРМИЈЕ

У току 17. новембра трупе III. армије вршиле су покрете за заузимање нових положаја без узнемиравања од стране непријатеља. Крајински одред посео је Механе (к. 817) фронт према северу и истоку, западно од њега у вези и под командом Крајинског одреда 12. кадровски пук Дунавске дивизије I. поз. Дринска дивизија I. поз. заузела је одсек између Бањске и реке Косаонице, а јужно од с. Волића. Дунавска I. позива заузима положај Купинска коса—Трпеска река, фронтом према Зебици и планини Баку. Комбинована коњичка бригада код с. Зебице извиђа ка планини Боровици, Баку и Кули. Браничевски одред прикупља се у резерву код с. Састанци.

Велика киша и лапавица и набујани потоци, учинили су терен непролазним у правцима преко планинских река и потока. О непријатељским деловима од Ново Власе и Радана нема извештаја. Упућена је коњица на ту страну. Људска храна је још довољна, а сточне хране нема, те стока, која је изложена великим штрапацима, брзо малаксава. Командант III. армије издаје 17. новембра у 21.30 часова у Подујеву наређење О.Бр. 8453 у овоме: „У току данашњег дана непријатељ није надирао, и наше су трупе вршиле покрете за заузимање положаја према последњој заповести. С обзиром на општу ситуацију, армија ће постепено заузети положаје на старом граничном фронту. Наређујем:

1) Дунавска дивизија I. поз. Јужно од с. Састанци код с. Раковице и Купине оставља одговарајућу заштитницу, која да брани приступ друмом и да прихвати делове Крајинског одреда са Механе. Главнина да заузме положај у околини села Васиљевца и кар. Васиљевац, са мањим деловима на караули Мачија Стена. Коњичка бригада шаље ескадрон ка с. Зебници са задатком, који је дат бригади заповешћу О.Бр. 8442, а остатак бригаде да одмаршује на Трпезу са задатком, да извиђа у правцу Куле, Трха и Зуба и да држи везу са левим крилом II армије на Сикирачи. Сем тога да нађе везу са одредом II армије, који треба преко Ракиначке цамије да избије на Марков вис. На овом правцу бригада да буде што више унапред и да задржава и одбија непријатељске делове, који би се туда упутили. Браничевски одред прелази привремено под команду команданта Дунавске дивизије I. позива с тим, да буде у резерви ближе левом крилу дивизије.

2) Дринска дивизија I. поз. Са одговарајућом заштитницом држи положај на левој обали Првечишког потока, која да затвори друм и да се веже десно (источно) са заштитницом Дунавске дивизије I. поз. а лево (западно) са деловима Београдске Одбране на Преполцу. Са главнином заузети Мердарски положај, везујући се са Низамским логором, где ће бити делови Београдске Одбране. У случају да дивизија буде принуђена да се повуче са Мердара, заузме положај јужно од с. Мировице, на левој обали безименог потока, кога изрекогносцирати и припремити. Три градске батерије, које су већ пласиране на Мердарима, стављају се под команду команданта Дринске дивизије I. поз. Командант дивизије размислиће о томе, да ли би боље било да се која од тих батерија одмах пласира на положај јужно од с. Мировице.

3) Крајински одред. Прикупљао се данас у околини с. Механе, а сутра 18. ов. месеца маршује преко Мрдара за Приштину у састав Тимочке војске.

4) Где год је могућно, извести артилерију у што већем броју.

5) Заштитнице да остану на положајима све, док не буду принуђене на повлачење или докле се то не нареди.

6) Артилеријом са Мердара, поред осталог, да туче и пред терен Подујевског виса.

7) Све положаје добро утврдити.

8) Предузети најенергичније и крајње мере, да сви колонски и непотребни трупни возови најживље одилазе на простор одређен заповешћу О.Бр. 8442.

9) Штаб армије је у Подујеву.

ОПЕРАЦИЈЕ II. АРМИЈЕ

Стање II. армије у току 17. новембра:

1) *На фронту Тимочке дивизије I. поз.* Дан је прошао без значајних догађаја. Пре подне примећене су непријатељске коњичке и пешад. патроле на линији: Црни врх—Лапаштица—Бувци—Гргуровац. Око подне спустила су се 2 непријатељска батаљона у правцу с. Лапаштица с. Дрводеља. Између 15 и 16 часова спуштао се од Црног врха 1 батаљон, но за видела није прешао леву обалу Копита потока. Од батаљона који су се кретали од Буковачког виса ка Дрводељи, један се развио под Џамијом (к. 560) али се није кретао. Наше и његове патроле пушкарале су се. Са командантом одреда (14. пуком) који је био код Гагинаца ухваћена је веза. Одред је 16. новембра водио борбу на положају код Гагинца до 14 часова, кад се због јачег надирања повукао на Липовицу, где је за ноћио и у јутру 17. новембра нађен. Наређено је, да одред дође у дивизијску резерву иза Тупалског виса, и ту се прикупи и одмара. Дивизија је десно ухватила везу са левим крилом Јужно Моравских трупа код Липовца, а лево са Шумадиском дивиз. II. поз. и I. коњичким пуком код Медвеђе и спрам Дукацке чуке.

2) *На фронту Шумадишке дивизије II поз.* Заштитница, која је 16. новембра у 17 часова одступила са линије Бучумет—Захаћ, стигла је до подне 17. новембра на Сикирачу. Командант 5. кадровског пука као командант дивиз. заштитнице на положају Куртуз—Бучумет—Захаћ одступио је без стварне потребе и ако је имао изрично наређење, да на одређеном положају има остати све дотле, док дејством јаким непријатељских снага не буде принуђен на повлачење. Сем тога, као командант заштитнице у место да одступа поступно бранећи врло погодне положаје на одређеном правцу, он је одмах, неочекивано брзо, одступио чак на главни положај дивизије. Наређено му је, да се врати на Брајшор и Маден планину и да затвори правац од Косаонице.

По телефонском извештају, добивеном у 19 часова, непријатељ се са једним пуком пешадије налази у Негосављу; са једном четом у Медвеђи.

3) *Дејство коњичке бригаде.* У току дана 17. новембра I. коњички пук вршио је обезбеђење правца Лебане—Медвеђа—Тулари. Главни положај за одбрану био је западно од Медвеђе. Унапред су били истурени делови за спречавање наступања непријатељу, који је прошле ноћи за ноћи са једним пуком на Куртузу, са 3 чете северно од утока Грабованичке реке и са једним батаљоном између Црног врха и Руњковца. Код Лапаштице и Рафуне примећене су велике ватре, из чега се могло закључити да је тамо било непријатељских јачих делова. У току дана непријатељ је наступао косама леве и десне обале Медвеђе користећи се маглом, која је у току дана била веома јака. У своме наступању непријатељ је био задржан, и око 12 часова избио је са 2 чете на леву обалу Медвеђе, према Балтићу. Од 12 до 15 часова трајала је борба, али слаба. Непријатељ се задржао између села Медвеђа и Балтића, а предњим деловима ушао је у Медвеђу. У 16 часова примећена је 1 непријатељска колона, јачине једног пука пешадије, која је ишла од Вучитрна у Негосавље и груписала се код к. 509. У колони је примећено доста товарних коња. У 17 часова 1 чета 17. пука, која је држала Маћедонци, заузела је коту 600. На к. 500 на десној обали р. Медвеђе било је крајње лево крило Тимочке дивизије I. позива и тако су Тимочка и Шумадишка дивизија дошле у непосредни додир између себе, а Шумадишка је и у додиру са непријатељем. Због тога, командант I. коњичког пука повукао се у с. Маћедонце, пошто му није било могуће повући се ка с. Врапци, јер је река Медвеђа потопила пут, те је прекинут саобраћај на путу: Медвеђа—Тулари. Сви делови који су упућени на д. обалу р. Медвеђе (1½ ескадрон) нису могли да се пребаце на леву обалу због велике воде. Наређено је, да се привуку ка 20. пешад. пуку. Људи и коњи су били изнурени, због прекомерног напрезања и нехрањења. Пети дан већ како људи не добивају хлеб, а коњи зоб.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Врховна Команда послала је команданту трупа Нове Области у Липљан наређење О.Бр. 24341 депешом од 17. новембра пре подне ове садржине: „Наређено је команданту Тимочке војске, да што пре стигне до Урошевца и да прими под своју команду Брегалничку дивизију са задатком, да што пре овлада Качаничким теснацом и загрози Скопљу. Под вашу команду долазе Моравска дивизија I и II позива, Вардарска дивизија и Комбиновани одред. Ваш је задатак, да што пре

заузмете Гиљане, овладате Кончулским теснацом и прилазима на Каралагу. Ступите у везу и споразум са командантом Тимочке војске, како у смислу подробније оријентације овога о ситуацији тако и у смислу заједничке кооперације. Лево одржавати везу су II армијом, чији је штаб у Туларима. Комуникациска линија: Лабљан—Приштина. Магацини хране: Приштина. О пријему овога наређења известите.“

Дејство Комбинованог одреда. Командант Комбинованог одреда са ОБр. 5478 од 17. новембра у 10 часова послао је команданту трупа Нове Области овај извештај: „На фронту одреда ноћ је протекла са омањим местимичним пушкарањем. Јутрос око 5 часова непријатељ је покушао напад у правцу центра леве нападне колоне, али је био одбивен у исто време непријатељ је извршио напад на крајње лево крило Вардарске дивизије код градића, који држи један батаљон 1. пука I позива, а позади кога је због важности ове тачке била постављена резерва десне нападне колоне одреда. Непријатељ је успео да изненади батаљон 1. пука и да заузме косу лево испред града, на којој је овај батаљон био, пре но што је резерва, која је била сасвим близу, могла да га помогне. Успело се ипак да се одржи у нашој власти чука на којој је град, при чему је рањен командант 3. батаљона 19. кадровског пука. Наредио сам што треба за помагање ватром батаљона 1. пука I позива код града, који је од свога команданта одсека добио један батаљон III позива као појачање, а у истом циљу помоћићу га и артилериском ватром, кад будем добио брдски вод из Вардарске дивизије, који ми је авизиран. Напад ћу продужити у вези са 10. пуком I позива, пошто се са тога правца може једино и под релативно најповољнијим условима напасти непријатељски положај.“ Командант Комбинованог одреда са ОБр. 5482 од 17. новембра у 12 часова послао је команданту трупа Нове Области овај извештај: Одред држи своје досадање положаје. Због повлачења батаљона 1. пука I позива са косе испред градића ка самом градићу, куда је одвучен и 3. батаљон 19. кадровског пука са мога деснога крила, међупростор 10. кадровског пука из десне колоне и трупа код градића увећао се толико, да га не могу попунити, због чега је и десно крило 10. кадровског пука у незгодном положају.

Према оваквим околностима, а због кршног терена и немања артилерије, одреду је немогуће да избије на главни гробен Велике планине источно од градића, ако 10. пук својим дејством од села Царевца ка Новом Брду, где је нападни правац много повољнији, не натера непријатеља на повлачење. У овом смислу молим да се изда потребно наређење команданту Моравске дивизије II позива. У исто време молим да

командант Вардарске дивизије изда наређење својим трупам код градића, да настану да дођу у везу са десним крилом одреда. У правцу градића непријатељ напада са главног гробена снагом од једног пука пешадије. Понова молим да ми се упути брдска артилерија, пошто до сад нисам добио ни један топ. Телефонска веза, коју сам ноћас био успоставио преко градића са Вардарском дивизијом I позива, а преко ње са штабом те команде, због наведених догађаја прекинута је. Командант Комбинованог одреда са ОБр. 5482 од 17. новембра у 12.30 часова доставља команданту 4. коњичког пука у Ваганеш ово: Молим доставите команданту Моравске дивизије II позива ово саопштење: „Да би одред могао да избије на главни гробен Велике планине, молим да 10. пук I позива надире од села Царевца ка Новом Брду, пошто је терен на фронту одреда тако кршан и са стрмим литицама, да је готово несавладљив, а одред нема артилерије.“ Заповест ОБр. 2801 од 17. тек. мца примио сам. Телефонске везе са Вардарском дивизијом немам.

Дејство Моравске дивизије II. позива. 10. пук пребацио се 16. новембра на десну обалу Криве реке код с. Ајиноваца, где није било непријатеља и наступао је ка Бушницима. 3. пук ноћу 16.-17. новембра заноћио је са 2 батаљона и 1 топом на десној обали Криве реке између ње и села Робовца, остала 2 батаљона и 3 топа на левој обали код Каменице. 1. пук заноћио је у близини Каменице. 2. пук био је код села Капурнице. За 17. новембар наређено је заузимање Велике Планине; за заштиту левог бока командант дивизије оставио је 2. пук са ескадроном коњице на коси источно од Хогоша. *Командант Моравске дивизије II. позива* 17. новембра пре подне издао је заповест ОБр. 2801 ове садржине: Непријатељ је синоћ држао највишу тачку Новог Брда и нападао на Вардарску и Моравску дивизију I позива. Вардарска дивизија држала је јуче фронт кота 997 (јужно од Новог Брда)—кота 867—село Извор—село Зебнице, а даље јужно ка Жеговцу је Моравска дивизија I. позива. Комбиновани одред, чија је јачина 3 пука пешадије, напада Ново Брдо од Лештара. 10. пук ове дивизије заузео је још јуче косу између села Царевца и Бушинца. 3. пук прешао је Криву реку код Каменице јуче око 15 часова. По извештају команданта 10. пука, једна непријатељска колона од најмање једног пука пешадије одступа преко села Бусовата и Божевца ка Ропотову. И ако још нисам добио никакав извештај од 1., 3., и 2. пешадиског пука, те нисам у стању да издам дефинитивну заповест за даљи рад, ипак дајем командантима пукова ову идеју за данашњи дан:

1) Ако се обистини да непријатељ чисти Велику Планину, и чим Ново брдо падне у руке Комбинованог одреда,

онда ова дивизија треба да окрене фронт у правцу југоистока и да обема обалама Криве реке дејствује у правцу Драгомировца у бок и позадину непријатеља, чувајући при том свој сопствени леви бок од непријатељског покушаја, од југоисточне стране. Гребен Велике Планине оставити Комбинованом одреду (тј правац Ново Брдо—Самоков—Божевце) потпомажући са сталним дејством у десни бок непријатеља од стране Криве реке.

2) Ако непријатељ још држи Велику Планину, онда прво дејствовати у досадањем правцу, па кад се она очисти поступити по идеји датој у тачци 1. Ради извршења те идеје наређујем:

а) 2. пешадиски пук са ескадроном зауставиће се на коси између реке Хогоша и Десивојке у висини села Хогоша ради заштите левог бока дивизије, и одржава везу са деловима Јужно-Моравских трупа на Китки, осматрајући све правце почев од села Десивојца преко Св. Илије и Карпине ка Доморовцу.

б) 3. пешадиски пук дејствоваће десном обалом Криве реке од села Робовци—Одановце и Кормиљане, хватајући везу са Комбинованим одредом, који ће се вероватно кретати гребеном Велике Планине.

в) 1. пук дејствоваће левом обалом Криве реке између ње и Хогоша ка Рогачици, Маруновцу и Доморовцу.

г) 10. пук нека се прикупи у Кривој реци као дивизијска резерва, и нека се креће постепено за 1. и 3. пуком низ реку. Своју брдску артилерију послати команданту 3. пука.

д) 4. коњички пук, чим десно крило ове дивизије ухвати чврсту везу са Комбинованим одредом, отићиће низ Криву реку испред фронта 3. и 1. пука ради извиђања и евентуалног гоњења непријатеља у правцу Домороваца, као и шитења левог бока дивизије од непријатељског покушаја са истока. Да буде у вези са 2. пешадиским пуком и ескадроном ове дивизије.

ђ) Трупне коморе треба да буду код Лисице или Прапаштице. Тамо слати за попуну преко села Туђевца и Хајкобиле.

е) За попуну муницијом слати тако исто ка Лисици и Прапаштици и примати је од које било колоне, која се тамо нађе.

ж) Телефонска линија постоји од Новакове чуке на Туђевце и даље ка Јелачи и Кривој реци. На ту линију, која припада 10. пуку, нека се вежу и остали пукови.

з) Штаб дивизије остаје за сад у селу Туђевцу.

и) Командант 4. коњичког пука нека остави релејну везу са Комбинованим одредом и Туђевцем, а командант 2. пука нека постави релејну линију од Хогоша до Туђевца. Овим релејима нека се служе и остали пукови.

Моравска дивизија II позива на свом фронту није 17. новембра наишла на непријатеља. 10. пук стигавши код села Бушинца управљао је 6 чета ка Новом Брду, које су нападале у садејству са Комбинованим одредом. 3. пук заузео је у 13.30 часова гребен више села Робовца. 1. пук ушао је у међупротор 10. и 3. пука. 2. пук и батерија код села Каменице, са 1 батаљоном на вису источно од села Мочара, а коњички ескадрон још источније. 4. коњички пук у Стрезовцу. Преко команданта II армије командант трупа Нове Области добио је од команданта Моравске дивизије II позива 17. новембра око пола ноћи извештај послат истог дана у 10 часова ове садржине „10. пук са 6 чета нападао је Ново Брдо са југоисточне стране од с. Бушинца, да би олакшао напад Комбинованом одреду. Сем тога са 1 батаљоном нападао је од истог села (које изгледа на карти није добро нацртано) у правцу југоистока. Није још познат резултат од ових напада. У 13.30 часова, 3. пук био је заузео линију Робовце—Божевце, прешавши ту линију за 1½ км у правцу запада. У то доба је 3. пук уз садејство 1. пука заузео и гребен више с. Робовца. 1. пук је ушао у средину између 10. и 3. пука, као што му је наређено; 2. пук је код с. Каменице на левој обали Криве реке, а са 1 батаљоном на вису источно од с. Мочара и коњичким ескадроном још источније. Пољска батерија је са 3. пуком, има 3 топа на левој обали Криве реке код с. Каменице, а 1 топ је пребачен на десну обалу код Робоваца. 4. коњички пук је у с. Стрезовцу. Командант 1. пука јавља да је борба код Новог Брда престала данас око 11 часова. Молим за наређење за даљи рад, обзиром на ситуацију код Вардарске дивизије, која ми је непозната. Молим да се одреди комуникациски правац за ову дивизију.“

Дејство Вардарске дивизије. На фронту ове дивизије сем непријатељских напада на њено лево крило и преотимања од непријатеља коте источно од градића Новог брда, уз садејство Комбинованог одреда, није било ничега значајнијег у току дана 17. новембра и ноћи 17.-18. новембра. Морално стање трупа ове дивизије је врло слабо.

Дејство Моравске дивизије 1. позива. На фронту ове дивизије у току ноћи 16.-17. новембра и у току дана 17. новембра, било је само пушкарање патрола. Морално стање трупа ове дивизије је врло слабо.

Дејство Брегалничке дивизије. На фронту ове дивизије 17. новембра у 6 часова, непријатељ је предузео напад на

лево крило ове дивизије на фронту Слатина—Мирослаје и у 10 часова почео се спуштати гредом Жеговца, захватајући предњим деловима косе североисточно и јужно око Раховице, спуштајући се ка Ситници према селу Папазу. За одбацивање непријатељских делова на Жеговцу и преотимање његово упућена су из Урошевца преко коте 653 ка Ранковици 2 батаљона 6. прекобројног пука, који су возом из Приштине стигли у Урошевац у 7 часова и 1 батаљон истог пука, који је у 9 часова искрцан код коте 550 (Бабуша), и упућен ка селу Раховици. Непријатељ је био већ успео да заузме коту 587 на којој је била полубатерија, од које је 1 топ заузео. Но у 13:30 часова, 3. батаљон 6. прекобројног пука преотео је ову коту и повратио топ неоштећен; 2 батаљона 6. пука држе положај: 587—Славија—Папаз; 1 батаљон је на правцу Мираще. На фронту од реке Неродимке до Слатинске косе отпочео је непријатељ напад у 10 часова, који је завршен у 15:30 часова. Напад је одбивен, сем на делу испред Алијаса, где је непријатељ успео да се приближи и учврсти испред наших ровова. На делу према Врбенским висовима напад је отпочео у 6:30 часова; непријатељ се нешто мало приближио нашим рововима. Ноћ 17. и 18. новембра прошла је на миру.

Напомена. 3. батаљон 6. прекобројног пука Комбиноване дивизије, дошао је као појачање 1. кадровском пуку, кад је ситуација била оваква: Непријатељ у јачини 5 чета, наступајући са коте 533 успео је да препадом заузме коту 587, коју је овај брталон имао да поседне и заробио делове који су штитили артилерију и заузео два српска брзометна топа. Контра-нападом успело се да се овај положај заузме као и да се поврате наша 2 топа. Овај се батаљон задржао на коти 587. Од непријатељских трупа учествовале су 5 чета из 32. пешад. пука. Непријатељ је одступао гоњен пешадиском и артилериском ватром ка коти 533, где се у рововима и задржао. Ноћу 17-18. новембра противник је био неактиван, те је допустио да се положај могао детаљно посести.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Штаб Тимочке војске стигао је 16. новембра у Приштину. Врховна Команда 17. новембра у 1:35 часова издала је команданту Тимочке војске наређење ОВр. 24341 у овоме: „Непријатељ сад још непознате јачине почео је јаче да притискује Брегалничку дивизију пред Качаником и у правцу планином Жеговца. Наређујем, да са вашим трупама одмаршујете што пре из Приштине до Урошевца, комбинујући покрет железницом и сувим. Чим стигнете у Урошевац примите под своју команду Брегалничку дивизију, која брани непријатељу излаз из Качаничког теснаца на линију: Слатина—Врбани. Ваш

је задатак, да што пре овладате Качаничким теснацом и загрози Скопљу, обраћајући пажњу на правац од Тетова које је у непријатељским рукама. Наш Тетовски одред који је бранио Тетово, потиснут је у правцу ка Гостивару. Ухватите везу и ступите одмах у споразум с командантом трупа Нове Области, чији је штаб сад у Липљану, како у смислу подробније оријентације о ситуацији, тако и у смислу заједничке кооперације. Трупe Нове Области држе сад линију: Жеговац 1190—Хрома—Лабљане—Ново брдо са задатком, да што пре заузму Гиљане и овладају Кончулским теснацом и прелазима преко Карадага. Комуникациска линија: Урошевац—Приштина. Магацин хране: Приштина.“ На основу наређења Врховне Команде, командант Тимочке војске издаје наређење ОВр. 945 ове садржине:

1) Команданту Комбиноване дивизије I. поз. да најхитније одмаршује из Приштине у Урошевац, комбинујући покрет железницом и сувим. Команданту Брегалничке дивизије I. поз. да одмах упутити железницом у Урошевац један пешад. пук са 1 брзометном батеријом.

2) Команданту Крајинског одреда да се одмах крене из Приштине у Урошевац комбинујући марш сувим и возом.

3) Сва тешка артилерија из Комбиноване дивизије ставља се под команду команданта артилерије Тимочке војске.“

Командант Комбиноване дивизије I. позива 17. новембра у 7 часова издао је у Приштини заповест ОВр. 4562 у овоме: „Непријатељ за сад још непознате јачине почео је да притискује Брегалничку дивизију у правцу Жеговца. Наш Тетовски одред, који је бранио Тетово потиснут је у правцу Гостивара. Трупe Нове Области, које сад држе линију: Жеговац—Хорма—Лабљане—Ново брдо предузеће офанзиву у циљу заузимања планине Карадага (Црна Гора). Дивизија ће хитно одмаршовати у Урошевац са задатком, да овлада Качаничким теснацом и загрози Скопљу. Наређујем:

а) 6. прекобројни пешад. пук са 8. брзометном батеријом транспортоваће се у три воза данас од 4 часа од Приштинске железничке станице до Урошевачке железничке станице. По искрцавању командант пука јавиће се команданту Брегалничке дивизије у Урошевцу за даљи рад.

б) 5., 2. и 1. прекобројни пешад. пук и пионирски полубатаљон транспортоваће се возовима са Приштинске железничке станице за Урошевачку железничку станицу, где ће бити искрцавање и добивање даљег задатка. Ступити у везу са шефом Приштинске железничке станице односно времена укрцавања.

в) Ескадрон, пољска брзометна батерија и брдска Дебанжова батерија полазе одмах из садањег бивака правцем. Приштина—Штимље—Урошевац, где ће добити даља наређења.

г) Опсадне, хаубичке, енглеске и пољске Дебанжове батерије, остају у бивацима западно од Приштине до даљег наређења.

д) Телефонско одељење пренеће најнужнији део телеграфског материјала 1. возом за Урошевац, а остатак одељења маршоваће сувим од Приштине преко Штимља за Урошевац. Рефлекторско одељење остаје у биваку западно од Приштине до даљег наређења.

ђ) 1. пољска болница одмаршоваће одмах преко Липљана за Штимље, где ће добити даље наређење. 2. пољска болница и болничарска чета по доласку у Приштину продужавају марш за Штимље, где ће добити даље наређење.

е) Мунициска колона одмаршоваће преко Липљана за Штимље, а остатак 1. степена у току ноћи 17-18. ов. месеца довући до Липљана. Профијантска колона, месарска чета и војна пошта одмаршоваће данас у 10 часова за Липљане где ће се збиваковати.

ж) Трупне коморе полазе данас у подне за Липљане, где ће се збиваковати.

з) Ја полазим из Приштине данас у 10 часова и у Урошевцу бићу довече.

Командант Тимочке војске споразумео се на железничкој станици у Приштини са командантом трупа Нове Области, да се не употреби Комбинована дивизија све док се не прикупи (сем првог раније послатог пука). Штаб Тимочке војске стигао је у Липљане 17. новембра у 15-30 часова и команду над Брегалничком дивизијом примио у току ноћи између 17. и 18. новембра. Састав Брегалничке дивизије 1 позива био је овај: Моравски дивизиски коњички пук 1 позива (2 ескадрона и 2 митраљеза); 3. кадровски пешадиски пук; 14. кадровски пешадиски пук; 20. кадровски пешадиски пук; 1. пешадиски пук 1. позива; 2. батаљона 2. пука 1. позива (са 2 митраљеза); 12. и 24. чета граничне трупе; Брегалнички жандармериски одред; 2. чета 21. обвезничког батаљона; 2 чете Ибарског комбинованог батаљона; 1 комитска чета; 2. дивизион Моравског пољског артилериског пука од 3 брдске Дебанжове батерије, са хаубичком заплењеном батеријом и једном Круповом пољском брзометном батеријом. Морал је код војника опео. Штаб дивизије долази 18. новембра у Урошевац.

Трупе Комбиноване дивизије 1 позива 17. новембра од 3 часа у покрету су сувим и возовима и прикупљају се око Урошевца. У току ноћи 17-18. новембра већи део дивизије био је око Урошевца. 6. пук из ове дивизије са једном брзо-

метном батеријом већ у 20 часова узео је учешће у борби на левом крилу Брегалничке дивизије. Улазак у борбу овога пука пао је у тренутку, кад је код Брегалничке дивизије критичност ситуације била на врхунцу; 3. батаљон 6. пука успео је да нападне непријатеља на коти 587 и да поврати 2 изгубљена пољска брзометна топа.

Крајински одред, који је добио наређење да из састава III. армије, где је био привремено остављен, маршује преко Мердара за Приштину у састав Тимочке војске, прикупља се 17. новембра у околини с. Механе и маршује 18. новембра за Приштину.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗИСКЕ ОБЛАСТИ

Врховна Команда са Обр. 24376 од 17. новембра у 12 часова наредила је команданту трупа Нове Области, да ради лакшег командовања све трупе налазеће се на територији Битољске дивизиске области стави под непосредну команду команданту ове области.

Дејство Вардарског одреда. Пошто се одред ноћним маршом између 15. и 16. новембра и у току 16. новембра повукао са Бабунских положаја на положај југозападно од Прилепа, командант Вардарског одреда издаје наређење за заштиту и одбрану правца Прилеп — Битољ у овоме „Командант мајор Александар Благојевић (3 батаљона 14. кадровског пука, 1 чета граничара; 9. брдска батерија од 3 топа и 3 митраљеза посела положај на левој обали Црне реке од Чепигова преко Топличанског брда па закључно са Алиначким положајима. Задатак најупорнија одбрана. *Мрзенски одред:* Посела положај, који запречава пут из Прилепа преко Лагова и Канталарца и даље води ка Битољу. У исто време штити десни бок и позадину положаја, који брани мајор Благојевић. *Командант 3. батаљона 2. пука* са водом митраљеза посела Дрвеник, са наслоном левог крила на реку Мраморницу, а десног на пут Бучина — Подине, односно на трупе које су на Бакарном Гувну. *Бакарно Гувно* од Чепигова (односно Црне реке) до коте 630 код с. Трновце поселају 2 чете, које ће командант 14. пука одредити. *Мајор Петровић* (4. батаљон 1. пука III. позива) остаје код с. Бучина ради осматрања правца Бучин — Кривогаштани, Бучин — Св. Митран — Крушево, одржавајући везу са четом из 2. пука 1. позива, која је пред Крушевом на коти 907. 6. позициска батерија посела положај северозападно од села Лозанци са задатком, да туче све приступне правце ка Дрвенику а са источне стране ка Бакарном Гувну и Чепигову; 3. позициска батерија остаје у привременом положају јужно од Лозанског брда. У одредској резерви јужно од Лозанског

брда полубатаљон од 2 чете 4. батаљона 14. пука; 1. батаљон 2. пука и 2. батаљон 14. пука. 4. батаљон 1. пука III. позива по извршењу свог задатка ућиће у састав трупа, које бране положаје Чепигово — Алинци под командом мајора Благојевића. Профијантска колона и један део мунициске колоне код састава пута Бучин — Ивањевци са главним друмом. Остатак мунициске колоне на друму, на десној обали Шемнице. Штаб одреда јужно од Лозанског брда.“ Командант Битољске дивизиске области 17. новембра у 10. 30 часова наредио је команданту Вардарског одреда ово: „Са 1 батаљоном, 1 топом и 1 митраљезом да заузмете положај код с. Кривогаштани на десној обали реке Блата са задатком, да се затвори и упорно брани правац Прилеп — Крушево. С једним делом да се поседне с. Паша Рувце за везу са трупима на Топличанском положају и да брани упорно правац од Прилипа ка Бакарном Гумну и с Бучину. С једним делом да поседне с. Турско за везу са нашим трупима, које код села Дебрешта затварају правац Прилеп — Брод и да брани правац ка Крушеву. Да се за команданта тог одреда одреди мајор Петровић, који одмах да прими тај батаљон. Обзиром на долазак енглеских труп тражити да се Топличански положаји по сваку цену одрже. Саопштава се, да је наређено да Мрзенски одред (300 пушака), пошто остави јаку посаду у селу Новаци, крене главним делом преко с. Будакова и Добришева, а једним делом преко Арматуша и Марула, који да избију на положаје код с. Шелеверци и на Клабак, ступајући у чврсту везу с нашим трупима на Топличанском положају. Дрвене мостове преко Црне реке код села Трна и Чаирла посести са мањим одељењима. Одступни правац Бугара на Бабуни угрожен је дејством француских труп на Клепу. У исто време командант Битољске дивиз. области скреће пажњу свима командантима, да је особито важно активнијим радом извиђати непријатеља, те да се открије његов распоред снага, које су према нама и да се што чвршћа веза одржи између наших делова, те да чим наступи моменат нападнемо и разбијемо непријатеља.“ Напомена. За заштиту правца Прилеп — Крушево у духу наређења команданта Битољске дивизиске области одређен је 3. батаљон 14. кадровског пука под командом мајора Петровића. Од команданта труп Нове Области добивено је наређење да се 18. новембра у 1 час трупе Битољске дивиз. области стављају непосредно под Врховну Команду (наређење Врховне Команде ОБр. 24376 од 17. новембра).

Дејство Тетовског одреда. Одред на Ђоновачком положају јужно од Гостивара дошао је у додир са непријатељем, који је заноћио на линији Митрови Крсти Лукавица. Лево са деловима Албанског одреда на Влајиници одржавана је веза

преко Новог села; са Бродом, који је евакуисан, прекинута је веза. Командант одбране Брода повукао се на положај западно од Брода. Наређено му је, да се западно на положају код Русјаци прикупи и утврди и што упорније штити правац Брод Кичево. У јутру 17. новембра половина Тетовске чете послата је у помоћ Броду, која је заноћила на путу за Брод, а у 11 часова послата је и друга половина чете са 1 топом која је заноћила у Кичеву. Сем тога са Ђоновачког положаја послата су 2 батаљона са 2 топа, те да на правцу Брод—Кичево одбију непријатеља и заузму Брод. Један батаљон и 2 брдска Дебанжова топа и 2 митраљеза штите правац Гостивар—Кичево. Поречки одред и Кичевска посада (300 пушака) стављени су под команду команданта Тетовског одреда.

СИТУАЦИЈА

У току 17. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од командантa III армије

ОБр. 8443 у 3.45 часова

„Трупе ове армије повукле су се у току данашњег дана са својим главнинама без узнемиравања на своје нове положаје, заштитнице су биле нападнуте, али су се одржале пред мрак и такође у реду повукле. Према Трновом Лазу примењена је јача колона са батеријом, коју су возови вукли. Непријатељ је избацио неколико метака на Трнов Лаз и даље није дејствовао. Из Големе реке приметило се активније кретање непријатељско у правцу В. Ласова, Г. Татовска и Новој Влашча. Једна његова јача колона (до 2 пука са брдском батеријом) потисла је одред II армије и заузела Ново Влашче и Сакоговац. Због овакве ситуације и због јаке истакнутости армије наредио сам, да заузме нове положаје Рибарска Механа—Кутинска коса—Вебицка Читка до Трпеске реке. Због заморености труп, врлетног терена, великих планина и близине непријатеља на фронту и боку ово ће се извршити под тешким околностима. Штаб армије у Рачи и до мрака у Подујеву.“

ОБр. 8454 у 22.10 часова

„У току данашњег дана трупе су вршиле покрете, заузимају нове положаје без узнемиравања од стране непријатеља. Потоци су учинили терен непролазним у правцима преко планинских река и потока. О непријатељским деловима од Нове Влашче и Радања данас немам извештаја; упућена је коњица на ту страну. У току сутрашњег дана, армија ће постепено почети повлачење на положаје на старом граничном фронту, у висини левог крила II армије на Сикирачи (Мачја стена, Ва-

сиљевац, Мердаре), са јачим заштитницама код с. Раковице и Орлујских висова. Крајинском одреду наредио сам, да се врати у састав Тимочке војске. Људска храна је за сад још довољна а сточне хране нема, те стока, која је изложена великим штрапацама, малаксава и гине.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10184 у 1.40 часова

„Стање код армије у току дана 16. новембра овако је: Шумадијска дивизија II позива. У току дана главнина дивизије од 3 пешадиског пука и дивизиона артилерије налази се у покрету ка ново одређеној линији: Сикирача—Реткоцер—Маћедонци, а заштитница јачине 1 пешадиског пука, коњички дивизион и 1 брдска батерија остала је на Бучуметском положају. Један одред јачине 1 батаљона, 1 брдског топа и 1 митраљеза упућен је још синоћ 15-16. ов. мца на Кавгалицу. Код Тимочке дивизије I позива. У току дана дивизија је посела главнином положај село Радовци (к. 1070)—Тупалски вис—Дукатска чука, а јачим деловима тачке: Бувачки вис—Булекара (к. 850)—Беровица (к. 677). Одред јачине 3 батаљона, 2 брдска топа и 1 митраљеско одељење, био је посео положај код села Гагинца. Овом одреду било је послато наређење по ордонансу, да се повуче у састав дивизије код Тупалског виса, али ордонанс, који је носио наређење вратио се вечерас и изјавио је, да тамо није могао наћи наше трупе, да су Бугари заузели положај код Гагинца и да је чуо, да су наше трупе потиснуте са тога положаја. Предузете су мере да се ово провери. Пред фронтом дивизије у току дана запажене су непријатељске коњичке и пешадиске патроле код села Буваца и једна чета код села Рафуна, а по извештају команданта 1. коњичког пука 1 непријатељски батаљон пешадије наступа ка Црном Врху. Код Јужно-Моравских трупа, 4. кадр. пук, 1. пук III позива са 2 Дебанжова топа и 2 пољске брзометне батерије у току дана посели су одсек: Китка—Веља Глава—Липовица ради обезбеђења позадине Моравске дивизије II позива и десног бока Тимочке дивизије I позива. Према овом одсеку противник није примећен.“

ОБр. 10176 у 19.30 часова

„Штаб армиски полази данас у 8 часова и биће на Лисици где молим, да се наређења шаљу.“

Од команданџа шруја Нове Обласџи

О.Бр. 10734 у 7.40 часова

„Командант Битољске дивизиске области са ОБр. 4283 од 14. ов. мца доставља: Непријатељ је са 1 пешадиским

пуком, 1 батеријом и 2 ескадрона коњице заузео гребен западно од пута Габрово—Десово (Строшка планина) и спушта се са деловима у подножје; у његовим су рукама села: Госинце, Стровија, Маргор и даље ка Дебришту. Држим Бабуну од пута Габровик—Десово—Мукош—Крстац—Плетвар и решен сам, да је упорно браним. На десној обали реке Треске северозападно од Прилепа имам 3 батаљона, 3 топа и 1 митраљез под командом мајора Благојевића, са задатком да офанзивним дејством потпомаже одбрану Бабуне затварајући правце Брод—Прилеп и правце, који преко Прилепског поља и Кајшева воде Битољу. Тетово је евакуисано. Тетовски је одред у одступању ка Гостивару.“

ОБр. 10743 у 15.20 часова

„Командант Битољске дивизиске области са ОБр. 4314 од 15. ов. мца доставља: у 9.20 часова непријатељ је спустио у Прилепско поље један пук пешадије и 2 ескадрона и упутио их према Прилепу. Због тога наредио сам команданту, да снажним контра-нападом одбије тај обилазак и овластио сам команданта Вардарског одреда, да према ситуацији извуче трупе и поседне десну обалу Црне реке, пробијајући се нападом ако му угрози левом боку. По извештају извиђачке чете са села Мрамор, Французи су се данас повукли од Мрзена ка Црној реци.“

О.Бр. 10757 у 14.50 часова

„На фронту Моравске дивизије II позива 16. ов. мца у зору, дивизија се развила за напад на непријатеља на фронту ушће реке Кременате—Беривојце, једним пуком на Јелачи а једним на међупростору између Китке и Хогоши, два пука у другом реду. 10. пук I позива јавља, да је данас у 12.30 часова приметио, да непријатељ у мањим одељењима наступа са Велике Планине у правцу Новог брда и к. 997, 10. пук пребацио се на десну обалу Криве реке код с. Луњевца, где није било непријатеља и наступа ка селу Бушиште; 4. коњички пук је код села Ваганеша, патролама је констатовао, да у Кривој реци до села Каменице нема непријатеља. На фронту Комбинованог одреда, који је на Новом брду, примећено је гребеном Велике планине, према левом боку одреда, кретање једне колоне дужине 1000 метара са комором 500 метара. На фронту Вардарске дивизије I позива у току ноћи 15./16. ов. мца било је омањег пушкарања; дивизија је у повлачењу заузела линију: к. 1124—к. 997—Извор и село Зебинце. По телефонском извештају, непријатељ је данас у 16 часова напао јаком снагом на лево крило ове дивизије к. 1124 (Ново брдо)—к. 997, борба није решена.—На фронту Моравске дивизије I позива ноћ 15./16. ов. мца прошла је на миру. Дивизија је у свом повлачењу по-

села линију безимена кота (западно од Мокреша)—Потеша—к. 1190 на Жеговцу. У 14 часова непријатељ је са 1 пуком пешадије напао на лево крило Брегалничке дивизије I позива код села Слатине, где врши обухват десним крилом у правцу к. 1190 на Жеговцу. На фронту Брегалничке дивизије I позива поред напада непријатељског на лево крило код Слатине, где је борба нерешена, одбивен је напад непријатеља на средњи подосек десног одсека.

На фронту Призренског и Тетовског одреда 13. новембра непријатељ је у јачини 2 пука, 4 митраљеза и брзометне батерије принудио, да се десна колона од Грумишта повуче на Челопек; средња колона код Брвенаца а лева колона у лево од средње за заштиту правца Тетово—Скопље. О даљем раду овога одреда нема података. По извештају команданта Призренског одреда 14. ов. мца чула је се артилериска ватра у правцу Гостивара. 14. ов. мца Призренски одред је преко Шаре извршио прелаз код Вешала и појавио се око 15 часова код Тетова. Ноћу 15.-16. ов. мца било је омањег пушкарања. 15. ов. мца непријатељ је напао одред са 1 пуком и побуњеним Арнаутима, и после борбе од 5½ часа одред је одступио код Вешала. На планини је почео да пада велики снег и прелаз ће бити скоро затворен. Код Вешала су се смрзла 3 војника. На фронту Битољске дивизије: Вардарски одред. У току дана 14. ов. мца непријатељ је нападао на Крстац, но одбивен је. Према Мукошу и Присати непријатељ је отварао врло јаку артилериску ватру. На левом крилу овог одреда непријатељ је једним пешадиским пуком, са 2 ескадрона и 1 батеријом напао и овладао превојем на Бабуни. Наше трупе повукле су се северозападно од села Дренова. Командант Битољске дивизије тражио је помоћ од ђенерала Сараја, но овај га је известио да му не може послати, пошто већ 3 дана врши напад на манастир Чичево, и тиме чини притисак на Бугаре. Исти командант послао је 2 заробљеника из 49. бугарског пука 5. дивизије, чија је једна бригада код Чичева а две бригаде 7. дивизије изгледа да су и оне према Французима. За затварање правца ка Прилепу и појачање трупе која је бранила превој на Бабуни и да непријатеља одбије од превоја, упућено је ка селу Дренову пола чете 2. пука I позива са два топа са Присата, 1. батаљон 1. пука III позива и 4. батаљон истог пука, са једним топом и 1 митраљезом из села Топлице.“

ОБр. 10759 у 17-5 часова

„На фронту Моравске дивизије II позива нема података о раду у току дана 16. ов. мца и ноћи 16/17. ов. мца. На

фронту Комбинованог одреда нема података о раду. На фронту Вардарске дивизије I позива ноћ 16.-17. ов. мца прошла је на миру. Јутрос је непријатељ јуришао на градић Новог брда и оба пута одбивен је. Око 10 часова предузео је напад по трећи пут, борба још траје. На фронту Моравске дивизије I позива непријатељ је у току 16. ов. мца вршио рекогносцирање са извијачким одељењима и једном брдском батеријом. Наша је артилерија и пешадија дејствовала. На фронту Брегалничке дивизије I позива по накнадном извештају у току 16. ов. мца борба је вођена на целом фронту ове дивизије. Непријатељ је са пуком пешадије, пуком коњице и једном батеријом напао на лево крило дивизије на фронт село Слатина—Златаре, а са једним батаљоном у правцу к. 1190 на Жеговцу. Око 3 часа непријатељ је успео да овлада знатним делом косе, која се спушта ка к. 1190, и одељења која су упућена за одржавање везе са Моравском дивизијом I позива да делом уништи. Наше лево крило занеожило је на Трстеничком положају; 1 чета и вод пионира на коси северозападно од Златара; 1 чета у резерви и 1 вод у заштити батерије; митраљеско одељење и вод пионира на крајњем левом крилу северозападно од с. Златара у висини батерије. Полу-батерија на коси засеока Миросавље. Ноћ 16.-17. ов. мца прошла је на миру. Јутрос у 6-30 часова почела је борба на Црвеном брегу и Слатинској коси, а потом се развила на целом фронту. 6. прекобројни пук Комбиноване дивизије пренет је железницом за Урошевац. Батаљони овога пука употребљени су на правцу Бабуна—Раховица и 2 батаљона из Урошевца упућени су на Жеговац.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24341 у 1.30 часова

Шефу војно железничке инспекције — Вучијери

„Наређено је команди Тимочке војске у Приштини, да што пре стигне до Урошевца. Да би се овај покрет могао извршити са што већом брзином према ситуацији која ово неминовно захтева, ставити му одмах потребан број возова на расположење без обзира на све друге потребе. За све остало, ступити одмах у везу и споразум са командантом Тимочке војске у Приштини“

ОБр. 24341 у 1.30 часова

Команданту Тимочке војске — Приштина

„Непријатељ за сад још непознате јачине почео је јаче да притискује Брегалничку дивизију пред Качаником и у правцу планине Жеговца. Наређујем : да са вашим трупам одмаршујете што пре из Приштине до Урошевца, комбину-

Велики Рат Србије

јући покрет железницом и сувим. Чим стигнете у Урошевац примите под своју команду Брегалничку дивизију која брани непријатељу излаз из Качаничког теснаца на линији: Слатина—Врбена. Ваш је задатак, да што пре овладате Качаничким теснацом и загорите Скопљу, обраћајући пажњу на правац од Тетова, које је у непријатељским рукама. Наш Тетовски одред који је бранио Тетово потиснут је у правцу ка Гости-вару. Ухватите везу и ступите одмах у споразум са командантом трупа Нове Области, чији је штаб сад у Липљанима, како у смислу подробније оријентације о ситуацији, тако и у смислу заједничке операције. Трпе Нове Области држе сад линију: Жеговац (1190) —Хорма—Лабљан—Ново брдо, са задатком да што пре заузму Гњилане и овладају Кончулским теснацом и прелазима преко Карадага. Комуникациска линија: Урошевац—Приштина. Магацин хране: Приштина. О пријему овог наређења одговорити.“

ОБр. 24341 у 1.35 часова

Команданту шруја Нове Области — Липљан

„Наређено је команданту Тимочке војске, да што пре стигне до Урошевца и да прими под своју команду Брегалничку дивизију са задатком: да што пре овлада Качаничким теснацом и загрози Скопљу. Под вашу команду долазе Моравска дивизија I и II позива, Вардарска дивизија и Комбиновани одред. Ваш је задатак, да што пре заузмате Гњилане, овладате Кончулским теснацом и прелазима на Карадагу. Ступите одмах у везу и споразум са командантом Тимочке војске, како у смислу подробније оријентације овога о ситуацији, тако и у смислу заједничке кооперације. Лево одржавати везу са II армијом, чији је штаб на Лисици. Комуникациска линија: Липљане—Приштина. Магацин хране: Приштина. О пријему овог наређења известите.“

ОБр. 24376 у 12 часова

Команданту шруја Нове Области — Липљан

„Ради лакшег командовања наређујем: да команда Битољске дивизиске области са свима трупима налазећим се на њеној територији ставе се непосредно под ову команду у командном погледу.“

18. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство 62. пешадиске дивизије. III армиска команда, после извештаја команданта 62. дивизије 16. новембра, тра-

жила је од команданта трупа у Босни и Херцеговини његово мишљење о операцијама код Међеђе, и 18. новембра добила овај одговор: „Акција код Међеђе извршиће се онако, како је то известио командант 62. дивизије. Намеравам крајем следеће недеље да извршим удар преко Горажде, правцем: Чај-ниче—превој Металка; за ово ће ми стајати на расположењу од прилике 5—6 батаљона. Према наређењу Врховне Команде ОБр. 18031 трупе пуковника Зубера, стављене су наређењем III армиске команде опет под команду команданта трупа у Босни и Херцеговини. Молим да ми се саопшти време кад ће трупе Зубера доћи под моју команду, пошто је потребно јединствено командовање у циљу извршења овог задатка.“ Међутим, команда армиске групе изменила је 18. новембра до-садањи задатак 62. пешадиске дивизије, према коме је требало да наступа ка Новој Вароши и наредила, да заједно са трупима ђенерала Рајнела „обезбеди бок III армије на Лиму до Нове Вароши закључно.“ Према речима овог наређења, за извршење добивеног задатка, у прво време није се још ми-слило кренути 62. дивизију преко јаког Лимског одсека. Али је III армиска команда 18. новембра депешом ОБр. 7025 енер-гично наредила ово: „Према заповести команде армиске групе, 62. дивизији, заједно са трупима ђенерала Рајнела, стављено је у дужност да обезбеди армиски бок на одсеку Лима до Нове Вароши закључно.“

За овај задатак према наређењу Врховне Команде долази у обзир и употреба трупа пуковника Зубера на доњем Лиму. Са овим обезбеђењем армиског бока, у исто време имаде се извршити заузимање и осигурање железничке пруге: Устипрача—Међеђе—Увац, дакле и доње долине Лима, што ће олакшати смештај и снабдевање свију трупа. Садејство 62. дивизије са трупима које су под командом команданта трупа у Босни и Херцеговини, треба споразумно утаначити, на исто тако спо-разумно одредити и време, кад би пуковник Зубер требао да дође под команду команданта трупа у Босни и Херцеговини. Ово време јавити армиској команди.“ Противник пак, како је то изгледало, намеравао је да брани јак одсек на Лиму. Код Новог Руда имао је артилерију; друм Увац—Прибој био је још под митраљеском ватром. Али, и поред тога, 5 чета 9. ландштурмске бригаде успеле су да пређу раније поменуто брвно код војне станице Увац, и да заузму Прибој. Обзиром на предстојеће форсирање Лима, била је нарочито незгодна та околност, што су због последње непогоде, све техничке радне снаге биле ангажоване. Без њих није се могло ништа радити; 62. дивизиска команда била је принуђена замолити, да јој се доделе понтонирске чете. Лим и Дрина били су на дошоли; на подизање моста код Вишеграда 19. новембра није се још могло

ни помислити (то је било могуће тек 21. новембра). Време се додуше било побољшало. У долини се око подне снег почео топити, али је на висовима било још 6 степени испод нуле. Пошто, према извештају повереника, у Новој Вароши није било противника, ђенерал Рајнел добио је од III армиске команде наређење, да својим предњим деловима, по могућству, још у току 18. новембра заузме ту варош. Због порушеног моста преко Увца код карауле Кокин брод, главна колона ђенерала Рајнела задржана је у свом наступању тако, да је могла стићи само до простора: Амзић—Кокин брод.

Дејство 19. корпуса. Трупe овог корпуса, у току 18. новембра, достигле су у главном маршовске циљеве према диспозицији и то: Одред Шварца и 1 батаљон 17. брдске бригаде на простор: Кукавица—Кладница (јужно од Јавора); 20. брдска бригада на Јавор; главнина 17. бригаде заостала је на Вучјем врху; пуковник Холи на Ступској Чесми; 21. брдска бригада на Кршу и Јанковом камену (караула Пријеко брдо). У току даљег марша, слабија противничка одељења код Љешнице, Бачија и Ступа брзо су била потиснута. Корпусна команда сазнала је овог дана у вече, да је противник напустио Сјеницу. О томе пак где су се налазиле јаче противничке снаге, корпусна команда није имала никаквих извештаја. Мислила је, да мора још рачунати са могућношћу, да ће се јаче противничке снаге прикупити и опоравити на простору око Плевља, Бјелог поља, затим код Берана, Рожаја, Пећи и северно од тога простора. Разлог за оваково схватање био је тај, што 19. корпусу није било могуће да енергично продужи гоњење, пошто је на линији: Сјеница—Дуга пољана био принуђен да се заустави и да чека док се дотурање хране не уреди и док се обућа и одело не привуку ка трупaма. При оваквом стању, командант 19. корпуса имао је намеру да 19. новембра групише своје снаге овако: Бригаду Шварца код Сјенице и западно; 17. брдску бригаду на простору северно од Сјенице; одред за везу из састава 17. брдске бригаде (пуковник Холи) код Штаваља; 21. брдску бригаду код Дуге пољане.

Повлачење бригада ђенерала Шиса и Штрајта од Ивањице даље у позадину, намеравала је 19. корпусна команда извршити тек у тренутку кад ђенерал Рајнел достигне Нову Варош и кад ситуација на простору јужно од 19. корпуса буде расветљена. Ове бригаде требале су да буду при руци у случају, да противник (као што се то догодило прошле године) изврши изненадан контра-напад. Повлачење поменутих двеју бригада у циљу олакшања исхране предњих четири бригаде, III армиска команда оставила је, још 15. новембра, нахођењу команданта корпуса. Али, пошто командант 19. корпуса није могао довољно да процени целокупну општу ситу-

ацију, те да на основу ње оцени могућност: Да ли се Срби за време повремениг застоја у операцијама не би могли прикупити, организовати и затим извршити против-удар, то је молио III армиску команду, да она сама означи време за повлачење обеју бригада у Моравску долину. Бригаде су требале да дођу ка Чачку. III армиска команда, која са командантом 19. корпуса није делила забринутост да би Срби још могли извршити против-удар, наредила је да повлачење поменутих двеју бригада отпочне 19. новембра. Поред тога наредила је још и то, да се још једна од предњих бригада повуче ка Ивањици, ако би то у циљу олакшавања дотурања потреба било целисходно. На основи ове заповести, командант 19. корпуса изменио је диспозицију за 19. новембар у толико, што је наредио да главнина 17. брдске бригаде на место ка Штављу дође на простор Љешница—Кањеви (северно од Сјенице), и што је бригадама ђенерала Шиса и Штрајта наредио да стигну у Чачак у три марша.

Дејство 22. резервног корпуса. Да би се дотурање потреба за овај корпус побољшало, команда армиске групе наредила је ноћу 17./18. новембра, да се 43. резервна дивизија повуче из Краљева до последње железничке станице тј до Крагујевца; да се смести на простору: Крагујевац—Ждраљница—Вучковица—Забојница, где да уђе у састав IX армије, као резерва оперативне војске. На тај начин етапне колоне 43. дивизије постале су слободне и имале су од Крагујевца до Краљева да врше дотурање потреба за 22. резервни корпус (44. резервну дивизију и Алпински корпус). Десна колона 22. резервног корпуса (аустроугарска 10. брдска бригада и Алпински 3. јегерски пук) достигла је 18. новембра простор око села Радочевци; претходница 44. резервне дивизије Читлук; 1. Алпинска јегерска бригада простор око Драгодања, а одред Белова Бању Јошаничку. Пошто је противник, пред 22. резервним корпусом, био у потпуном повлачењу, III армиска команда, обзиром на снег, хладноћу и дотурање хране наредила је 18. новембра у вече, да се на висовима оставе само неизоставно потребне колоне а остале да се најкраћим путем повуку у долину. Ово је било могуће извршити без ризика (ма да је 22. резервни корпус у последња два дана био још заробио 1500 српских војника), јер је 18. брдска бригада 8. корпуса источно од Кошутце већ вршила јак притисак на главну одступницу Срба у Ибарској долини. На простору око Кошутце авијатичари су пре подне још били приметили нагомилавање српске коморе, и око 2 км даље према југоистоку осмотрена је једна 15 км дугачка пешадиjsка колона јачине око једне слабе мирнодопске бригаде, која је маршовала у

великом нeredу. На друму ка Новом Пазару није било противничких трупа.

Дејство 8. корпуса. О стању код 18. брдске бригаде, која је у односу према 22. резервном корпусу била ешелонирана један јак дан марша унапред, 59. дивизиска команда до вечера 18. новембра није имала никаквог извештаја, ма да је у више махова упућивала патроле да успостави везу са том јединицом. Само из топовске пуцњаве у правцу бригаде, командант дивизије могао је закључити, да је та бригада 18. новембра до 17 часова водила борбу. Тек у 20 часова, од једне, још у јутру послате жандармериске патроле, добивен је први извештај од 18. бригаде писан у 12 часова. Према томе извештају, бригада је до 11 часова потиснула делове 12. српског пука I позива са гребена северозападно од карауле Равне Њиве, а у 12 часова достигла је поменути караулу. Непријатељска слабија одељења била су се угнездилa на висовима дуж „друма“. Јужно од друма осмoтpeна је у 11.30 часова у наступању снага око једног батаљона. Шта је пак командант 18. брдске бригаде, генерал Шквор, до 18 часова учинио, а према својој јављеној одлуци, да ће „под заштитом свог десног бока од стране 3. јегерског батаљона у правцу Дрена продужити са главнином наступање ка Кошутници“, то команданту 59. дивизије није било познато пошто, са великом муком подигнута, телефонска линија није функционисала. Међутим, главнина 18. бригаде успела је под борбом да избије на висове са обе стране реке Бистрице (на линију Цепе—караула Острацко гувно); 3. јегерски батаљон обезбеђивао је бок бригаде код Семетеша и на висовима источно од тога села. У току ноћи, 18. брдска бригада одбила је два српска контра-напада на Јаршљак и на висове југоисточно од тога виса. Под заштитом тих контранапада, Срби су повлачили своје лево крило ка југу. У току 18. новембра, 9. брдска бригада довршила је прикупљање код Брзећа. Два батаљона и комора ове бригаде преноћили су северно од превоја Гобелја и Завој. Њима су послате у сусрет 3 експедиције са лопатама за крчење снега и са санитарским материјалом. Али и поред те помоћи, ови делови 9. бригаде тек 18. по подне успели су да се прикупе код Брзећа. Због промрзавања и тешких случајева изнурености, расход бригаде у последња два дана био је око 900 људи. Главнини бригаде био је потребан најмање један дан одмора, да буде способна за даљу акцију. Батаљон 49. пука, који је имао задатак да заштити комуникациски правац 18. брдске бригаде ка југу и који је имао расход 189 људи, стигао је 18. новембра у Блажево, на исту висину са предњим трупама 57. пешадиске дивизије.

57. дивизија, остала је у главном на свом досадањем месту. Једино 2. бригада проширила је нешто даље своје обезбеђивање. Искaзи заробљеника, да су се 5. и 12. пук I позива, који су били пред 57. дивизијом, ноћу 17./18. новембра повукли ка Преполцу, потврђени су извиђањем. На простору јужно од 57. дивизије, у колико су патроле могле да задобију земљишта, није било противника. Везу ка 10. немачком резервном корпусу одржавао је један ескадрон коњице. Из његовог извештаја видело се, да је 103. дивизија 10. корпуса стигла у Куршумлију још 17. новембра и да се у току 18. новембра прикупљала на простору јужно и западно од те вароши. Противник, коме су Немци и Бугари код Куршумлије запленили много ратног материјала, порушио је све мостове јужно од Куршумлије. Командант 57. дивизије, у циљу продужења операција у правцу: Куршумлија—Приштина, настојавао је да се мостови преко надошле Топлице као и друм ка Куршулији по могућству поправе. Радови су наилазили на највеће тешкоће, већи део друма био је под водом. Због тешкоћа у дотурању потреба, наступање 57. дивизије није се могло одмах продужити. III армиска команда изложила је команди армиске групе у вечерњем извештају своју намеру за даљи рад овако: „Гоњење се продужује; главнина 8. корпуса остаје на свом месту.“ Команда армиске групе пак се није слагала са овом намером и упутила је у 22-30 часова III армиској команди ову депешу:

I. а Бр, 1775. „Фелдмаршал признаје да су напори трупа велики и да се до сад огромно много постигло. Но ипак се мора захтевати да се енергија код свију делова одржи, како би успех могао одговорити до сад поднетим жртвама. Армија има да изврши гоњење ка Митровици. Противник употребљује за своје повлачење друм у Ибарској долини, према томе тај друм мора и за нас бити употребљив. Успех армије лежи сад у томе, да она фронтално најенергичније надире за противником. 8. корпус, треба без губитка времена упутити Ибарском долином ка Митровици. Делови корпуса морају наступати преко Земанице и Стануловића ка Дрену. За овај задатак треба употребити што могуће јаче снаге корпуса. 22. резервни корпус, пошто достигне Рашку, упутиће један одред ка Новом Пазару. Штаб 22. корпусне команде и остатак 44. резервне дивизије, чим њен боравак у првој линији не буде више потребан, треба повући и прикупити око Краљева Алтински корпус треба позади фронта управљати тако, како би се он, кад колоне избију на Косво поље, могао поуздано увести у борбу, у случају јачег противничког отпора.“ Наређење, да се што је могуће јачи делови 8. корпуса „без губитка времена“ упуте Ибарском долином ка Митровици, било је немо-

гуће извршити, ма да је III армиска команда била потпуно убеђена у важност избијања што јачих снага ка Митровици. Како је већ раније изложено, пут од Брзећа преко Мрамора до Кошутце могао се употребити само за товарну стоку. Али и та стока 17. новембра није могла да се креће напред. Сваки снежан дан, на тој рђавој стази, морао је у најмању руку да произведе тежак поремећај у дотурању потреба.

За дотурање хране преко те потпуно непоуздане стазе, 8. корпусна команда имала је на расположењу 18. новембра 9 брдских ешелона, са којима је било могуће снабдети обе дивизије само до простора око Блажева. Даље до Митровице, уз припомоћ тих ешелона, могле су оперисати највише 2 бригаде. Више од 2 бригаде пак, само у том случају ако би се храна могла довозити још и колском комором кроз Ибарску долину до Кошутце. Међутим, колске коморе 8. корпуса могле су стићи до Кошутце тек у току неколико дана. Због промене базирања 8. корпуса, пребацивање колске коморе са досадање линије, која је водила ка Брусу, на нову линију: Краљево—Рашка—Кошутца, било је тек у току извршења. Код Краљева су били само празни коморски ешелони 8. корпуса. Да би се ти ешелони попунили, издато је армиској етапној команди наређење, да „ма на који начин“ попуни те ешелоне. У току ноћи између 17. и 18. новембра водили су се дужи преговори између: III армиске команде, 8. корпусне команде и армиске етапне команде. Резултат преговора био је, две бригаде 59. дивизије могу одмах да продуже наступање: само у том случају, ако би 57. дивизија своја 2 товарна ешелона са исхраном уступила 59. дивизији. Ово пак захтевало је, да се једна бригада 57. дивизије повуче на простор око Мечкара, докле је било могуће доводити колске коморске ешелоне. Овакав закључак, обзиром на заповест команде армиске групе био је за сажаљење, но другог излаза није било. У осталом III армиска команда следовала је само примеру команде армиске групе, која је са своје стране била наредила да се остатак 44. дивизије повуче са фронта, како би се могле поправити околности за дотурање потреба Алпинског корпуса, и ако је тај корпус имао најзад на расположењу један колски друм, на коме су по нужди могли саобраћати и теретни аутомобили. Заповест команде армиске групе, да се штаб 22. резервног корпуса и остатак 44. резервне дивизије повуче са фронта, III армиска команда није одмах спровела даље, већ је још чекала, док се стање код 18. брдске бригаде боље не разјасни. Претходница 44. резервне дивизије сачињавала је одред, који је наступао ка Рашкој. Његово повлачење у позадину пре, но што се стање код 18. бригаде не разјасни,

било је ризично. Последњи извештај који је добивен од ове бригаде, писан је 18. новембра у подне.

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

У току 18. новембра 103. дивизија прикупљала се на простору јужно и западно од Куршумлије. У Куршумлији наређено је много ратног материјала. У циљу заштите свога повлачења преко Преполца противник је порушио све мостове јужно од Куршумлије. Две дивизије 107. и 105. као сувишне за даље операције враћене су у позадину, тако 107. дивизији наређено је да одмаршује у правцу Ниша, а 105. дивизији у правцу Крушевца. Етапне колоне ових дивизија стављене су 10. резервном корпусу на расположење у циљу снабдевања како би могао да продужи даље гоњење.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

Трупе I. армије у току 18. новембра вршиле су прикупљање на положајима десне обале Трнавске реке и леве обале Радошићске реке. Због добивеног извештаја у току ноћи 17./18. новембра, да је непријатељ предњим деловима избио до Бистрице реке, учињена је измена у распореду са јачим груписањем снага на десној обали Ибра. Командант армије 18. новембра у 2.30 часова наредио је, да се још у току ноћи један пук Дунавске дивизије II позива пребаци код Рашке на десну обалу и да 9. пук уђе у састав дивизије на десној обали Ибра. Да командант свих трупа на десној обали Ибра буде командант Дунавске дивизије и да 8. пук II позива, који остаје на левој обали Ибра буде до даље наредбе под командом Студеничког одреда. Да командант Студеничког одреда до 5 часова отпочне покрет гребеном Дебелице и делом десном обалом реке Тумишле, како би се код Борја пребацио на десну обалу реке Рашке, примајући под своју команду 8. пук, који се креће уз реку Рашку, да код Борја такође пређе на десну обалу Рашке упућујући га по прелазу реке у правцу положаја Супањ, са задатком да штити правац између Ибра и Рашке. На Супњу је један вод артилерије. Са остатком одреда заузети положај источно од Борја. Патроле слати уз десну обалу Рашке ка Новом Пазару. Ужички одред уједињен, предузима одмах покрет ради пребацивања на десну обалу Рашке код Новог Пазара. Источно од Новог Пазара да заузме најугоднији положај за одбрану правца ка Митровици, чинећи јаку везу са Студеничким одредом. Сва артилерија ових команди, која се не може употребити на овим положајима, одмах да продужи покрет за Митровицу. Све колонске возове упутити што даље ка Митровици. Понтонски

мост на Ибру постављен је код села Постеља, а тако исто поставиће се и понтонски мост код Дрена или Лепосавића.

У погледу исхране све трупе базирају на Митровицу. Командант Дунавске дивизије II позива 18. новембра у 4 часа наредио је команданту коњичког дивизиона да одмаршује за село Муре, одашиљајући патроле преко с. Бељака, Шипачине и Чајетине ради извиђања у правцу Бруса, а командант 7. пука I позива да се по доласку у Рашку са пуком пребаци на каменом мосту на Ибру и преко с. Казановића одмаршује за село Муре. У 8 часова командант 7. пука I позива добио је од команданта армије наређење, да се одмах крене са 2 батаљона друмом до Мура и да заузме положај на линији: Јарињак—Косовац—Бељак фронтом ка Копаонику са задатком, да штити повлачење дивизије друмом за Митровицу, а да остатак пука буде на левој обали Ибра код моста. О предњем наређењу извештен је командант Дринске дивизије II позива с тим, да је потребно, да се од 9. пука издвоји што више снаге, да би се обезбедио пролаз трупама уз Ибар до Митровице. Први извештаји о појави непријатеља у долини Бистрице наговештавали су само појаву слабијих непријатељских делова, који су избили на висове источно од с. Муре. Али, већ око 10 часова почеле су се појављивати на томе правцу, према крајњем десном крилу, и јаче непријатељске колоне. Око 10 часова непријатељ, по извештају команданта 4. пука III позива, јачине 2—3 пука са артилеријом и 8 митраљеза, напао је предстражни батаљон овога пука на Просечници, потиснуо га и продужио напад на пук који је држио Канилуг. У 12 часова наређено је команданту 4. пука III позива, да са пуком без обзира на губитке, има да брани положаје Црнатовска караула—Канилуг—Јарињак, где ће доћи 1 чета 7. пука I позива. Непријатељ пред 4. пуком III позива кретао се јачим колонама ка Бистрици и караули Канилуг и Витановић, а на осталом делу фронта са снагом око 1 пука напао је на Бањски одред на Козјој глави и потиснуо га око 13.30 часова. Наше трупе одступиле су ка Реснику. Најзад, на правцу од Треске, Суви до појавила се такође једна јача колона.

Због овако створене ситуације, даље држање трупа на досадањем положају постало је немогуће. Трупе Одбране Београда овог дана (18. новембра) биле су у повлачењу на положаје: Преполачки шанац—Лауша—Јашареви конаци—Буњачко поље—Ревуће; код Подујева велика нагомиланост возова, којима треба неколико дана да се евакуишу за Приштину, јер је преко Подујева и Тенеж—дола упућена целокупна комора Тимочке војске, II и III армије и Одбране Београда. У 19.30 часова, командант Дунавске дивизије II по-

зива јавља команданту I армије, да се трупе обеју дивизија прикупљају са главнином на просторији око Мура, Новог села и Шарпеља, и обезбеђују се према западу, северозападу, северу и истоку. Овом приликом износи своје мишљење, да би 19. новембра рано требало обе дивизије повући са главнином на положаје: Сочаница—Дубрава—Граничани, са наслоном десног крила на Сланце; са заштитницом Тробрђан—кота 900—Забрђе, а из разлога да не би обе дивизије 19. новембра биле нападнуте: с фронта, с десног бока, па можда и позадине. Командант I армије одобрава овај предлог команданта трупа на десној обали Ибра у начелу с тим, да је потребно предузети најенергичније мере за заштиту бокова са источне стране у односу просторије на којој се трупе сад налазе и да се користи и ова ноћ за извлачење трупа, а сви возови да одмаршују ноћас ка Митровици.

Дејство Ужичког одреда 18. новембра. Према наређењу команданта I армије командант Ужичког одреда наредио је ово: *Да Јаворске трупе* по прелазу реке Рашке у Новом Пазару, заузму положај Брђани хан, са једним батаљоном на Инотошу—веза са трупама 2. пука северно од Избичке реке на Дебељак, који ће посести делови 2. пука. *2. прекобројни пук* креће се старим Краљевим путем од Видника преко Јерка, прелазећи реку Рашку у Новом Пазару, поседа положај Дебељак између Избичке и Бањске реке. Лево веза са Јаворским трупам, а десно преко Соколовића, Дубља, села Козарева и даље према северу са Студеничким одредом. Једна чета на Соколовићу, а једна јача објавница код Дубља. *Доњовасојевићска бригада* старим Краљевим путем преко Јерка, Новог Пазара ка коти 1177 код чесме Брђани хана, где долази у одредску резерву. За заштиту повлачења преко реке Рашке и задржавање непријатеља оставља Доњовасојевићска бригада један батаљон на линији: Ђурђеви Стубови—Пожега, а Јаворске трупе једну чету у висини села Рајчиновића, да спречава прелаз из теснаца Људске реке. Испред пешачких заштитничких делова остају коњичке патроле. Јаворске трупе и 2. прекобројни пук за непосредну одбрану реке Рашке остављају потребне делове на десној обали реке Рашке. Штаб одреда је у Рогозном хану. Одмах по пријему наређења трупе Ужичког одреда предузеле су 18. новембра пре подне покрете за заузимање нових положаја источно од Новог Пазара, а трупе Студеничког одреда ка положајима десне обале реке Рашке. Армиски штаб 18. новембра је на преноћишту у селу Лепосавићу. У циљу обједињења дејства и лакшег командовања трупам на левом крилу, командант I армије одредио је у 21.45 часова, да се Студенички одред стави у тактичком погледу под команду команданта Ужичког одреда. У исто вре-

ме командант Ужичког одреда обавештен је, да ће трупе Дунавске и Дринске дивизије II позива још у току ноћи 18-19. новембра због јаког надирања непријатеља у правцу десног крила армије, предузети постепено померање главне снаге са леве на десну обалу реке Ибра, на линију: Слатина—Забрега—Сланце, а заштитницом на линији Тробрђан—Забрђе.

Од команданта Одбране Београда добивен је овај извештај: „Сматрам за потребно да скренем пажњу Врховној Команди и команданту I армије на једну важну околност, која треба да има пресудни утицај на комбинацију односно употребе поменуте армије. Ствар је у овоме: III армија чији је десни бок угрожен од стране Новог Власа, распоређује се на положају Мачија стена—Васиљевац—Мердари, због чега моје трупе на положају Преполачки шанац—Лауша—Јашареви конаци—Буњачко брдо—село Ревућ, остају веома истакнуте и непријатељ врло лако може да им загрози боку и позадини. То је узрок, те сумњам, да ћу се моћи дуго одржати на садањим положајима у толико пре, што ми трупе због веома редуцираног стања и велике физичке и душевне заморености више нису способне за давање дугог отпора, а још мање онда, кад осећају, да су им бок и позадина откривени и изложени нападима непријатељским. Према томе, садањи положај мојих трупа може се сматрати привременим и неминовно ће морати ускоро наступити то, да буду приморане на повлачење ка положајима у висини Подујева или ка Тенеж—долу, што ће зависити од ситуације код III армије. Повлачењем пак мојих трупа ка Тенеж—долу, кад то буде наступило, остаће откривен правац из долине Лаба за Вучитрн и Митровицу, који изводи у бок и позадину I армије, што би Врховна Команда и командант I армије, по мом мишљењу, требали да имају у виду.“ Командант I армије известио је команданта Одбране Београда, да је команданту Дунавске дивизије II позива наређено да коњицу Дринске и Дунавске дивизије II позива упути још данас преко Митровице у Вучитрн са задатком, да са фронта Вучитрн—Караш село—Сливица—с. Гумниште извиђа на исток ка долини реке Лаба и да ухвати везу са трупима Београдске Одбране. Један одред од 1 батаљона, 2 митраљеза и 20 коњаника упућен је и биће данас око села Бајгоре ради осигурања правца, који из долине Лаба изводи на Копаноник и даље ка Митровици. О овоме је извештена и Врховна Команда.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

18. новембра у 8.45 часова, командант трупа Одбране Београда из Подујева (Мерђеза) издаје наређење ОВр. 5149 ове садржине: „Следећи положај, који ће трупе Одбране Београда посести, кад се буду повукле са садањих положаја, ако то

ситуација код II и III армије буде допустила јесте: с. Баловце—Подујево—Лешнички вис. Шумадиској дивизији I позива пашће у део, да брани одсек од Дубничке реке до везе са Дринском дивизијом I позива. Тимочкој дивизији II позива од Дубничке реке до Лаба. Левој побочници од Лаба у лево. Сем тога Шумдиска дивизија I позива браниће и Низамски логор као предњи положај. Ово се доставља командантима Шумадиске дивизије I позива и Тимочке дивизије II позива, да би благовремено извршили потребно рекогносцирање и припреме. Али, сматрам за потребно да напоменем, да се садањи положаји имају упорно бранити, док не наредим повлачење са њих, а то се још не зна кад ће бити; па зато се на њима има пласирати снага, која је потпуно довољна за њихову одбрану.“ Командант Одбране Београда у 7.50 часова шаље Врховној Команди овај извештај: „Због ситуације код III армије, трупе Одбране Београда повућиће се у току данашњег дана на положај: Преполачки шанац—Лауша—Јашареви конаци—Буњачко брдо—с. Ревуће. Код Подујева велико нагомилање возова, којима треба неколико дана да се евакуишу за Приштину, јер је преко Подујева и Тенеж дола упућена целокупна комора Тимочке војске, II и III армије и Одбране Београда.“ Врховна Команда примивши овај извештај у 10.30 часова, шаље у 11.15 часова наређење ОВр. 24408 у овоме: „Ако је лево крило III армије на Орлујском вису, онда ви требате да заузмете линију од Орлујског виси па до Мадљике. На Мадљику обратите нарочиту пажњу, јер се преко ње може лако да избије у долину Лаба.“ Још пре пријема предње заповести Врховне Команде командант Одбране Београда учинио је у 13.55 часова представку ОВр. 5160 ове садржине: Врховној Команди — Призрен. „Сматрам за потребу да скренем пажњу Врховној Команди и команданту I армије на једну важну околност, која треба да има пресудног утицаја на комбинације односно употребе поменуте армије. Ствар је у овоме: III армија, чији је десни бок угрожен од стране Новог Власа, распоређује се на положају Мачија стена—Васиљевац—Мердари, због чега моје трупе на положају: Преполачки шанац—Лауша—Јашареви конаци—Буњачко брдо—село Ревуће, остају веома истакнуте и врло лако им је загоризити боку и позадини. То је узрок, те сумњам, да ћу се моћи данас одржати на тим положајима у толико пре, што трупе због великог редуцираног бројног стања и велике физичке и душевне заморености више нису способне давати отпор дуготрајнији, а још мање кад осећају да су им бок и позадина откривени и изложени нападима непријатељским. Према томе, садањи положаји мојих трупа могу се сматрати као привремени, јер ће ускоро морати наступити то, да буду приморане под борбом одступити

кроз Подујево на Тенеж дол, што ће зависити од ситуације код III армије. Кад буде наступило одступање трупа на Тенеж дол, остаће откривен правац долином реке Лаба за Вучитрн и Митровицу, који изводи у бок и позадину I армије; то би Врховна Команда и командант I армије требали да имају у виду.“ Примивши предњи извештај, Врховна Команда послала је команданту Одбране Београда наређење ОБр. 24434: „Одмах поступите по наређењу ОБр. 24408 ове команде.“ На ово је командант Одбране Београда послао Врховној Команди извештај ОБр. 5162: „Лево крило III армије је на Мердарима, а не на Орлујском вису. На овом вису налази се само једна слаба заштитница Дринске дивизије I позива, која у неколико само осигурава десни бок мојих трупа, па због тога своју леву побочницу нисам смео више држати на Мадљики да не би била одсечена. Важност правца са Мадљике у долину Лаба сам раније увидео, па зато сам тим правцем упутио побочницу од три пешадиског пука, но без артилерије пошто се није могла тамо извући.“

Врховна Команда поводом овога шаље команданту III армије у Подујево наређење ОБр. 24452: „По извештају команданта Одбране Београда на Орлујском вису налази се само ваша слаба заштитница, која недовољно обезбеђује његов десни бок. Да би он могао држати Мадљику по наређењу ове команде, потребно је да ви држите са довољном снагом ваших трупа Орлујски вис.“ Врховна Команда под истим бројем (ОБр. 24452) доставља команданту Одбране Београда ово: „Наређено је команданту III армије да Орлујски вис поседне и држи довољном снагом његових трупа, како бисте могли држати Мадљику са вашим трупима.“ На ово, командант Одбране Београда са ОБр. 5166 (у вези са 24434 Врховне Команде) у 23.15 часова извештава: „Као што сам под ОБр. 5162 известио Врховну Каманду, лево крило III армије налази се сад на Мердарима, а њено десно крило је на Мачијој стени. Моје су пак трупе на садањим Преполачким положајима иначе веома истакнуте према III армији, те им се врло лако може загоризити са десног бока. Трупе пак, које би под оваквим околностима остале на Мадљници, биле би потпуно изгубљене у случају пада Преполачких положаја, јер би им правац повлачења долином Лаба био пресечен. Због тога их нисам смео тамо оставити, већ сам их морао повући на висину осталих трупа, али сам им ипак дао задатак да затварају правац који води од Мадљике на Лаб. Увиђајући значај овога правца, ја сам на тај правац упутио три пешадиског пука, дакле максимум снаге, коју сам могао за тај циљ одвојити и мислим да сам за осигурање поменутог правца учинио довољно. Трупе са Мадљике извршиле су тежак марш, док су дошле на одређену им линију Буњачки вис — Ревуће. Сад је незгода вра-

тити их натраг, јер су преморене, а даљина је велика, и по свој прилици да би тамо затекле непријатеља.

Сем тога, треба имати у виду да је снага мојих трупа готово исцрпљена, да су дивизије сведене на јачину пукова и да је дух код војника веома поколебан, па зато им се не могу и не смеју више давати велики задаци, тј да бране овако велики фронт од Преполца до Мадљике и да могу без ризика остати на положају овако незгодно постављеноме према правцу повлачења. Молим, да се све ово има у виду те да се не тражи од мојих трупа да понова заузимају Мадљику; а ако је стало до осигуравања правца, који изводи од Мадљике и Лаба ја сам га осигурао онако, како сам према снази мојих трупа и ситуацији код њих и суседних трупа могао. Молим за накнадно решење.“ Предња представка примљена је у Врховној Команди 19. новембра у 3.10 часова. Врховна Команда истога дана (19. новембра) шаље команданту Одбране Београда наређење ОБр. 24470; „Поступите по наређењу ОБр. 24408 од 18. новембра.“ Командант Одбране Београда 18. новембра у 1.20 часова издао је наређење ОБр. 5167 у овоме: „Због ситуације на десном крилу III армије, заштитница Дринске дивизије I позива са Орлујског виса мораће се повући у састав своје дивизије тј на главни положај код Мердара, кад буде смењена трупима ове команде. Према томе и трупе Одбране Београда имају да се припреме да могу у случају потребе у реду посести следећи положај означен заповешћу ОБр. 5149. Наређујем:

1) Да Шумадиска дивизија I позива сутра 19. новембра у зору са потребним делом снаге поседне Орлујски вис и обе косе Преветике (југоисточно од с. Орлишка) ради осигурања десног бока трупа на Преполачком шанцу, а са једним пуком и једним делом артилерије да поседне Низамски логор као прихватни положај, ради везе са левим крилом Дринске дивизије I позива.

2) Да Тимочка дивизија II позива на положају Лауша—Јашареви конаци задржи половину снаге, а од друге половине да упути један пешадиски пук Шумадиској дивизији I позива као појачање и један пук на положаје код Подујева.

3) Да командант леве побочнице упути 5. пук I позива, а са остатком своје снаге да остане на свом садањем положају дотле, док наше трупе буду држале положај Преполачки шанац—караула—Јашареви конаци. Други Дунавски брзометни пољски дивизион упућен је код Подујева на десну обалу реке Лаба, одакле ће га командант леве побочнице дириговати на Лешнички вис.

4) Командант ће се старати да се положај: Преполачки шанац—Лауша—Јашареви конаци—Буњачко брдо — Ревуће

одрже сутра до мрака, али ако који одсек буде раније принуђен на повлачење, онда да се повлачење врши поступно и тако да се не компромитује бок трупамa суседних одсека. Због тога, нека командант Шумадиске дивизије I позива, Тимочке дивизије II позива и леве побочнице буду у непрекидној вези ради узајамног обавештавања о ситуацији. Кад се буде морало вршити повлачење, онда се прикупити на положају означеном у заповести ОБр. 5149 само с том разликом, што ће Тимочка дивизија II позива проширити свој одсек до потока који тече кроз Ображу тако, да левој побочници остане за поседање Лешнички вис и Кодра.

5) Пошто немам могућности, да ову заповест доставим команданту леве побочнице (7. пук III позива), то ће му је командант Шумадиске дивизије I позива доставити по једном ордонанс официру са сигурном пратњом. Командант леве побочнице је на правцу караула Буњачки вис—караула Тачевац.

У 13 часова на коси од Самокова за Преполачки шанца појавила се једна непријатељска колона јачине 1 пешадиског пука са 1—2 брдске батерије, али је ватром наше артилерије приморана да се склони у долину реке Косаонице. Сем тога у исто време примећена је једна непријатељска коњичка патрола од 10 људи, а за њоме једна чета пешадије, у покрету од Мирничке косе ка Растелици. Других података о непријатељу није било, сем што је командант III армије известио да су непријатељске патроле ушле у село Рачу. Десно крило трупа Одбране Београда повија се под заклоном мрака од Преполачког шанца преко Орлујског виса, Орлишта до Превитице где има да стигну заштитнице Дринске дивизије I позива, да би се трупе III армије могле јаче груписати на свом крајњем десном крилу које је угрожено.

ОПЕРАЦИЈЕ III АРМИЈЕ

У току 18. новембра трупе III армије, после извршеног одступања са положаја јужно од Куршумлије—Трновог лаза и Товрљана, заузеле су своје положаје на линији: Мердаре—караула Васиљевац—Трпеза, са заштитничким положајима на Орлујским висовима и код села Раковице. Због јаког и изненадног доласка река било је великих задоцњавања и даљних обилазака. Тежак терен, велика киша и дуга кретања до крајности су исцрпљивали трупе; људство се на путу јако растурало и требало је много времена да се скуп; знатан проценат недостаје. Непријатељска снага (око 2 пука) за коју је јављено, да је 15. новембра заузела Нове Власе и Радан и потисла одред III армије на том правцу, користила је планински гребен и кратким правцем сишла 17. новембра у изворни део В. Косаонице, одакле је 18. новембра до 10 часова избила на Вулино брдо, а потом потисла и 12. кадровски

пук са Мачије стене, који тек што је на њега избио. И по свима извештајима у току дана, непријатељска снага на томе правцу била је око 2 пука а изгледа да је била и једна цела батерија. Ови се извештаји слажу са извештајима од 16. овог месеца. Са одредом II. армије, који је имао да се креће преко Радана, Врата и Роканичке Џамије на Марков вис, нема везе, а по извештају бегунаца тога одреда, који су 18. новембра чак у Подујево долазили, тај је одред разбивен и растурен.

Према оваквој ситуацији, а обзиром на бројну слабост пукова и несигурност трупа, командант III. армије наредио је свијање заштитница и јаче груписање према десном крилу ка линији: Алиново брдо, Пикет, Горња Хртица и предузео све мере да се непријатељ овде задржи а по могућности и одбаци. О свему је обавештен и командант II. армије. Са командантом Београдске Одбране, командант III. армије био је у сталном споразуму, који је претходио сваком важнијем предузећу. Према оваквој ситуацији, наређење Врховне Команде О.Бр. 24452 од 18. новембра није се могло извршити. Командант III. армије известио је Врховну Команду, да би потребно и корисно било да се од делова II. армије са Сикираче упуту одговарајући одред у бок и позадину непријатељских делова, који су сад на Вулином брду и Мачијој стени. Поводом овога Врховна Команда са О.Бр. 8476 наредила је команданту II. армије да од Секираче дејствује са потребним делом снаге у правцу Мачије стене у бок и позадину непријатеља, који јако притискује и да ступи у везу и споразум са командантом III. армије.

Командант III. армије издао је 18. новембра у 23.30 часова у Подујеву заповест О.Бр. 8475 у овоме: „Непријатељ је у току данашњег дана успео да заузме Вулино брдо и Мачију стеноу, благодарећи краћим и угоднијим путовима, који су њему стајали на расположењу. Према осталом делу армиског фронта и према Београдској Одбрани није било јачег потиска. Да би се парирало непријатељско дејство према десном крилу армије наређујем:

1) Дунавска дивизија I. позива да концентрише што већу снагу на своме десном крилу, продужујући га ка коси између Хртичке реке и безименог потока, што силази од Пикета и с. Турчице. По цену крајњих напора извести на положај што више артилерије, која ће помагати рад трупа на десном крилу дивизије. Положај одсудно бранити, а по могућству одбацили непријатеља са заузетих положаја. Коњичка бригада на десном крилу, да држи везу са II. армијом и да штити правац: Речица—Дражња и Речица—Орљане. Један од заштитничких батаљона оставити на коси између Краварске реке и Дегрменског потока, те да штити правац друмом и штити бок заш-

титнице Дринске дивизије I. позива, док се она не повуче. Остатак заштитнице Дринске дивизије I. позива да се свије у главнину.

2) Дринска дивизија I. позива са главнином остаје на садањем положају, а заштитницу повлачи ка главнини дуж граничног фронта, пошто трупе Београдске Одбране заузму део фронта од Орљунског виса до Низамског логора. Положај посести пешадијом најекономичније и образовати резерву позади деснога крила, са којом би се, по потреби, могао опет појачати фронт те дивизије или указати помоћ Дунавској дивизији.

3) Положај да се брани до пожртвовања, како пешадијом тако и артилеријом.

4) Комбинована хаубичка батерија и оне градске цеви, које су северно од Мердара, да се пошаљу у позадину.

5) Колонски и сви остали непотребни возови најенергичније да одлазе у позадину, како је то већ наређено.

Штаб армије у Подујеву.

ОПЕРАЦИЈЕ II АРМИЈЕ

Командант II. армије 18. новембра у 9.25 часова издао је наређење ОБр. 10204 у овоме: „И општа ситуација и ситуација II. армије захтевају да се са највећим пожртвовањем задржи садањи гранични одсек: Сикирача—Маћедонци—Тупалски вис—Веља глава. Но ако би били принуђени; да се повучемо са те линије онда ће трупе заузети ове одсеке:

1) Трупе Јужно Моравске заузеће одсек Копиљак—Веља глава—Китка—Бели камен—Шајић. Одржавати везу десно са трупима Нове Области а лево са Тимочком дивизијом I. позива.

2) Тимочка дивизија I. позива. Одсек од Белог камена—Свирци—Новакова чука—Гољак—Хајкобила закључно, везујући се са Шумадиском дивизијом II. позива на Мркоњу.

3) Шумадска дивизија II. поз. одсек: Сикирачки крш—Сикирача—к. 893—к. 862—к. 859—к. 983—Мркоњ и десно хватати везу са Тимочком дивизијом I. позива, а лево са трупима III. армије, западно од Сикирачког крша на старом граничном фронту. Но ако би било онемогућено заузимање овог одсека, онда се мора заузети и одржати Сикирачки крш и стари гранични фронт Мркоњ.

4) Снабдевање из Приштине, код које су груписани дивизиски возови (послати преко Куршумлије), а на делу између Приштине и Лукаре.

5) Комуникациска линија за Шумадиску дивизију II поз. Приштина—Сикирача и Приштина—Прапаштица; за Тимочку дивизију I. позива Приштина—Прапаштица и Свирци—Хајкобила—Глоговица на Криву реку па Приштина. За Јужно Мо-

равске трупе, комуникације изложене код Тимочке дивизије I. позива, а по могућности користити и комуникације ако буду слободне: Свирци—Јелача—Хогош—Беривојце и Китка—Хогош—Беривојце и даље комуникацијом Моравске дивизије II. позива. О пријему наређења одговорити.“

Штаб II. армије стигао је 18. новембра у 15 часова у Приштину. Врховна Команда 18. новембра са ОБр. 24446 наређује команданту II. армије да одмах стави Коњичку дивизију (чији је штаб био у Приштини) на расположење команданту Тимочке војске. Непријатељ је 18. новембра напао на десно крило и центар Шумадиске дивизије II. поз. и потиснуо га са досадањих положаја Маћедонци—Реткоцер—к. 905. Трупе су се повукле на линију: Сикирачки крш—к. 893—к. 862—к. 859—к. 983—Мркоњ. Командант ове дивизије, због великих губитака и блиског додира, изјављује да се тешко може дати повољан јачи отпор. Непријатељ се задржао на освојеним положајима у јачини око 3 пешад. пука; сем тога у селу Стубли и Мискићу имао је 1 пук а на Зубу 1 пук са артилеријом. У Приштини и њеној околини нагомилани су многи возови и опасност постоји, да могу сасвим закрчити саобраћај. Командант II. армије моли да се одреде правци, на којима би се возови могли да ешелонирају ван Приштине, иначе велика је опасност у случају повлачења трупа и за возове и за трупе. Тимочка дивизија I. позива и Јужно Моравске трупе одступиле су на стари гранични фронт од Гољака до Копиљака. Командант II армије намеравао је, да четнички одред развије четничку акцију у планинском пределу са обе стране реке Медвеђе испред фронта наших трупа, те га је зато био груписао на Лисици. Али кад је позвао команданта мајора Поповића и кад му је саопштио да предузме акцију, он је одговорио, да се та акција не може да оствари, но да је корисније да се одред употреби на крајњем десном крилу Јужно Моравских трупа, те је одред упућен тамо.

Дејство Шумадиске дивизије II. поз. у току 18. новембра. Од 10 часова отпочела је јака пешадиска борба на десном и средњем одсеку, са непријатељем који је подишао из Лопатничке реке. У 12.45 часова средњи одсек потиснут је са одбранбене линије: Шериф мала к. 782 и заузима положај на коти 809 и југоисточно. Дивизиска резерва упућена је ка овом одсеку, ради извршења контра—напада. У 13 часова повукао се и десни одсек са предње одбранбене линије: к. 710—к. 740 на положај Маћедонци—Богдашевски вис. У ово време осмтрена је једна непријатељска колона, дуга 2 км у покрету преко Гајтана у западном правцу. У 13.25 часова осмтрена је једна непријатељска колона у јачини 1 пешад. пука у покрету косом од С. Газдари ка Пустом Шилу, а

одмах за овом видело се чело друге колоне. Командант Радановачког одсека извештава, да је 1 непријатељски батаљон ноћио у Добром пољу између 17./18. новембра и да су 17. новембра виђене неке трупе у покрету ка Вулином брду, за које се није могло утврдити, да ли су наше или непријатељске, и да се веза са нашим трупама није могла никако ухватити. Десно крило 17. пешад. пука I. поз. на Маћедонцима обасуто је јаком артилериском ватром и нападом једног непријатељског пука, напустило је положај око 14 часова и повукло се на коту 700—630. Предузетим испадом са 11. пешад. пуком непријатељ је задржат, али се овај напад, претрпев озбиљне губитке, морао зауставити на линији Шериф мала к. 809. Пред вече око 17 часова непријатељ је управно своје нападе на целом фронту дивизије од Богдановачког виса до к. 905. Десно крило и центар положаја ове дивизије пали су. Наше се трупе прикупљају на линији: Мркоњ—к. 983—к. 858—к. 862—к. 893—Сикирачки крш. Два батаљона 5. кадровског пука била су упућена ка Маден планини и нападали су у правцу Зуба, али не успев у нападу, а због ситуације на десном крилу и центру, повучени су на Сикирачки крш.

Према извештају команданта коњице, једна непријатељска колона јачине 1 пешад. пук са товарним коњима, вероватно брдском батеријом, осматрана је у покрету од Доброг дела ка Вулином брду, где је чело избило око 15 часова. Према извештају команданта Радановачког одреда, једна непријатељска колона јачине најмање 1 батаљона, осматрана је у покрету од Доброг дела преко Трпезе, Вулиног брда, ка Мачијој стени, где је избила челом око 15 часова. Непријатељ према фронту ове дивизије задржао се на освојеном положају: Маћедонци—Реткоцер—к. 905. Јачина непријатеља, који је у току дана нападао, цењена је најмање 3 пешад. пука. Дивизиски штаб био је у караули Брвенику (к. 1105). Ноћу 18./19. новембра трупе ове дивизије прикупљале су се на новој одбранбеној линији; но због великог растројства и одступања у нeredу, као и због врло тешког терена, ишло је са прикупљањем врло тешко, тако да се трупе за понован отпор нису могле спремити. Поједини пукови спали су по броју пушака испод јачине батаљона. Сем тога је непријатељ био у непосредном додиру са нашим трупама. Командант дивизије био је у току ноћи принуђен да нареди заузимање линије: Мркоњ—к. 972 (јужно од Брајине)—Г. Брајински вис (750)—Прпоре—к. 1106—кар. Сикирача (1072)—Сикирачки крш. Командант је рачунао да ће, уклањањем од непосредног ударца непријатељског, моћи ипак да организује на новој линији изван отпор, те да у времену добије један дан. Због моралног и бројног стања дивизије на дужи отпор није

могао рачунати. Стога је молио команданта армије за даље инструкције у случају неуспешне одбране на заузетој линији. Командант II. армије примивши извештај 19. новембра у 17 часова одговара: „У случају да будете принуђени, да се повлачите левим крилом својим или да се III. армија повуче, повуците се левим крилом на косу, која води од Лисице, на јужно од с. Нишевца на с. Балабан и ухватите везу са трупама III. армије на левој обали Брвенице. Са десним крилом останите на Мркоњу, докле год можете, а затим дајте понован отпор на старом граничном фронту од Лисице до везе са Тимочком дивиз. I. поз.“

Дејство Тимочке дивизије I. поз. 18. новембра. Од команданта 5. кадровског пука, који је 17. новембра добио наређење да се врати на Брајшор и Маден планину и да затвори правац од Косаонице, добивен је 18. новембра у 6 часова извештај, да је за извршење наређења упутио један батаљон, а да ће са остатком остати на положају Сикирачки крш до сванућа, кад ће приступити извршењу наређења. У 9 часова известио је командант тога пука, да је пук остао на положају Сикирачки крш и да се није напред кретао, а да је упућени батаљон наишао на непријатеља јачине око 1 батаљона, као и то да се непријатељски батаљон, по причању мештана спустио у Добри дол. У току дана непријатељ је вршио напад на целом фронту ове дивизије. До подне је заузео предњи положај на линији: Ђулекар—Беровица а после подне и у вече продужена је борба на главном положају. Непријатељ је на целом фронту пришао надмоћним снагама до на 5—600 м а где-где и на јуришно одстојање од наших ровова, па је делимично вршио јуриш око 18 часова. Због јаке надмоћности непријатељеве и његове многбројне брдске и пољске артилерије и слабог морала наших трупа, положај се с муком и самопожртвовањем официра држао до ноћи. Даље држање положаја било је апсолутно немогућно, јер се осећало ближе прилажење непријатељских резерви и колебање и попуштање наших трупа. Због оваквог стања, командант дивизије наредио је повлачење под заклоном ноћи на положаје, који су му одређени наређењем команданти II. армије О.Бр. 10204 од 18. новембра: Бели камен—Свирци—Новакова чука—Гољак—Хајкобила. Око 15 часова примећено је да се десно крило Шумадиске дивизије II. позива повукло са косе: к. 710—708—650 на одсек: к. 680—700 и 608, као и да су бугарски делови дошли до коте 630 (северно од с. Врпци).

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Пошто су 17. новембра сви непријатељски напади у главном задржани решава се командант трупа Нове Области да

пређе у напад на целој линији, како би поправио ситуацију и морално стање трупа и тиме постигао обрт у операцији. За напад издато је 18. новембра у јутру наређење О.Бр 10802 у овоме: „Непријатељски напади на фронт Вардарске дивизије I. позива и Комбинованог одреда у току 17. ов. месеца одбивени су, а на фронту Брегалничке дивизије I. позива, уз садејство Комбиноване дивизије, која стиже у току 17. и 18. ов. месеца непријатељски напад је одбивен, и Комбинована дивизија 18. ов. месеца прикупља се у Урошевцу, за напад на непријатеља правцем: Урошевац—Гиљање и делом своје снаге правцем: Сазлија—Жеговац кота 1190 с тим, да ако непријатељ у току 18. ов. месеца отпочне повлачење, да га и она 18. ов. месеца енергично нападне свом снагом, која буде прикупљена у Урошевцу. Моравска дивизија II. позива која је 17. ов. месеца била на линији југозападно од Ајневца—Робовац, са осигурањем према истоку на левој обали Хогошке реке, на свом фронту није нашла на непријатеља. У циљу заузећа Гиљана наређујем: Да се непријатељ нападне 18. ов. месеца на целом фронту и то:

1) Да Моравска дивизија II. позива свом снагом напада непријатеља и то: десним крилом правцем преко Ајневца и села Бушинца, а левим крилом правцем села Каменице—Божевац—село Ропотово, пребацујући 4. коњички пук на десну обалу реке Десивојке за заштиту свога левог бока и позадине.

2) Да Комбиновани одред по заузећу Новог брда и Велике планине наступа правцем између села Клобука и Прејаковаца обема обалама Макрешке реке и да потпомогне напад Моравске дивизије II. позива на Божевачке положаје, ако би непријатељ на томе положају био јак, садејствујући Моравској дивизији II. позива. Али ако би непријатељ био јак на безименој коти западно од Макреша да садејствује Вардарској дивизији I. позива за освојење ове коте.

3) Да Вардарска дивизија I. позива напада непријатеља правцем од села Извора на безимену коту западно од Макреша.

4) Да Моравска дивизија I. позива напада правцем Лабљање—Гиљане и обема обалама Бресаличке реке на фронт Бресалица—Понеш и даље према ситуацији на Гиљане. Ако би непријатељ био јак на безименој коти западно од Макреша тада Моравска дивизија I. позива има да садејствује својим левим крилом за заузеће безимене коте западно од Макреша и да тражи везу са Комбинованом дивизијом.

5) Команданти ће држати везу међу собом и са мојим штабом.

6) Коњичка дивизија очекиваће у Приштини даља наређења припремајући се за предстојеће операције, зашта ће добити заповаст.

7) Мој штаб 18. овог месеца преместиће се у манастир Грачаницу.“

Дејство Комбинованог одреда. Командант Комбинованог одреда, 18. новембра у 22.30 часова послао је команданту трупа Нове Области извештај О.Бр. 5516 ове садржине: „Јутрос у 6.30 часова отпочео је општи напад на целом фронту одреда на непријатељске положаје на највишем комплексу Велике планине, источно од града и коте 1124 код Новог брда. Напад је имао да савлађује велике тешкоће због кршног терена са стрмим каменитим литицама, које су биле појачане тиме, што одред није имао артилерије, а помоћ, коју му је указивао брдски вод са левог крила Вардарске дивизије, није била довољна. До 14 часова десна колона, наступајући од градића источно, заузела је четири камените чуке и подишла на 200 метара највишем врху планине. Лева колона заузела је камениту литицу испред највишег врха изнад села Бољеваца и источно и западно од њега, коју је непријатељ упорно бранио. Уз дејство два брдска топа и 3. батаљона 7. пука I. позива успела је да на леђима непријатеља, који се повлачио ка гробу највишег врха планине, избије на овај врх, онемогућавајући непријатељу да се ту задржи. Одмах затим на гробу су избили и батаљони 19. кадровског пука из леве колоне, а око 16 часова и цела десна колона. Непријатељ је потпуно растурен и у неред одступа ка селу Бушинцу и Клобукару, гоњен јаком пушчаном и митраљеском ватром и мањим одељењима, која су низ онострану падину гробена наступала за њим. Заплењен је један брдски топ, 10 товарних коња и 20 сандука муниције. Поред тога, на положају је остало доста побацих пушака и растурене муниције и велики број погинулих непријатељских војника, међу којима и један официр. Међу погинулим непријатељским војницима има доста Арнаута са бугарским капама и шињелима, са нумерама 12. и 19. пука. Један заробљени непријатељски војник припада 15. пуку 1. бригаде 5. дивизије. Наредио сам, да се сутра из јутра прикупи растурено оружје и муниција и покопају погинули. Трупe су занећиле на заузетом положају утврдивши се, и са потребним обезбеђењем ухвативши везу лево са 10. пуком I. позива а десно са левим крилом Вардарске дивизије. Одред има губитке у људству, чији број као и утрошак муниције још није могао бити утврђен. Држање старешина и војника било је похвално. Сутра зором продужујем даље извршење постављеног задатка.“

Дејство Моравске дивизије II. позива. Командант Моравске дивизије II. поз. 18. новембра у 15.15 часова шаље команданту Комбинованог одреда извештај О.Бр. 2812 ове садржине: „Предњи делови 10. пука прешли су Макрешку реку око подне и наступају даље ка Прејаковцу под борбом; 1. пук наступа лево од 10. пука; 3. пук је ангажован код Божевца, али сад немам ближих података. Непријатељ наступа у леви бок дивизије обема обалама Криве реке. Сем делова код Куретина. примећен је један непријатељски развијен батаљон у наступању од села Блата ка селу Одановце а у 13.45 часова за њим је ишао један батаљон. Изгледа да је овде цео пук са артилеријом, који гађа Беривојце.“ Командант Моравске дивизије II. позива са О.Бр. 2815 од 18. новембра у 24 часа, шаље команданту трупа Нове Области, команданту Комбинованог одреда и команданту Вардарске дивизије овај извештај: „3. пук, који се налази на левом крилу ове дивизије, напао је данас Божевачки вис и њиме овладао око 13 часова. Непријатељ у јачини једног батаљона одступио је ка Г. Кормињану, задржав један свој део са два митраљеза на Ројановачком вису. Непријатељ је потом гађао Божевачки вис са два пољска топа од села Ропотова, а доцније и једном брдском батеријом са друма од села Маруновца. Један непријатељски батаљон развио се према Ројановачком вису. Ноћ је затекла овај пук у оваком распореду:

Један батаљон код доњег Макреша, који је наишао на јак отпор са десне стране Макрешке реке; један батаљон преко коте 940 избио је до леве обале Макрешке реке према селу Маркову; један батаљон је на Божевачком вису, а једна чета на Ројановачком вису. Пуковска резерва од три чете, налази се више села Бусовата, где су извучена и два пољска топа, а два су на левој обали Криве реке код Каменице. Борба на Божевачком положају престала је у ноћ. 10. пук са 6 чета садејствовао је у нападу Комбинованог одреда на Ново брдо, Овај је напад потпомогао и својом брдском батеријом и он је крунисан успехом. Друга два батаљона прешла су око подне Макрешку реку и наступала ка Прејаковцу, али како су ови батаљони наишли на све јачи и јачи отпор и претрпели знатне губитке (200 људи избачено из строја са 3 официра), то су се морали повући на леву обалу Макрешке реке. Од 1. пука још немам извештаја. 2. пук, који броји свега 200 пушака, налази се на обема обалама Криве реке на линији: Мочар—Беривојце—косе јужно од Робовца. Ту је и 4. коњички пук. На овој страни, непријатељ се налази са слабим деловима код села Корентина, и са јачом снагом на десној обали Криве реке код Одановаца и Топонице, где су примећена два батаљона и један ескадрон. Са обзиром на

леви бок дивизије, а рачунајући на брже напредовање Вардарске дивизије и Комбинованог одреда и базирајући се на заповест О.Бр. 10802, издао сам заповест да се дивизија прикупи на фронту: Божевце—Куретин и да 19. овог месеца нападне свом снагом на фронт: Ропотово—Доморовце. Међутим због јаког отпора на десној обали Макрешке реке мораћу и данас оставити извесну снагу на Макрешкој реци, па ћу је постепено узимати у колико буде напредовао напад суседних јединица. Са Комбинованим одредом споразумео сам се, да он целом снагом помаже Вардарску дивизију.“

Дејство Вардарске дивизије. Командант Вардарске дивизије 18. новембра у 20 часова послао је команданту трупа Нове Области извештај О.Бр. 663 ове садржине: „Данас су трупе левог одсека ове дивизије нападе непријатеља са коте 997 и градића на Новом брду на безименој коти западно од села Бостине са тежњом, да дејствују ка безименој коти западно од села Макреша. Напад је дочекан са утврђених положаја западно од села Бостине, јаком пешачком и митраљеском ватром, као и контра-нападом на 1. батаљон 12. пука II позива, због чега напад није успео и делови левог одсека сад се налазе на северозападној падини безимене коте западно од села Бостине, у непосредном додиру са непријатељем. Трупе десног одсека ове дивизије у току данашњег напада подишле су коти 867 и безименим kotaма западно од села Трновца и Макреша, где су се задржале и предузеле утврђивање и осигурање. И према трупама десног одсека непријатељ је имао јаке делове, који су се утврдили и јаком пешадиском, митраљеском и артилериском ватром дејствовали на нас, те је напад ишао споро, и ако је потпомаган јаком артилериском ватром. Артилерија је у току данашњег напада, потпомажући пешадију, утрошила 855 зрна. О утрошку пешадиске муниције немам података. Губитци у људству су знатни на целом фронту дивизије, а тачних података немам. Сутра ћу продужити извршење заповести О.Бр. 10802 од 18. новембра, али због јаког отпора непријатељског молим, да Моравска дивизија I позива делом своје снаге дејствује у правцу безимене коте западно од села Макреша, као и да Комбиновани одред садејствује нападу ове дивизије.“

Дејство Моравске дивизије I позива. Командант Моравске дивизије I позива 18. новембра у 22.35 часова послао је команданту трупа Нове Области извештај О.Бр. 4439 ове садржине: „После припреме артилеријом, све три колоне дивизије предузеле су напад на непријатеља одређеним правцима и у току дана до 16 часова дошле су до линије: Паралово—ћувик јужно од села Зебнице. Даље наступање онемогућено је тиме, што Вардарска дивизија није предузела напад на безимени

ћувик југоисточно од села Зебнице. И ако је напад вршен са доста енергије, ипак дивизија није успела да изађе на линију Бресалице—Понеш, јер су јој оба крила угрожена, десно са планине Жеговца, а лево са поменутог ћувика. Губитака нема много. Тачан број јавићу накнадно.“

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Штаб Тимочке војске стигао је 18. новембра у подне у Урошевац. Врховна Команда са ОБр. 24446 од 18. новембра наредила је, да командант II армије стави Коњичку дивизију, чији је штаб у Приштини, на расположење команданту Тимочке војске. Коњичка дивизија била је у ово време стављена од стране команданта II армије на расположење команданта трупа Нове Области. Командант Тимочке војске наредио је команданту Коњичке дивизије да у току дана дође у Липљан, одакле да се јави да би добио даље наређење.

Ситање 18. новембра у вече. Комбинована дивизија: 3. батаљон 6. прекобројног пука, који је 17. новембра заузео коту 587, продужио је 18. новембра наступање ка селу Миросаљу; 2. батаљон овог пука, упућен из Бабуше ка селу Раховици, заузео је ово село и са предњим деловима избио на Жеговац. Остала 2 батаљона овог пука налазе се на линији: Папаз—Сазлија. 5. прекобројни пук заузео је у 14 часова непријатељски положај: к. 505—ћувик код с. Садовина; непријатељски батаљон одступио је у правцу Гиљана. У 16:50 часова, избијају предњи делови пука до саме реке која протиче између Садовине и Слатине. Код Брегалничке дивизије I позива примећено је, да непријатељ нагло одступа од с. Трстеника, а јужно друго његово одељење путем ка Гиљанима. Морал код наших трупа, јако се подигао овим нападима и њиховим напредовањем. Командант Крајинског одреда јавља, да стиже са одредом 20. новембра у Приштину. По телефонском извештају трупе Нове Области у општем нападу у току 18. новембра успеле су да избију и то: Моравска дивизија I позива на линију: Паралово—Понеш. Вардарска дивизија I позива са Комбинованим одредом заузела је безимену коту на Великој планини. Непријатељ је одступио у неред у изворни део Макрешке реке. Моравска дивизија II позива наступала је колонама својим ка с. Божевцу, где избија у току 19. новембра. Њен 4. коњички пук у покрету ка Доморовцу приметио је непријатељске покрете на левој обали Криве реке у правцу села Куретина, против којих су наређене потребне мере. Командант Тимочке војске намерава 19. новембра да предузме општи напад. У овом циљу 18. новембра у 16 часова издаје у Урошевцу ову диспозицију: „Трупе Нове Области у току данашњег дана (18. новембра) нападају непријатеља на

целом фронту и то: Моравска дивизија II позива десним крилом правцем преко с. Ајневца и Бушевца, а левим крилом правцем с. Каменица—Божевац—Ропотово, пребацујући 4. коњички пук на десну обалу Десивојке реке. Комбиновани одред по заузећу Новог брда и Велике планине наступаће између с. Клобукара и Прејаковца обема обалама Макрешке реке, помаже напад Моравске дивизије II позива на Божевачке положаје, а у случају потребе садејствује и Вардарској дивизији I позива за освајање безимене коте западно од Макреша. Вардарска дивизија I позива напада правцем од села Извора на безимену коту западно од с. Макреша. Моравска дивизија I позива напада правцем Лабљане—Гиљане обема обалама Бресалице реке на фронт Бресалице—Понеш и даље према ситуацији ка Гиљану, а у случају потребе садејствује нападу на безимену коту. Ова дивизија има да дође у везу са својим десним крилом са Комбинованом дивизијом I позива. Коњичка дивизија остаје у Приштини на расположењу за употребу. Тимочка војска има задатак, да што пре овлада Качаничким теснацом и загрози Скопљу, обраћајући пажњу на правац од Тетова, који је у непријатељским рукама, стога наређујем:

1) Комбинована дивизија I позива, пошто се прикупи код Урошевца, нападне непријатеља сутра 19. тек. мца правцем Урошевац—Гиљане, фронтом: Златаре—Миросаље—Раховица. При овоме нападу са потребном снагом овладаће Жеговцем (к. 1190). Десно одржавати везу са Брегалничком дивизијом I поз. а лево са Моравском дивизијом I поз., која напада правцем Лабљане—Гиљан обема обалама Бресалице реке, на фронт: Бресалица—Понеш. Напад извршити тако, да непријатељ на овом фронту нашим преласком у офанзиву буде изненађен. За ојачање десног бока Брегалничке дивизије I поз. упутите 1 батаљон и ставите га на расположење команданту Брегалничке дивизије I позива.

2) Брегалничка дивизија I позива, ојачана са 1 батаљоном из Комбиноване дивизије I поз., остаје на досадањим својим положајима и служи као ослонац нападу Комбиноване дивизије I поз. садејствујући ватром, нарочито артилериском, нападу ове дивизије. Ради сагласности у дејству при сутрашњем нападу Комбиноване дивизије I позива, командант ове дивизије и командант Брегалничке дивизије I поз. ступиће у споразум односно потребног узајамног дејства.

3) Попуна муниције из Вардарског убојног слагалишта на железничкој станици у Липљану.

Штаб ове војске дошао је данас у подне у Урошевац, где остаје на железничкој станици.“

Командант Комбиноване дивизије издао је 18. новембра у 19:15 часова у Урошевцу заповест ОБр. 4571 у овоме: „Не-

пријатељ се са 32. пуком налази на линији Златаре—Миросаље. Један батаљон 24. пука пред данашњим нападом 5. прекобројног пука журно је одступао од Садовика ка Гиљанима. Никаких података нема, да ли има непријатеља на Жеговцу. Трупe Нове Области данас нападају непријатеља на целом фронту. Моравска дивизија I. поз. напада правцем Лабљане—Гњилан обема обалама Бресалице реке и да наступа ка Гњилану, одржавајући везу десним крилом са нашом дивизијом. Брегалничка дивизија I. поз. ојачана једним батаљоном наше дивизије остаје на положајима село Слатина—село Елез—село Врбана—кота 505, служиће као ослонац на паду наше дивизије. Наређујем:

1) Коњица:

Команд. п. пук. Младен Лукићев
Моравски коњички пук
1 ескадрон Комбин. дивиз. I. поз.

Свега: 2 ескадрона

2) Десна колона:

Команд. п. пуков. Вој. Николајевић
5. прекоброј. пешад. пук
1. заплењена батер. (3 топа)
1. Крупова брзомет. батерија

Свега: 4 батаљона и 7 топова.

3) Лева колона:

Команд. пуков. Алекса Радовановић
6. прекобр. пешад. пук
2. прекобр. пешад. пук (3 батаљ)
3. Морав.брзомет. пољ. дивизион
2. Морав. брзомет. батерија (2 т.)
2. Брдска Дебанкова батерија.

Свега: 7 батаљ. и 18 топова

4) Општа резерва:

Команд. п. пук. Милан Прибићевић
1. прекобр. пешад. пук
Пионирски полубатаљон

Свега 4¹/₂ батаљона

1) Коњица полази 19. овог месеца у 6 часова из села Бабуша, правцем с. Бабуша—с. Црнило—с. Кишнопоље—с. Слановић—с. Цернице дејствује на позадину непријатељску. Ухватити везу са Моравском дивизијом I. позива.

2) Ова колона остаје на одсеку кота 505—к.533, док лева колона не избије на Жеговац, а потом напада на непријатеља на фронту с. Д. Слатина—с. Златаре одржавајући јаку везу са левим крилом Брегалничке дивиз. I. поз.

3) Лева колона напада непријатеља на фронту село Раховица с. Миросаље правцем с. Прелаз—Жеговац са обухватом. Почетак напада 19. овог месеца у 6 часова.

4) Општа резерва прикупља се код коте 587 у 7 часова 19. овог месеца.

5) Завојиште код села Биба (источно од Урошевца). 1. пољска болница у Урошевцу. 2. пољска болница у Штимљу.

6) 2. степен муниципалне колоне у Урошевцу а једним делом у с. Биби. 1. степен у Штимљу.

7) Нападне колоне са досадањих крајњих телефонских станица продужаваће телефонску линију тако, да се у свако

доба има веза са обе колоне. Телефонско одељење помаже десну колону у подизању телефонске линије ка Гиљану.

8) Трупне коморе и месарска чета у Штимљу. Профијантска колона у Штимљу.

9) Ја ћу бити 19. овог месеца од 7 часова на друму Урошевац—Гњилане код с. Сојева.

Ноћ 18./19. новембра прошла је на миру. У јутру трупе Комбиноване дивизије отпочеле су наређене покрете у циљу извршења напада.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

Дејство Вардарског одреда. Око 11 часова 18. новембра вођена је борба око Крушева, из које се могло закључити, да непријатељ тежи да преко Крушева избије на правац Кичево—Битољ или Кичево—Дебар. Стога је командант Вардарског одреда наредио команданту 14. кадровског пука да прими команду над: 3. батаљоном 14. кадровског пука, који се у ово доба кретао ка Св. Митрану и Крушовљану; над полубатаљоном 3. батаљона 2. пука који се налазио на Дрвенику, и над 2 брдска топа, од којих му се 1 одмах шаље, а 1 је већ упућен са 3. батаљоном 14. пука. Две чете са једним митраљезом остају на Дрвенику ради осматрања правца: Кичево—Битољ, поседајући за најупорнију борбу положаје североисточно и југозападно од друма, односно коту 1493 (Дрвеник) и коту 1450 (Облаково). Задатак команданта 14. пука јесте, да нападне непријатеља и да га одбаци од правца: Крушево—Дебар. Командант 14. пука мајор Влајић прима на Дрвенику 2 чете 3. батаљона 2. пука I. поз. У исто време долази и топ 9. брдске батерије и креће се преко Дрвеника ка Крушеву. Командант 3. батаљона 14. пука мајор Петронић стигао је 17. новембра у вече на мост код Бучина, који је био покварен; топ, митраљез и комора нису могли овде прећи Црну реку. Стога мајор Петронић шаље ове делове преко гвозденог моста не Црној реци код Топличана; пешадију пребације преко моста код Бучина и једну чету упућује у Кривогаштане, да га заузме и држи до доласка целог одреда, остале 2 чете чекају код Бучина, да топ, митраљез и комора обилазним путем преко Топличана стигну. Унапред одаслата чета наишла је на јаке одељење непријатељске коњице и пешадије и није могла ући у село Кривогаштане. У 10 часова 18. новембра батаљон мајора Петронића био је у селу Бела Црква; у ово доба чула се јака борба изнад вароши Крушева. Мајор Петронић решава се да наступа у правцу борбе у циљу да непријатеља нападне у бок. Мајор Петронић узео је правац преко с. Пресица ка Крушеву и око 15 час. заузео је коту 1291 на Драгишевцу; 2. чета 1. батаљона 2. пука није

била испред Крушева, куда је раније упућена. По накнадном извештају сазнало се, да је ова чета 17. новембра била нападнута 1 непријатељским батаљоном и да се повукла код с. Вардина на десну обалу Црне реке. Непријатељ је заузео Крушево. Чета је добила наређење да уђе у састав мајора Благојевића.

Стање шруја Битољске дивиз. области 18. новембра

Сасишав и јачина. Вардарски одред: 2. пешадиски пук 1. позива (3 батаљона свега 2200 пушака; 2 митраљеза); 14. кадровски пук (3 батаљона, 1300 пушака и 3 митраљеза); 3. Дебанжова позициска батерија од 5 топова; 6. позициска Дебанжова батерија од 3 топа; 9. брдска батерија од 3 топа. — Свега 3500 пушака, 5 митраљез. и 11 топова.

Тетовски одред: 13. кадровски пешадиски пук (3 батаљона 1300 пушака) 1 митраљез; 4. Дебанжова брдска батерија са 4 топа.

Поречки одред: Састављен од граничара и обвезника Ибараца из Битољске и Кичевске посаде свега 300 пушака.

Мрзенски одред: Састављен од граничара, жандарма, војара, болничара и наоружаних мештана свега 250 пушака.

Трупе III. позива са железничког осигурања код Криволака: 1. батаљон 1. пука III. позива са 400 пушака; 4. батаљон 1. пука III. позива са 240 пушака; 1 чета граничара из Брегалничке дивиз. области 80 пуш. 1. чета 2. баљ 20. кадров. пука од 80 пушака.

Распоред: Алиначки положај. На правцу Прилеп ка Кабаку: 1 вод 2. пука и 150 пушака Мрзенског одреда; одатле па до Прилепског пута: 3 чете 4. батаљона 2. пука; 1 чета граничара и 1 чета 2. батаљона 20. пука, са 1 четом 14. пука у одредској резерви. Западно од Прилепског пута до Чипитова закључно на левом одсеку Алиначком: 1 чета 1. батаљона 14. пука; 1 чета 4. батаљона 2. пука; 1. батаљон 1. пука III. поз. (400 пушака); и 2 чете 1. батаљона 14. пука у одсеочној резерви. Артиљерија: 2 Дебанжова топа у центру; 1 брдски топ на левом одсеку; 2 митраљеза на десном одсеку.

На десној обали Црне реке: 2 чете 2. батаљона 14. пука са 2 Дебанжова топа на Лозанском брду. На Бакарном гувну 2 чете 2. батаљона 14. пешад. пука са 3 Дебанжова топа. Код Бучина: 4. батаљон 1. пука III. позиви (240 пушака). На Дрвенику 1 чета 3. батаљона 2. пука на к. 1493. 1 чета код Хана Мраморнице. У покрету за заузеће Крушева: 3. батаљон 14. пука; 1 чета 1. батаљона 2. пука; 2 чете 3. батаљона 2. пука; 2 брдска топа и 1 митраљез.

Поречки одред и Кичевска посада (300 пушака) за заштиту правца: Брод—Кичево стављен је под команду Тетовског одреда.

Тетовски одред: 2 батаљона, 2 топа и 1 митраљез на правцу: Брод - Кичево са привременим задатком заузети Брод и Крушево; 1 батаљон и 2 топа на Ђоновачком положају штите правац Гостивар—Кичево а једна чета на правцу: Тетово—Призрен,

Догађаји у шоку 18. новембра. На правцу Призрен—Битољ: затишје целог дана: На правцу Прилеп—Крушево: вођене су борбе; Крушево је пало у руке непријатељу. На правцу Прилеп—Брод: непријатељ се повукао; Тетовски одред заузео је Брод и посео положај Барбарос источно од Брода. На правцу Гостивар—Кичево: непријатељ је застао на линији Лакавица—Трново. Сви правци који воде комуникацији Призрен—Дебар—Битољ заштићени су. Пред фронтом Вардарског одреда констатован је 1 непријатељски батаљон и 1 брдска батерија у Прилепу. На Прилепском пољу крстаре мања коњичка одељења; 2 вода пешадије утврђују се на Прилепском гробљу. На путу за Прилеп опажене су мање непријатељске колоне. По исказу мештана, непријатељска коњица у зору 17. новембра отишла је ка Кавадару у правцу француских трупа. Командант Битољске дивиз. области имао је утисак, да је непријатељ своје главне снаге с фронта Бабуна—Тетово одвео на другу страну, вероватно ка Скопљу и према Французима, оставивши довољну снагу за одбрану Бабуне и Гостивара, те намерава покушати (и ако има свега по 40 метака на 11 цеви топовских), да са Вардарским одредом пређе у офанзиву. На фронту француских трупа: Кичево—Сирково, Бугари су се у току 17. новембра повукли и укопавају се. Французи су одбили јаке бугарске нападе на целој линији. Од Енглеза, на ранији захтев, добивено је 17. новембра: 2000 пушака са по 300 метака и 3000 бомби. Од делегата у Солуну добивен је извештај, да је стигао одговор, да се никакве енглеске трупе не могу послати као појачање у Битољ. Командант Битољске дивиз. области послао је овог дана мајора Минића у Солун, у циљу дејствовања код савезника, да му се што пре пошаљу 50 митраљеза и до 20 топова.

СИТУАЦИЈА

У току 18. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од командантa 1 армије

ОБр. 9421 у 1-10 часова

„У току 17. новембра трупе ове армије продужиле су покрет ка положајима десне обале Брвеничке реке и леве обале

Павлице реке. Борба се водила само на фронту Дринске дивизије II позива. Непријатељ око 14.30 часова напао је заштитне делове Дринске дивизије II позива на Вељем врху и затим се пренела борба и на главне положаје на Караули; сви непријатељски напади одбивени су и борба је престала око 17.30 часова. Трупe за ноћас остају на својим положајима а сутра продужују покрет ка положајима десне обале Тамничке реке и леве обале Радашевачке реке. Трупe Ужичког одреда пристижу ка Новом Пазару, а Јаворски одред је у покрету од Сјенице ка Новом Пазару, главнина је на Дугој Пољани. Због вејавице, ветра, планинског терена, недовољне исхране и посведневних маршова и борби, људи и стока су јако заморени и малаксали. Бројно стање пукова сведено је испод половине формациске јачине.“

Од команданџа Одбране Београда

ОБр. 5162 у 6.3 часа

„Лево крило III армије је на Мердарима а не на Орлујском вису. На овом вису налази се само једна слаба заштитница Дринске дивизије I позива, која у неколико само осигурава десни бок мојих трупа, због тога своју леву побочницу нисам смео држати више на Мадљики да не би била одсечена. Важност правца са Мадљике у долину Лаба и сам сам раније увидео, па зато сам тим правцем упутио побочницу од три пешадиска пука но без артилерије, пошто се није могла тамо извући.“

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 951 у 12 часова

„Стање на фронту ове војске у току дана 17. новембра: Трупe Комбиноване дивизије I позива од 3 часа у покрету су сувим и возовима и прикупљају се око Урошевца. 6. прекобројни пук са једном батеријом од 8 часова узео је учешћа у борби на левом крилу Брегалничке дивизије I позива. У току ноћи 17./18. ов. мца већи део Комбиноване дивизије I позива биће прикупљен око Урошевца. Крајински одред привремено стављен под команду команданта II армије у повлачењу је са Товрљана ка Мердарима.“

ОБр. 952 у 3.40 часова

„Данас 17. ов. мца у 15.30 часова стигао сам у Липљан са штабом. Команду над Брегалничком дивизијом примићу у току ноћи 17/18. новембра.“

ОБр. 961 у 17.40 часова

„Са штабом сам данас 18. ов. мца у 15 часова у Урошевцу.“

ОБр. 963 у 21 часова

„Стање на фронту ове војске данас 18. ов. мца до 18 часова овако је: Код Комбиноване дивизије батаљон 6. прекобројног пука који је јуче напао непријатеља на коти 587 и повратио два наша пољска брзометна топа, продужио је данас наступање ка селу Миросаљу. Други батаљон истога пука упућен из Бабушика ка селу Раховици, заузео је ово село и са предњим деловима избио на Жеговац.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10176 у 19.30 часова

„Штаб армиски 17. ов. мца полази и биће на Лисици, где молим, да се наређења шаљу.“

ОБр. 10189 у 3.45 часова

„Стање код ове армије данас 17. новембра овако је: Код Тимочке дивизије I позива дан је прошао на миру без значајнијих догађаја. Непријатељ је примећен пре подне; коњичке и пешадиске патроле на линији: Црни Врх—Прапаштица—Бувци—Гргуровци; око подне спустила су се два непријатељска батаљона у правцу села Лопаштице, села Дрводеље ка Беровици, ни један батаљон није за видела прешао на леву обалу Копита потока. Од батаљона, који су кретали од Бувачког виса ка Дрводељи, један се развио под џамијом к. 560 али се није кретао. Неке његове патроле пушкарале су се. Код Шумадиске дивизије II позива, заштитница 17. ов. мца у 17 часова одступала је са линије Бучумет—Захаћ, данас 17. стигла на Сикирчу, но одступила је даље због јачег надирања непријатеља. Наређено је, да се заштитница Шумадиске дивизије II позива врати на Брајшер—Маден планину, да затвори правац од Косаонице. По телефонском извештају добивеном у 19 часова, непријатељ се са I пуком пешадије налази у Негосави а са једном четом у Медвеђи.“

ОБр. 10205 у 16 часова

„Због савршене немогућности вршења послова у штабу ни у једном месту ближе трупама, принуђен сам, да штаб смештим овде (Приштина). Комуникација од Прапаштице до села Граштице савршено је неупотребљива за возове ма које врсте. Молим да се ово има у виду, те да се армији осигура потребно време при повлачењу ка Приштини.“

Од команданџа шруја Нове Обласџи

ОБр. 10768 у 14.30 часова

„Командант Битољске дивизиске области са ОБр. 4280 од 14. ов. мца доставља извештај: Ценим, да су према мени на правцу Тетово—Битољ, једна бригада и на правцу Прилеп—Битољ две бугарске бригаде из 5. и 7. дивизије. Ако би Грци непријатељски расположени хтели у Битољ, немам снаге

противстати им. Намеравам ступити са њима у пријатељски споразум, како бих осигурао останак наших власти и комуникацију Битољ—Струга, ако би до тога дошла невоља“

ОБр. 10778 у 1.40 часова

„На фронту Моравске дивизије II позива ноћу 16./17. ов. мца 3. пук ове дивизије заноћио је са 2 батаљона и 1 топом на десној обали Криве реке између ње и Робовца, остала 2 батаљона и 3 топа на левој обали код Каменице. 1. пук заноћио је у близини Каменице. Од 2. пука нема извештаја. За 17. тек. мес наређено је заузимање Велике Планине за заштиту левог бока. Командант дивизије оставио је 2. пук са ескадроном коњице на коси источно од Хогоша. О раду дивизије у току 17. ов. мца нема података. На фронту Комбинованог одреда у току 16. ов. мца одред је вршио напад у две колоне на непријатеља, на највишу коту Велике Планине са наслоном на Градић на Новом брду, кога држи 1 батаљон 1. пука I позива и Вардарска дивизија I поз. У почетку напад је напредовао, али је непријатељ, извршив снажан против—напад против левокрилног батаљона потпомогнут артилеријом, успео да потисне овај батаљон. Због тога што одред није имао артилерије, да га у нападу потпомогне, није успео да овлада непријатељским положајима, већ је заноћио у борбеном распореду испред непријатеља. О раду одреда у току 17. ов. мца немам извештаја. На фронту Вардарске дивизије I. поз. непријатељ је нападао на коту 927 (Ново брдо), због вејавице артилерија не може да потпомогне одбрану положаја, а митраљезима су се заледили хладњаци. Непријатељ је подишао самој коти 997, резултат борбе непознат је. На фронту Моравске дивизије I позива у току ноћи 16./17. ов. мца било је само пушкарање, о раду у току дана немам извештаја. На фронту Брегалничке дивизије I позива у 6.30 часова непријатељ је предузео напад на лево крило Брегалничке дивизије I позива. На фронту Слатина—Миросаве у 10 часова почео се спу штати гредом Жеговца, захватајући предњим деловима косе североисточно и јужно око Раховице, спуштајући се ка Ситници према селу. За напад и одбацивање непријатељских делова са Жеговца и преотимање његово, упућено је из Урошевца преко к. 653 ка Раховици, 2 батаљона 6. прекобројног пука, који су возом из Приштине стигли у Урошевац у 7 часова и 1 батаљон истог пука, који је искрцан код к. 550 (Бабуна) у 9 часова и упућен ка селу Раховици. О раду овог пука нема података. На осталом фронту ове дивизије наше су трупе очувале своје положаје. На фронту Битољске дивизије о раду Тетовског и Вардарског одреда нема података. Командант Битољске дивизије цени, да непријатељ има једну бригаду на правцу Тетово—Гостивар и две бригаде на правцу Прилеп—Битољ.“

ОБр. 10797 у 18.45 часова

„На фронту Моравске дивизије II позива у току 17. ов. мца 10. пук са 6 чета нападао је Ново брдо код села Бушнице уз садејство Комбинованог одреда, а једним батаљоном код истог села у правцу југоистока, у 13 часова 3. пук уз садејство 1. пука заузео је гребен више села Робовца, 1. пук ушао је у међупростор 1. и 3. пука. 2. пук и батерија су код села Каменице, са једним батаљоном на вису источно од села Мочара, а коњички ескадрон још источније. 4. коњички пук је у Срезовцу. На фронту Комбинованог одреда 17. ов. мца у 5 часова непријатељ је предузео напад на леву колону овог одреда, али је био одбивен, у исто време предузео је напад и на лево крило Вардарске дивизије I позива и преко дана заузео коту испред градића, коју је Вардарска дивизија I позива у току ноћи уз садејство Комбинованог одреда повратила. За 18. ов. мес. Комбиновани одред намерава, да изврши општи напад на Главну Чуку Велике планине источно од коте 1124. На фронту Вардарске дивизије, сем напада непријатељског на лево крило ове дивизије и преузимање кота источно од градића Ново Брдо уз садејство Комбинованог одреда, у току 17. ов. мца и ноћу 17./18. ов. мца није било значајнијих догађаја. На фронту Моравске дивизије II позива у току дана 17. ов. мца и ноћу 17./18. ов. мца било је само омањег пушкарања, ништа значајније. На фронту Брегалничке дивизије I позива у току 17. ов. мца непријатељ је предузео напад у 10 часова, на фронту од Неродимке до Слатинске косе и завршен је у 15.30 часова. Напад је одбивен, сем на делу испред Алијаса, где је успео да се приближи и учврсти близу наших ровова. На делу према Врденским висовима напад је отпочео у 6.30 часова, непријатељ се нешто мало приближује нашим рововима. На правцу Гиљана, непријатељ је отпочео напад у 6 часова и у 10 часова обухватом левог крила од села Миросаља успео је, да заузме коту 587, на којој је била полубатерија од које је 1 топ заузео, но у 13.30 час. батаљон 6. прекобројног пука преотео је ову коту и топ неосштећен; два батаљона 6. прекобројног пука држе положај Сазлије—Папаз, 1 батаљон у правцу Мироше. Ноћ 17./18. ов. мца прошла је на миру. 18. ов. мца у 1 час, дивизија је ушла у састав Тимочке војске по наређењу Врховне Команде.“

ОБр. 10802 у 17.50 часова

„Штаб ове команде од 18. ов. мца је у манастиру Грачаници.“

ОБр. 4426 у 23.15 часова

„Код Вардарског одреда један непријатељски батаљон и 1 брдска батерија су у Прилепу. По Прилепском пољу

крстаре мања коњичка одељења, 2 вода пешадије утврђују се на Прилепском гробљу. Данас су у Прилеп дошле мале непријатељске колоне. По исказу мештана, непријатељска коњица 18. ов. мца у зору отишла је ка Кавадару у правцу француских трупа. Мештани села Преслапа иселили су породице на бугарску страну а мушкарци наоружани прешли бугарским војницима, коњичка одељења бугарска у већини случајева представљају комите на коњима. С обзиром на данашњу борбу код Крушева и говоре са телефона у Крушеву једног бугарског официра (можда комита) у 11 часова, пресечена је телефонска веза са Крушевом и упућен је један батаљон са једним топом из резерве Вардарског одреда, да преко села Бучиња—Драгишеца дејствује у бок и позадину непријатељеву заједно са 1 батаљоном, 1 топом и 1 митраљезом, који су јуче упућени ка Крушеву под командом мајора Радомира Петронића, који није извршио свој задатак проналазећи неоснованих сметњи, те је доспео јутрос до Беле Цркве и ту застао, због чега је данас Крушево пало у руке непријатељу. Сва је ова снага стављена под команду мајора Милутина Влајића. Две чете Вардарског одреда затварају пут Кичево—Битољ ка Дрвенику кота 1493 и Хан Мрамори на коти 1450. Путови ка Битољу преко села Бучина, Бакарног Гувна, Сепана обезбеђени су потребном снагом од Тетовског одреда, чета са једним топом стигла је у Брод, вечерас стижу 2 батаљона са још једним топом. Код Брода изгубљен је додир са непријатељем. Капетана Милана Глишића, који је јуче напустио Брод, сменио сам и наредио кривичну истрагу. Мрзенски одред: 100 пушака у селу Невади за одбрану места, 100 у покрету правцем Добришево—Канатларци, 50 у покрету правцем Мука, Оба Марул, Клабак, где ће осигурати десни бок трупа Вардарског одреда а где стижу вечерас. У састав овог одреда ушли су жандарми, болничари, возари, обвезници, наоружани мештани. Поречки одред, састављен као и Мрзенски, са Кичевском четом има бораца свега 300 пушака, стављен је под команду Тетовског одреда за заштиту правца Брод—Кичево. Ценим, да је непријатељ своје главне снаге са фронта Бабуна—Тетово одвео на другу страну, вероватно ка Скопљу и Французима, оставивши довољну снагу за одбрану Бабуне и Гостивара. И ако има свега по 40 метака на 11 цеви топовских, покушају, да са Вардарским одредом пређем у офанзиву. Код француских трупа у току 17. новембра на фронту Чичево—Сирково Бутари су се повукли и укопавају се. Код Криволака нема ништа ново.

На Струмичком фронту, Французи су одбили јаке бугарске нападе на целој линији. Од Енглеза, на мој ранији захтев, добио сам 17. ов. мца 2000 пушака са по 300 метака ради

потребне попуне и 3000 бомби енглеских. Од делегата у Солуну добивен је извештај, да је стигао одговор, да се никакве енглеске трупе не могу послати као помоћ Битољу, послао сам данас мајора В. Минића у циљу јачег дејствовања код савезничких трупа, да ми што пре пошаљу 50 митраљеза и до 20 топова. Савезнички официри и енглески конзул данас из Битоља тражили су ово исто.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 22446 у 18.37 часова

Командантџу Тимочке војске—Лийљан

„Наређено је команданту II армије, да вам одмах стави на расположење Коњичку дивизију, чији је штаб у Приштини. Штаб II армије налази се на Лисици.“

ОБр. 24452

Командантџу Одбране Београда—Подујево

„Наређено је команданту III армије да Орлујски вис поседне и држи довољном снагом његових трупа, како би смо могли држати Мадљику са нашим трупима.“

Командантџу III армије — Подујево

„По извештају команданта Одбране Београда на Орлујском вису налази се само ваша слаба заштитница, која недо-вољно обезбеђује његов десни бок. Да би он могао држати Мадљику потребно је, да ви држите са довољном снагом ваших трупа Орлујски вис.“

19. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Пре подне 19. новембра, III армиска команда добила је извештај, да је 18. брдска бригада у току ноћи 18./19. новембра одбила српске контра-нападе и да је продужила наступање главноном ка Кошутници а заштитним бочним одредом ка Дрену. Чим је овај извештај добивен (11 часова), III армиска команда издала је, у духу наређења команде армиске групе, заповест својим корпусима. 22. резервном корпусу поред саопштења заповести команде армиске групе, наређено је; „Ка Новом Пазару оперише 10. брдска бригада. Ка Митровици, Алпински корпус. Команда Алпинског корпуса везује се директно са армиском командом. До тога времена са операцијама управља 22. корпусна команда. 10. брдска бригада ступа до даљег наређења под команду команданта Алпинског корпуса. Заштитница 44. резервне дивизије, чим околности дозволе, има се повући у састав своје дивизије. За немачке дивизије, које су биле у саставу III армије и које су већ раније биле повучене са фронта, команда армиске групе наредила је 19. новембра под ОБр. 1. а. 1778 ово: „26. пешадиска дивизија

транспортује се на друго војиште; на њено место долази као резерва Врховне Команде 43. резервна дивизија у Земун и околину (на место Крагујевац, како је то дан пре било наређено)“.

Пошто 43. дивизија није имала етапних колона, морала се кретати мањим маршовима, како би се могла помоћу своје трупне коморе снабдевати из етапних магацина. Маршрута 43. дивизије била је оваква: 23. новембра Крагујевац; 24. новембра: Чумић—Опорница; 25. новембра: Топола—Влакча; 26. новембра: Марковац—Топола; 27. новембра: Влашка—Међулужје; 28. новембра преданак; 29. новембра: Раља—Влашка; 30. новембра: Бели поток—Рипањ; 1. децембра: Београд—Бели поток; 2. децембра: Земун. Сем ове промене састава III армије наређено је, да се бригаде ђенерала Мразека и пуковника Франца расформирају. Због овога III армиска команда, још 17. новембра, учинила је предлог преко команде армиске групе, аустроугарској Врховној Команди, да се армиској етапној команди ставе на расположење за етапне сврхе: 6 батаљона и $\frac{1}{2}$ ескадрона. Три батаљона бригаде Франца и дотле су већ вршили етапну службу. Артиљерија бригаде Мразека (само возећа) упућена је у Моравску долину ка групи тешке артиљерије ђенерала Хама на простор: Чукојевац—Стубал; њена митраљеска одељења ушла су у састав бригаде Хауштајна, која је своје руске митраљезе имала да упути у Београд. Остале установе ове бригаде задржане су у саставу 8. корпуса, односно код трупа ђенерала Рајнела. И поред повлачења са фронта јаким делова III армије, њено материјално стање било је врло неповољно, како се види из извештаја армиске команде, који је упућен 19. новембра у подне команди армиске групе и аустроугарској Врховној Команди у овоме: ОБр. 7087. „Већ више пута јављено је, да се са транспортним средствима, која стоје на расположењу, корпуси и трупе од последњих железничких станица не могу удаљавати више од 60 км, а где је могуће саобраћај аутомобилима не више од 80 км.

У ствари то је одстојање већ сад знатно веће. Ово је могло да буде само зато: што је Моравска долина ипак до некле још пружала средстава за живот; што су делови армиских јединица заустављени или послати у позадину; што се, у циљу дотурања хране, употребљавају запреге у позадини остављене артиљерије, мостовних тренова као и појединих муницијских колона, и на крају, што је дотурање сточне хране редуцирано до минимума. Мора се рачунати са могућношћу, да ће бити потребно, да се од главнина гонећих одреда још одузимају делови и да се повлаче у позадину. Ма да и те чињенице заслужују нарочито сажалење, ипак армиска команда мора о њима водити рачуна. Железнички саобраћај, због не-

повољних прилика, иде врло споро; рђаво стање путова у великој мери отежава кретање коморе; један део трупа нема још ни зимску опрему, пошто се већ од дужег времена могу дотурати само најнужније количине муниције и хране. Највећи део обуће у рђавом је стању. Према томе ова факта захтевају, да се у најкраћем времену застане са операцијама: док се железнички саобраћај не успостави ближе: дотурање потреба не уреди; опрема трупа у потребној мери не побољша, тим пре што се према годишњем добу и стању комуникација не може очекивати, да ће се околности побољшати, но вероватно још и погоршати. *Достигнућем линије Нова Варош—Сјеница—Нови Пазар, помоћу јаким делова армије, постигнуће је крајње од онога што се могло урадити, под даним околностима, са најрезанјем свију снага и при највећој издржљивости трупа и комора.* Тражити нешто више од тога било би оправдано само у томе случају, ако би последњи, крајњи напори могли да доведу до пресудне одлуке. Пошто III армиска команда претпоставља, да овај случај у ствари и постоји, од корпуса ће се тражити и рескирати крајње напрезање снага.

Стање код појединих корпуса и група стоји овако: Рајнел пошто достигне Нову Варош, биће 130 км далеко од Ваљева. 19. корпус са 4 бригаде, које му остају, пошто достигне Сјеницу, биће 115 км од Горњег Милановца, докле треба да достигне пољска железница 21. новембра. Алпински корпус и 10. брдска бригада, пошто достигну Рашку биће око 130 км од Крагујевца, као последње железничке станице. 8. корпус у овом тренутку далеко је око 130 км од Крагујевца, од Брзећа постоји само стаза. Дотурање потреба мора се упутити на линију преко Краљева. Одстојања су у том случају иста као и код Алпинског корпуса. Ако буде икако могуће, армиска команда настојаће да крене: 10. брдску бригаду ка Новом Пазару; Алпински корпус и 59. дивизију до Митровице. Остатак 8. корпуса мора за сад да остане где је, док се железница доведе ближе и док издашна количина хране не буде доведена Ибарском долином до Рашке и Кошутце. Како је армиска команда пре неколико дана јавила, да снабдевање армије, кад она достигне линију: Нова Варош—Сјеница—Нови Пазар—Митровица, није ни онда огарантовано, кад железнички саобраћај у Моравској долини буде отворен, то исто важи још и данас и поправка стања може настати тек онда, кад се број комора повећа или кад, у најближем времену, буде саграђена пољска железница ка Рашкој и Ивањици.“ Наступање трупа III армије у току 19. новембра извршено је по програму.

На фронту 8. корпуса, напред истурена 18. брдска бригада, како је то већ раније изложено, имала је у јутру сукоб

са противником, којом је приликом заробила 2000 људи и 200 кола са много ратног материјала. Бригада је зановила главнином према Кошутници источно од Ибра, на простору: Ново село—Муре—караула Шарпељ—Јариње; 3. јегерски батаљон у Дрену. 9. брдској бригади, која је јако страдала, наређено је да наступа позади 18. брдске бригаде до Блажева. Код тога села у њен састав има привремено да уђе: 1 батаљон и 1 брдска батерија 57. дивизије. Један батаљон 9. брдске бригаде, који је највише страдао имао је да остане у с. Брзећу, и да се са једном брдском батеријом, коју је из 9. брдске бригаде требало формирати, крене за бригадом тек 21. новембра. Поред тога, 57. дивизија, која је добила наређење да остане на свом досадањем месту, имала је да упути 9. брдској бригади, у циљу оправке пута све своје техничке снаге. 57. дивизиска команда, у току 19. новембра, повукла је 2. брдску бригаду ка селу Мечкари а упутила је 1 батаљон 6. пука са 1 брдском батеријом и пионирском получетом на појачање 9. брдске бригаде.

На фронту 22. резервног корпуса, претходница 44. резервне дивизије стигла је у Рашку; главнина Алпинског корпуса избила је у Ибарску долину источно од Рашке; одред Белова позади Алпинског корпуса стигао је у Драгођањ; десна колона — 10. брдска бригада избила је код Дворишта.

На фронту 19. корпуса, трупе су 19. новембра достигле одређене им маршовске циљеве и то: Ђенерал Шварц: Сјеницу; пуковник Холи из састава 17. брдске бригаде: Штаваљ; 21. брдска бригада: Дугу пољану; главнина 17. брдске бригаде: Љешницу; 20. брдска бригада: Кладницу. Од трупа повучених у позадину Ђенерал Штрајт стигао је у Ивањицу, а Ђенерал Шис у Котражу. Турско становништво у Сјеници приредило је аустроугарским трупам пријатан дочек; исто тако и турско становништво у Новој Вароши дочекало је 205. бригаду трупа Ђенерала Рајнела. Споредна колона трупа Ђенерала Рајнела, пуковник Хаузер, достигла је на простор између Бистрице и Сухопоља, западно од Нове Вароши. Ова колона 3 недеље живела је само од онога што је налазила на терену, и то, последњих 14 дана само са половином порције хлеба. На овај начин, успостављена је веза ка Прибоју са истуреним одредом од 2 батаљона 9. ландштурмске етапне бригаде 62. дивизије.

На фронту 62. пешадиске дивизије. Пошто је део друма Увац—Прибој стајао непрекидно под црногорском артиљеријском ватром, направљен је, северно од моста код војне станице Увац, код Штрбца још један заклоњени мост. Но и поред ватре управљене на Увац ипак је тамошњи мост 19. новембра био употребљив за пребацивање 10 см хаубица. Пре-

бацивање пак преко Лима није нигде било могуће, јер чак ни за превозење није било никаквих чамаца. На тај начин, а у циљу потпомагања одреда Ђенерала Блехингера (3¹/₂ батаљона и 2¹/₂ батерије), који је 20. новембра требао да прелази Лим код Међеђе, команда 62. дивизије могла је само наредити демонстрацију без икаквих стварних покушаја прелаза. Главнина бригаде прковника Зубера, повучена је на простор код Бјелог Брда: један њен батаљон стајао је на Доњем Лиму низводно од Шетикова. Од 21. новембра у јутру, бригада Зубера требала је да буде на расположењу Ђенерала Саркотића команданта трупа у Босни и Херцеговини и имала је да дође код Горажде. Ђенерал Саркотић намеравао је ову бригаду да упути од Горажде преко Чајниче и превоја Металке, у циљу кооперације са 62. пешадиском дивизијом. Међутим 62. дивизији и трупам Ђенерала Рајнела, команда армиске групе одредила је 19. новембра као операциски циљ, линију: Бољанићи—Плевље—Пријепоље. И ако је дан пре III армиска команда од поменутих јединица тражила, да оне ураде више но што је то команда армиске групе раније била наредила, ипак је команда армиске групе 19. новембра захтевала још енергичније дејство. По овој ствари, начелник штаба армиске групе Ђенерал фон Сект, послао је начелнику штаба III армије Ђенералу Конопицком ову депешу: „Желети је, да се 62. пешадиска дивизија и трупе Рајнела истуре још даље преко Лима, те да избију по могућству до линије: Бољанићи—Плевље—Пријепоље, како би се на тај начин боље заштитила линија: Вишеград—Увац, и вршио притисак на Црну Гору.“

Према овоме, III армиска команда, после измене мисли са командантом 62. дивизије и командантом трупа у Босни и Херцеговини, имала је намеру, да после темељне материјалне припреме, изврши ову операцију: Један одред формиран из босачких трупа да оперише од Горажде преко Чајниче и превоја Металке; 62. дивизија од Руда и Увца ка Бољанићу и Плевљу, а Ђенерал Рајнел од Нове Вароши ка Пријепољу, евентуално и даље ка Плевљу. III армиска команда у свом вечерњем извештају доставила је команданту армиске групе своју намеру за 20. новембар, у овоме: „19. корпус прикупља се на достигнутој линији. 10. брдска бригада наступа ка Новом Пазару. Алпински корпус прикупља се од Рашке у правцу Кошутнице. Заштитница 44. резервне дивизије маршује 21. новембра ка Краљеву. 8. корпус упућује 9. брдску бригаду за 18. брдском бригадом.“ На ово је од команде армиске групе стигла ова заповест: 1. а. 1819. „Још се мора рачунати са последњим отпором Срба на линији: Митровица—Приштина или непосредно западно од те линије. Циљ напрезања свију

команданата армиске групе мора бити тај, да се за ово пресудно решење доведе на бојиште довољан број још способних трупа за борбу. Под овом претпоставком извештај те команде ОБр. 7084 прима се к знању (Напомена: Ово се односи на извештај III армиске команде у коме је било изложено стање армије и наведено да је, у циљу даљег наступања, од 8. корпуса немогуће упутити више од 2 бригаде). Претпоставља се да ће се Алпинском корпусу наредити, да сутра свој марш по могућству продужи још и преко Кошутице; 19. корпусу који је данас, што се нарочито похвално признаје, достигао своје маршовске циљеве, има се првенствено дати потребан одмор; тај корпус затим има да поседне и обезбеди Нови Пазар, како би се ослободила 10. брдска бригада, која је тамо за другу употребу.

Мишљење, да се на линији: Митровица—Приштина или непосредно западно од те линије мора рачунати са могућношћу да ће Срби давати отпор, потврђено је и аеропланским извиђањем. Извештаји су јављали да се јаке снаге у главном повлаче Ибарском долином, а нарочито друмом од Куршумлије ка Приштини. Међутим, из долине Ситнице ка западу није још било примећено повлачење знатнијих српских снага. За III армиску команду од нарочитог значаја била је та околност, што се и на друму ка Новом Пазару није приметио готово никакав саобраћај. Изгледало је, да су се тамо привукли само слабији делови. Противник је са територије Србије био потпуно потиснут. Ова околност имала је и велики значај у моралном погледу, јер се број заробљеника знатно повећао. Многи заробљеници су држали да је ствар Србије потпуно изгубљена, и да не вреди борити се даље ван Србије. Додуше, заробљени српски официри у већини, остали су, и у овим данима највеће српске несреће, носиоци војничког духа — што је било за дивљење — и говорили су још увек са поуздањем о пресудној битци на много опеваном Косовом пољу. Суседна немачка XI армија била је редуцирана на две немачке дивизије (101. и 103.).

Напомена. Још 18. новембра пре подне, команда армиске групе послала је аустроугарској Врховној Команди овај извештај: *1. а Бр. 1756.* „105. пешадиска дивизија одмаршоваће данас у правцу Ниша; 106. пешадиска дивизија у правцу Крушевца, да би се њиховим етапним колонама могао користити 10. корпус при продужењу гоњења.“ После пријема тога извештаја, аустроугарска Врховна Команда претпоставила је, да ће 105. пешадиска дивизија, у духу војне конвенције, бити упућена или ка Варни—Бургасу (напомена: извештај ђенерала Фалкенхајна под ОБр. 18528, да се 105. дивизија упућује ка Варни—Бургасу, стигао је у Тешен 19. новембра у 1 час) или

да ће она бити употребљена у духу већ раније више пута учињених представки начелника аустроугарског Главног Ђенералштаба (ОБр. 17700 од 9. новембра, ОБр. 18021 од 16. новембра. Ово објашњава чињеницу да ђенерал фон Конрад ову дивизију није напоменуо у писму од 18. новембра, које ће се у даљем току излагања навести, и у којем је он ђенералу фон Фалкенхајну упутио представку против прераног слабења немачких снага на балканском војишту. Кад је поменуто писмо већ било послато, аустроугарска Врховна Команда добила је од обавештајног одељења армиске групе Макензена извештај, да су српски војници који су од стране II. бугарске армије заробљени изјавили, да ће се Срби пробити од Приштине преко Призрена и да ће долином Дрима преко Дебра тражити везу са антантиним снагама у правцу Охрид—Битољ. Какав је развој догађаја предвиђао начелник штаба аустроугарске Врховне Команде, показује његово гледиште: о груписању снага, о даљем вођењу операција против Срба и антантиних снага, које су биле искрцане у Солуну.

Ово гледиште, које је 17. новембра било концептовано, допуњено је 18. новембра и послато куриром у Плес за ђенерала фон Фалкенхајна „лично“, у овоме: „ОБр. 18.076. Међусобна измена мисли пре поласка ваше екселенције у Србију, мени би добро дошла. Ово тим пре, што у изглед стављени ми нацрт директиве за ђенералфелдмаршала фон Макензена, приликом последње конференције у Плесу, до сад још нисам добио и пошто су догађаји на Балкану од тога времена до данас створили једну ситуацију, коју држим да би било потребно у целом њеном обиму расправити. Претпоставка, да ће српска војска претрпети пораз у толикој мери, да би она као чињеница престала да постоји, до сад се није испунила, напротив, постоји могућност да српска војска оперише у вези са искрцаним трупима антанте у Македонији, ако се у најкраћем времену не потуче, а да се она потпуно потуче, то је још увек задатак ђенералфелдмаршала Макензена, пошто га он до сад још није потпуно решио. Обзиром на горе речено о антантиним снагама фелдмаршалов задатак се проширује, а још веће промене тога задатка наступиће у случају, ако се остваре извештаји који се све чешће чују о једној антантиној акцији великог стила на Балкану. Неће се погрешити, ако се узме у рачун, да српска војска још броји 150.000 пушака (овај број показало је и обавештајно одељење групе Макензена). Овоме треба додати још 84.000 пушака до сад искрцаних енглеских и француских трупа, као и око 17.000 пушака Црногораца, који нису везани за херцеговачко-далматинску границу. Укупно дакле око: 250.000 пушака.

Ако се Англо-Французи појачају на 250.000 пушака, што је како изгледа и њихова намера, то би морали искрцати још 165.000 пушака. Према томе, имале би се противничке снаге јаке око 417.000 пушака. Насупрот тој противничкој снази стајали би: 12 бугарских дивизија—264.000 пушака; немачких и аустроугарских—116.000 пушака. *Укупно: 380.000 пушака.* Овај би се број, са вероватно стављеним на расположење, 80.000 турских пушака могао повисити на 460.000 пушака. Према овој претпоставци, надмоћност би дакле и тада још била на нашој страни. За сад постоји та надмоћност у размеру: 380.000 наших пушака према 250.000 пушака наших противника. Да би се та надмоћност искористила, неминовна је потреба да се што брже дејствује. Наш заједнички интерес императивно нам налаже, да се у првом реду сломије српска војска, а у даљем току да се обрачунамо са антантиним снагама. Против те наше тежње, наши ће се противници свима силама потрудити, да омогуће спајање српске војске са антантином војском, те да поново успоставе железничку везу од Солуна у Србију. Према томе, у најкраћем времену морамо рачунати са једним непријатељским нападом на бугарски фронт, који се као један клин угурао између српске војске и антантиних трупа. Досадање држање српске војске одговора потпуно тој намери. Према нашој III. и XI. армији, Срби су брзо напустили озбиљан отпор; нашу офанзиву задржавају само заштитницама, при чему им иде на руку тешко земљиште тако, да изгледа, да су српске главне снаге већ далеко одмакле према југу. Ка истоку пак према Бугарима, Срби су се одупирали само дотле, док нису добили толико простора, колико им је било потребно да у правцу ка Приштини прикупе своје главне снаге, како би могле извршити пробој ка антантиној војсци. Према свој вероватноћи изгледа, да ће се тај пробој, са 6—8 српских дивизија, ускоро покушати, и да ће се противнички напад преко Гиљана и Феризовића вероватно комбиновати још и наступањем преко Призрена ка Тетову и Скопљу. Насупрот овоме пробоју сад остају највише три, додуше, јаке дивизије. Главнина бугарске армије пак везана је антантиним снагама, које се сваким даном појачавају. У интересу снажног и сигурног извршења задатка постављеног ђенералфелдмаршалу Макензену, био сам слободан још 9. новембра да предложим вашој екселенцији, не само да се бугарске снаге јужно од Косова поља појачају, но да се и немачке снаге упуте преко Лесковца и Врање. Ово сам предложио још и због тога, што ми се чинило, да нагомилавање наших трупа на унутрашњим крилима XI. немачке и I. бугарске армије неће донети никаквих битних користи како се то у ствари у даљем току и десило. За сад се 8. бугарска

дивизија налази на маршу ка Врањи, и једва једном ће се сад и 6. бугарска дивизија преко Лесковца кренути ка II. армији. Ако ове поменуте дивизије тамо стигну на време, може се очекивати, да ће Бугари бити у стању да осујете пробој остатка српске војске ка југу.

Да би се пак српска војска у *првом реду и сасвим* ставила ван сваке акције, и да би се тада имале слободне руке према антантиним снагама, не би била довољна сама одбрана јужно од Косова, тамо би требало употребити толико снага, којима би се српска војска могла потпуно потући и њени остаци потиснути ка Црној Гори и Северној Албанији. Међутим, од 9. до 16. новембра повучене су са фронта 4 немачке дивизије (11. баварска, 6., 26. а сад 25. дивизија), дакле пре, но што је извршен први задатак наших операција. Према томе, те дивизије не учествују у операцијама за постигнуће најближег ратног циља на Балкану. Разлози за ово, као и циљеви које ваша екселенција намерава да постигне са овим дивизијама, нису ми познати. Напротив да су, како сам ја 9. новембра био слободан предложити, две немачке дивизије са простора северно од Крушевца биле упућене друмом кроз Моравску долину преко Ниша и Лесковца ка Врањи, оне су могле 18. новембра, да достигну Врању. Са овим двома немачким дивизијама и са 8. и 6. бугарском дивизијом, а у вези са притиском III и XI армије са севера; са 9. и 1. бугарском дивизијом са истока, створила би се могућност, да се надмоћном снагом нападно Срби на Косовом пољу. Овим би било постигнуто и уништење српске војске. Да је овај први задатак био на овај начин решен, могли бисмо рачунати са могућношћу да ћемо изаћи на крај са антантом. Све дотле док Србија не буде потпуно слоњена, ми морамо увек рачунати са могућношћу, да ће се Грчка окренути против нас. У случају да српски пробој ка југу успе, никаква обећања грчке владе ни сама воља краљева, не би била у стању да промене ситуацију у нашу корист. За извршење првог задатка ђенералфелдмаршалу Макензену у почетку су биле стављене потпуно довољне снаге на располагање. Ваша екселенција, и пре него што је тај задатак био извршен, из мени непознатих разлога знатно је смањила те снаге. Међутим према мом мишљењу оне би још и сад за тај циљ биле довољне, кад би се 43. и 44. резервна дивизија, које су са фронта повучене ка Краљеву, одмах употребиле на то, да се снаге I бугарске армије ослободе и упуте преко Врање. За дефинитивно стављање српске војске ван акције, држим, да је од нарочите важности да се предузме јак напад са југа ка Косовом пољу. Према томе сматрам за моју дужност, да на то још једном упозорим вашу екселенцију, те да понудим да се сад бар 22. резервни корпус упуту ка југоистоку.

Било, да Србима испочетка успе пробој у јужном правцу, било да се они потпуно потуку северно од линије: Врања—Феризовић—Призрен, излази, да се сопствене снаге што пре доведу ка линији: Тетово—Скопље—Куманово - Крива Паланка, како би се у даљем току могле упутити за напад на антантине трупе и евентуално на удружене српско-антантине снаге. Пошто је врло важно да тај напад успе, намеће се потреба сама по себи, да се он изведе са онолико снаге колико се највише може; што значи да се, од снага које се сад тамо налазе, више ништа не одузима, сем ако догађаји од пресудне важности то не би императивно захтевали. Ако би антантине трупе успеле да раније избију на линију: Куманово—Скопље, којој су ближе, у томе случају ваљало би гледати да се груписање наших снага изврши у пределу: Приштине, Врање и Ћустендила, а зато да се што је могуће више искористе транспорти железницом. У колико се брже, у колико се снажније буде дејствовало, у толико ће се пре моћи да рачуна: да ће, не само Грчка, већ и Румунија остати неутрални; да ће Руси а, са својом акцијом против Бугарске, а Италија, са евентуалном акцијом на Балкану, стићи сувише доцкан. Непотребно је напоменути, какав би значај имао улазак 276.000 румунских и 200.000 грчких пушака у борби против нас. То би значило толико појачање снаге наших противника, коме ми не бисмо били у стању противставити одговарајући број пушака. Молим вашу екселенцију да овај ток мисли узме у разматрање и да ми изволи саопштити своје мишљење. Пре експедиције овога писма добио сам извештај од команде армиске групе Ђенерал-фелдмаршала фон Макензена, да су још две дивизије (43. и 107.) кренуте ка северу, нисам обавештен за који циљ се оне намеравају употребити. У случају да се и оне повуку са балканског војишта, требало би жалити тим пре што изгледа да у најкраћем времену предстоји покушај српског пробоја преко Приштине и Призрена. Тада бисмо ми, у најповољнијем случају, и на Балкану били приковани за непрекидне рововске линије, какве већ имамо на француском, руском и италијанском фронту. Наш усмени споразум у Плесу, 19. новембра о повлачењу јачих немачких снага (сад већ 6 дивизија), односио се нарочито на тренутак после потпуног уништења српске војске. Поред тога је у принципу било утврђено, да ће се операције против антантиних трупа продужити. Од тога времена антантине трупе појачавале су се у толикој мери, да би сопствене трупе требало још појачати. Према томе, да би те операције могле довести до сигурног и за нас врло потребног успеха, изгледа ми да се не сме дозволити никакво одвајање снага са нашега балканског фронта.“

Део ових излагања, која се односе на појачање левог крила I бугарске армије имао је сад само значај академског разматрања, јер је то појачање требало још раније извршити. Али тачност широких погледа, који су побудили начелника аустроугарског Ђенералштаба да се тако снажно одупре радикалном слабљењу балканских снага, потврђени су доцнијим догађајима. Мишљење и бојазан Ђенерала Конрада, да ће Ђенерал фон Фалкенхајн пре времена напустити велики циљ, који је за балканске операције био споразумно утврђен, делили су и у Немачкој. Тако на пример један аустроугарски официр на служби у штабу Ђенералфелдмаршала фон Хинденбурга окарактерисао је још 17. новембра тамошње мишљење овако: Исто тако као и код Вилне, екселенција Фалкенхајн и сад повлачи са фронта снаге пре довршене операције, те се и сад све извршује у пола, због чега очајавају овдашње екселенције.“ У то време начелник немачке Врховне Команде, још је био приправан да продужи офанзиву и против антантиних трупа. Но његова депеша, коју је као одговор упутио 19. новембра из Плеса, и која је у 11.15 часова стигла у Тешен, није могла да одстрани бојазан начелника аустроугарског главног Ђенералштаба. Депеша Фалкенхајна (ОБр. 18.555) гласила је овако:“ Да би се омогућило да три немачке дивизије (у ствари су биле само две: 101. и 103.) које се налазе у првој линији и Алпински корпус, продуже наступање до новопазарске и приштинске котлине, било је потребно доделити им све етапне колоне из осталих немачких дивизија, а те дивизије упутити на снабдевање из магацина даље у позадини или из магацина на железничким станицама. Према томе те су дивизије постале неспособне за покрет. Железница ће до Ниша бити успостављена најраније у другој половини децембра, а до Врање у одговарајућем времену доцније. Тек кад се та железница продужи преко Врање, моћиће се говорити о употреби масе немачких снага на простору око Велеса. Према томе операције, о којим ваша екселенција говори у писму од 18. новембра, у колико се оне односе на немачке трупе, потпуно је немогуће извршити, сем ако би ваша екселенција могла на који нарочити начин да реши питање о дотурању потреба. Молим да ми се то решење саопшти, пре него што бих могао да изложим моје мишљење о идејама ваше екселенције.“

Указивање на то, да би се „на простору око Велеса маса немачких трупа“ могла употребити тек у доцнијем току операција, није била довољна да умири Ђенерала Конрада. Шта више он је из радикалног повлачења немачких дивизија, чак преко Дунава, и сад као и раније, закључивао да ће Ђенерал Фалкенхајн одустати од намере, да се ствар на Балкану изведе потпуно на чистину. На телеграм Фалкенхајнов од 19. новем-

бра Конрад је одговорио овако: Веза са О.Бр. 18.555. Све док нисам на чисто о најближим циљевима и намерама ваше екселенције, нарочито у погледу 7. немачких дивизија, које су повучене са балканског фронта, нисам у стању да изложим моје мишљење о могућности извођења даљих операција, нити могу да дајем тачне податке о материјалним припремама за те операције, тим пре што не знам ни приближно, које снаге ваша екселенција намерава да употреби за тај циљ. Према томе изгледа ми, да би било целисходно а обзиром на време то би било и допуштено, да се даљи радови одложе и то све дотле док, после усменог договора са вашом екселенцијом, не будем у стању да уочим, како ће се ствар вероватно даље почети да развија. Односно даљих операција, следеће писмени одговор О.Бр. 18.706-1 "Обећана писмена представка, због повлачења 7 немачких дивизија из Србије, састављена је још у току 19. новембра; 20. новембра у подне послата је по куриру (са датумом 20. новембра) у Плес ђенералу фон Фалкенхајну. У тој представци ђенерал фон Конрад, позивајући се на писмене уговоре, који су додати војној конвенцији, тражио је да му ђенерал Фалкенхајн писмено изложи своје планове на Балкану. Писмо је гласило овако: У допуну мојих излагања О.Бр. 18.076 од 18. новембра и О.Бр. 18.076-1 од 19. ов. мца, част ми је вашој екселенцији саопштити ово: „Према усменом споразуму у Плесу 6. новембра тек. године установљено је, да се заједно са Бугарском отпочета офанзива на Балкану и после слома Србије у даљем току операција продужи и против антантиних трупа, које су се искрцале у Солуну. Тада се могло претпоставити, да ће успети да се српска војска у најближем времену потпуно стави изван акције, као и да противнички десант у Солуну неће имати карактер једне балканске акције у великом стилу. Под оваком претпоставком 6. новембра споразумно смо утврдили, да се немачке снаге које не буду више потребне повуку са фронта, у колико то буду дозвољавали наши успеси против Срба, а нарочито после очекиваног уништења српске војске.

Како сам већ са О.Бр. 18.076 од 18. новембра похитао да изложим, ни једна од обе горње претпоставке, које су изнете приликом нашег споразума, није се испунила. Задатак, који је постављен ђенералфелдмаршалу фон Макензину, да потпуно потуче српску војску, није још решен, а антантина војска због непрекидног искрцавања у Солуну постаје сваки даном све јача, што довољно доказује да наши противници припремају једну операцију у великом стилу. Због промене тих околности принуђени смо да ствар што је могуће пре изведемо на чистину. На име, или да и даље останемо при оном ранијем решењу о заједничком продужењу наших операција,

или ако би боље било, да за прво време ограничимо наше тежње. Како је то са О.Бр. 18.076 изложено, по моме мишљењу требало би да се заједничке операције продуже са целокупном снагом, како бисмо у првом реду били у стању да потпуно потучемо српску војску, те да јој према могућности спречимо да се уједини са антантином војском. Затим у даљем току операција, а према ситуацији, да наше снаге групишемо у циљу нашег наступања против антантиних трупа, на линији: Тетово—Скопље—Куманово—Крива Паланка—Ћустендил, или евентуално на линији: Призрен—Феризовић—Врање. Држим да би неизоставно потребно било заједничку балканску операцију продужити са целокупном снагом већ и због тога, што је по мом мишљењу то једина операција, која би према садањим околностима могла донети пресудни успех за општу ситуацију, и која би била подесна да придобије за нашу ствар Румунију и Грчку, или бар која би спречила да се те две државе не окрену против нас. Сем тога ми још не можемо да оставимо Бугарску самој себи на случај да буде нападнута од антантиних снага, што ће се вероватно наскоро догодити. Да је за свестрано продужење операција против противничке десантне армије потребно времена и темељног базирања, мени је то, који познајем околности на Балкану, још од моје младости било јасно. Дакле још раније но што ме је ваша екселенција са О.Бр. 18.555 на то благонаклоно подсетила. О припремама, које би у овом погледу требало извршити, до сад се нисам изјаснио стога, што ми се чинило, да се то само по себи разуме, да се свака операција пре свега мора материјално обезбедити, а сем тога што ваша екселенција није налазила за потребно, да се изјасни односно мога мишљења.

Из једног извештаја команде армиске групе ђенералфелдмаршала фон Макензена сазнао сам, да се поред 4 немачке дивизије (11. Баварска, 6., 25., 26.), које су повучене у Банат и поред 105. дивизије, која је одређена за Варну и Бургас, упућује 43. и 107. дивизија маршом у Банат и да ће за њима у најскоријем времену следовати још 44. дивизија. Повлачење немачких дивизија ка Дунаву и преко Дунава образлаже ваша екселенција под О.Бр. 18.555 тиме, да је то потребно с обзиром на исхрану, као и због потребног попуњавања трупа. Према моме мишљењу, исхрану и допуну потребних трупа на фронту било је сасвим лако и у довољној мери извршити, ако би се неколико од ових дивизија груписало у близини последње железничке станице Сталаћа, до које ће 26. новембра промет бити успостављен. Те би дивизије требало распоредити од прилике у Моравској долини између: Крушевца, Алексинца и Лесковца и држати у приправности, јер, обзиром на још необјашњене околности на простору: Приштина—Митровица—

Пећ—Баковица, постоји вероватноћа да ће бити потребно, да се те дивизије ангажују у најскоријем времену. Одлазак 8 немачких дивизија, које је генералфелдмаршал фон Макензен, према наређењу ваше екселенције, повукао са фронта и од којих је 6 односно 7 већ упућено на север ка Дунаву за које немам никакве директне информације од ваше екселенције, могу објаснити на тај начин, да ваша екселенција намерава ако не одмах, то следећих месеца, да одустане од продужења наших заједничких операција на Балкану. Ваша екселенција није до сад држала за потребно да ме извести о својим даљим намерама и о резултату последњег путовања у Србију, што сам свакако имао права да очекујем. Далеко сам од тога, да се пуштам дубље у одлуке ваше екселенције но је што то неизоставно потребно у интересу наше заједничке ствари. Радикално и постепено упућивање 8 немачких дивизија из Србије у позадину, пак представља један толико важан факат и тангира у толико великој мери у исто време и моју одговорност не само за целу операцију већ и за учествујуће аустроугарске трупе, да сам принуђен замолити вашу екселенцију да ми, према писменом и у вези са војном конвенцијом 5. септембра утврђеном споразуму, изволи што пре јасно изложити: како ваша екселенција замишља продужити балканску операцију. Ово је потребно због тога, да бих могао за аустроугарске трупе, које за ту операцију долазе у обзир, на време предузети све оне мере, које држим да би биле потребне. За ову размену мисли у свако доба стојим вам на располагању. Али, ради важности одлука које би се сад требале да утврде, ипак вас морам замолити да ми се што пре достави кратак и писмен извештај о намерама ваше екселенције. О.Бр. 18.076-2.“

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

XI. немачка армија продужила је 19. новембра даље наступање само са 2 дивизије и то: 103. дивизијом долином Бањске реке ка Преполцу, а 101. дивизијом долином Косанице ка Мердарима. У току 19. новембра достигнута је линија: Преполац—Купина.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

Штаб армије долази 19. новембра у подне у Митровицу. У току ноћи 18./19. новембра трупе Дринске и Дунавске дивизије II. позива вршиле су покрет за заузимање нових положаја. Командант Дунавске дивизије II. позива наредио је у 11.30 часова, да 4. пук III. поз. по прикупљању а и нужном одмору код с. Лепосавића домаршује у општу резерву код штаба ове армије у с. Слатину. Командант заштитнице у 12.30

часова са косе која се од с. Крушебнице спушта у Ибар јавља, да се непријатељ јачине 1 батаљона и 1 митраљеза налази на левој обали Дренског потока. Заштитница спречава даље надирање његових слабих делова. Командант дивизије у 14.30 часова наредио је да се заштитница у вече постепено повуче на положај: коса на левој обали потока, који протиче северно од Лепосавића—Трикосе—Забрђе, остављајући што ближе према непријатељу одељења потребне јачине ради одржавања додира с непријатељем, његовог задржавања и извиђања, с тим да у току 20. новембра на горњем положају а затим код с. Сочанице и Дубраве створи потребно време за евакуацију возова преко Слатине за Митровицу. У исто време извештава га, да се батерија код Лепосавића ставља под његову команду. Командант I. армије у 15.50 часова наредио је, да се при подилажењу трупа новим главним положајима на десну обалу Ибра држи јак део на крајњем десном крилу, као највероватнијем правцу за уобичајено непријатељско обилажење и ту непријатељ енергично сузбија, препоручујући трупама хладнокрвније и смелије држање у борби. У 19 часова, командант трупа на десној обали Ибра јавља потчињеним командантима, да ће обе дивизије остати 20. новембра у приправном одбранбеном распореду на положајима леве обале Дубравске и Слатинске реке, са заштитницом на положају код Лепосавића.

Трупе под командом команданта Ужичког одреда (2. прекобројни пук III. позива, Доњовасојевићска бригада и Јаворски одред) заузимале су одређене им положаје. Мештани из села у околини реке Тумишље достављају, да су непријатељски делови примећени код реке Тумишље; упућене су коњичке патроле у том правцу. Пошто су трупе одреда пребачене преко реке Рашке, наређено је у 8 часова истакнутим деловима код Ђурђевих стубова и с. Рајчиновића, да се повуку и уђу у састав јединица. Командант Студеничког одреда у 10.45 часова налазио се код с. Кањина на левој обали Ибра на Рвацкој реци. О трупама овог одреда, које су се налазиле на положајима јужно од вароши Рашке, командант Ужичког одреда није имао тачног извештаја све до 14 часова на којим су положајима. Због тога наредио је у 10 часова команданту Доњовасојевићске бригаде, да за осигурање правца од с. Горњи и Доњи Кањин пошаље 1 чету на Винорог (1550) код с. Одојевића и да ухвати везу са трупама Студеничког одреда. У саставу Студеничког одреда, који је по наређењу команданта I. армије ушао у састав Ужичког одреда, биле су ове јединице: 4. пук II. позива (2146 пушака, 6 митраљеза); 8. пук II. позива (2154 пушака, 4 митраљеза); 5. пук III. позива (2 батаљона 671 пушака); 6. пук

III. позива (1116 пушака); 1 ескадрон Дринске дивиз. коњице III. позива (21 коњаник); вод 1. Данглисове батерије (2 топа) и 1. батаљон 2. прекобројног пука III. позива. 4. пук II. позива прешао је 18. новембра у 18 часова на десну обалу реке Рашке и са 3 батаљона заноћио у с. Батњику (са једним батаљоном у заштитници на положају Мрчевци к. 841).

19. новембра у 7.45 часова, 4. пук II. позива изашао је са 3 батаљона и митраљеским одељењем на положај Козја стена; једна чета која је упућена на Бисину планину ухватила је десно везу са четом 8. пука II. позива. У 18.30 часова, 4. пук II. позива ухватио је лево везу са 6. пуком III. позива код Панојевића. Пук 19. новембра заноћио је на Козјој глави. Пред фронтом није имао података о непријатељу; лево од 6. пука III поз. са повијеним крилом према Борју, био је 5. пешад. пук III. позива. Због наступања јачих непријатељских колона од Власова у правцу друма за Нови Пазар и Митровачким путем у правцу Лепосавића, командант Ужичког одреда 19. новембра у 7 часова наредио је команданту 8. пука II. позива, да пук групише на Буковику и ту да се да отпор колико је потребно за уредно одступање наших трупа од Рашке и Новог Пазара ка Митровици. Стање пред 8. пуком било је овакво: у 8 часова јаки непријатељски делови спуштају се од Г. Власова ка Рашкој, а на десној обали Ибра од с. Горњег Јариња спуштају се на Митровачки друм такође знатни непријатељски делови. По заузећу вароши Рашке, непријатељ је у 10 часова са знатним деловима прешао р. Рашку. Главнина 8. пука повукла се ка Буковику. Заштитнице остављене на Супњу биле су принуђене да се повлаче ка Буковику, но ипак су успеле да непријатеља до ноћи задрже на Супњу. Обзиром на то што је Студенички одред био истакнут и није имао везе ни са Ужичким одредом ни са Дунавском дивизијом II. позива, командант Ужичког одреда наредио је да се Студенички одред 20. новембра у 1 час повуче на нову линију одбране: Кошутница--Буковик--Цињилице, заломљеним крилом према Батнику. На левом крилу је 5. пук III. позива, коме је наређено да ухвати везу са Ужичким одредом на Соколовићу.

6. пук III. позива заноћио је на јужном делу Козје стене, а 1. батаљон 2. прекобројног пука III. позива код с. Орахова, одакле је у 11.23 часа упутио своју чету код с. Потења на Ибру, у циљу да непријатељу спречи прелаз на леву обалу Ибра. 5. пук III поз. прикупио се лево и јужно од 6. пука III позива са повијеним крилом према Борју. Командант I армије наредио је команданту Ужичког одреда, да се распоред Студеничког одреда налања на Винорог (1550), са положајима северозападно, северо и североисточно од Винограда. Један његов јачи одред да осматра и спречава кретање не-

пријатеља уз леву обалу Ибра. Уопште да командант одреда саображава рад својих трупа са главним задатком, одбрана правца Нови Пазар--Митровица. Ђерино брдо и доцније Кијевачко брдо не би требало оставити без јачих одреда. Командант Ужичког одреда у 15.40 часова наредио је команданту Студеничког одреда, да у даљем току рада, базирајући на Винорог, заузме положај: Јабланицу--Трстеник--Ком; везујући се левим крилом са 2. пуком III. позива, који је био на десном крилу трупа Ужичког одреда, које су држале линију: Иношт--Брђани хан--Дебељак--Соковић са јачом објавницом на Дубљу. Сем тога скренута је команданту Студеничког одреда пажња на долину Ибра код Борове главе. Командант Ужичког одреда није у ово доба имао никаквог сазнања, да ли на правцу јужно од Сјенице преко Црног врха, Сухе горе и Мелаја има каквих трупа црногорске санџачке војске. Сматрајући да је овај правац одголићен и разговарајући на телефону са начелником штаба I. армије, обратио је пажњу на земљиште у продужењу левог бока Ужичког одреда.

Стање I. армије 19. новембра у вече. Армиски штаб у Митровици. У току дана 19. новембра трупе ове армије избиле су на нове положаје. Трупе Дринске и Дунавске дивизије II. поз. на десној обали Ибра, на линију: Сочаница и даље ка Овчару; резерва око Слатине. Борба на десној обали Ибра ангажовала се око 8 часова и код заштитних делова око села Дрена. Заштитни делови повукли су се на одређене положаје на линији: Тробрђан--Забрђе. На осталом делу фронта борбе није било. Ужички одред испуњен је са главноном на линији: Брђани хан--Дебељак са наслоним на Соковић, а резервом код чесме Брђани хан. Заштитни делови до 10 часова били су на левој обали Рашке, а потом неузнемиравани од стране непријатеља, повукли су се на десну обалу, осматрајући и даље коњичким патролама простор Ђурђеви Стубови--Тушимља река. Студенички одред у покрету је ка положајима између р. Ибра и Рашке; од њега није било извештаја. Према накнадном извештају непријатељ је направио мост на Рашкој; до 18 часова пребацио је око 2 батаљона код карауле Орловац и код Никољаче. По оцени команданта 8. пука III. позива непријатељ је јак око 3 пука пешадије. Трупе одреда повукле су се на линију положаја Кошутница--Буковик--Цињиле и продужују под заклоном мрака покрет ка линији: Ком--Одојевићи--Винорог--Трстеник--Јабланица. Командант Ужичког одреда у 19 часова наредио је команданту 2. прекобројног пука III. поз., да одмах упути из резерве по једну чету на Винорог и Дебело брдо са задатком, да остану тамо до доласка Студеничког одреда и да извијају ка Ибру у правцу

Борове главе, Дрена и Лепосавића. Сем тога, одаслато је једно одељење коњаника ка ушћу Пљаковице у Ибар.

Обзиром на ситуацију код Одбране Београда, командант I. армије добио је 19. новембра у вече од Врховне Команде наређење О.Бр. 24496 ове садржине: „Лево крило трупа Одбране Београда повукло се на линију: Метохија—Ревуће—Копаник (западно од Буњачког виса), због чега је отворен правац ка Митровици и Вучитрну. Наређено је команданту Одбране Београда да са потребним делом снаге одмах обезбеди овај правац, али ради јаче безбедности комуникације те армије, обезбедите и ви са потребним делом снаге правце, који из изворног дела Лаба воде ка Митровици и Вучитрну, у позадину ваше армије.“ Са О.Бр. 24500 од 19. новембра наредила је Врховна Команда команданту I. армије ово: „По повлачењу ка Митровици од Новог Пазара обезбедите потребним делом снаге правац: Нови Пазар—хан Рибарска река односно Рибарић, који даље води било ка Митровици, или ка Беранима. Ово је обезбеђивање у толико потребније, пошто може наступити и та евентуалност, да се та армија може повући на Пећ с обзиром на општу ситуацију.“ Према овоме командант I. армије наредио је команданту Ужичког одреда, да потребном снагом од најмање 2-3 батаљона са 1 брдским топом осигура правац од Новог Пазара ка Рибарићу, како би се на тај начин обезбедио доцније правац од Рибарића било ка Беранима, било Ибром ка Митровици и да лево крило наших трупа на правцу Нови Пазар Митровица одржава са тим одредом непрекидну везу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

Командант трупа Одбране Београда шаље Врховној Команди извештај О.Бр. 5170 у 4.20 часова ове садржине: „Командант III. армије известио ме је, да му је немогуће поступити по наређењу О.Бр. 24452, јер је непријатељ данас успео да заузме Мачију стену па је зато приморан, да све своје заштитнице повуче, да би могао ојачати своје десно крило, које је овако јако угрожено. Тиме сам принуђен да продужим и повијем своје десно крило преко Орлујског виса и Орлишта до Превитице, чим ће се знатно ослабити одбрана садањих мојих положаја на фронту. Сем тога маневар непријатељев у правцу деснога бока III. армије иде на то, да изманиврује све ове положаје на којима се налазе трупе Одбране Београда и III. армије. И ако III. армија не буде успела, да задржи даље напредовање непријатеља, онда се и Преполачки положај неће моћи одржати, јер ће им бок и позадина јако бити угрожени. Кад је према оваквој ситуацији у питању одржавање Преполачког положаја, у толико би више

било немогућно одржати Мадљику, као даље истакнутију тачку а да не говорим о опасностима, у које би се моје трупе на тој тачци као изоловане налазиле. Али осећајући тежњу непријатељеву за угрожавање десног бока III. армије и Одбране Београда, ја сам већ био повукао моје трупе са Мадљике и оне се сад налазе у висини села Метохије и требало би им да врше један марш, те да дођу до Мадљике и последну је, с претпоставком да на њу није избио непријатељ. Молим да се ситуација у којој се налази III. армија и Одбрана Београда узме у озбиљну процену, као и да се процене разлози, које сам изнео у мојој депеши О.Бр. 5166, па да се после тога донесе дефинитивна одлука: хоћу ли упућивати трупе на Мадљику или не?“ *Командант Одбране Београда приликом повлачења од Курумлије на стари гранични фронт, пропусио је да заузме Мадљику чим је знатно умањио отпорност свога фронта и открио комуникације I. армије.* Врховна Команда 19. новембра у 13.35 часова шаље из Призрена команданту Одбране Београда наређење О.Бр. 24496 ове садржине: „Кад је већ напуштена Мадљика, веома важна тачка како у нашем сопственом интересу тако и у интересу безбедности комуникације I. армије на Митровицу, а вероватно је до сад на њу избио непријатељ, то се задржите где сте, наслањајући своје лево крило на Копаник. Са потребним делом снаге обезбедите правце за Митровицу и Вучитрн, који изводе у позадину I. армије. Ступите што пре у везу са I. армијом“.

Напомена. Команданту I. армије наредила је Врховна Команда са истим бројем и истог датума ово: „Лево крило трупа Одбране Београда повукло се на линију с. Метохија—Ревућ—Копаник (западно од Буњачког виса), због чега је отворен правац ка Митровици и Вучитрну. Наређено је команданту Одбране Београда, да са потребним делом снаге одмах обезбеди овај правац. Али ради јаче безбедности комуникације те армије, обезбедите и ви са потребним делом снаге правце, који из изворног дела Лаба воде ка Митровици и Вучитрну у позадину ваше армије.“ Командант Одбране Београда издао је 19. новембра у 20.20 часова ово наређење: „Врховна Команда под О.Бр. 24503 од данас доставила ми је ово наређење: „Предузете наше операције ка Гиљану и Качанику за пробијање Качаничког теснаца и доласка у везу са савезничким трупама у долини Вардара теку повољно. За ову операцију потребно је извесно време, а ове могу обезбедити само трупе II. и III. армије и Одбране Београда. Стога наређујем да командант настане свим силама, да се трупе на својим положајима задрже што дуже те да се добије потребно време за предузету операцију, која је од пресудне важности за нашу даљу акцију. Предње достављам командантима ради знања и саопштења

трупам; и старешинама и војницима препоручити да понова развију ону своју стару енергију и упорност, јер је наступио најозбиљнији моменат овог рата, а то је акција за излазак из садање тешке ситуације у којој смо запали нападом са два фронта.“ У исто време командант Одбране Београда издао је наређење О.Бр. 5188: „Ситуација код III. армије за сад је повољна, јер је Дунавска дивизија I. позива успела да поврати Мачију стену. Стога трупе Одбране Београда имају и даље остати на својим садањим положајима и упорно их бранити.“

ОПЕРАЦИЈЕ III. АРМИЈЕ

У току 19. новембра непријатељ није нападао фронт ове армије. Трупе Дунавске дивизије I. позива нападале су овог дана Мачију стену, коју су заузеле и запљениле 1 митраљез, али су пред мрак опет биле потиснуте и враћене на положај Пикет. Непријатељ је користио непосредну простор између Вулиног брда и Сикираче и спустио до Мазета, па чак и до Орљана, јача одељења још неопредељене јачине: По једном извештају јака патрола, по другом 2 батаљона, а по трећем 1 батаљон. Предузете су мере, да се долина Брвенице затвори, и да се сви непријатељски делови по могућности растерају; II. армија известила је, да је и она предузела исте мере са Сикирачког одсека. Командант III. армије издао је 19. новембра у 23.40 часова наређење О.Бр. 8502 ове садржине: „У току данашњег дана трупе III. армије остале су на својим положајима. Непријатељ није био активан ни према III. армији ни према Београдској Одбрани. Трупе Дунавске дивизије I. позива нападе су непријатеља на Мачијој стени, заузеле ову тачку и запљениле 1 митраљез, али су пред мрак опет биле потиснуте на свој положај. У околини с. Мазета и Орљана појавила су се непријатељска одељења још неопредељене јачине. Врховна Команда јавља, да предузете операције ка Гиљану и Качанику, за пробијање теснаца и доласка у везу са савезничким трупам у долини Вардара, теку повољно. За ову операцију потребно је извесно време и ово могу обезбедити само трупе II. и III. армије и Београдске Одбране. Стога се наређује, да команданти настану свим силама да се подручне им трупе на својим положајима задрже што дуже, те да се добије потребно време за предузету операцију, која је, од пресудне важности за нашу даљу акцију. Све трупе III. армије остаће на својим положајима према заповести О.Бр. 8475. За сузбијање непријатељских одељења око Мазета и Орљана и заштиту бока и позадине, команданти Дунавске и Дринске дивизије I. позива упутиће по један батаљон западно од с. Турчице.

Команду да прими старији командант батаљона са задатком, да извиђа у правцу Каљатице, Мазета и Речице, да затвори долину Брвенице и ако је икако могућно да непријатеља нападне и растера. Са коњичком бригадом, да ухвати везу и да се узајамно помажу. Батерије које су пласиране у околини Сурдула такође да указују што озбиљнију помоћ овим трупам. Шумадиска дивизија II. позива послала је свој коњички пук у изворни део Брвенице а послаће и један одред ка Орљанима. Са овим деловима потражити везу. Дринска дивизија I. позива да држи у приправности што јачу резерву. За случај принудног повлачења, Дунавска дивизија I. позива заузима косу на десној обали Хртичке реке са задатком, да затвори прилаз у долину Бистрице и на путу Преполоц—Приштина. Овај би се положај морао одржати по сваку цену, док Дринска дивизија I. позива и Београдска Одбрана не пређу реку Брвеницу. На левој обали Брвенице армија ће се овако развити: Дунавска дивизија I. позива да заузме одсек од речице, која долази са југа и утиче код с. Бурање, па до Безименог потока, који од с. Дуза силази у Брвеницу. Десно (источно) биће трупе II. армије. Дринска дивизија I. позива заузима одсек лево (западно) од Дунавске дивизије I. позива па до села Белог потока и потока који протиче кроз с. Халабак. Лево (западно) од ње трупе Одбране Београда. По напуштању ове линије Дунавска дивизија I. поз. повлачи се постепено на Салову гору с тим, да потпуно затвори и пут Качакол—Приштина. Дринска дивизија I. позива лево (западно) од ње, са наслонем на Београдску Одбрану. Наредити одмах да се рекогносцирају везе са Приштином и могућност кретања артилерије и осталих возова. Кад трупе пређу на леву обалу Брвенице, штаб армије биће у Приштини.“

ОПЕРАЦИЈЕ II. АРМИЈЕ

У 9 часова 19. новембра примљена је од команданта трупа Нове Области депеша, послата из Грачанице у 6 часова: „Моравска дивизија II. позива ангажована је борбом фронтом на југозапад; на обема обалама Криве реке примећен је 1 пук са артилеријом. Молим наредите, да се за обезбеђење левог бока и позадине Моравске дивиз. II. поз. затворе правци, који са истока преко десне обале Десивојке реке воде у позадину Моравске дивизије II. позива.“ Командант II. армије одговорио је: „Јужно Моравске трупе држе фронт: Китка—Веља глава, фронтом ка северу и истоку, те тиме обезбеђују фронт II. армије, која је на старом граничном фронту. Упућен је добровољачки одред 18. новембра у 8.30 часова на крајње десно крило ових трупа, да се развије између овога и Моравске

дивизије II. поз., али да ли је стигао нема извештаја. Других трупа нема, да би се поступило по вашем наређењу.“ У 10.52 часова командант II. армије добио је од начелника штаба Врховне Команде наређење ОБр. 24485 (пслато из Призрена у 10 часова) ове садржине: „Од Сикираче дејствујте са потребним делом снаге у правцу Мачије стене у бок и позадину непријатеља, који ту јако притискује. Ступите у везу и споразум са командантом III. армије у Подујеву.“ Поводом овога позват је одмах на телефон помоћник начелника штаба III. армије и питан је за ситуацију код Мачије стене. Одговорио је да су трупе III. армије у овом нападу подишле до на 50 м под врх Мачије стене, и молио је да се упуту део трупа Шумадиске дивизије II. поз. преко Вулиног брда у позадину непријатеља на Мачијој стени. Одговорено му је, да за сад нема телефонске везе са Шумадиском дивизијом II. поз., да би јој се издало потребно наређење, али да ће то учинити чим се добије телефонска веза. У 12.15 часова послато је команданту Шумадиске дивизије II. позива наређење:

„Трупе III. армије нападају Мачију стену. Са потребним делом снаге са Сикирачког крша дејствујте преко Вулиног брда у бок и позадину непријатеља на Мачијој стени.“ У исто време примљена је од команданта Тимочке војске депеша (пслата из Феризовића у 9.55 час.): Према наређењу Врховне Команде ОБр. 24446 од 18. новембра Коњичка дивизија стављена је под моју команду. Молим наредите команданту Коњичке дивизије, да у току данашњег дана дође са дивизијом у село Липљан, одакле да се јави ради пријема наређења.“ Поводом овога позват је у армиски штаб лично командант Коњичке дивизије, који се налазио у Приштини, те му је саопштено предње наређење. У 19.45 часова послато је команданту Шумадиске дивизије II позива, Тимочке дивиз. I поз. и Јужно Моравским трупам наређење Врховне Команде да предузете операције ка Гиљану и Качанику теку повољно и да се настане свима силама, те да се трупе одрже на својим положајима што дуже, како би се добило потребно време за предузете операције, које су од пресудне важности за нашу акцију. Непријатељ је 19. новембра у подне овладао Тупалским висом и котом 953, а у 13 часова заузео је Сикирачки крш. Од 14 часова непријатељ је предузео напад на фронту Прпоре—к. 1105—Сикирача и подишао непосредно нашој одбраненој линији, а нарочито је чинио јак притисак на (коту 1072) кар. Сикирача, коју је нападом обухватио.

У току 19. новембра трупе II армије под притиском непријатеља поселе су ове положаје: Јужно Моравске трупе повукле су се на линију: Бели камен—Китка—десна обала Хогошке реке Јелача. Тимочка дивиз. I поз. на линију: Шајић

—Свице—Новакова чука—Гољак—Хајкобила. Непријатељ је по подне подишао положајима код Свирачке карауле и заузео предње тачке исте. Командант II армије наредио је команданту Тимочке дивизије I поз., да против-нападом поврати изгубљене тачке и да по сваку цену држи правац преко Сикирачке карауле. Шумадишка дивиз. II поз. на линији: Мркоњ—к. 972 (јужно од Браина)—Брајински вис (750)—Прпоре—к. 1105—кар. Сикирача (1072)—Сикирачки крш. 19. новембра по подне била је јака борба на левом крилу ове дивизије код Сикирачког крша. Према фронту Шумадиске дивизије II поз. утврђено је присуство 9. бугарске дивизије.

Дејство Шумадиске дивиз. II поз. 19. новембра. Трупе ове дивизије биле су у јутру 19. новембра на положају: Мркоњ—к. 972—к. 750—Прпоре—к. 1105—к. 1072—Сикирачки крш, а предњи делови: Туларски вис (к. 983) и к. 953 (источно од Сикираче). У 9 час. непријатељ је отпочео наступање од цамије у правцу преко к. 905, упућујући слабија одељења преко к. 876—к. 826 у јужном правцу. У 10.35 час. отпочело је пушкарање на целом фронту, коме је непријатељ подилазио. Од подне непријатељ је протерао наше делове са предњих тачака и овладао Туларским висом и к. 953. У 13 часова непријатељ је продужио напад од к. 953 обухватио са севера и заузео је Сикирачки крш. Батаљон 5. кадров. пука који је бранио ову тачку повукао се на Сикирачу (1072). Од 14 часова непријатељ је почео подилазити делу нашег положаја: Прпоре—к. 1105—кар. Сикирача (1072), а слабија одељења почела су се спуштати са Туларског виса (983) у правцу Тулара. На фронту Прпоре—караула Сикирача водила се цело по подне слабија артилериска и јака пешад. борба. Нарочито је јак био притисак на коту 1072 (караула Сикирача), коју је непријатељ обухватио. Командант дивизије добио је пре подне извештај, да је 1 непријатељска патрола од 30 људи ноћу упала у село Орљане, пресекла пут за Приштину и поробила неке наше коморе. Командант дивизије моли да се за прочишћавање овог терена од непријатељ. патрола упуту 1 коњички пук, пошто је коњица ове дивизије била упућена правцем: Марков вис—Мокре гаће—Вулино брдо и Мачија стена. Штаб дивизије био је између села Губавца и Нишевца, на старом граничном фронту, на путу Брвеник—Лисица. Велики део коморе био је још на путу: Туларе—Брвеник—Лисица. Пут је био рђав, а стока је била малаксала, те се највећи део коморе није могао лако ни извући. Командант II армије обавештава дивизију у 17.35 час., да је од стране III армије упућена 1 чета и нешто коњице на Орљану, а наређено је да и команда Косовске дивиз. области упуту неко јаче одељење из последње одбране у том правцу. У исто време наређује да и Шу-

мадиска дивиз. II поз. пошаље за сад 1 чету у томе правцу, да рашчисти ту просторију од непријатеља. У 22 часа саопштено је команданту Шумад. дивиз. II поз., да ће 2 батаљона III армије 20. новембра у зору напасти непријатељска одељења у с. Орљану, и наређено му је да чета његове дивизије отпочне напад једновременно са ова два батаљона III армије.

Дејство Тимочке дивиз. I. поз. 19. новембра. Дивизија је у току ноћи између 18. и 19. новембра одступила на гранични фронт на положаје одређене наређењем II армије ОБр. 10204 од 18. новембра. Пре подне непријатељ је наступао ка центру ове дивизије у главном правцем: Тупалски вис—Свирци—караула Свирачка. По подне предузео је напад на предње тачке положаја карауле Свирачке и Новакове чуке, и око 14 часова потиснуо је наше делове на тим тачкама. Затим је борба продужена на главној линији одбране, а на фронту: кар. Свирачка—Новакова чука и трајала је до 17-15 часова, кад је због мрака прекинута. Наше трупе остале су на главном положају. Јачина непријатеља према Свирачкој караули и Новаковој чуци је: 3 батаљона пешадије, 2 брдска топа, 1 митраљез. Вероватно иза овога има још резерве. Број пушака у сва 4 пука био је овога дана 4016. Од артилерије је било свега: 1 брдски брзометни топ, јер су 3 топа 1. брдске батерије били сасвим онеспособљени за дејство, а 2 брдске хаубице утрошиле су сву муницију и упућене су у колонску комору. У најбољем случају за 20. новембар пре подне могла би се извући 2 пољска топа само до Хајкобиле. Поред овако малог бројног стања, морал је био слаб. Никакве мере у оваквим приликама, у којима су се трупе налазиле, нису биле у стању да спрече распадање јединица.

Јужно Моравске трупе у шоку 19. новембра држале су положаје: Бели камен—Китка—положај десне обале Хогошке реке—Мочар—Беривојце. Борба је била на положајима Веља глава коју је одред држао као предњу тачку.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Дејство Моравске дивизије II позива. Командант ове дивизије са ОБр. 2824 од 19. новембра шаље команданту трупа Нове Области, команданту Комбинованог одреда и команданту Вардарске дивизије I поз. овај извештај: „Дивизија је данас нападала на непријатеља између Макрешке и Криве реке и левом обалом последње. Резултат напада није дао онакве резултате, какви су се очекивали поглавито стога, што Комбиновани одред и Вардарска дивизија I поз. нису дошли на исту висину са овом дивизијом као што сам рачунао, те је десни бок дивизије био изложен. Сем тога непријатељ се је ојачао

на фронту ове дивизије и надмоћнији је у артилерији. 3. пук нападао је са Божевачких положаја и коте 940 на Рајановачки вис и доспео је до 300—400 метара од непријатељских ровова, где је заустављен јаком ватром, како од Рајановца тако и бочно од Маркова. Лево крило пука напредовало је за 5—600 метара у правцу Дреновца. Око 14.15 часова непријатељ је покушао нападе на Божевачке положаје и коту 940, али је одбивен. 1. пук је доцкан стигао да се развије лево од 3. пука у правцу Одановца и његово дејство није било осетно. 2. пук вршио је напад међу Кривом реком и Хогошом, и заустављен је на 500 метара испред непријатељских ровова, који се налазе у висини села Топонице. 4. коњички пук је код 2. пешад. пука, извиђајући у правцу и преко Десивојке реке; у правцу Шипаштице није било непријатеља а код Ранковца је наишао на непријатељске пешадиске патроле. 10. пук је у дивизиској резерви на гребену јужно од Босбита, како би могао штитити десни бок дивизије од Макрешке реке; његов батаљон који је био остављен на овој реци вратио се пред вече у пук, пошто је био дошао Комбиновани одред до њега. Један батаљон је приближен 3. пуку као резерва. Непријатељ је дејствовао преко целог дана: једном колоном од Маркова, једном од Ропотова а једном од Доморовца. Власински одред стигао је на вис источно од села Мочара и даље преко Хогоша на Китку. Ако не добијем никакву заповест продужићу 20. ов. мца напад на целом фронту. Снабдевање дивизије храном и муницијом и евакуација рањеника наилази на не-савладљиве тешкоће.“

Дејство Комбинованог одреда. Командант овог одреда са ОБр. 5531 од 19. новембра у 21.30 часова шаље хитан извештај команданту трупа Нове Области: У духу заповести ОБр. 10-802 од 18. т. мца, одред је јутрос у 6.30 часова отпочео покрет са главног комплекса Велике планине ка фронту: Прејаковица—Клобукар, да по учињеном споразуму са Моравском дивизијом II позива свом снагом помогне напад Вардарске дивизије I позива за освојење безимене коте западно од Макреша. Десна колона (10. кадровски пук и 3. батаљон 19. кадровског пука и 1 брдски топ) нападала је ка фронту с. Бостине—кота 867 и до 9 часова протерала слабе непријатељске делове из с. Бостина и подишла коти 867. Даљи покрет ове колоне био је укочен бочном ватром непријатељском са безимене коте западно од села Бостина, која није била заузета од стране трупа левог крила Вардарске дивизије. Лева колона (19. кадровски пук и 3. батаљон 7. пука II позива) наступајући косом источно од коте 867 прешла је Макрешку реку на простору између села Клобукара и коте 867, подишла непријатељском положају на одстојање од 1200—900

метара и заново у борбеном распореду, држећи слабу везу са десном колоном, а са десним крилом Моравске дивизије II позива везе нема, пошто су делови ове дивизије, који су јутрос били на простору између Бушница и Клобукара, отишли у правцу југоистока гребеном Велике планине. Због тога ћу сутра рано упутити у овај међупростор коњички дивизион, да ову везу колико толико успоставим. Резерва је заново за левом колоном. Кад сам се вечерас обратио ради споразума о даљем раду са Вардарском дивизијом, начелник њеног штаба тражио је као неизоставно потребно, да десна колона одреда напада гребеном од града на безимену коту западно од села Бостина. Овакав би поступак међутим био врло тежак, јер би ову колону требало ноћас повлачити натраг на гребен Новог брда, груписати је на нов нападни правац и сутра је упутити од града гребеном на безимену коту западно од села Бостина. Овим би се ипак сасвим прекинула и иначе слаба веза њена са левом колоном, која већ и тако нема везе са десним крилом Моравске дивизије II позива. Стога молим да командант трупа Нове Области регулише кооперацију одреда са Вардарском и Моравском дивизијом II позива за сутрашњи дан. По извештају команданта десне колоне снага непријатеља данас по подне износила је: на безименој коти западно од Бостина: 1 батаљон, 2 топа и 1 митраљез; на коти 867: 1 чета, а на безименој коти источно: 2 чете и 1 митраљез. По извештају команданта леве колоне, непријатељ има на десној обали изворног дела Прилепнице, а на коси између села Прејаковаца и Трнићевце: 2 батаљона у првом борбеном реду, а позади су запажена 2 брдска топа и пешачки делови из резерве. Одредски штаб је у селу Бољевцу и има солидну телефонску везу са Моравском дивизијом II. позива која је ову подигла од Ајневце до Божевца. Поред тога и коњички релеј долином Криве реке. Са Вардарском дивизијом I поз. има телефонску везу од Бољевца до градића, где се наставља на линију Вардарске дивизије I поз., а преко ове има везу са армиском командом. Молим за што скорије наређење за сутрашњи рад.

Командант трупа Нове Области наредио је команданту Вардарске дивизије ово: „Наређено је команданту Моравске дивизије I позива, да својим левим крилом форсира на безимену коту западно од Макреша. Пошто је ова тачка по заповести објект вашег дејства, за освајање којег Моравска дивизија ће садејствовати то наређујем: Да форсирае вашим десним крилом и да поменутој коти што пре заузмате, јер је непријатељ на тој тачки врло слаб и без артилерије.“ Поводом овога под ОБр. 670 од 19. новембра командант Вардарске дивизије издао је у 11.20 часова ово наређење. „Командант трупа Нове Области наредио је команданту Моравске дивизије I по-

зива, да својим левим крилом форсира на безимену коту западно од Макреша, овој дивизији такође је наређено да својим десним крилом форсира ка безименој коти западно од Макреша. Наређујем:

1) Да 12. пук III поз., из састава десног одсека, најенергичније форсира ка безименој коти западно од Макреша, а 3. пук I поз. одмах заузме безимену коту источно од села Зебница.

2) Да трупе левог одсека својом снагом најенергичније наступају преко порушене карауле ка безименој коти источно од села Зебница.

3) Да командант артилерије отпочне овај напад.

Дејство Вардарске дивизије. Командант ове дивизије са О. Бр. 673 од 19. новембра у 20 часова послао је команданту трупа Нове Области, Моравској дивизији I. позива и Комбинованом одреду овај извештај: Трупе десног одсека ове дивизије у току данашњег напада, потпомогнуте јаком ватром, пошле су у само подножје коте 867, а према коти западно од села Макреша напредовало се за 700 метара. Непријатељ је јаком ватром спречавао фронтално наступање трупа десног одсека, наносећи нам осетне губитке. Нарочито се јако осећало дејство непријатељске артилерије, која је бочно дејствовала са безимене коте западно од села Макреша. Десно крило ове дивизије је нешто иступило унапред од суседних трупа, и анфилирано је са Голе чуке, која је према 11. кадровском пешадиском пуку, те му се наносе осетни губитци. Напад десног одсека потпомогнут је двома четама из дивизиске резерве и сад се у дивизиској резерви налазе свега две чете 1. пука III. позива (140 пушака). Трупе овог одсека су задржале освојен терен у својим рукама и ту се утврђују. Трупе левог одсека ове дивизије, у свом наступању ка безименој коти западно од села Бостине, дошле су испред непријатељских стрелачких ровова за 300 метара, али даље нису могле напредовати због јаке непријатељске ватре и помоћи, коју је непријатељ добио и у артилерији (3 топа) и у пешадији. Лево крило ове дивизије дошло је из села Бостине. Ако трупе Комбинованог одреда не буду помогле напад ове дивизије десном обалом Макрешке реке, дејствујући преко безимене коте западно од Бостине на безимену коту источно од села Зебница, онда трупе ове дивизије, не само што неће моћи заузети горње тачке, већ је у питању да ли ће се моћи одржати и кота 997, која је врло важна за одржавање везе са Комбинованим одредом непосредно и Моравском дивизијом II. позива посредно. У данашњој борби рањен је командант 4. батаљона 3. пука I позива и командир 25. чете граничне трупе, а командир 1. чете 2. пука

III. позива је контузован. Остали губитци јавиће се накнадно. Артиљерија је утрошила 833 зрна. Један топ је онеспособљен, а пошто нема глицерина и остали топови кроз дан два биће онеспособљени. Због сталног предавања војника непријатељу и великих губитака, бројно стање је толико смањено да фронт дивизије није заштићен и при најмањем нападу непријатељском фронт ове дивизије биће пробијен. Морално стање трупа врло је ниско. Старешине и војници су изгубили сваку веру у наш успех. Свежа појачања су неизоставна. 4. брдска батерија има свега 10 метака.

Дејство Моравске дивизије I. позива. Командант ове дивизије под ОБр. 4450 од 19. новембра у 17 часова шаље овај извештај команданту трупа Нове Области: „Данас у 7 часова дивизија је понова покушала напад на непријатеља, но око 11 часова напад десног крила, које је било доспело под село Понеш, био је одбивен, а трупе тога крила повукле су се на свој ранији положај. Лево крило у томе нападу доспело је у 11.30 часова до шумовитог ђувика но у моменту, кад је на њега изишло, противнападом одбивено је и вратило се на свој ранији положај. Наредио сам, да трупе ове дивизије заузму свој главни положај, што боље га утврде и ни у ком случају не смеју га напустити, жртвујући се до последњег човека. Трупе ове дивизије нису способне ни за најмању офанзиву. Губитци су ми непознати.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Дејство Коњичке дивизије. Командант Коњичке дивизије добио је наређење, да Коњичку дивизију (без 4. пука) прикупи у Липљану, где да очекује даље наређење. Командант Коњичке дивизије наредио је, да дивизија одмаршује у 12 часова од Приштине. Ред маршовања: Одељење коњичке телеграфије, 1. бригада (3. коњички пук); 2. бригада (2. коњички пук), трупна комора, мунициска колона. 1. коњички пук, који је остао у долини Медвеђе, добио је наређење, да се што пре прикупи у Липљану. 4. коњички пук био је у саставу трупа Нове Области. Дивизион коњичке артиљерије стигао је у току 19. новембра у Приштину. По доласку 2. и 3. коњичког пука у Липљан, око 15.13 часова, сазнало се од мештана, да се 1 ескадрон бугарске коњице појавио у с. Гуштерици западно од Липљана. Одмах је упућен 1 ескадрон у том правцу са задатком да расветли ситуацију. Према извештајима тога ескадрона непријатеља нема у Добротину. Непријатељски ескадрон са наоружаним мештанима прошао је кроз с. Жеговац. Командант Тимочке војске у 21 час, са О. Бр. 988 наредио је, да се Коњичка дивизија 20. новембра из јутра крене из Лип-

љана у Урошевац, где ће добити даље наређење и да се батерије из Приштине упуте железницом у Урошевац.

Дејство Комбиноване дивизије I. позива. Трупе ове дивизије у покрету су 19. новембра од 2 часа у циљу груписања за напад. У 6 часова лева колона наступала је правцем Прелаз—Жеговац. Непријатељски 32. пук био је на планини Жеговцу, и то слабијим деловима на ђувицима југоисточно од села Раховице, а јачим деловима код села Кишнопоље. Лева колона успела је до 18 часова да заузме горње ђувице и седло источно од њих на Жеговцу. Део леве колоне, који је наступао од Појатишта, заузео је село Миросале. Десној колони био је ослонац рада лева колона и поред пешад. и артиљ. борбе код ње није било ничега значајнијег. Непријатељ је показао према овој колони 2 пољска и 4 брдска топа. У току ноћи 19./20. новембра намерава се извршити препад на непријатеља, а 20. новембра продужити наступање ка Гиљану. Било је заробљеника из 32. и 24. пука бугарског.

Дејство Брегалничке дивизије. На фронту ове дивизије дан (19. новембар) прошао је у артиљериском дејству, са непомичним пушкарањем и повременим одбијањем мањих непријатељских делова, који су вршили нападе. Напомена. Крајински одред прикупљао се 19. новембра у вече у Приштини.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

На фронту Вардарског одреда у току 19. новембра биле су омање чарке. Упућене трупе ка Крушеву под командом мајора Влајића прикупљене су на линији: безимена ката западно од с. Трстеника—безимена ката југозападно од к. 1424—безимена ката на Крачуници западно од с. Жашике. Због густе магле одустало се од напада; трупе су зановице на поменутој линији. Командант Вардарског одреда наредио је команданту Мрзенског одреда, да поседне вис Калабак са задатком, да брани правац: Прилеп—Канатларци; да предузме извиђање правца Штавица—Прилепац—Прилеп; правац Слива чесма ката 1674—Дренска планина и правац Слива чесма—Дуње ка Црној реци. Мајору Благојевићу наређено је, да поседне десни одсек од пута Прилеп—Лагово—Канатларци до друма Прилеп—Битољ, а леви одсек мајор Гојковић да брани положаје од друма до Чепигова. Од једног нашег коморције, кога су Бугари пустили из Прилепске болнице добивен је извештај, да је из Прилепа упућена једна непријатељска колона јачине: 2 батаљона, 2 ескадрона и 4 брдска топа од Плетвара преко Дренске планине на Дуње, Крушевицу, Маково ка мосту код села Новака на Црној реци. Водник са положаја Калабака јавља, да се бугарска коњица пребације преко Дренске планине у долину Црне реке и да се виде

велике ватре у том правцу. Слабија непријатељска, коњичка и пешачка одељења кретала су се из Прилепа ка Крушеву. Командант Битољске дивиз. области наредио је команданту Вардарског одреда у 20.30 часова:

1) Да се одмах упуте 2 чете и 2 топа у с. Новаци ради упорне одбране моста на Црној реци код с. Новака, ако до тога дође. Ова мера сигурности има да се изведе до зоре 20. новембра. Поред одбране, ова посада извиђаће деловима путеве за Будаково, Арматуш и Маково и што даље унапред. У Маково да упуте један вод; сваку појаву коњице да сузбије.

2) Још ноћу да ступи у везу са мајором Влајићем и извести о резултату његовог рада до зоре 20. новембра.

3) Највећу пажњу да обрати на појаву непријатеља са Дренске планине, према десном боку овога одреда.

4) Јача одељења од трупа на левој обали Црне реке да упуте одмах на Високо Марково Гувно (1506) Бојиште (1304) за задатком, да извиђају и одбију непријатеља тим правцем.

Командант Вардарског одреда упутује је из састава одсека мајора Благојевића: 1 чету на вис Високо (к. 1506) Марково гувно с тим да поседне са 1 водом Бојиште (к. 1304). По 1 чета десног и левог одсека са 2 топа 3. позиц. батерије упућене су преко Битоља у с. Новаци за одбрану моста на Црној реци.

Тешовски одред са делом својих трупа заузео је коту 887 југоисточно од Брода, коју је непријатељ после мање чарке напустио. Одред је доспео на линију к. 887—с. Маргари на путу Брод—Прилеп.

Дејство Албанског одреда. Наређењем Врховне Команде О.Бр. 24488 од 19. новембра Албански одред је изашао из састава трупа команданта Нове Области и стављен непосредно под Врховну Команду. Састав одреда био је овај: 1. кадровски пешадиски пук; 8. гранична чета; 1 батаљон 12. пука III. поз., 2. позициска батерија; 1 брдска батерија. Ради заштите правца Гостивар—Маврови ханови—Дебар, избачен је један одред од 5 чета, 2 брдска топа и 4 пољска Дебанжова топа на Влаиницу (к. 1559) источно од Маврових ханова на линију: с. Дубци—Влаиница—с. Ломница да преко Новог села држи везу са трупама Тетовског одреда које су на Ђоновачким положајима. Непријатељ држи Гостивар, а са три чете држи Вруток на правцу Гостивар—Маврови ханови. За заштиту прелаза из Тетова за Призрен преко Шар планине код Вешала избачена је 1 чета у селу Драгану, са по 1 водом у с. Кукљану и Растелици. За заштиту правца Маврови Ханови—Жировница—Пишкопеја затворени су прелази Танушајски, Цигански и Пишкопејски, слабијим одељењима (свега 60 људи). Затворен је и прелаз Радомирски, преко Кара Мурата са једним водом.

Командант одреда ценио је, да су Бугари оставили код Гостивара 1 пук пешадије, а са осталим деловима се вратили ка Тетову.

СИТУАЦИЈА

У току 19. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданата 1 армије

Обр. 9440 у 14.50 часова

„У току 18. новембра трупе ове армије биле су у току прикупљања на положајима десне обале Трнавске реке и леве обале Радишевићске реке. Због добивеног извештаја у току ноћи 17./18. ов. мца да је непријатељ предњим деловима избио до Бистрице реке, учињена је измена у распореду са јачим груписањем снага на десној обали Ибра. Први извештаји о појави непријатеља у долини Бистрице јављали су само за појаву слабијих непријатељских делова, који су избили на висове источно од села Муре, али већ око 10 часова почели су се појављивати на том правцу према крајњем десном крилу и јаче непријатељске колоне. Око 10 часова, непријатељ по извештају команданта 4. пука III позива, јачине 2 до 3 пука са артилеријом и 8 митраљеза, напао је предстраже. Батаљон овога пука на Пресеченици потиснуо га је и продужио напад на пук, који је држао Кани луг. Борба се продужила и у току дана по подне. Непријатељ пред 4. пуком III позива кретао се јачим колонама ка Бистрици и ка Кани Лугу, и на осталом делу фронта јачине око 1 пука напао је око 13 часова Бањски одред на Козјој Глави и потиснуо га, и даље продужио јужно од Козје Главе. Наше трупе одступиле су ка Реснику, најзад на правцу од Треске ка Суводолу, Стремачи и Спасојевића брду појавила се такође једна јача непријатељска колона. О резултату борбе на крајњем десном крилу немам још извештаја. Због овако створене ситуације даље држање на досадашњим положајима постало је немогуће. По предлогу команданта Дунавске дивизије II позива, под чију су команду стављене данас све трупе на десној обали Ибра обзиром на оваку ситуацију, трупе Дринске дивизије II позива, и Дунавске дивизије II позива предузеле су од 9 часова вечером постепени покрет у циљу, да избију главнином на линију Сочаница—Дубрава—Граничани—Сланци и заштитничким деловима на линију Тробрчани—кота 900—Забрђе. Ужички одред и Доњо Васојевићска бригада продужиће даље ка положајима источно од Новог Пазара, а трупе Студеничког одреда ка положајима десне обале Рашке. Армиски штаб 18. ов. мца на преноћишту је у селу Лепосавићима, а 19. у Митровици.“

ОБр. 8453 у 15.15 часова

„Армиски штаб данас у подне стигао је у Митровицу.“

Од команданџа шруја Одбране Београда

ОБр. 5170 у 4.20 часова

„Командант III армије известио ме је, да му је немогуће поступити по наређењу ОБр. 24452. јер је непријатељ данас успео, да заузме Мачију Стену, па зато је приморан, да све своје заштитнице повуче, да би могао ојачати своје десно крило, које је овако јако угрожено. Тиме сам принуђен, да продужим и повучем своје десно крило преко Орлујског виса и Орлишта до Преветице, чиме ће се знатно ослабити одбрана садањих мојих положаја на фронту. Сем тога маневар непријатељев у правцу десног бока III армије иде на то, да изманиврује све ове положаје на којима се налазе трупе Одбране Београда и III армије. И ако III армија не буде успела, да задржи даље напредовање непријатеља, онда се и Преполачки положај неће моћи одржати, јер ће ми бок и позадина бити јако угрожени. Кад је према оваквој ситуацији у питању одржање Преполачког положаја у толико би више било немогуће одржати Мадљику, даље истакнутију тачку а да и не говорим о опасностима, у коју би се моје трупе на тој тачци као изоловане налазиле. Али осећајући тежњу непријатељеву за угрожењем десног бокз III армије и Одбране Београда, ја сам већ био повукао моје трупе са Мадљике и оне се сад налазе у висини села Метохије и требало би им да врше један дуг марш те да дођу до Мадљике и поседну је с претпоставком да на њу није избио непријатељ. Молим да се ситуација у којој се налази III армија и Одбрана Београда узме у озбиљну процену, као и да се процене разлози, које сам изнео у мојој депеши ОБр. 5166 па да се после тога донесе дефинитивна одлука, хоћу ли упућивати трупе на Мадљику или не.“

ОБр. 5171 у 4.20 часова

„Данас 18. ов. мца појавила се на коси од Самокова за Преполачки Шанац око 13 часова једна непријатељска колона јачине 1 пешад. пук са 1 до 2 брдске батерије, али је ватром наше артилерије била приморана да се склони у долину реке Косанице, сем тога у 13 часова примећена је једна непријатељска коњичка патрола од 10 људи а за њоме једна чета пешадије у покрету од Мирничке косе ка Растелици. Других података за сад о непријатељу нема сем што ме је командант III армије известио, да су непријатељске патроле ушле у село Рачу; десно крило трупа Одбране Београда повућиће се од Преполачког Шанца преко Орлујског виса, Орлишта до Преветице, где ће стићи заштитнице Дринске дивизије I позива, да би се трупе III армије могле јаче груписати на своме крајњем десном крилу које је угрожено.“

Од команданџа III армије

ОБр. 8387 у 6.50 часова

„Тенешдолски теснац браниће Одбрана Београда, а ова армија биће више десно (источно) те због тога енглеске батерије треба придати Одбрани Београда. Мишљења сам, да се та артилерија неће моћи употребити ни на северном изласку ни у самом теснацу. Тешко да ће се и моћи употребити на том правцу. По сазнању од Одбране Београда, ове батерије имају само панцерна зрна која се у глибовитом терену неће распрскавати. Ова армија има довољно тешке артилерије, ако буде места за њену употребу.“

ОБр. 8479 у 13.30 часова

„Тешкоће, које се имају око евакуисања коморе, све се више ближе немогућности. Покрети су брзи, дуги и непрекидни. За масу стоке нема хране ни смештаја. Она се брзо изнурава и у све већем проценту гине. Према садањем сасвим смањеном саставу трупних јединица, возова имам сувише много и њихова заштита гута несразмерно велики део борбеног људства. Крајње је време да се нареди смањивање броја возова. Мишљења сам, да се у главном одреди што је неизоставно за живот и дејство наше војске у њеном садањем бројном саставу, да се одвоји главно од споредног, потребно од непотребног, како би команданти сами одредили шта да се задржи а шта да се уништи, слаба стока да зе коље за војничку храну а не да се пушта да гине. Шта да се ради са тешком артилеријом која се вуче са страховитим напорима, а ретко се може употребити на овом терену? Исто тако има и других возова, теретних аутомобила и понтонских тренова, који захтевају велику вучну снагу и често пута сасвим спречавају кретање осталих возова. Молим за решење по овоме као и то, где ће се даље евакуисати колонски возови, који су сви прикупљени у близини Приштине.“

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 909 у 8 часова

„Ноћ 18/19. новембра на фронту ове војске прошла је на миру. Трупе од јутрос отпочеле су наређени покрет.“

ОБр. 990 у 22.14 часова

„Стање на фронту ове војске у току дана 19. новембра овакво је: Код Комбиноване дивизије, трупе ове дивизије у покрету су данас од 2 часа у циљу груписања за напад. У 6 часова лева колона наступала је правцем Прелаз—Жеговац. Непријатељски 32. пук био је на Жеговцу и то слабијим деловима на њувицима југоисточно од Раховице а јачим деловима од села Кишнопоље. Лева колона успела је до 18 часова, да за-

узме горње ђувике и седло источно од њих на Жеговцу. Нема података о току борбе. Део леве колоне, који је наступао од Појатишта, заузео је село Миросаље. Деснокрилној колони била је ослонац рада, лева колона и поред пешадиске и артилериске борбе код ње није било ничега значајнијег. Непријатељ је показао према овој колони 2 пољска и 4 брдска топа. У току ноћи 19/20. извршиће се препад на непријатеља, а 20. продужиће се наступање ка Ђиланима. Има 3 заробљеника из 32. и 24. пука. Код Брегалничке дивизије I позива дан је прошао у артилериском дејству, местимичном пушкарању и повременим одбијању омањих непријатељских делова. Крајински одред стигао је вечерас у Приштину а коњички дивизион са 2. и 3. пешад. пуком у Липљан, а њена артилерија у Приштину. Једна непријатељска коњичка патрола од 6—8 коњаника пушкарала се са нашим мештанима од 13.30 до 15.40 часова код села Горње и Доње Гуштерице. Овом приликом је одвела скоро једну десетину ненаоружаних мештана и одступила.“

ОБр. 996 у 1.30 часова

„Стање на фронту ове војске у току ноћи 19/20. ов. мца: Код Комбиноване дивизије у 24 часа извршен је пројектован препад, но осим пешадиске и артилериске ватре ништа важније није било предузимано. Јутрос је продужена борба. Код Брегалничке дивизије ноћ је прошла на миру.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10213 у 7.40 часова

„Непријатељ је 18. новембра нападао на десно крило и центар Шумадишке дивизије II позива и потиснуо је са досадањих положаја: Маћедонци—Реткоцер—к. 905. Трупe су се повукле на линију: Сикирачки крш—к. 893—к. 862—к. 859—к. 983—Мркоњ. Командант дивизије због великих губитака и блиског додира, не нада се, да се може дати понован јачи отпор. Непријатељ се задржао на освојеним положајима и у јачини је 3 пешад. пука. У селу Стубли Мискићу 1 пук и на Зубу 1 пук са артилеријом. Овде су у Приштини и околини њеној нагомилани многи возови и опасност је, да могу сасвим закрчити саобраћај. Молим одредите правце, на којима би се ови возови могли да ешелонирају ван Приштине. Иначе је велика опасност у случају повлачења трупа и за возове и за трупе. Од команданта Тимочке дивизије I позива и Јужно-Моравских трупа немам извештаја.“

ОБр. 10232 у 11.30 часова

„У вези извештаја 10213 јављам, да су Тимочка дивизија I позива и Јужно-Моравске трупе одступили на стари гранични фронт од Гољака до Копиљака.“

ОБр. 10250 у 21.30 часова

„У току дана 19. новембра трупе под притиском непријатеља извршиле су покрет и поселе ове положаје: Јужно-Моравске трупе по телефонском извештају повукле су се на линију: Бели Камен—Китка—десна обала Хогошке реке—Јелача. Тимочка дивизија I позива на линију: Шајић—Свирице—Новакова чука—Гољак—Хајкобила, по телефонском извештају непријатељ је данас по подне подишао положајима код Свирачке карауле и заузео предње тачке исте. Наређено је команданту Тимочке дивизије I позива, да против-нападом поврати изгубљене тачке и да по сваку цену држи правац преко Свирачке карауле. Шумадишка дивизија II позива на линију: Мркоњ—к. 972 (јужно од Браине)—Г. Браиновски вис (к. 750)—Прпоре—к. 1106—караула Сикирача (1072)—Сикирачки крш. По телефонском извештају од 19. ов. мца по подне води се јака борба на левом крилу ове дивизије код Сикирачког крша.“

Од команданџа шруја Нове Обласџи

ОБр. 10825 у 3.15 часова

„Пошто су 17. ов. мца сви напади непријатеља одбивени наредио сам, да све подручне ми трупе 18. ов. мца нападну непријатеља на целом фронту. О резултату напада на непријатеља до сад су добивени ови извештаји: Моравска дивизија I позива после припреме артилериском ватром напала је непријатеља и до 19 часова дошла је до линије: Парлово—ђувик јужно од села Зебинце. Ова дивизија нема много губитака. Вардарска дивизија I позива својим левим крилом напала је од градића на Новом брду и од коте 997 на највишу коту на Великој Планини и безимену коту западно од Бостина са тежњом, да даље дејствује безименој коти западно од села Макреша. Напад Вардарске дивизије I позива и Комбинованог одреда на највишу коту на Великој Планини био је успешан и непријатељ је у нeredу одступио ка изворном делу Макрешке реке. Напад Вардарске дивизије I позива на безимену коту западно од села Бостина дочекан је јаком пешадиском, митраљеском и артилериском ватром и контра-нападом, због чега напад на безимену коту западно од Бостина није успео и наше трупе налазе се на северозападној падини безимене коте у непосредној близини са непријатељем. Десно крило ове дивизије у нападу 18. ов. мца подишло је коти 867 и безименим kotaма, западно од села Трничевци и Макреша, и наишло на јаке непријатељске делове на утврђеном положају. Комбиновани одред нападао је највишу безимену коту на Великој Планини северозападно и по заузећу највише коте на Вел. Планини продужио је наступање. Још

није добивен извештај, докле је у нападу доспео. Моравска дивизија II позива: десно крило (10. пук I позива) у наступању ка Прејаковцу прешло је село Бушинци и око 12 часова реку Макрешку и докле је допрло још немам извештаја. 1. пук II позива доспео је предњим деловима до Клобукара; око 14 часова непријатељ јачине један батаљон са нешто коњице повлачио се десном обалом р. Прилепнице. О левој колони, која је упућена у правцу Башевца још нема извештаја. 4. коњички пук у наступању од села Беривојца ка Доморовцу наишао је код Куретина на слабија пешадиска одељења, која избијају на коту источно од Куретине према Мочару. Наша артилерија са леве обале Криве реке дејствује на Божевачки вис, а непријатељска артилерија туче околину Мочара. Непријатељ држи косу западно од Куретине, обема обалама Криве реке предвојен је 1 непријатељски пук са артилеријом. Моравска дивизија II позива има јаку леву колону и 2. пук у дивизиској резерви. О догађајима на овом делу фронта нема још извештаја.

Обр. 10835 у 13.15 часова

„Наше трупе отпочеле су напад на непријатеља 19. ов. мца у 7 часова из јутра. На фронту Моравске дивизије I поз. ноћ 19./20. ов. мца прошла је без значајнијих догађаја. У правцу села Понежа, према десном крилу ове дивизије, појавила се јутрос једна већа непријатељска колона и због тога што је ово крило јаче истакнуто наређено је, да се унапред шаљу јача извиђачка одељења а доцније, да се предузме напад кад буде могуће; левој колони наређено је, да што пре заузме ћувик испред Безимене коте и да продужи наступање даље. На фронту Вардарске дивизије I позива: дивизија напада на коту 867, безимену коту источно од села Зебинце, безимену коту западно од села Макреша. Непријатељ даје јак отпор и не може му се противстати, али изгледа да нема артилерије. Од осталих нема још извештаја, пошто је телефонска веза у моментаном прекиду а командант трупа Нове Области отишао је на положај у 5 часова у јутру.“

Од командантша Биџољске див. области

Обр. 4442 у 8.55 часова

„Код Вардарског одреда један наш батаљон заузео је јуче у 17.30 часова коту 1291, Другишевац јужно од Крушева. Оа Тетовског одреда заузет је положај Барбареш источно од Брода. Друго нема ништа ново.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

Обр. 24488 у 11.20 часова

Командантшу Албанског одреда — Дебар

„Данашњим наређењем начелника штаба стављате се са свима вашим трупама непосредно под Врховну Команду. О овоме извештен је командант трупа Нове Области. Распоред и јачину трупа јавите одмах.“

20. Н О В Е М Б А Р

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство самосталне 62. аустроугарске дивизије. Жеља, коју је команда армиске групе 19. новембра била саопштила III. армиској команди према којој је 62. пешадиску дивизију требало кренути да заузме линију: Бољанић—Пријепоље, изазвала је дискусију између: III армиске команде; 62. пешадиске дивизиске команде и команданта трупа Босне, Херцеговине и Далмације. Пошто је командант поменутих трупа генерал Саркотић, стајао директно под Врховном Командом, то је у ту дискусију увучена и аустроугарска Врховна Команда. Пре свега било је потребно да се та акција материјално обезбеди, а то је било могуће извршити тек у времену кад главна снага III. армије сврши сву своју улогу. Наступање десног крила III. армије, у вези са наступањем прикупљених заштитних делова из Босне, представљало је, у односу према главној снази III. армије, која је наступала ка Косову пољу, једну самосталну акцију, која је постепено прелазила у операцију против Црне Горе. Због одвојености тих трупа од главне снаге III. армије, која је наступала против Срба ка Косову пољу, као и ради боље прегледности, потребно је да се припрема за ову акцију засебно изложи. Генерал фон Саркотић, послао је 20. новембра аустроугарској Врховној Команди ову депешу: „Макензен је тражио од III. армиске команде да му саопшти своје мишљење о упућивању трупа Рајнела ка Бољанићу; ка Пријепољу 62. дивизије; ка Плевљу трупа Зубера. III. армиска команда тражила је моје мишљење. Она потпомаже тај предлог под условом, да се форсирање Дрине изврши код Горажде и наступање продужи у правцу ка Чајниче, јер би се противничке снаге, које су на Дрини, иначе, могле окренути против слабих трупа Зубера. За ово бих могао за 5 дана да припремим свега 4 батаљона под провизорном командом фелдмаршаллајтнанта фон Ролингера (командант Сарајевске тврђаве). Али како би у том слу-

чају тврђавска посада Сарајева била ослабљена за два батаљона, посада Мостара за један батаљон а посада Кастелнова такође за један батаљон, то молим да ми се што је могуће пре упуте 4 батаљона, који би били способни, ако не за шта друго а оно бар за локалну службу. Акција би се извршила само по заповести аустроугарске Врховне Команде, којој сам потчињен. Решење задатка обећава велике користи:

1) Ослобођење друма кроз долину Дрине и железнице Устипрача—Увац, којима би се храна од Устипраче могла лакше упућивати до Горажде, па евентуално и до Фоче.

2) Смештај за ове трупе био би омогућен и

3) Друмом: Горажда—Плевље—Пријепоље—Сјеница постигла би се најбоља веза између појединих трупа.

Пошто је понтонирска чета 3/15, са мостовним треновима: 36, 93, 95 и 116, већим делом придата трупама ђенерала Блехингера у циљу форсирања код Међеђе и пошто је та чета потребна за успостављање ваздушне железнице код порушеног моста на Лиму, то молим, да ми се хитно упуту 1 понтонирска чета и 2—4 мостовна трена. То сам тражио и од III. армиске команде. Детаљни састав трупа Ролингера јавићу накнадно.“ Аустроугарска Врховна Команда, која је ценила важност, да се што је могуће брже наступа и да се то наступање не чини зависним од услова, да се баш у исто време мора оперисати преко Дрине ка Чајниче, одговорила је ђенералу Саркотићу, 20 новембра са ОБр. 18187 ово: „Врховна Команда слаже се с тим, да се акција изврши ка Пријепољу, Плевљу и Бољанићу и да при томе учествује одред Зубера. Кад се пак садејство главнине 62. пешадиске дивизије са одредом Зубера целисходно регулише, тада ће вероватно отпасти и бојазан да би противничке надмоћније снаге могле да нападну тај одред. Пошто се може очекивати да ће противник, због наступања трупа ка Бољанићу и Плевљу у позадину његовог фронта, бити приморан да се постепено повуче са Дрине, то форсирање Дрине код Горажде за прво време неће бити потребно. Да би се тамо доцније могао извршити прелаз, III. армиска команда упутитиће што пре једну понтонирску чету и 3 мостовна трена на расположење команданта трупа у Босни и Херцеговини. Батаљони за стражарску службу не стоје на расположењу, нити има ма какве друге формације.“ Та је депеша у исто време послата и III. армиској команди. Међутим командант III. армије извештавајући команду армиске групе о издатом наређењу, да се 62. дивизија пребаци на леву обалу Лима, при чему треба да садејствују и босанске трупе ђенералмајора Блехингера, известно је 20. новембра команданта армиске групе о великим тешкоћама, које су се испречавале даљем наступању 62. пешадиске

дивизије. Ова дивизија имала је трупну комору за планински рат, а поред тога и товарне ешелоне са дводневном исхраном; 205. бригада имала је само товарне коње за бојну комору, иначе је сва њена комора била коњска. Опрема за планински рат бригаде Зубера била је недовољна. Попуна са коњима из Босне наилазила је на највеће тешкоће, пошто их ђенерал Саркотић и сам није имао довољно. Поред тога стазе су због зиме биле већим делом неупотребљиве.

На основи предлога 62. дивизиске команде, III. армиска команда замишљала је да се операција изврши на овај начин: Босанске трупе да оперишу правцем: Горажда—Чајниче—превој Металка; 62. пешадиска дивизија од линије: Рудо—Увац, ка Плевљу, а са једним одредом за везу ка Бољанићу; ђенерал Рајнел ка Пријепољу, евентуално ка Плевљу. *Напомена.* У последњем случају требало је обезбедити Пријепоље деловима трупа Рајнела или деловима 19. корпуса. На случај, да од Лима не би било могуће наступати ка Бољанићу, требало је заузети то место правцем од Металке или Плевља и посести као тачку за везу. Комуникациски правци: друмови од Горажде и од Руда ка Плевљу, а за ђенерала Рајнела и делове који би дошли у Пријепоље, друм: Увац—Пријепоље. Сви делови имали су да базирају на *босанску источну железницу, коју је требало ставити у промет пре почетка наступања.* Код Међеђе требало је створити могућност, за пребацивање потреба преко реке. На најважнијим тачкама линије: Дрина—Лим, требало је организовати мале мостобране, а комуникациске правце удесити као етапне линије. Због великог обима припремних радова, које је претходно требало извршити, створила је III. армиска команда закључак: „да се ограничење рокова при извршењу операција мора искључити.“ Најзад, командант III. армије предложио је команди армиске групе, да операцијом управља командант 62. пешадиске дивизије, а све појединости за операцију да се утврде у директном споразуму са командантом трупа Босне и Херцеговине. И поред наваљивања аустроугарске Врховне Команде, командант 62. пешад. дивизије ђенерал Калзер, иначе врло енергичан командант, није могао да одустане од извесног методичког рада при наступању, због великих материјалних тешкоћа, ма да му противник није задавао велике бриге. Још 20. новембра, при форсирању Дрине код Међеђе, ђенералмајор Блехингер није наишао на нарочити отпор. Пребацивање те слабе снаге успело је без великих жртава. Тврђавска бригада потпомагала је демонстрацијом на доњем Лиму. Црногорци су на обали Дрине показивали само пешадиске патроле; у кутићу између Дрине и Лима код Градине и Газибаре било је митраљеза, а даље узводно — као и до сад — било је артилерије, нарочито југозападно од Нов. Руда и према одсеку: Сетихово—Доња Струмица.

Дејство главне снаге III. аустро-немачке армије. За време преговора, како и кад ће се извршити операција против Црногораца, главна снага III. армије, у времену од 20. до 24. новембра продужила је офанзиву до границе крајњих оперативних напора. На фронту 19. корпуса стање код предњих бригада остало је од 20.—24. новембра непромењено. 20. новембра, главнина 17. брдске бригаде наступала је до линије: источни део Сјенице—Баница—Вапај; бригада Шиса, која је маршовала са фронта у позадину, стигла је 21. новембра у Чачак; бригада Штрајта, која се још прикупља у Ивањици, маршовала је по ешелонима позади бригаде Шиса, такође у позадину. Још раније, од 19. новембра до 20. новембра у јутру, налазио се у Новом Пазару парламентар 19. корпуса, који је према наређењу III. армиске команде био тамо упућен с тим, да команданту српске болнице преда једно писмо с молбом, да га спроведе даље. У том писму аустроугарска Врховна Команда претила је репресалијом на случај, да би се са аустроугарским заробљеницима рђаво поступало. Црногорци пошто су претходно добро опљачкали варош, повукли су се на висове источно од Новог Пазара. Алпински немачки корпус и 8. аустриски корпус у духу добивене заповести продужили су гоњење ка Косову пољу. Извештаји Алпинског корпуса III. армиској команди били су тако кратки, да се из аката, који се налазе у Бечкој ратној архиви, стање тога корпуса није могло сасвим поуздано утврдити. Депеше које се налазе у архиви, делом су противречне: проверити те депеше по корпусним актима (како је то било могуће код аустроугарског 19. и 8. корпуса) било је искључено. Ово се напомиње због тога, да се у току даљег излагања због евентуалних грешака код Алпинског корпуса не би закључивало, да су и остали податци непоуздани. Краткоћа извештаја Алпинског корпуса била је неугодна и III. армиској команди, па и команда армиске групе ђенералфелдмаршала фон Макензена нашла се 23. новембра побуђена да опомене Алпински корпус „да извештава опширније и редовније.“ Наређење да Алпински корпус наступа ка Митровици, а 10. аустроугарска брдска бригада ка Новом Пазару, саопштено је 22. резервном корпусу 19. новембра.

Алпински корпус добио је од 22. резервног корпуса заповест, да 3. јегерски пук привуче ка Алпинском корпусу. Та заповест коју је официр за везу 20. новембра у јутру послао у Двориште команданту 10. брдске бригаде, изгледа да није на време стигла, јер је командант те бригаде 20. новембра, упутио своју бригаду и потчињена му 3 јегерска немачка батаљона 3. јегерског пука са висова северно од Дворишта двема колонама до линије: Радањ—Кути пл. Го подне немачки батаљони наступали су ка Новом Пазару, где су стигли око 17 часова. Противник је држао положаје на висовима ју-

гоисточно од вароши. Пошто је извиђањем било утврђено да на гребену: Видник — Нови Пазар нема противника, то је 10. брдска бригада наступала долином Дежеве ка селу Мичићи, где је зановила. Очеvidно да је III. армиска команда очекивала, да ће доћи до озбиљније борбе око Митровице, и да је желела да Алпински корпус, у циљу издатог му наређења, оперише ближе 59. пешадиске дивизије, која је била усамљена. 18. брдска бригада 59. дивизије била је 20. новембра у Ибарској долини и већ знатно одмакла ка југу. Њена претходница (3. и 5. јегерски батаљон са једном брдском батеријом) потиснула је једну противничку заштитницу са линије Крушбеница—Тврђен, а по подне заузела је још и висове између р. Ибра и с. Забрђа. Главнина 18. бригаде (3 батаљона и 1 брдска батерија) достигла је Кајково—Дрен, а комора бригаде: Лијешани—Камен хан. Противник је држао висове јужно од с. Лепосављевића са: 7. пешадиским пуком, 4 пољска и 2 брдска топа. Изгледало је, да је његова пешадија била јако деморалисана. И на друму у Ибарској долини, који је узгредно буди речено, био у врло добром стању, знаци расула српских трупа, због хитног повлачења, појављивали су се све више и више. Све што је сметало, Срби су у великим количинама напуштали. Многобројне лешине коња и волова указивале су на то, да је снага стоке била искоришћена до крајности. Али и поред тога, Срби нису успели да спасу све своје коморе. Да оне не би пале у руке противника, Срби су их бацили у Ибар; 18. брдска бригада заробила је 20. новембра 300 војника. 9. брдска бригада наступала је 20. новембра главнином од Блажева, са једним унапред истуреним батаљоном (49. пука) до Белог брда. Један батаљон (84. пука), пољски дивизион и брдска хаубичка батерија зановили су у селу Брзећу. Овај батаљон остављен је због тога са артилеријом, да би 21. новембра могао потпомагати како артилерију тако и ешелоне муниципских кара у извлачењу на рђавом путу преко Мрамора ка Блажеву.

ОПЕРАЦИЈЕ XI НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

У току 20. новембра трупе 103. и 101. дивизије нападале су линију противничких положаја: Лауша—Преполачки шанац и Орлујски вис; око подне противничке трупе потиснуте су у долину Лаба.

ОПЕРАЦИЈЕ I. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Директива Макензенова: „I. бугарска армија продужује енергично своје наступање и то: 9. дивизија ка Приштини, а I. дивизија ка долини Лесковичке Криве реке, да избије у позадину непријатеља. Моменат захтева крајње напрезање.“ Командант I. армије издао је ово наређење: 9. дивизија са 3.

бригадом да осујети непријатељу одступање по два пута, који воде од Куршумлије за Приштину; 1. и 2. бригада да наступају ка Приштини и овладају: котом 955 и гребеном Бутовац—Козница. *1. дивизија* да наступа са фронта Новакова чука—Китка ка линији: с. Ново брдо—Самоков—Мигановци—Беривојце и да дејствује у позадину противника који дејствује против 3. дивизије. *6. дивизија* да пошаље 1 бригаду у с. Бучумет. Свима дивизијама наређује се енергично дејство. У току 20. новембра: 9. дивизија са 3. бригадом одбија напад српских трупа; 3. бригада води бој да овлада висовима јужно и западно од с. Брвеника и В. Крајине; 1. бригада заузима коту 972, западно од Тулара. *1. дивизија*: 1. бригада с. Глинци с. Хогош; 3. бригада задобила је неколико километара у правцу с. Хогоша; 2. бригада бори се и слабо напредује левим крилом. *6. дивизија*: 1. бригада на простору: Бучумет—Лалиновац—Богојевац; 2. бригада на простору: Бојник—Лебане; 3. бригада (53. пук) у Лопатници. *8. дивизија* је у саставу II. армије.

ОПЕРАЦИЈЕ II. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Западни фронт. I. армији, као што је горе речено, наређено је, да 9. дивизијом наступа ка Приштини, а 1. дивизијом ка долини Лесковице (Криве) реке и да дође у позадину противника, који је према ђенералу Рибарову (3. дивизија). Ђенералу Рибарову, команданту трупа западног фронта наређено је не само да се брани, но ако може и да наступа, и да се српска војска на Косову зароби; тражи се крајње напрезање. Трупе ђенерала Рибарова воде борбу и 20. новембра достижу: 1. бригада 8. дивизије и 46. пук на линију: Беривојце—Клобукар. 2. бригада 5. дивизије на линију: с. Клобукар—Зебници. 1. бригада 7. дивизије на линију: Зебници—Драговац. 2. бригада 3. дивизије: 29. пешад. пук у борби је на фронту Миросалје—Софијовић и потискује противника; 32. пук на фронту с. Миросалје—Трстеник. 1. бригада 3. дивизије води артилериску борбу на источном положају. 1. коњичка бригада: 1. коњички пук између Смољуша и Добротина а 1. гардиски коњички пук код села Пожарне. 3. бригада 8. дивизије у с. Босце и Беривојце. 2. бригада 8. дивизије у Скопљу. Овог дана 20. новембра 1. дивизија из I. армије води борбу на планинском гребену на старој српско-турској граници. 9. дивизија из I. армије одбија нападе и мало помера фронт унапред ка Приштини. Срби се већ осећају као у обручу. Тетовски одред: 50. пешад. пук враћа се у Тетово.

Јужни фронт. Коњичка дивизија у Прилепу извиђа ка Битољском пољу. 2. бригада 7. дивизије (пуков. Писимов) од села Радобиља допро је на истоку до линије: Рајец—Дреново на правцу ка Кавадару, а 22. пук држи источно од Мрзена на запад до села Дебришта. На осталим одсецима јужног фронта без промене.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

Распоред српске војске 19. новембра у вече

Врховна Команда у Призрену. I. армија (*штаб у Мишровици*). Трупе Дринске и Дунавске дивизије II позива под командом команданта Дунавске дивиз. II. поз. налазе се на десној обали Ибра. Главнина у припремном одбранбеном распореду на положајима леве обале Дубравске и Слатинске реке на линији Сочаница—Овчар; резерва код Слатине; заштитница на линији Лепосавић—Трикосе—Забрђе. Трупе под командом команданта Ужичког одреда: На положајима источно од Новог Пазара на линији Брђани хан—Дебељак са наслоном на Соколовић. Јаворски одред на положају Брђани хан, са 1 батаљоном на Инотошу; 2. прекобројни пук III. позива на Дебељаку; Доњовасојевићска бригада у одсечној резерви код чесме Брђани хан. Студенички одред између Ибра и Рашке на линији: Батњик—Козја стена—Супањ.

Одбрана Београда (штаб у Подујеву). Шумадиска дивиз. I. позива на линији: Преполачки шанац—Орлујски вис до Преветинске реке. Један пук са делом артилерије на Низамском логору за прихват и везу са III. армијом (Дринском дивиз. II. поз.). Тимочка дивизија II. позива на положају Лауша—Јашареви конаци. Један пук са једним брзометним дивизионом на положају код Подујева. Лева побочница (12. пук I. поз. и 7. пук III. позива) на линији: Буњачко брдо—Метохија с. Ревуђе, штити правац долином Лаба.

III. армија (штаб у Подујеву). Дринска дивизија I. позива са главнином на старом граничном фронту на Мердарском положају везујући се са деловима Београдске Одбране на Низамском логору. Дунавска дивизија I. позива са главнином на старом граничном фронту око Васиљеваца, јаче груписана према десном крилу продужујући га на косу између Хртичке реке и безименог потока што силази од Пикета и с. Турчице. Коњичка бригада на десном крилу држи везу са II. армијом и штити правац: Речица—Дражња и Речица—Орљан.

II. армија (штаб у Приштини). Шумадиска дивиз. II. позива на линији: Мркоњ—к. 972—Брајински вис (750)—Прпоре—к. 1106—караула Сикирача (1072)—Сикирачки крш. Тимочка дивизија I. позива на линији: Шајић—Свирци—Новакова чука—Гољак—Хајкобила. Јужно Моравске трупе на линији: Бели камен—Китка десна обала Хогошке реке—Мочар—Беривојце.

Трупе Нове Области (штаб у Грачаници). Моравска дивизија I. поз. на линији кота 1250 (западно од Понежа)—Паралово—с. Зебнице. Вардарска дивизија I. позива: на линији

Зебнице—Извор—кота 997—северно од с. Бостине. Комбиновани одред на линији: Бостине—Клобукар. Моравска дивизија II. позива на линији: Божевац—Куретине; 4. коњички пук на левој обали Криве реке источно од села Беривојце.

Тимочка војска (штаб Урошевац). Брегалничка дивизија брани правац Скопље—Качаник—Урошевац на линији: Слатинска коса—Караула Калдерм—Врбенски висови—с. Врбани. Комбинована дивизија напада непријатеља правцем Урошевац—Гиљане и то: Десна колона (5. прекобројни пук са 2 батерије) држи одсек кота 505—к. 583, док десна колона не избије на Жеговац; део колоне који је наступао од Појатишта заузео је с. Миросале. Лева колона (6. и 2. прекобројни пук; 2 пољске и 1 брзометна батерија) избила је на ђуике источно од с. Раховице и деловима код с. Кишно поље. Коњица (2 ескадрона) наступајући правцем с. Бабуша—с. Црнило—с. Кишно поље—с. Слаковце—с. Цернице—избила је до Кишног поља. Крајински одред, пошто се 17. новембра био прикупио код с. Механе, маршовао је 18. новембра преко Мердара и стиже 19. новембра у Приштину, где се прикупља. Коњичка дивизија: 1. бригада (3. коњички пук) и 2. бригада (2. коњички пук), прикупљена у Липљану и има да маршује 20. новембра из јутра у Урошевац. 1. коњички пук, који је био код II. армије у долини Медвеђе, добио је наређење да се прикупи у Липљану. 4. коњички пук је у саставу трупа Нове Области, код Моравске дивизије II. позива. Дивизион коњичке артилерије стигао је у Приштину.

Трупе под командом команданта Бишњевске дивиз. области. Вардарски одред: Трупе за заштиту и одбрану правца Прилеп—Битољ на положају југозападно од Прилепа на линији: Калабак—Шелеревци—Алиначки положај—Топличански положај—Чепигово—Бакарно гувно—Дрвеник. Одред под командом команданта 14. кадровског пука на Драгомировцу (јужно од Крушева) напада на непријатеља који је заузео Крушево. Тетовски одред: Са 2 батаљона, 2 топа и 1 митраљезом, заузео је 18. новембра Брод а 19. новембра избио на линију: к. 887—Маргарит у правцу Прилепа. Са 1 батаљоном и 2 топа држи Ђоновачки положај и штити правац: Гостивар—Кичево. Једна чета на правцу: Тетово—Призрен. Поречки одред и Кичевска посада (свега 300 пушака) ушао је у састав Тетовског одреда.

Албанске трупе (штаб у Дебру). Призренски, Подримски и Охридски одред осигуравају фронт према Албанији. Ради заштите правца: Гостивар—Маврови ханови—Дебар избачен је одред од 5 чета, 2 брдска топа и 4 пољска Дебанжова топа на Влајиницу источно од Маврових ханова и држи линију: с. Дубци—Влајиница а преко Новог села држи везу

са Тетовским одредом на Ђоновачком положају. За заштиту прелаза преко Шар планине код Вешала избачена је 1 чета у селу Драгану са по једним водом у с. Кукољану и Растелици. За заштиту правца Маврови ханови—Жировница—Пишкопеја затворени су прелази слабијим одељењима. Радомирски прелаз затворен је са једним водом.

ОПЕРАЦИЈЕ I. АРМИЈЕ

Командант I. армије примио је 20. новембра наређење Врховне Команде О.Бр. 24496 од 19. новембра ове садржине: „Лево крило трупа Одбране Београда повукло се на линију Метоксија—Ревуће—Копаоник (западно од Буњевачког виса), због чега је отворен правац ка Митровици и Вучитрну. Наређено је команданту Одбране Београда, да са потребним делом снаге одмах обезбеди тај правац. Али, ради јаче безбедности комуникације те армије, обезбедите и ви са потребним делом снаге правце, који из изворног дела Лаба воде ка Митровици и Вучитрну у позадину ваше армије.“ *Напомена.* Ради извиђања правца, који из долине Лаба воде ка Митровици упућен је већ из Дринске дивизије II. позива одред од 1 батаљона, 2 митраљеза и 20 коњаника код села Бајгоре.

Дејство трупа под командом команданта Дунавске дивиз. II. позива. Командант Дунавске дивизије II. позива у 8 часова доставља команданту Дринске дивизије II. позива наређење команданта I. армије да ради затварања правца, који од Овчара води преко Забрђе, упути од Слатине преко Мленице на положај код села Забрђе остатак оног пука из кога је батаљон упућен данас ка Бајгори. Командант Дунавске дивизије II. позива у 9 часова јавља команданту I. армије, да је од јутрос отпочела борба код заштитничких делова на положајима код села Лепосавчића и да је бочни марш трупа и евакуација колонске коморе дужине преко 15 км у правцу Митровице завршена. У исто време износи своје мишљење да треба на овим положајима оставити само заштитнице, а од подне почети повлачење на главне положаје код Митровице, те моли команданта армије да се ово питање реши. Командант I. армије поводом изнетог мишљења команданта Дунавске дивизије II. позива, извештава да положаји око Митровице још нису дефинитивно изрекогносцирани нити подела положаја извршена, те је према томе немогуће кретати трупе са садањих главних положаја на којима се налазе, сем тога, њихово задржавање на тим положајима изазива још и потреба несрећености многих прилика у самој Митровици. Командант I. армије у 10.30 часова наређује, да се коњица Дринске и Дунавске дивизије II. позива по задржању потребног броја за ордонанску службу, упути под команду старијег команданта ди-

визиона, још данас поред Митровице у Вучитрн, са задатком да са фронта Вучитрн—Караш—Гумниште извиђа на исток ка долини реке Лаба и да ухвати везу са Одбраном Београда.

Командант I. армије одобрава предлог команданта Дунавске дивизије II. позива о расформирању 14. пука II. поз. и наређује да му се нови формирани батаљон од људства овог пука упути одмах у Митровицу, где ће се командант батаљона јавити. Остатак официра да се сразмерно распореди у својој и Дринској дивизији II. поз. Да делови 5. пука III. поз. из састава Бањског одреда уђу у састав Дунавске дивизије II. позива. Командант 7. пука I. поз. у 13. 20 часова доставља извештај команданта заштитнице од 12.30 часова да се јутрос повукао са положаја на десну обалу потока који извире и тече западно од села Трикосе и сад се налази са остатком оба батаљона на левој обали истог потока; да га је јутрос око 6.30 часова напао непријатељ са 1 батаљоном, 1 митраљезом и 2 брдска топа, због чега се немајући артилерије, повукао благовремено са једног на други прихватни положај и да су му се војници, код којих је расположење за даље борбе рђаво, у знатној мери растурили, а јуче се чак повећи број предао непријатељу, те да оба батаљона имају сад само 342 пушке, али се нада да ће се војници прикупити у позадини. Издато је наређење командантима 7. и 9. пешад. пука, да се заштитнички батаљон 7. пука I. позива вечерас повуче у састав пука у резерву; да се команданти 7. и 9. пука осигурају предстражама на левој обали Дубраве са извиђачким деловима на десној обали Дубраве и да се предузму мере, да се растуруни људи из 3. и 4. батаљона 7. пука I. поз. вечерас прикупе. Командант Дунавске дивизије II. позива у 22 часа јавља команданту I. армије: да ће се заштитница од 2 батаљона са десне обале реке, која протиче кроз село Дубраву, вечерас повући на главни положај; да је јачина непријатељева, који је нападао ову заштитницу и дошао до села Лепосавића, 1 батаљон и 2 брдска топа; да је ватром задржан 1 непријатељски батаљон који се кретао друмом од Рудића ка Лепосавићу; да је 6. пук II. позива упућен на положај код села Зајевца (Забрђе) и да су положаји утврђени.

Дејство шрупа под командом команданта Ужичког одреда. Према створеној ситуацији наређено је команданту Студеничког одреда у 9.25 часова, да се одмах повије на линију с. Јабланица (десна обала Бањске реке)—Трстеник—Ком—Дренова, држећирезерве на Винограду и Дебелом брду и осигуравајући се потребном снагом на Дебелом брду, одакле да затвори правце, који од Лепосавића воде на Рогозну. У исто време обавештен је, да су 19. новембра 2 заштитничка батаљона 7. пука водила борбу код Дрена, одакле су се по-

вукли више Лепосавића, где ће се сад водити заштитничка борба. Ради одржања везе са трупима на десној обали Ибра, наређено је у 9.20 часова командиру ескадрона Студеничког одреда да упути једну патролу на правац: село Обаде - Добро брдо Десетак, те да задржавањем на простору између села Кучње и Лепосавића мотри на непријатеља, који би хтео да пређе и упути се ка Рогозни било долином Пљаковице, било гребењем висова на левој обали реке. На основу наређења команданта I. армије од 19. новембра да се обезбеди правац од Новог Пазара ка Рибарићу, командант Ужичког одреда упутио је у 11.45 часова Доњовасојевићку бригаду да у први мах поседне положаје јужно од Новог Пазара између Сепечева и Јошанице, на линији: село Ковачи—Висигаће (1360) — село Јабланица, са истуреним предњим деловима на Турјаку (1340), а за осигурање левог бока са најмање једном четом да поседне коту 1250, западно од села Црниша. Командант Јаворских трупа наредио је, да на место Доњовасојевићске бригаде одреди један део трупа у јачини 5—600 пушака у општу резерву код Брђани хана и да одржи везу са Доњовасојевићском бригадом у долини Јошанице. Око 16 часова једно непријатељско коњичко одељење ушло је у Нови Пазар. Око 17 часова, једна непријатељска колона, до 2 батаљона са великом комором, сишла је левом обалом реке Дежеве на друм Рашка—Нови Пазар. Због мрака није се могло распознати, да ли су на коњима топови, митраљежи или муниција. Око 23.30 часова, непријатељ је користећи се помрчином, а под заштитом митраљеске и пешачке ватре, успео да се пребаци преко моста у варош на десну обалу р. Рашке и да нападне наша предња одељења, која су бранила прелаз. Наши су се делови повукли на прихватни положај.

4. пук II. позива са водом Данглисове батерије стигао је у 21.15 часова на Винорог. У 23.30 часова, добивен је из Врховне Команде преко команданта I. армије овај извештај: „Пуковник Пешић тражи најхитније, да се Јаворски одред пребаци на правац Сјеница—Суши До—Рожај—Пећ да га брани, пошто је постао врло важан с обзиром на садању ситуацију“. Командант I. армије у исто време издао је ово наређење команданту Ужичког одреда: „Да би се Санџачка војска ојачала ради успешне одбране правца преко Пећи и Таре на Андријевицу по наређењу начелника штаба Врховне Команде О.Бр. 24594; одмах упутите Јаворски одред правцем на Рожај у састав Санџачке војске од које се једна дивизија налази код Мајковца, а Косовски одред на линији: Чакор—Беласица. Учините јаче прикупљање својих трупа и Студеничког одреда на фронту: Бребеиште—Лопушња—Рогозна—Хан Смиловлас, јачим патролама мотрити на правац левом обалом Ибра, штитећи правац

и долином Бањске реке. Командант Ужичког одреда, примивши предње наређење у 24 часа, наредио је: Да Јаворски одред, остављајући заштитницу на досадањим положајима код Инотоша југозападно од Новог Пазара, крене одмах за Рожај правцем: Рогозна—Црни врх—Рибарић—Рожај и даље. 2. прекобројни пук, остављајући заштитницу на Дебељаку, креће се и долази на одсек од изворног дела реке Плаковице (кота 1070, село Лопушна),—Змијинац—Рогозна хан до наспрам изворног дела реке Трнаве. 4. пук II. позива поседа Бребериште (Дебело брдо) до изворног дела Плаковице. 6. пук долази на одсек: Смиловлас и брани га фронтом према западу долином реке Јошанице, левим крилом држећи и Ђерино брдо. 8. пук упућује 1 батаљон на Добро брдо, а са остатком долази у резерву одсека Рогозне хана на путу Вуча Локва—Доњи Обад. Батаљон на Добром брду истура по један вод на утоку реке Плаковице наспрам Лепосавића у долину Ибра наспрам Дрена. 5. пук III. позива долази у општу резерву код Татали Хана. Артилерија: Данглисови топови на одсеку Рогозна, Дебанжови на одсеку Бребериште.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

Борба, која је 19. новембра започела на Преполачком шанцу, продужила се у јутру 20. новембра са много јачом жестином. Непријатељ је са много јачом снагом нападао Лаушу, Преполачки шанец и Орлујски вис и у подне је успео да потисне трупе Одбране Београда у долину Лаба. Командант Одбране Београда најпре је наредио, да се трупе прикупе на линији: село Баловце—Подујево—Лешнички вис, а затим, кад је добио извештај од команданта III. армије о намери да повуче своју армију на леву обалу реке Брвенице, командант трупа Одбране Београда издао је својим трупам 20. новембра у 11,30 часова наређење О.Бр. 5202 у овоме: „Због ситуације код II. армије није искључена могућност, да ће се III. армија повући на леву обалу реке Брвенице, са левим крилом до потока који утиче у Брвеницу одмах западно од села Белог поља. Ако тај случај наступи, онда ће се и трупе Одбране Београда морати повући ка Тенешдолском теснацу на овај начин:

1) Лева побочница, у чијем ће саставу остати 7. пук III. поз. и коњица, да упуту већи део коњице и један батаљон помунотога пука на положај код села Качандола, ради осигурања правца, који изводи из долине Лаба преко Канчандола за Митровицу, а са остатком коњице и 3 батаљона 7. пука III. позива да се повуче на Лешнички вис, где ће ступити десно у везу са заштитницом Тимочке дивизије II. поз. Кад буде принуђена на повлачење и са Лешничког виси, онда ће се повући на положај испред села Слаковца, ради осигурања

правца, који води из долине Лаба за Вучитрн; 12. пук I. поз. имао би да се врати Шумадиској дивизији I. поз., а 2. Дунавски пољски брзометни дивизион Тимочкој дивизији II. поз. Командант леве побочнице одржаваће тесну везу са Тимочком дивизијом II. поз., са чијим штабом да буде у вези помоћу коњичких релеја.

2) Да се Тимочка дивизија II. позива под заштитом заштитнице, коју ће оставити код Подујева, повуче на положај изнад села Годишњака на десној обали реке Лаба, за затварање западне стране Тенешдолског теснаца, одржавајући везу са левом побочницом лево и са Шумадиском дивизијом I. поз. десно.

3) Да се Шумадиска дивизија I. поз. под заштитом заштитнице, коју ће оставити код села Баловаца, повуче на вис Тенешдол, ради затварања источне стране Тенешдолског теснаца, ступајући у тесну везу десно са Дринском дивизијом I. поз. а лево са Тимочком дивизијом I. позива. Пошто по директиви Врховне Команде положаји за одбрану Тенешдолског теснаца имају што дуже да се бране, то ће се команданти дивизија постарати, да се на истима пласира што више артилерије и да се исти што боље утврде.

4) Кад наступи моменат за повлачење трупа са садањих положаја наредићу, према ситуацији и датом моменту, да ли ће се трупе повлачити ка Тенешдолском теснацу или на положај: село Баловце—Подујево—Лешнички вис у духу наређења О.Бр. 5149.

5) Било да наступи један било други случај, командант леве побочнице са већим делом коњице и једним батаљоном 7. пука III. позива има да осигура правац из Лаба на Митровицу у духу тачке 1. ове инструкције.

У 13 часова командант Одбране Београда издао је наређење О.Бр. 5203 у овоме: „Због погоршане ситуације код II. армије, трупе III. армије повући ће се на положај на левој обали Брвенице реке. Према томе наређујем, да се трупе Одбране Београда ноћас повуку ка Тенешдолском теснацу у духу заповести 5202.“

ОПЕРАЦИЈЕ III. АРМИЈЕ

Командант III. армије 20. новембра у 11 часова издао је у Подујеву команданту Дунавске и Дринске дивизије I. поз. наређење О.Бр. 8505 у овоме: „II. армија известила је, да је Сикирачки Крш изгубљен и да су наше трупе сад на караули Сикирачи. Код карауле Свирци изгубљени су предњи положаји. Због овако нејасне ситуације, да би се положаји на левој обали Брвенице у сваком случају могли заузети наређујем: Да команданти Дринске и Дунавске дивизије I. позива

пошаљу део своје артилерије, поглавито од оне која је неупотребљена, са потребном пешачком заштитом, да се пласирају на означеним положајима на левој обали Брвенице, те да послуже као прихват у случају повлачења. Дунавска дивизија I. позива да обрати нарочиту пажњу на крајње десно крило, а заостале 2 градске цеви послати у позадину у састав осталих.“ Према овоме командант Дунавске дивизије I. поз. наредио је, да брзометне пољске батерије, 2 брдска топа и 1 пољска Дебанжова батерија Браничевског одреда са пионирским полубатаљоном одмаршује на положаје леве обале Брвенице. Командант III. армије у 13.30 часова издао је наређење ОБр. 8507 ове садржине: „Непријатељ је данас успео да заузме Преполоц и Лаушу а такође и линију: караула Сикирача—караула Брвеник. Трупe Одбране Београда под борбом се повлаче ка линији: Лешнички вис—Подујевски вис—Баловце. Према овакој ситуацији трупе ове армије заузеће положаје на левој обали Брвенице према наређењу ОБр. 8505. Повлачење почети одмах и што неприметније. Јакe заштитнице да остану на садањим положајима с тим, да се Мрдаре држи док у његову висину не дођу трупе Одбране Београда, потом се задржати у висини Подујева и даље увек у истој висини са трупама Одбране Београда. Заштитница Дринске дивизије I. позива да се повлачи косом источно од с. Баловце и Ладовце, а потом путовима преко Думана и Светље. Дунавска дивизија да нарочиту пажњу обрати на линију: Сурдул—Туручица и што дуже исту задржи. Брижљиво извиђати у правцу линије с. Брвеник—Сикирача, као и у правцу севера. Тражити и држати везу са трупама II. армије и Одбране Београда. Заштитнице да држе непрекидно везу и да раде у сагласности: повлаче се само кад буду на то приморане. Батаљони који су сад на положају више села Орљана оба су под командом команданта Дунавске дивизије I. поз. и чим сврше своју улогу, сваки батаљон иде у састав своје дивизије. Штаб армије иде вечерас у Сибовац.“ Пред десним крилом III. армије, непријатељ није био активан, а пред центром и левим крилом примећивало се подилажење непријатељских делова, који су тучени нашом артилериском ватром. Трупe III. армије отпочеле су 20. новембра по подне покрет на нове положаје на левој обали Брвенице. Дунавска дивизија I. позива заузима одсек од с. Бурања до с. Баталова, наслањајући се источно на трупе II. армије. Дринска дивизија I. позива заузима одсек западно од Дунавске дивизије I. позива па до села Бело Поље и потока, који пролази кроз Халабак, наслањајући се на трупе Београдске Одбране. Браничевски одред је у саставу Дунавске дивизије I. позива. Од два разна бугарска заробљеника из 34. и 57. пука добивени су

извештаји, који се слажу и по којима се према Дунавској дивизији I. позива налази 9. дивизија са пуковима 4., 17., 33., 34. и 37.; западно од ње 6. бугарска дивизија па онда долазе Немци; источно од 9. дивизије налази се 1. па 6. дивизија. 9. дивизија дошла је правцем Ниш—Прокупље—Добри до—Житни Поток.

ОПЕРАЦИЈЕ II АРМИЈЕ

Дејство Шумадиске дивизије II позива. Радански одред водио је 19. новембра од 15—17 часова врло упорну борбу. Због непријатељског покушаја да га обиђе и одсече од ове дивизије, био је принуђен да се под борбом повуче са Марковог виса и да под заклоном мрака и шуме одступи ка Медерговцу, на чијој се ивици задржао. Наређено је, да овај одред уђе у састав левог крила код Мерћеза. Коњица је у току 19. новембра избила до Речичког пресла. За разчишћавање терена око с. Орхана упућена је ноћу 19/20. новембра 1 чета допунског пука правцем преко Мерћеза северно од с. Каљатице ка Орљану. У току ноћи 19/20. новембра вођена је јака пешадиска борба на фронту: Прпоре—к. 1106—караула Сикирача (к. 1072), где је непријатељ подишао на одстојање 300—400 м. Нарочито је јака борба вођена на Сикирачи (к. 1072), где су покушаји непријатељских напада одбивени митраљеском и пешадиском ватром и бомбама. Око 5 часова 20. новембра непријатељ је обновио своје нападе и 5. кадровски пук, који је држао Сикирачу, повукао се у нареду ка караули Брвенику, одголивши леви бок 10. пука на положају: Прпоре—к. 1106. Због оваквог стања командант дивизије наредио је, да се за одбрану заузме линија: Мркоњ—к. 972—Брајински вис—вис северно од с. Каљатнице (Турски Мерћез) са циљем да на овој линији понови отпор. Од 6 часова отпочела је на целом фронту ове дивизије пешад. и митраљеска борба. Непријатељске снаге; које су учествовале у овој борби, дошле су и то један пешадиски пук са правца Реткоцера, а други са правца од Зуба и Мискића преко Сикирачког крша у бок и позадину нашег крајњег левог крила. По исказу мештана око 2 непријатељска пука пребацивала су се у току 19. новембра од Реткоцера за Туларе у правцу ка Мркоњу. У 9.15 часова командант II армије послао је Шумадиској дивизији II поз. наређење ОБр. 10263 ове садржине: „Ако Тимочка дивизија I поз. буде принуђена да се повуче са граничног фронта или та дивизија са садањих положаја, онда се дивизијом заузмите за одбрану линију: изворни део Криве реке западно од с. Глоговице—Столов даг—до реке Брвенице, у висину села Колића. Десно ухватити везу са трупама Тимочке дивизије I поз. у околини Глоговице а лево са трупама III армије на левој обали Брвенице у висини с. Колића.“

Дејство Тимочке дивизије I позива. Трупe ове дивизије наступале су у јутру 20. новембра на непријатеља пред Свирачком караулом и пришле до пред прве коте, северно, североисточно и северозападно од карауле Свирачке, но ту су наишле на јак отпор непријатељски где су задржане. Командант II армије издао је у 8.30 часова наређење ОБр. 10253 у овоме:

а) Јужно Моравске трупе, због удаљености и немања непосредне везе, стављају се под команду Тимочке дивизије I позива.

б) За сваки случај, ако поред свију напора за одржање старих положаја трупе буду потиснуте са њих, онда ће се Тимочка дивизија I поз. и трупе Јужно Моравске повући на линију: Јелача—Грађеник—Глоговица, повијајући десно крило према трупaма Нове Области и хватајући лево везу са трупaма Шумадиске дивизије II поз. на изворном делу Криве реке западно од Глоговице, а штитећи правце ка Приштини и позадину трупa Нове Области које оперишу ка Гиљану. Око 9 часова непријатељ је отпочео вршити напад на трупе, које су у јутру биле подишле Свирачкој караули. Командант дивизије груписао је овде све што се могло из ове дивизије прикупити. У 9.15 часова примећено је спуштање нових непријатељских колона са Туларског виса у правцу коте 972 и у правцу Мркоња. У 10 часова избијају јаки стрељачки стројеви од карауле Свирачке ка Брвенику и спуштају се преко коте 1106 и Прпоре ка коти 750 и 972, од карауле Брвеника у правцу Г. Брајинског виса. Обе колоне (од Тупалског виса и од карауле Свирачке) јаке најмање по један пешад. пук. У 12.15 часова непријатељ је извршио јуриш са 2—3 батаљона на к. 972 и заузео исту. Командант дивизије наредио је да 10. пук II поз. из опште резерве, заузимањем положаја к. 750 (десна обала Губавачког потока)—М. Брајински вис, затвори правац ка Лисици и непријатељу спречи даље надирање, и да се под заштитом овога пука прикупи 1 батаљон 11. пука II поз., који је био напустио к. 972 не сачекав јуриш. Командант дивизије намерава да продужи отпор до првог мрака и да се под заклоном ноћи трупе повуку у циљу организовања одсудне одбране на линију: *Дабешева чука—Дабешевац—Лисица*—с. Балабан. Због тога што је Мркоњ јако истакнут и топографски потпуно одвојен од ове линије, било је немогућно да се на истом задржи десно крило дивизије.

Дејство Јужно Моравских трупа. Команданта Јужно Моравских трупа известио је командант добровољачког одреда мајор Војин Поповић, да непријатељ у јачини 1 пука избија на Јелачу. Саопштавајући ово у 4.35 часова телефоном команданту Тимочке дивизије I позива, командант Јужно Моравских трупа тражио је, да му се одреди други положај за поседиње, пошто је положај Јелача, који му је био одређен

према наређењу команданта II армије ОБр. 10253 већ био у непријатељским рукама. На ово саопштење команданта Јужно Моравских трупа, командант Тимочке дивизије I позива наредио је: да својим трупaма заузме и брани положај између реке Сите и Кременате с тим да десно ухвати и одржава тесну везу са Моравском дивизијом II поз. а лево са трупaма Тимочке дивизије I поз. у висини Грађеника на р. Кременати. У исто време, кад је командант Тимочке дивизије I позива добио предње саопштење од команданта Јужно Моравских трупа, известио је командант 4. пука I поз. који је био на десном крилу Тимочке дивизије I поз. и одржавао везу са Јужно Моравским трупaма код Белог камена, да Јужно Моравске трупе одступају и да ће и он морати да повуче своје десно крило. Према овоме, командант Тимочке дивизије наредио је команданту 4. пука I поз., да постепено повија своје десно крило према одступању Јужно Моравских трупа а левим крилом, које је било у тесној вези са трупaма на Сикирачкој караули, да се безусловно држи до ноћи. На фронту 4. кадровског пука нападала су 2 непријатељска пука, а на фронт добровољачког одреда 1 пук пешадије. Обзиром на овакво стање код Јужно Моравских трупа и јак притисак од стране непријатеља на трупе Тимочке дивизије код Сикирачке карауле, које су се са највећом муком још држале на положају, на јуришном одстојању против надмоћнијег непријатеља, командант Тимочке дивизије I позива наредио је да се у 22 часа предузме одступање на положаје одређене наређењем команданта II армије ОБр. 10253 с тим, да се заштитнице крену у 23 часа. Командант II армије питао је у 9.50 часова команданта трупа Нове Области, где је његово лево крило, а специјално Моравска дивизија II поз. у каквом се стању сад налази. Одговорено је: Моравска дивизија II поз. налази се код Доморовца.

После овога саопштено је команданту трупа Нове Области, да трупе десног крила II. армије држе линију: Китка—десна обала Хогоша—Јелача и да је синоћ непријатељ потиснуо јаке трупе Тимочке дивизије I поз. на Свирачкој караули. Обраћена му је пажња на опасност, да Моравска дивизија II поз. може доћи у безизлазан положај, ако непријатељ провали код Свираца. У 10.20 часова командант трупа Нове Области саопштава команданту II. армије, да је Моравска дивизија II поз. нападнута јачом снагом на Божевачком положају и да је потиснута. Командант Моравске дивизије II поз. наредио је, да се трупе повуку на прве прихватне положаје. Комуникациски правац Моравске дивизије II поз. иде уз Криву реку на Бутовац—Мрамор—Грачаницу, а комуникациски правац Комбинованог одреда иде преко Бутовца такође на Мрамор и Грачаницу. Од команданта трупа Нове Области у 10.20 ча-

сова добивен је извештај: „Командант Моравске дивизије II. позива од 19. новембра извештава да је Власински одред стигао на линију вис источно од с. Мочара—с. Хогоште—Китка“. Од команданта III. армије добивен је извештај: „По изјави заробљеника према Дунавској дивизији I. поз. налази се 9. дивизија (са пуковима 4., 17., 33., 34., и 57.). Десно од ње (западно) је 6. бугарска дивизија, па онда долазе Немци. Источно од 9. дивизије налази се 1. па 8. дивизија. 9. дивизија дошла је правцем: Ниш—Прокупље—Добридо—Житни поток—Статовци—Власе. Пре 4 дана у Прокупљу је била 103. немачка дивизија. До сад су пред фронтом Дунавске дивизије откривени 43. и 57. пук. За остале се не зна где су.“ У 17.25 часова командант II. армије питао је команданта трупа Нове Области: где је лево крило Моравске дивизије II. позива? Одговорио је да се налази на линији: Клобукар—Бусоват—Глоговице—Робовце—Каменица са малим пешадиским деловима на левој обали Криве реке. Даље на питање: „Има ли везу са Јужно Моравским трупима одговорено је: да нема, али да су и оне биле данас 20. новембра нападнуте и потиснуте. Због овога повлачења лево крило трупа Нове Области није осигурано. Око подне командант II. армије наредио је ово:

а) Команданту Тимочке дивизије I. поз. да пошаље јаку заштитницу на Хајкобилу, која ће омогућити заузимање нових положаја у реду, с тим, да та заштитница ступи у тесну везу за заштитницом Шумадишке дивиз. II. позива на Лисицу.

б) Команданту Шумадишке дивизије II. поз. Кад буде принуђен да се повуче на положај Глоговица—Солов даг—Брвеница, онда да остави на Лисици једну заштитницу, која ће да одржава тесну везу са заштитницом Тимочке дивиз. I. поз. на Хајкобили. А да би обезбедио уредно поседање положаја по наређењу, треба благовремено да пошаље део трупа на Солов даг за прихват. Препоручено му је, да се левим крилом задржи на Балабанској коси због извлачења трупа III. армије и Одбране Београда.

У 18.40 часова саопштена је начелнику штаба III. армије ситуација II. армије у овоме: „Борба се води на Мркоњу и Свирцима; Бугари су заузели Јелачу. Моравска дивизија II. поз. (у саставу трупа Нове Области) повлачи се на линију: Клобукар—Бусоват—Глоговица—Робовица—Каменица. Због овога мора да се повуче и Тимочка дивиз. I. поз. са Свирачког положаја и повућиће се на линију: Глоговица—Грађеник, а са јаком заштитницом биће на Хајкобили. Јужно Моравске трупе има да се повуку између реке Сите и реке Кременате. Шумадишка дивизија II. позива повућиће се левим крилом на Балабанску косу, а десним крилом остаће на Лисици, ако се буде морала повући, онда ће се повући на Солов даг, на-

слањајући лево крило на реку Брвеницу у висини села Колића“. Начелник штаба III. армије саопштио је, да се и III. армија повлачи од 14 часова ради одбране Тенешдолског теснаца и десно крило биће на Балабану. У току после подне 20. новембра вођена је борба на целом фронту Шумадишке и Тимочке дивизије I. поз. Трупе Шумадишке дивизије одржале су линију: Мркоњ—к. 750—М. Брајински вис—к. 965—Г. Брајински вис—кота западно од њега Мерћез (северно од Калатице). Повлачење дивизије на линију: Дабишева чука—караула Дабишевце—Лисица—Извор (1150)—коса јужно од Нишевца—Балабан отпочело је око 19 часова. Код Тимочке дивизије I. поз. око 20 часова непријатељ је извршио надмоћнијом снагом јуриш на трупе ове дивизије код Свирачке карауле и Новакове чуке и потиснуо те делове, због чега је одступање почело раније него што је предвиђено. Колика је тачна снага непријатељска била према фронту Тимочке дивизије није се могло тачно оценити због пошумљеног терена, али по извештају команданта било је 2—3 пука са нешто брдске и пољске артилерије. Штаб дивизије био је у Глоговици.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Ноћ 19./20. новембра прошла је код свих дивизија на миру. На фронту Вардарске дивизије I. позива, због неуспешног напада у току 19. новембра и осталих тешких околности у току 19./20. новембра, удаљио се велики број војника ове дивизије тако да команданти изјављују да при мало јачем непријатељском нападу, положај се неће моћи одржати. Командант трупа Нове Области 20. новембра у 23.50 часова издао је наређење О.Бр. 10911 у овоме: Непријатељ је у току 20. овог месеца са 2 чете, потпомогнут брдском и хаубичком артилеријом, нападао на предњи положај десног крила Моравске дивизије I. позива, али је тај напад нашом пешадиском ватром заустављен на 500 метара испред наших ровова. Примећено је, да непријатељ групише снагу према десном одсеку, а према средњем и левом да је била борба извиђачких делова. Према Вардарској дивизији I. позива непријатељ је с времена на време пуштао извиђачка одељења, и отварао артилериску ватру нарочито према левом крилу. Према Комбинованом одреду, чије је десно крило код села Босовата под северним падинама коте 867, коју држи непријатељ, а лево крило на десној обали Прилепнице на простору између Клобукара и Прејаковаца, непријатељ је нападао јаче на лево крило, али се оно одржало на свом положају. Код Моравске дивизије II. поз., непријатељ је нападао на Божевачке положаје и потиснуо Моравску дивизију II. поз., на линију села Бушинце—Каменица. Код трупа II. армије, непријатељ је 20. овог месеца

од 5 часова јутра заузео караулу Сикирачу—Брвеник а у 12 часова: коту 972 (западно од Тулара)—па Брајински вис, због чега је наређено да се лево крило повуче на косу: Кар. Лисица—село Балабан а посада са Мркоња да се повуче на Кар. Лисицу. Тимочка дивизија I. позива, којој је било наређено да контра—нападом поврати Сикирачку караулу, повућиће се у току ноћи 20./21. новембра на линију: Глоговица—Грађеник до Кременате реке; а Јужно Моравске трупе на положаје између реке Сите и Кременате, повијајући десно крило, и хватајући везу са Моравском дивизијом II. позива Код трупа Тимочке војске, Брегалничка дивизија I. поз., држи своје пређашње положаје. Комбинована дивизија у току 20. овог месеца била је заузела коту 1190 на Жеговцу, али је морала после подне напустити због јаче непријатељске навале. Крајинском одреду је наређено, да 21. овог месеца у 4 часа крене преко Липљана и Добротина и испуни простор између десног крила Моравске дивизије I. позива и левог крила Комбиноване дивизије. Официрска коњичка патрола упућена правцем: Манастир Грачаница—Јањево—Врбица извештава, да је у Јањевоу 19. овог месеца била једна коњичка непријатељска патрола од 8 коњаника, и да до Врбице нема непријатеља. Према оваквој ситуацији код II. армије и Тимочке војске наређујем:

1) Да се Комбиновани одред још ноћас повуче и, обилазећи око левог крила и позади Вардарске дивизије I. позива, дође у армиску резерву код Лабљана, спреман да притекне у помоћ Моравској дивизији I. позива или Вардарској дивизији I. позива.

2) Да се Моравска дивизија II. позива повуче још ноћас на место Комбинованог одреда тако, да наслони своје десно крило на лево крило Вардарске дивизије I. поз., а лево крило на десно крило Јужно Моравских трупа.

3) Да Моравска дивизија I. позива и Вардарска дивизија I. поз. остану на досадањим својим положајима и да их најупорније бране.

4) Базирање свију дивизија и Комбинованог одреда правцем: Липљан—Штимље—Сува река—Ораховац ка Ђаковици; тим правцем ешелонирати коморе тако, да пут нигде не буде закрчен.

5) Мој штаб остаће до даљег наређења у Грачаници са ким одржавати трајну и непрекидну везу.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Дејство Коњичке дивизије. Командант Коњичке дивизије стигао је у Урошевац 20. новембра у јутру и јавио се команданту Тимочке војске. 2. и 3. коњички пук под командом команданта I. коњичке бригаде стигао је у Урошевац око 14.30 часова. I. коњички пук, који је ноћу 19./20. новембра

стигао у Приштину и кренуо се 20. новембра у јутру преко Липљана за Урошевац, стигао је око подне у Липљан. У ово време командант Коњичке дивизије добио је од команданта Тимочке војске ово наређење: На основу извештаја добивеног 20. новембра пре подне од команданта коњичког дивизиона Комбиноване дивизије, да се непријатељ непознате јачине налази у с. Јањевоу и да је покушао да уђе у с. Добротин, али је одбивен, командант Тимочке војске издао је команданту Коњичке дивизије ово наређење: „За обезбеђење правца Добротин—Липљан упутите одмах у Добротин један пук са задатком да протера коњичке делове, који су се појавили на том правцу. У исто време пук ће одржавати везу између Комбиноване дивизије I. поз. и Моравске дивизије I. поз. Комбинована дивизија у свом нападу 19. новембра на Жеговац избила је на линију Кишно поље—село Миросале и у току 20. новембра продужиће напад на коту 1190 својим левим крилом. Моравска дивизија I. поз. избила је 19. новембра на линију: Паралово—Зебнице и држи коту 1250 јужно од села Драговца.“ На основу овог наређења, командант Коњичке дивизије послао је команданту I. коњичког пука у Липљан ово наређење: „Са вашим пуком осигурајте правце који са линије: Жеговац (1190)—Хорма планина (1250) изводе ка Липљану и хватајте везу десно са Комбинованом дивизијом на Жеговцу, а лево са Моравском дивизијом I. позива, која држи коту 1250 јужно од с. Драговца.“ У току 20. новембра по подне I. коњички пук протерао је непријатељске делове са правца Липљан—Добротин. Са 2 ескадрона и митраљеским одељењем избио је на одсек источно од с. Добротина између Јањевске реке и потока Смољуша. Патроле су истурене унапред, а I вод је деташован у с. Гуштерицу. Веза са Моравском дивизијом I. позива није ухваћена. Непријатељ је био јак I ескадрон гардиског коњичког пука са 70—80 наоружаних Арнаута.

Дејство Комбиноване дивизије. После јучерашњег успешног напада дивизија је избила 20. новембра у подне на линију: Садовина—Златари—Миросале—Жеговац са котом 1190 закључно. Код села Гадише и Кишног поља, као и на неким косама Жеговца непријатељски делови држе се упорно. Непријатељ је предузео 20. новембра у јутру напад на коту 1190. Борба је трајала целог дана. Пред вече је ова ката изгубљена.

Дејство Брегалничке дивизије. Дивизија је држала линију: Слатинска коса, на десној обали р. Лепенца—Елез—кота 523—Врбански вис источно од с. Врбани—кота 505—Врбански поток. У току 20. новембра на целом фронту ове дивизије владало је затишје.

Дејство Крајинског одреда. Трупе овог одреда прикупљале су се 20. новембра пре подне у Приштини. Командант

Тимочке војске наредио је команданту Крајинског одреда истог дана пре подне, да се одмах стави на расположење команданту 1. коњичког пука, који је из Приштине стигао у Липљане са задатком да са пуком обезбеди правце, који са планине Жеговца воде ка Липљану. У 17.20 часова, командант Крајинског одреда, чије се трупе прикупљају у Приштини, добија од команданта Тимочке војске ово наређење: „Непријатељ је омањим деловима избио ка селу Добротину и Гуштерици. Комбинована дивизија I. позива заузела је коту 1190 на Жеговцу. Наређујем: Са одредом крените се сутра 21. новембра у 4 часа у Липљан. По доласку у Липљан крените се одмах ка селу Жеговцу, са задатком да затворите правце ка Липљану. На томе је правцу 1. коњички пук са 1 брзометном батеријом нашег одреда, која му је стављена на расположење. О свему извештен је командант трупа Нове Области.“

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

Дејство Вардарског одреда. Према Алиначким положајима непријатељ је вршио извиђање коњичким и пешад. патролама. На Калабак непријатељ је нападао са 2 чете косом од коте 1674; напад је одбивен. Командант Битољске дивиз. области наредио је у 17 часова, да командант посаде на Марковом гувну одмах пошаље 2 извиђачка одељења и то једно у с. Дуње а једно у с. Канем са задатком, да извиђају непријатеља на Дренској планини. Командант десног одсека мајор Благојевић јавља, да је осматрач његове Дебанжове батерије приметио у 19 часова, да се једна непријатељска колона јачине 1—2 ескадрона коњице и 1 батаљон пешадије кренула од Марковог града изнад Прилепа ка с. Машучишту и даље путем Прилеп—Брод, и да се једна чета кренула ка манастиру Прилепцу. Одред мајора Благојевића заузео је после кратке борбе Крушево. Непријатељ је одступио једним делом ка Кривогаштанима а другим ка Нерову. Одред је занео на положају безимена кота Бабе планине северозападно од карауле Стари дол и источно од с. Трстеника. Француска дивизија у Кавадару нападала је 19. новембра на линији: Дебриште—кота 208—Дреново јаким снагама. Слаби непријатељски делови примећени су од Гладишта ка манастиру Полошков.

Дејство Тетовског одреда. Група код Брода продужила је са линије к. 887—с. Маргарит наступање ка Прилепу, у циљу да избије на десну обалу реке Винике и Блата а једним делом преко с. Белушина на Селце ка Крушеву. На фронту према Гостивару стање је непромењено; наше трупе држе Боновачки положај. Телефонска веза Призрен—Дебар—Битољ и Драч—Скадар успостављена је.

Албански одред. Комуникација Призрен—Дебар, коју је штитио Албански одред, била је 20. новембра слободна, али због слабе снаге Албанског одреда, ова је комуникација нарочито на Дебру била јако угрожена. У току 20. новембра прошао је Шумадиски пук резервних трупа кроз Дебар, и отишао је у Битољ. Командант Албанског одреда задржао је по одобрењу команданта резервних трупа 1 батаљон и упутио га у Маврове ханове да појача батаљон 1. кадровског пука, чији су војници (родом из Прилепа) бегали. У овом батаљону резервних трупа били су рекрути, о чијој употребљивости није било ни помена, те је наређено да се позади положаја вежбају. У Дебру је било само 35.000 метака, због тога је од овог батаљона рекрута део муниције одузет. Обзиром на важност комуникације Призрен—Дебар—Струга а на слабост Албанског одреда, командант трупа одреда, молио је Врховну Команду да се хитно упути појачање од једног целог пука са старе територије.

СИТУАЦИЈА

У току 20. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданата I армије

ОБр. 9454 у 15.15 часова

„Наредио сам команданту Дунавске дивизије II позива, да коњицу своју и Дринске дивизије II позива упути још данас преко Митровице у Вучитрн, те да са фронта: Вучитрн—село Коран—Сливица—Гусиниште извиђа на исток ка долини реке Лаба и да ухвати везу са Одбраном Београда. Један одред од једног батаљона, 2 митраљеза и 20 коњаника упућен је такође данас код села Бајгоре, ради извиђања правца који из долине реке Лаба изводи на Митровицу.“

ОБр. 9475 у 15.31 час

„У 13.15 часова данас добио сам од команданта Ужичког одреда овакав извештај: „Сад сам добио извештај од командира 2. ескадрона коњице при овом одреду писан 19. окт. мда у 14 часова у Тврђењу, који гласи: „Овога часа патроле јавише а и сам сам се уверио, да једна непријатељска трупа пешадије у јачини од једног пука наступа од села Граба па косом старе границе ка Рашкој. Турска села око Јанковог Камена па све до Новог Пазара побунила су се и са аустриским војницима у наступању ка Пазару убијају наше војнике, а и сами Арнаути и Турци мештани нападају на наше војнике и убијају, од којих је погинуо један војник овог ескадрона, који је био у патроли код Осанице“. По овом извештају и по многим знацима

које и сма проверавам, један мој повереник Арнаутин пред-
виђа немир Арнаута из Дренице“.

Од команданџа Одбране Београда

ОБр. 5204 у 23.30 часова

„Борба која је јуче отпочела на Преполачком Шанцу продужила се јутрос са много јачом жестином. Непријатељ је са јаким снагом напао Лаушу, Преполачки Шанац и Орлујски вис и у подне је успео да потисне моје трупе у долину Лаба. Најпре сам наредио да се трупе прикупе на линију: С. Баловце—Подујево—Лешнички вис, а затим кад сам добио извештај команданта III армије о намери да повуче своју армију на леву обалу реке Брвенице, наредио сам мојим трупам, да се ноћас повуку ка Тенешдолском теснацу и то: Шумадијска дивизија I позива на вис Тенешдол; Тимочка дивизија II позива на положај изнад села Годишња на десној обали Лаба. За осигурање бока I. армије наредио сам, да се упуते: 1 батаљон и нешто коњице на Качан дол, а 3 батаљона на Лешнички вис, одакле ће ако буду потиснути доћи на положај код села Славковића“.

Од команданџа III армије

ОБр. 8503 у 12.20 часова

„У току дана 19. новембра непријатељ није нападао на фронт ове армије. Трупе Дунавске дивизије I позива нападале су данас Мачију стеноу, заузеле је и заплениле 1 митраљез, али су пред мрак опет биле потиснуте и враћене на положај Пикет. Непријатељ је користио непосредни простор између Вулиног брега и Сикираче и спустио се до Љуазоба, па чак и до Орљана, са јачим одељењима још неопредељене јачине, по једном извештају јака патрола, а по другом 2 батаљона, а по трећем 1 батаљон. Предузете су мере, да се долина Брвенице затвори и да се ови непријатељски делови по могућству растерају а II армија известила је, да је она предузела исте мере са Сикирачког одсека“.

ОБр. 8513 у 18.30 часова

„Данас око подне извештен сам телефоном, да су карауле Сикирача и Брвеник изгубљене. У исто време трупе Одбране Београда потискиване су са Преполца и Лауше; пред десним крилом III армије непријатељ није био активан и пред центром и пред левим крилом примећивало се подилажење непријатељских делова, који су тучени нашом артилериском ватром. С обзиром на овакву ситуацију наредио сам, да још данас почне покрет армије на нове положаје на левој обали Брвенице. Дунавска дивизија I позива заузима одсек од речице, која долази са југа па утиче наспрам слова „и“ у реку Стара

Сбрија (код села Бурање) па до села Дизаја и безименог потока, који од њега силази у Брвеницу наслањајући се источно на трупе II армије. Дринска дивизија I позива заузима одсек западно од Дунавске дивизије I позива па до села Бело поље и потока, који пролази кроз Алабак наслањајући се на трупе Одбране Београда (карта размере 1 : 75.000), оставили су заштитнице, које ће се постепено повлачити и осигурати покрет трупа Београдске Одбране. Путови на левој обали Брвенице, готово су неупотребљиви за возове. Ако се што од пољске артилерије извуче на положај, покрет уназад биће им готово немогућан“.

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 1007 у 16.40 часова

„Стање на фронту ове војске око подне овако је: Брегалничка дивизија I позива држи линију: Слатинска коса на десној обали Лепенца—кота 523—Врбански вис (источно од села Врбана)—кота 505—Врбански поток; на њеном фронту влада сад затишје. Комбинована дивизија I позива данас после подне после јучерашњег успешног напада избила је на линију: с. Садовина—с. Златаре—с. Миросаље—Жеговац са котом 1190 закључно. Непријатељ од јутрос напада коту 1190—с. Гадиша—с. Кишно Поље и Нарош, на неким косама Жеговца налазе се непријатељски делови, који се још упорно држе. Коњичка дивизија (2. и 3. коњички пук са дивизионом артилерије) стиже данас у Урошевац, а 1. коњички пук стигао је данас у подне у Липљан. Крајински одред по извршењу свога задатка према III армији биће вечерас прикупљен у Приштини а сутра 21. ов. мца упућен у Липљан.“

ОБр. 1020 у 23.45 часова

„Стање на фронту ове војске у току дана 20. новембра: Код Брегалничке дивизије I позива дан је прошао на миру. Крајински одред се прикупио данас на Пркосу. Коњичка дивизија са 2. и 3. пуком и дивизионом коњичке артилерије стигла је у Урошевац, а 1. пук са 1 батеријом брзометном и једним митраљеским одељењем упућен је на правац Липљан—Нитин—Жеговац (к. 1240), ради протеривања непријатељских делова, који се појављују у овом правцу, у исто време одржава везу између Комбиноване дивизије и Моравске дивизије I позива. Код Комбиноване дивизије десна колона се померила нешто унапред ка селу Златару. Десно крило леве колоне после јаке борбе и извршеног јуриша прешло је Миросаљски поток, но нема података докле је дошло. На Жеговцу цео дан била је борба и пред вече је изгубљена кота 1190, даљих података нема. Предузеће се против-напад у циљу поновног заузећа ове коте“.

Од команданџа II армије

ОБр. 10259 у 7.20 часова

„У вези извештаја ове команде ОБр. 10250 од 19. ов. мца доставља се накнадно ово: По извештају команданта Шумадишке дивизије II позива, непријатељ је 19. ов. мца од подне овладао Туларским висом и котом 953, а у 13 часова заузео Сикирачки Крш. Од 14 часова непријатељ је предузео напад на фронту: Прпоре—к. 1106 ка Сикирачи (к. 1072) и подишао непосредно нашој одбранбеној линији а нарочито је чинио јак притисак на караулу Сикирача, коју је нападао обухватно и у питању је, да ли ће се ова тачка моћи одржати.“

ОБр. 10266 у 13.25 часова

„По телефонском извештају добивеном од команданта Шумадишке дивизије II позива, непријатељ је јутрос у 5 часова заузео карауле Сикирача и Брвеник, а у 12 часова на јуриш је заузео и коту 972 (западно од села Тулара) због чега је наређено, да се лево крило повуче на косу карауле Лисица јужно од села Нашевца—Балабан, а посада са Мркоња, да се повуче на караулу Лисица. Тимочка дивизија I позива предузела је контра-напад, да поврати Свирачку караулу, али је наишла на јаче непријатељске снаге. Борба се још води, резултат се још не зна.“

ОБр. 10281 у 19.20 часова

„По добивеним телефонским извештајима, Бугари су узели Јелачу, а Моравска дивизија II позива треба да се повуче на линију: Клобукар—Богосавце—Каменица. Због овога немогућ је опстанак Тимочкој дивизији I позива на старом граничном фронту тим пре, што је јаком снагом непријатељском притешњена код Свираца. Наређено је Тимочкој дивизији I позива, да остави јачу заштитницу на Хајкобили а са остатком да се повуче на линију: Глоговица—Грађеник—до Кремените реке, а Јужно-Моравске трупе, да се повуку између реке Сите и Кремените, повијајући десно крило и хватајући везу са Моравском дивизијом II позива. Шумадишка дивизија II позива да држи Лисицу и косу која води на с. Нишевце и Балабан, а један део да прати на Столов Даг, да омогући прихват трупа, ако се буду морале повући на линију Глоговица—Столов Даг—десна обала Брвенице до у висину села Калића, ако би Тимочка дивизија I позива напустила Хајкобилу.“

Од команданџа шруја Нове Области

ОБр. 10851 у 11.30 часова

„Јутрос 19. ов. мца у 5 часова отишао сам на положај да руководим борбу и у току овог дана стање је овако: На

фронту Моравске дивизије II позива, дивизија се у току ноћи 18.-19. прикупила на фронту Божевци—Куретин и у току дана 19. ов. мца нападала у правцу Ропотова и Доморовце. О начину и резултату напада још нема извештаја због тога, што је после подне прекинута телефонска веза, која је била постављена преко Комбинованог одреда. Терен на коме је Комбиновани одред и Моравска дивизија II позива, тако је испресеца и непроходан да је одржавање везе једино могуће телефоном, јер извешта релеима стижу доцкан. Коњичким извиђањем утврђено је, да преко Десивојске реке у правцу источно није било непријатеља. Примећено је одступање непријатељске колоне преко Доморовца—Кончул. Комбиновани одред напредовао је у правцу Прејаковца, докле је у нападу доспео још нема извештаја, пошто је телефонска линија прекинута. На фронту Вардарске дивизије I позива у току 19. ов. мца трупе ове дивизије у нападу на непријатеља подишле су под саме положаје западно од села Бостана, источно од села Зебнице, а западно од Макреша напредовале су 7-800 метара. Трупе, које су наступале ка с. Бостану, дошле су на 3-500 метара од непријатељских ровова, али даље нису могле наступати због јаке непријатељске ватре. Командант ове дивизије тражи појачање. Бројно стање дивизије толико је смањено, да фронт дивизије није заштићен и при најмањем нападу непријатеља, фронт ове дивизије биће пробивен. Муниције за брдску артилерију нема, а 4. брдска брзометна батерија у саставу ове дивизије има свега 10 зрна.

На фронту Моравске дивизије I позива у току ноћи 18./19. чета из десне колоне ове дивизије успела је, да заузме коту 1250, али нападнута од једног непријатељског батаљона одступила је у 7 часова из јутра. Дивизија је предузела напад на непријатеља. Десно крило доспело је до села Понеша а лево крило до шумовитог ђувика, но оба напада одбивена су против-нападом, а трупе су се повукле на свој ранији положај. Ноћу 18./19. непријатељ је из 3. батаљона 16. пука заробио 3 наредника, 9 поднаредника, 17 каплара и 146 редова. По мишљењу команданта ове дивизије, узрок је овоме премореност и недовољно снабдевање, због чега тражи појачање јер су трупе немоћне за офанзиву. Једно непријатељско коњичко одељење појавило се данас око 13:30 часова у селу Добротину и Гуштерици, овде је вероватно дошло преко Понеша и Жеговца. Прва француска брдска батерија због немања муниције налази се код села Ливађа. Наш официр који је водио борбу са свима одељењима код Гуштерице и Добротина, цени јачину овог непријатељског одељења око 100 коњаника и да је због тога био принуђен да се повуче на свој положај. О овоме је извештен командант Коњичке дивизије

чија се једна бригада налази у Липљану, одакле је упутила један ескадрон ка Добротину, детаљан извештај још немам. По телефонском извештају команданта Тимочке војске, Комбинована дивизија ноћу 19./20. напада на коту 1190, куда се целог дана чула топовска паљба, као што се чула и правцем од Новог Пазара и Преполца. Општи утисак из наше борбе је такав, да Моравска дивизија I позива и Вардарска дивизија I позива нису више способне ни за какву акцију. Да бих трупе Моравске и Вардарске дивизије освежио и ојачао молио сам команданта Тимочке војске, да ми стави на расположење Крајински одред, али ме је овај известио, да су трупе из III позива са I пољском брзометном батеријом и 2 Дебанжове батерије још у покрету ка Приштини. Једина је још нада успех Моравске дивизије II позива и Комбинованог одреда уз садејство Комбиноване дивизије. Према томе сачекаћу за данашњи рад извештај команданта Моравске дивизије II позива и Комбинованог одреда, резултат ноћних напада Комбиноване дивизије, па ћу се према томе определити, шта даље да предузмем.“

ОБр. 10877 у 1 час

„У допуну извештаја ОБр. 10851 од 19. ов. мца част ми је послати свој накнадни извештај: На фронту Моравске дивизије II позива, дивизија је у току 19. ов. мца напала непријатеља између Макреша и Криве реке и левом обалом ове последње са овим распоредом: 3. пук нападао је са Бољевачког положаја на коту 940—Рајановачки вис и успео доћи до 3—400 метара од непријатеља; око 12-15 час. непријатељ је предузимао напад на Божевачки положај, али је одбивен. 1. пук је доцкан стигао да се развије, лево од 3. пука 2. пук вршио је напад лево од 1. пука и достигао на 500 метара пред непријатељем у висину села Топонице. 10. пук је дивизиска резерва код Босплуња. 4. коњички пук извиђао је преко Криве реке у правцу Циганице, куда није наишао на непријатеља. Код Ранковца наишао је на непријатељске пешадиске патроле. Резултат напада: није било резултата какви су се очекивали поглавито стога, што Комбиновани одред и Вардарска дивизија нису дошли на исту висину, где је десни бок био изложен; сем тога непријатељ се појачао на правцу ове дивизије а надмоћнији је и у артилерији. На фронту Комбинованог одреда, одред је у току 19. ов. мца предузео покрет на фронту Прејаковци—Клобукар. Десна колона (10. кадр. пук, 1 батаљон 19. пука и 1 батерија) нападала је на фронту Бостан—кота. 867 и подишла коти 867, но даљи покрет заустављен је ватром са безимене коте западно од с. Рубље-стања. Лева колона: 19. кадр. пук, 1 батаљон 7. пука II поз. наступајући коти источно од коте 207 прешла је Макрешку

реку и коту 547 и подишла непријатељу на 900—1000 метара, где је и занећила 19.-20. Резерва (остатак 7. пука) је код леве колоне. Са обзиром на овакво стање код ових јединица Вардарске и Моравске дивизије II позива, о чему сам известио са ОБр. 10851, наредио сам, да у току 20. ов. мца Моравска дивизија II позива и Комбиновани одред продуже напад а ради даљег дејства у бок и позадину непријатеља, да Вардарска дивизија помогне Комбиновани одред својом артилеријом са левог крила, а са осталим делом снаге као и Моравска дивизија I позива да остане на својим положајима и на случај непријатељског напада, да бране своје положаје, а у случају непријатељског повлачења, да предузму енергичан напад. Данас у 8 часова са Њ. В. Краљем одлазим прво на фронт Моравске дивизије I позива.“

ОБр. 10878 у 11 часова

„Рад и дејство Албанског одреда зависио је од дејства и ситуације трупа Битољске дивизиске области и Призренског одреда. Веза ове команде са Албанским одредом је тешка тако да се извештаји добивају тек после 2 па и више дана, због чега нисам у могућности, да на време сазнајем ситуацију Албанског одреда и суседних му трупа. Нужно је да се Албански одред стави под непосредну команду Врховне Команде под чијом су командом Призренски одред и трупе на територији Битољске дивизиске области.“

Од команданта Битољске див. области

ОБр. 4458 у 22-55 часова

„Код Вардарског одреда у току дана омање чарке. Од Крушева немам извештаја, да ли је у нашим или непријатељским рукама. Добивен је извештај од једног нашег коморције, кога су Бугари пустили из болнице Прилепске, да је из Прилепа упућена једна непријатељска колона јачине 2 батаљона, 2 ескадрона и 4 брдска топа преко Плетвара—Тројаца—Беловодица—Дуње—Крушевице—Макова на мост код села Новака на Црној Реци. Водник са положаја Калабака јавља, да се бугарска коњица пребацује преко планине у долину Црне реке и да се виде велике ватре у том правцу. Слабија непријатељска коњичка и пешачка одељења кретала су се из Прилепа ка Крушеву. Наредио сам да се село Новаци поседне са 2 чете и 2 топа, да са мањим делом поседне Високо к. 1506, Марково Гувно, Бобиште, к. 1304 и с. Мајково и да се енергично извиђа у свима правцима. Код Тетовског одреда, Брод је у нашим рукама. Детаља још нема.“

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24547. — Командантшу III армије Подујево

„Начелник штаба наредио је, да енглеске опсадне батерије евакуишете правцем, којим се евакуишу колонски возови те армије, по наређењу ОБр. 24512, с тим, да се у близини црногорске границе задрже до даљег наређења ради евентуалне доцније употребе. Молим за наређење.“

ОБр. 24565 у 11.30 часова — Командантшу I армије

„Пуковник Пешић тражи најхитније, да се Јаворски одред пребаци на правац Сјеница—Суши до—Рожај—Пећ, да га брани пошто је постао врло важан с обзиром на садању ситуацију.“

ОБр. 24507 у 12.20 часова

Врховном Командантшу Н. Кр. В. Пресјолонаследнику

„Командант трупа Одбране Београда ђенерал Михаило Живковић у досадашњим операцијама, својим радом није уопште одговорио очекивањима. Ово се јаче истакло у операцијама код Београда и јужно од Београда; у операцијама на Јанковој Клисури; као и сад приликом повлачења од Куршумлије на стари гранични фронт, где је пропустио да заузме Мадлику, чиме је знатно умањио отпорност свога фронта и открио комуникацију I армије. Према овоме молим Н. Кр. Височанство, да се ђенерал Михаило Живковић смени са свога досадашњег положаја и стави на расположење Врховној Команди; штаб Одбране Београда да престане функционисати, а трупе Одбране Београда, пошто су иначе слабе бројем, да уђу у састав III армије.“

ОБр. 24594 у 20.30 часова

Делегатшу пуковнику Пешићу—Цетиње

„Наређено је, да се Јаворски одред врати у састав Санџачке војске. I армија налази се на десној обали Рашке и левој обали Ибра на линији: Чесма Брђани Хан—Дебељак—Соковић и на десној обали Ибра на линији: Сочаница—Овчар.“

21. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство самосталне 62. аустроугарске дивизије. Команда армиске групе усвојила је пројекат команданта III армије, те је 21. новембра упутила аустроугарској Врховној Команди овај предлог: „1. а. 1866. Намера је, да 62. пешадиска дивизија и трупе Рајнела продуже наступање до линије: Металка

—Бољанић—Плевље—Пријепоље. На тај начин постигло би се поуздано обезбеђење крајњег десног бока целокупне војске и железничке пруге Међеђа—Увац. Сем тога, у даљем току операција спречила би се евентуална црногорска офанзива на тај бок. У овој операцији морале би да учествују и трупе из Босне. Извођење акције у главном замишља се овако: Један одред састављен из Босанских трупа имао би да наступа од Горажде правцем: Чајниче—превој Металка, док би 62. пешадиска дивизија имала да оперише од линије: Рудо—Увац, ка Плевљу, а ђенерал Рајнел ка Пријепољу. Претпоставка за ово је:

- 1) Стављање у промет Босанске источне железнице.
- 2) Стварање могућности за пребацивање материјала са леве на десну обалу Дрине код Међеђе, и
- 3) Допуна коморе за трупе које учествују у тој операцији.

Све остало имали би да регулишу, у међусобном споразуму, командант трупа Босне-Херцеговине и командант 62. пешадиске дивизије, док би операцијом имао да управља командант 62. дивизије. Молим да се команданту трупа Босне-Херцеговине издаду потребна наређења“. Аустроугарска Врховна Команда примила је овај план, те је команди армиске групе Макензена, III. армиској команди и команданту трупа у Босни-Херцеговини, доставила ово наређење: „ОБр. 18220 Врховна Команда усваја предлог за операције у циљу заузимања линије: Бољанић—Плевље—Пријепоље и у циљу отварања друма Горажда—Бољанић, као и то да у тој акцији учествују и снаге које припадају команданту трупа у Босни-Херцеговини. Од поменутих трупа дејствује већ одред Зубера (4 батаљона са 3 батерије) у саставу 62. пешадиске дивизије и одред Блехингера (3 $\frac{1}{2}$ батаљона са 2 $\frac{1}{2}$ батерије), који је већ успео да изврши форсирање Дрине код Међеђе. Даље упућивање већ до минимума редуцираних снага, које стоје под командом команданта трупа Босне и Херцеговине за поменуту акцију, остављено је његовом нахођењу, у колико би то допуштао поверени му задатак: одбрана Босне, Херцеговине и Далмације. За превозење трупа преко реке налази се у Босни: 10. ратних мостовних тренова са 2 понтонирске чете. Поред тога, наређено је III. армији да упути у Босну још 3 мостовна трена и пионирску чету. Што се тиче додељивања коморе трупама, које би евентуално још из Босне биле упућене да учествују у операцији, нема се могућности, пошто су све резерве коморских формација, које је Врховна Команда имала на расположењу, утрошене, односно додељене III. армији и железничким трупама. III. армија има даље да регулише питање заједничког дејства појачане 62. пешадиске дивизије са трупама команданта Босне и Херцеговине, тако да командант

62. пешадиске дивизије дејствује према наређењу команданта III. армије“.

Команда армиске групе спровела је ову заповест команданту III. армије са примедбом: „Све остало у духу данашњег наређења Бр. 1865 оставља се III. армиској команди. О току развијања те операције треба као до сад извештавати“. Ово „наређење“, на које се позива команда армиске групе односи се на већ раније издату заповест, према којој је у духу предлога III. армиске команде, требало отпочети припрему за операције против Црне Горе. III. армиска команда под ОБр. 7175 известила је у 17 часова аустроугарску Врховну Команду о овом наређењу, и молила је да јој достави директиву „о обиму и евентуално о начину учествовања трупа, које су под командом команданта трупа Босне и Херцеговине.“ 21. новембра, ђенералмајор Блехингер наступао је до Хињевца 989—Каоштице. Противник је пред њим, а и даље ка југу био одступио од Дрине. Према одсеку код Горажде, велики пожари указивали су на то, да се Црногорци спремају на повлачење. И на одсеку код Фоче појављивали су се знаци повлачења. На линији Лима пак, пушкарало се цео дан. Прибој је био под артилериском ватром. Због прекинутог саобраћаја друмом кроз Лимску долину одред Хаузера било је немогуће снабдевати храном. Овај одред већ 3 недеље живи само од реквизиције; последњих 14 дана добио је само половину порције хлеба. Због тога, била је хитна потреба отворити долину Лима узводно од Увца. Упућена су била превозна средства код Увца. Али су она била врло оскудна: 3 железна чамца са 2 конопца. То је јасно показивало тешкоће. Понтонирска чета и 2 мостовна трена, која су 20. новембра стављена на расположење, била су тек на маршу. Ђенерал Рајнел упутио је један батаљон и једну батерију ка Пријеполу у циљу притиска на источни бок Црногораца.

Дејство главне снаге III. аустро-немачке армије. Извијачка одељења, упућена ка југу, јавила су 22. новембра да су се Црногорци пред фронтом 19. корпуса повукли на положаје између Сјенице и Бијелог Поља, и то на линију: Озрен—Трешњевица—Угло—Ђерекаре. Према податцима извијачких одељења, повереника и одбеглих мештана, јачина тог противника цењена је до 2 слабе црногорске бригаде. И ако су ове црногорске трупе биле јако развучене, ипак није било могуће протерати их. На просторијама до којих су аустроугарске трупе биле стигле, једва је било могуће снабдевати их најнужнијом храном, а даље према југу, створ земљишта искључивао је сваки колски саобраћај. За даље наступање било је претходно потребно организовати дотурање потреба товарном стоком и људском снагом. У овом циљу етапна команда

доделила је трупама корпе и самаре за људе. Предње трупе главнине Алпинског корпуса стигле су тек до линије: Муре—Плавково, југоисточно од Рашке. На висовима јужно од Лукова констатован је противник. Од трупа Алпинског корпуса, 21. новембра стигао је један пук на простор с. Јабланице источно од Новог Пазара; остатак главнине овог корпуса није био знатно одмакао од Рашке. У току ноћи између 20. и 21. новембра 3. јегерски пук потиснуо је 3. српски батаљон са висова источно од Новог Пазара и заробио око 300 војника. Аустроугарска 10. брдска бригада ушла је 21. новембра у 9 часова у Нови Пазар. Према исказима једног заробљеног српског официра, српске снаге које су биле на простору око Рашке упућене су на положаје код хан Рогозне у циљу давања новог отпора. Северно од хана Рогозне у вече 21. новембра вис Винорог био је још у рукама српских трупа. Српске снаге, које су се повлачиле преко Новог Пазара, зауставиле су се на линији: Караула—Брђани—Баре. Командант Алпинског корпуса намеравао је 22. новембра, да нападне те положаје обухватно са западне стране. У овом циљу 4 батаљона (1. батаљон 3. јегерског пука и 1. јегерски пук) имали су фронтално да нападну преко Дебелјака, правцем хан Рогозна—Митровица, док је 3. јегерски пук, кад стигне артилерија, имао да наступа ка боку дуж друма Нови Пазар—Брђани Хан—Бањска. 2. јегерски пук упућен је за 3. пуком преко Новог Пазара. Пешадиски гардиски пук, са 3 пољске батерије, пошто му је био потребан одмор, имао је да остане код Рашке у резерви.

Аустроугарска 10. брдска бригада добила је наређење да извија ка Рибарици (у горњој Ибарској долини), а са главнином да остане у Новом Пазару. Развој догађаја код Алпинског корпуса био је примећен од стране III. армиске команде још у вече 21. новембра, командант III. армије 21. новембра, у 23 часа тражио је извештај о груписању Алпинског корпуса, а нарочито о његовој главнини и о 10. брдској бригади, наглашујући ово; „Према извештају авијатичара, код Митровице су нагомилане јаке противничке снаге, виде се шатори и бивачне ватре.“ Доцније наређење III. армиске команде, које је послато Алпинском корпусу да извести зашто није наступао у одређеном правцу ка Митровици, указује на то, да обилазан покрет главнине Алпинског корпуса није био по вољи команданту III. армије. Главнини 9. брдске бригаде, према диспозицији за 21. новембар наређено је да достигне простор: Витановићи (североисточно од Дрена). 18. брдска бригада имала је 21. новембра да стигне главнином на простор: Лепосављевићи—Тврђен, а предњим трупама до Сочанице. Ови су циљеви у току 21. новембра достигнути: 18. брдска бригада прешла је

чак и одређени простор. Њене трупе заузеле су 21. новембра око 9 часова положаје јужно од Лепосављевића; Срби су, на линији: Дубрава брдо—Караула 521 северно од Сочанице, организовали нов отпор. Ови српски положаји до вечера нису се могли заузети; пошто је српска артилерија, не штедећи муницију, тај напад са врло прецизном ватром одбила. Око 9 часова преко коте 521 упућена 2 батаљона (60. пука и 15. јегерски батаљон), успели су да изненадно нападну ту одличну српску артилерију; поред 200 заробљеника Срби су том приликом изгубили: свих 6 топова, 4 митраљеза, једну муницијску колону и много другог ратног материјала. Али и поред тих губитака, Срби не само да се нису задовољавали тиме да истрају на висовима јужно од потока на блиском одстојању, него су својим левим крилом вршили чак и контра-напад. На фронт батаљона 60. пука Срби су извршили два јуриша, а на фронт 15. југословенског батаљона један јуриш. Оба ова јуриша, извршена на најближем одстојању, крваво су одбивена.

ОПЕРАЦИЈЕ XI. НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

У току 21. новембра трупе 103. и 101. дивизије наступале су од Преполца ка Подујеву и Мердарима; српске заштитнице биле су у повлачењу ка Тенешдолском теснацу.

ОПЕРАЦИЈЕ I БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

6. дивизија (1. и 2. бригада) стављена је на расположење II. армији; наређено је да се крене 22. новембра правцем: Лесковац—Врање—Куманово. У току 21. новембра: 6. дивизија са три своје бригаде под борбом слабо наступа ка Приштини. 1. дивизија: 2. бригада на линији Новакова чука—к. 1095 са предњим деловима код села Хајкобила и између реке Кременате и Сите; 1. бригада бори се и слабо наступа; 3. бригада код с. Хогоша. 6. дивизија без промене.

ОПЕРАЦИЈЕ II БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Западни фронт. Наступање делова II. армије ка Приштини продужује се. 1. бригада 8. дивизије и 46. пук под борбом избијају ка линији: с. Царевце—с. Бостане. 2. бригада 5. дивизије и 1. бригада 7. дивизије боре се на линији: с. Бостане—Зебници—к. 1250. 3. бригада 3. дивизије стоји на месту, 3. бригада 8. дивизије је на путу: Гиљане—Пожаране—Жеговац планина, да олакша ситуацију 2. бригаде 3. дивизије. Коњичка бригада: Гардиски пук је на линији: Смољуша—Добротин а 1. коњички пук код села Пожаране. 2. бригада 8. дивизије Скопље. Код I. армије: 9. и 1. дивизија слабо напредују 21. новембра под огорченом борбом, ма да се 1. дивизија почела већ спуштати са вододелнице ка реци Леско-

вици (Кривој реци) и појављује се у позадини непријатељских делова, који дејствују према десном крилу трупа генерала Рибарова.

Јужни фронт. Према Прилепу противник продужава укопавање код Крушева и Алинаца. Команданту 5. дивизије наређено је: Са 2 батаљона 5. пешад. пука, који су у с. Извору, заједно са четама у Прилепу, да наступа у правцу: Прилеп—Лениште—Пештама—Бонча—Подмол, у циљу обиласка Алиначког положаја са источне стране. На нагибима Свињачке главе налази се 1 батаљон; у Прилепу 2 чете а са коњичком дивизијом 2 чете. 54. пешад. пук креће се из Штипа ка Велесу. Пуков. Бурмов одређен је на место пуков. Тирчијева, под чијом су командом 3., 49. и 53. пеш. пук на левој обали Вардара. На фронту: Кичево—Прилеп нема ничега значајнијег. Срби се утврђују код Алинаца. На фронту: Градско—Сирково на десној обали Вардара, 49. и 3. пешад. пук успели су да заузму леву обалу Црне реке.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I. АРМИЈЕ

Дејство шрупа под командом командантша Дунавске дивизије II. поз. На десној обали Ибра непријатељ је 21. новембра у јутру почео да се приближује од Лепосавића према фронту наших предњих положаја Дубрава—Граничани—Делови; 9. пук. II. поз. био је на делу фронта код Сочанице, а десно од њега 7. пук. I. позива. Наређено је, да се трупе на садањим положајима морају држати што дуже времена, да би се силан материјал и храна из Митровице могли евакуисати. У овом циљу: да командант 7. пука I. поз. ојача своје десно крило; да командант 9. пука II. поз. упути команданту 7. пука I. поз. одмах 1 батаљон; да командант Дринске дивизије II. поз. постави свој 5. пук на левој обали Слатинске реке, тако да може и активним дејством потпомоћи десно крило 7. пука I. поз., 6. пуку наређено је, да обрати пажњу на рокирање непријатеља долином Дубровске реке. У току дана 21. новембра непријатељ је успео да овлада косом на десној обали Дубравске реке, где су били извиђачки делови 7. пука I. поз. и 2 чете 9. пука II. позива. 6. пук II. позива посео је са 1 батаљоном положај северозападно од села Зајевце, а са главнином је на раскрсници пута Баре и Мађаре. У даљем току напада непријатељ се искупљао ближе нашем левом крилу, напао је 9. пук II. поз. код села Сочанице и потиснуо га. Командант Дунавске дивизије II. позива наредио је у 22.15 часова команданту 7. пука I. позива, да се са пуком крене на положај на левој обали Слатинске реке. Наређено је 4. пуку III. поз. да

заузме прихвати положај, а 5. пуку да остане на свом заузетом положају, да би се могао повући 7. пук I. позива. Командант Дунавске дивизије II. поз. извештава команданта I. армије, да, обзиром на повлачење трупа Одбране Београда на Тенеш-долске положаје и обзиром на бројна стања трупа, нема се разлога остајати више на овим положајима и залуд губити људе, излажући могућности, обе дивизије да опет дођу у прилику, да се повлаче теснацем, имајући непријатеља на фронту и боку. Командант I. армије наређује телефоном команданту Дунавске дивизије II. поз. да је због нагомиланости возова код Митровице потреба, да дивизије остану на својим садањим положајима.

Дејство трупа под командом команданта Ужичког одреда. Од команданта I. армије, 21. новембра у 20 часова добивено је ово наређење: „Сутра 22. овог месеца упутите најподеснијим правцем преко Кадијаче или реком Плакаоницом, 1 од батаљона ваших трупа који да избије на најзгоднији положај код села Вуче у долини Ибра у висину трупа Дунавске и Дринске дивизије II. позива према селу Слатини, одакле ће најбоље бранити кретање непријатељу уз леву обалу Ибра. Помоћу патрола потребно је, да са батаљоном одржавате везу. Задатак је батаљону, да затвори долину Ибра против евентуалног непријатељског кретања уз леву обалу Ибра ка Митровици. Своје даље кретање уз леву обалу Ибра, батаљон ће вршити према притиску непријатеља, држаће се увек у висини трупа Дунавске и Дринске дивизије II. поз., не дозвољавајући непријатељу коришћење друма: Лепосавић—Митровица.“ Према овом наређењу, командант Ужичког одреда издао је команданту Студеничког одреда 21. новембра у 22.20 часова ову заповест: „Према наређењу команданта I. армије упутите једну чету, да зором, најподеснијим правцем преко Кадијаче, села Требне, села Тракије избије на најзгоднији положај код села Вуче у долину Ибра у висину трупа Дунавске и Дринске дивизије II. поз. према селу Слатини, да затвори долину Ибра, ако би се непријатељ кренуо уз леву обалу Ибра ка Митровици. Својом ватром против непријатеља, чета ће потпомагати наше трупе на десној обали Ибра и вршити задатак према потискивању непријатеља, држећи се увек у висини трупа Дунавске и Дринске дивизије II. поз. и не дозвољавајући непријатељу коришћење друма Лепосавић—Митровица. Код села Вуче налази се једна наша коњичка патрола, која ће служити за одржавање везе између чете и овог одреда. Овој чети дати путовође. Скрећем пажњу команданту на најтачније извршење овога, о чему ме известити.“ *Напомена.* Ово упућивање чете у поменутом правцу а не батаљона, како је било наређено, извршено је по усменом одобрењу команданта I. армије. Ко-

мандант 2. батаљона, који је био у заштитници 2. прекобројног пука III. позива известио је свога команданта 21. новембра у 17.55 часова, да је на положају Дебељаку имао додир и заштитничку борбу са непријатељем. Непријатељ је на Мокрици пласирао један топ а за борбу развио 2 чете. Друмом ка Брђани хану кретала су се јача непријатељска одељења. Друмом Рашка—Нови Пазар кретао се један непријатељски пешад. пук са комором. У 11 часова чело ове колоне ушло је у Нови Пазар. Брдски Дебанжов топ са Дебељака тукао је непријатељске трупе на Мокрици, спречавајући њихово кретање.

Наши извиђачки делови дошли су у додир са непријатељским деловима испред Брђана хана. Један батаљон 2. прекобројног пука III. поз. кренуо се у 9 часова из с. Подеомља, где га је сменио 8. пук II. поз. за село Одојевић, где је стигао у 10 часова и зауставио се ради прикупљања и очекивања 2. чете, која је била на предстражи код Постоје. По издатом наређењу команданту Студеничког одреда, у чијем је саставу батаљон до сад био, батаљон се кренуо у 14.30 часова у састав свога пука. У тренутку покрета овог батаљона једно непријатељско одељење појавило се близу коморе, која је била према десном боку батаљона, испред пута спремна за покрет. На пуцањ непријатељских војника, већином коморџије, који су били мухамеданци из Санџака, у место да се повлаче ка батаљону они су пошли непријатељу. Гоњени са наше стране они су са коњима бежали заједно са непријатељским одељењем. Тако је велики део коморе овога батаљона пао непријатељу у руке. Батаљон је дошао у састав свога пука у 20 часова. Команданту I. армије у 22.30 часова поднешен је овај извештај: „Командант Студеничког одреда у 22.10 часова извештава: да је заштитница остављена на Дебељаку дошла била у додир са непријатељем. Непријатељ је развио на Мокрици 2 чете и пласирао један топ; јача непријатељска одељења кретала су се друмом ка Брђану хану. Једна непријатељска колона јачине једног пука са комором маршовала је друмом Рашка—Нови Пазар. Један наш брдски топ дејствовао је на Мокрици и спречавао непријатељу кретање. Дух код војника почео је јаче да опада, због непрекидног одступања, даноноћних маршова и слабе исхране. 20. новембра на положају јужно од вароши Рашке, предао се са већим делом своје чете рез. капетан I. кл. Ранко Зечевић, командир 2. чете 1. батаљона 2. прекобројног пука III. позива. Војници су у већим масама почели да изостају и предају се непријатељу. Мештани овог краја Мухамеданци, раздражени суровим поступањем црногорских трупа и подбадани од непријатељских агената, пресретали су наше војнике, нападали су их и убијали. Данас сам начелнику интендантуре Ужичког одреда наредио да са

административним установама оде у Митровицу, тамо предузме израду хлеба и намирница за одред. У Бањској да остави ручно слагалиште. Мунициској колони наређено је, да одмаршује у Митровицу. Од Доњовасојевићске бригаде није било никаквих извештаја.

Командант I. армије издао је 21. новембра у 22.45 час. наређење О.Бр. 9507 ове садржине: „Начелник штаба Врховне Команде под О.Бр. 24670 од вечерас саопштава ово: „Због неактивности наших савезника са југа; јаког притиска Аустро-Немаца са севера и северозапада, и Бугара са истока и југоистока, наш покушај пробоја кроз Качаник ка Скопљу пропао је а на овај начин и дефинитивно осујећено наше сједињење са савезницима. Према оваквој ситуацији, армија ће се повући постепено на леву обалу реке Ситнице“. Тим поводом наредио је, да се једна дивизија ове армије одмах упутити преко Пећи у Рожај, за одбрану правца, који од Новог Пазара изводи на Рожај и даље на Беране, са магацином хране у Пећи. Сем овога тим наређењем саопштава у главном рад осталих трупа, које остају на овом правцу. На овој основи наређујем:

1) Командант Дринске дивизије II. позива са својом дивизијом учиниће припрему и одмах одмаршовати преко Митровице и Пећи за Рожај, за одбрану правца који од Новог Пазара изводи на Рожај и даље за Беране. Напомињем команданту, да је прошлог дана Јаворски одред Црногораца одмаршовао већ на тај правац за Рожај и да је Доњовасојевићска бригада такође одмаршовала за Рибарић. У састав Дринске дивизије II. поз. ућиће 4. 5. и 6. пук II. позива са свима осталим својим деловима. Собом води и чету Муслимана 6, пук III. позива остаје у саставу Ужичког одреда. Брдска Дебанжова батерија од 3 оруђа, која је била у саставу Бањског одреда, да уђе у састав Дринске дивизије II. поз. као год и један вод Дебанжових топова од 2 оруђа, која се налазе у саставу трупа десне обале Ибра. Према овоме, све горе побројане трупе Дринске дивизије II. поз. још у току ове ноћи на положају заменити осталим трупама на десној и левој обали Ибра, што ће одмах наредити командант Дунавске дивизије II. поз. и Ужичког одреда, како би се Дринска дивизија II. поз. што пре могла кренути на пут.

2) Командант Дунавске дивизије II. поз. и командант Ужичког одреда, на својим садањим правцима и положајима, добиће ускоро потребна наређења за даљи рад.“

Према овом наређењу, није могао командант Ужичког одреда да приступи извршењу, због тога што је 4. пук II. позива на положају, а непријатељ је стигао на линију: Ком—Трстеник, међутим 8. пук II. поз. који је био намењен за резерву, још није стигао на одређено место, нити се о њему што

год зна, исто тако и 5. пук III. поз. још није стигао и не зна се где је. Према овоме, извршењу горњег наређења могло се приступити тек, кад стигне 8. пук. Команданту Студеничког одреда наређено је око 24 часа ово: „Из извештаја послатог од стране 4. пука II. поз. видим, да 7. пук још није стигао на одређено место нити се о њему што зна, као ни о 5. пуку III. позива. Командант ће одмах предузети најенергичније мере шиљањем коњичких патрола, малих пешачких одељења итд. потребним правцима да сазна, шта је са поменутим пуковима и о томе одмах извести. Ситуација журно захтева, да се поменуте јединице што пре имају у руци.“

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

Трупе Одбране Београда повукле су се на положаје за одбрану Тенешдолског теснаца, и то: Шумадиска дивизија I. поз. на вис Тенешдол а Тимочка дивизија II. поз. на вис изнад села Годишњака на десној обали Лаба. За осигурање бока I. армије упућен је 1 батаљон и нешто коњице на Качандол а 3 батаљона на Лешнички вис, одакле се, ако буду потиснуте, имају повући на положај код села Слаковца. Непријатељ је наступао од Преполца у два колоне: једном ка Подујеву а другом ка селу Мердарима и 21. новембра око подне потиснуо је наше заштитнице ка главном положају. Од команданта Тимочке дивизије II. поз. добивен је извештај, да је ноћу из 15. пука II. позива одбегло непријатељу 132 војника и да цела дивизија не броји више од 2500 пушака. Тако исто командант Шумадиске дивизије I. поз. известио је, да је у борби 20. новембра из 11. пука I. поз. нестало 189 војника са 1 резервним официром. Командант Одбране Београда 21. новембра у 23.45 часова издао је наређење О.Бр. 5213 ове садржине: „Због неактивности наших савезника са југа и јаког притиска Аустро-Немаца са северозапада а Бугара са истока и југоистока, наш покушај пробоја кроз Качаник ка Скопљу осујећен је и на овај начин спречено је наше сједињење са савезницима. Према оваквој ситуацији на основу директиве Врховне Команде О.Бр. 24670 од данас, све ће се армије постепено повлачити на леву обалу Ситнице и то: I. армија са својим десним крилом на линију: Чичевска планина—Г. Клина до к. 1100; трупе Одбране Београда на линију: к. 1100—к. 1050 до безимене речице, која утиче у Ситницу према селу Смерковица, а III. армија на положај планина Чичевица, на линију село Желивода—к. 1211 до напред поменуте безимене речице. Садања ситуација код I. армије је оваква: Њено десно крило са линије: село Сланце—село Слатина повлачиће се на положаје испред Митровице (у висини села Рахова); а код III. армије њене трупе у зору ће се повући на

линију: Салова гора село Бесиње. Трупe Одбране Београда повућиће се постепено ка новим положајима правцем преко Вучитрна. Стога наређујем:

1) Лева побочница да се сутра 21. овог мес. повуче на положај из десну обалу Качандолске реке и то: део са Лешничког виса на положај испред села Слаковца, а део са Качандола на положај код села Корилова. Ступити у везу са Тимочком дивизијом II. поз. а лево са десним крилом I. армије.

2) Да Тимочка дивизија II. поз. остави заштитницу на своме садањем положају, са остатком да се у зору повуче на десну обалу Качандолске реке а на положај село Пирово—Грдеч—село Горња Думница, ради осигурања бока Шумадиске дивизије I. поз. за време њеног марша ка новим положајима, ступајући у везу десно са Дринском дивизијом I. поз. код села Бесиња, а лево са левом побочницом. Сву артилерију, која се не може да пласира на овом положају, одмах упутити преко Вучитрна и Свињара на коту 1050, а преко Митровице и Г. Глине у село Клину (Клење).

3) Да Шумадиска дивизија I. позива остави на свом положају заштитницу, која ће обезбедити рокирање левог крила Дринске дивизије I. позива ка селу Бесињу, а са остатком да се повуче правцем преко села Пруговца и Вучитрна на село Свињаре, где ће преноћити и где ће добити накнадно наређење. Повлачење отпочети у реду.

4) Пошто ће трупе Одбране Београда базирати на Пећ, то одмах тамо упутити колонску комору. Ако ради попуње храном и муницијом буде потребно, може се један мали део колонске коморе задржати привремено код села Ђурђевца.

5) Штаб Одбране Београда полази 21. ов. месеца у 9 часова за Вучитрн.

ОПЕРАЦИЈЕ III АРМИЈЕ

У току 21. новембра трупе ове армије, под заклоном заштитнице заузеле су положаје на левој обали реке Брвенице. Непријатељ је наступао у више колоне од по 1 батаљона, а једном јачом колоном (од 2 пука) одступао је од Сикираче на југ. И пешадијом и артилеријом непријатељ је јаче притискивао према Дринској дивизији I. поз. и све су се заштитнице до мрака повукле на главни положај. Обзиром на општу ситуацију, III. армија заузима линију Бесиње—Раманиште—Салова гора. Бројно стање пукова ове армије било је ово:

Дринска дивизија I позива: 3. прекобројни пешад. пук 541 пушака; 5. пешадиски пук 1224 пушака; 6. пешадиски пук 1076 пушака; 4. пешад. пук 564 пушака.

Дунавска дивизија I позива: 8. пешадиски пук 786 пушака; 9. пешадиски пук 769 пушака; 4. прекобројни пешад. пук 1055 пушака; 12. кадровски пешад. пук 216 пушака.

Браничевски одред: 8. пук III позива 471 пушака; 9. пук III позива 438 пушака; 1. батаљ. 2. кадров. пука 252 пушака; 1. батаљ. 8. пука I поз. 350 пушака.

Командант III армије издао је 21. новембра под ОБр. 8540 у 23.50 часова ово наређење: „Према директиви Врховне Команде, армија има да заузме положај на планини Чичавици од села Желивода, преко коте 1100 (1211 на карти 1 : 150000) па до безимене речице. Лево (северозападно) од ове до Горње Клине биће трупе Одбране Београда, десно (југоисточно) биће трупе II армије. За 21. новембар наређујем ово:

1) Дунавска дивизија I поз, заузима Салову гору, везујући се десно са Шумадиском дивизијом II поз. која ће држати линију: Столов даг—Качакол.

2) Дринска дивизија I поз. заузима линију: с. Раманиште—Бесиње, везујући се десно са Дунавском дивизијом. Београдска Одбрана имаће по једну заштитницу на Тенешдолу (северно од Бесиње) и на левој обали Качандолске реке, а косу Грдеча држи јаче поседнуту. Са овим трупaма држати везу.

3) Трупе држати прикупљеније и свака дивизија да има по једну целу јединицу у резерви.

4) На новој линији Дринска дивизија I поз. заузме положај од безимене речице па до коте 1100 (1211) закључно, а Дунавска од коте 1100 искључно па до с. Желивода.

5) Комуникациска линија: Дреник-Пећ. Магацини хране Пећ.

6) Одмах почети кретање свију потребних бојних возова у правцу нове одбранбене линије.

7) Кретање колонских возова убрзати према наређењу ОБр. 8500.

8) По сазнању постоји колски пут од с. Гребовца (Хамидије) преко Чичавице за манастир Девич. На линији од желез. станице Обилић па до с. Прилужја, биће постављена 3 понтонска моста на Ситници.

9) Штаб армије биће и сутра у Приштини.“

ОПЕРАЦИЈЕ II АРМИЈЕ

Дејство Шумадиске дивизије II позива. Трупе ове дивизије у току ноћи 20/21. новембра одступиле су на нову одбранбену линију: Дабишевачка чука—Дабишевац—караула Прапаштица—Лисица—Извор (1150)—Нишевачка коса—Балабан. У 6 часова 21. новембра отпочело је заузимање и поседање одређених одсека. Са прикупљањем трупа ишло је врло тешко због јаке магле. Десно крило Шумадиске дивизије II позива (17. пук I позива) заузима и Дабишевачку чуку према

северу и истоку. Командант намерава да трупе Шумадиске дивизије у току 11. новембра одржи на линији: Дабишевачка чука—Лисица—Балабанска коса. До 11 часова владала је јака магла и трајало је затишје на целом фронту. У 11 часова примећен је покрет 1 непријатељске колоне — јачине једног пука пешадије — од села Брајине у правцу Лисице. На ову колону отворена је артилериска ватра. Према извештају команданта коњице од 9 часова непријатељ у јачини 2 батаљона прикупља се код Мерџеза (северно од Каљатице) са патролама упућеним у правцу Орљана. Веза са Дунавском дивизијом I позива на левој обали Брвенице ухваћена је. Непријатељ је у току 21. новембра по подне подилазио положају ове дивизије. Наша артилерија растурила је 2 непријатељска батаљона, који су се прикупљали код Мерџеза (северно од Каљатице), као и предње непријатељске делове, који су подилазили Балабанској коси. Око 16 часова непријатељ је напао врло снажно крајње десно крило дивизије (1. батаљон 17. пука I позива), но дочекан јаком пешадиском и митраљеском ватром, застао је на предњим тачкама. Повлачење трупа ове дивизије према наређењу команданта II армије отпочело је у 21 час.

Дејство Тимочке дивизије I позива. Трупе ове дивизије прикупљале су се 21. новембра пре подне и поседале нове положаје: Грађеник—Глоговица, а Јужно Моравске трупе положаје између реке Сите и Кременате. Са прикупљањем војника ишло је врло тешко због тешке борбе 20. новембра и веома испресецааног и пошумљеног терена. У 17.15 часова известио је командант трупа Нове Области команданта II армије, да се Моравска дивизија II позива повлачи због навале непријатеља. Око 15.15 часова, непријатељ је надмоћнијом снагом напао на средњи одсек ове дивизије, код Глоговице. Борба је трајала до мрака. У борбу је уведено све што је било у резерви. Али како је непријатељ јако надирао, а јединице и сувише бројно слабе, то се са највећим отпором једва успело, да се трупе које су биле нападнуте, одрже на положајима до мрака а у први мрак отпочело је делимично напуштање и одступање. Због одступања трупа средњег одсека, које су се повукле на косу северозападно од Глоговице, наредио је командант дивизије, да и трупе десног одсека дивизије и Јужно Моравске одступе у исту висину и поседну источне огранке Прапаштице, у продужењу трупа средњег одсека. Чим је борба постала јача и кад се видело да ће настушити напуштање код средњег одсека, одмах је извештен и командант Моравске дивизије II позива. Дивизија је преко мере била ослабљена (имала је свега 3000 пушака), преморена свакодневним борбама и ноћним одступањима, те због слабог морала код трупа, није било могуће организовати јачи отпор на овако широким фрон-

товима, колики је био дат дивизији. Од брдске артилерије није било више, јер је и последњи топ снеспособљен, а пољска артилерија није могла да се извуче на положај. Исхрана и доурање других потреба је врло тешко. Ноћ 21/22. новембра прошла је на миру. У току ноћи трупе ове дивизије извршиле су повлачење на додељене им положаје.

Командант II армије издао је 21. новембра у 18 часова наређење ОБр. 10308 ове садржине:

„а) Команданту Тимочке дивизије I позива: Лево крило трупа Нове Области принуђено је, да се ноћас повуче на линију: Козница—Големе Ливаде. Због тога наређујем, да се Тимочка дивизија I позива са трупам Јужно Моравским повуче на линију: Прапаштица и веже лево са трупам Шумадиске дивизије II позива на Столов даг—к. 1350 а десно са трупам Нове Области. Све трупе Јужно Моравске да уђу у састав Власинског одреда, који ће остати под командом команданта Тимочке дивизије I позива, а командант Јужно Моравских трупа, пошто га разреши командант Тимочке дивизије I позива, са својим штабом и архивом да уђе у састав армиског штаба.

б) Команданту Шумадиске дивизије II позива: Због тога што се лево крило трупа Нове Области повлачи ноћас на линију: Големе Ливаде—Козница и Тимочка дивизија I позива мора да се повуче на линију Прапаштица. Шумадиска дивизија II позива повућиће се такође ноћас на линију: Кечекол—Столов даг, одржавајући везу са Тимочком дивизијом I позива јужно од Столовог дага а лево са трупам III армије, на левој обали Брвенице у висини села Колића“.

Команданту тешке артилерије, која је стигла 21. новембра у вече код села Враголије, наређено је ово: „Градске батерије, које припадају саставу II армије, задржати на подесном месту па их распоредите на одсеку: Голеш брдо и кота 901 на Чичавици планини за одбрану правца: Приштина—Лапушински Хан, пошто је тај одсек одређен за одбрану овој армији. Узмите под команду и 3. хаубичку батерију са припадајућим Круповим топом и распоредите и њу, те да свом том артилеријом прихватите наше трупе, кад се буду повлачиле на тај бранични одсек и да помогнете одбрану прелаза преко Ситнице на том одсеку“: *Напомена:* Командант тешке артилерије пуковник Милош Михајловић, који је привремено био под командом команданта III армије, на свом путу за Дрсник, свратио се овога дана по подне у армиски штаб и саопштио, да се по наређењу III армије креће са тешком артилеријом II и III армије правцем: мост Враголија—Дрсник.

У 18 часова добивен је од команданта трупа Нове Области овај телефонски извештај: Да се Тимочка дивизија I позива

нагло повлачи на Прапаштицу. Да је добио тај извештај од Моравске дивизије II позива и да се повлачи вероватно, што је притиснута од стране непријатеља. Због овога Моравска дивизија II позива повлачи се на фронт: Лукавица—Сливово. Северно од Моравске дивизије II позива повлачи се Власински одред ка Бутовцу, а од њега северно Тимочка дивизија I позива. Овај телефонски извештај команданта трупа Нове Области несагласан је са његовим телефонским извештајем од 17.15 часова у погледу узрока повлачења Моравске дивизије II позива, јер по извештају у 17.15 часова Моравска дивизија II позива повлачи се због навале непријатеља, док по извештају од 18 часова Моравска дивизија II позива повлачи се због повлачења Тимочке дивизије I позива. У 19 часова командант II армије добио је од начелника штаба Врховне Команде наређење ОБр. 24670 (пслато из Призрена 21. новембра у 18 часова) за повлачење кроз Црну Гору и Албанију.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Командант трупа Нове Области 21. новембра издао је наређење ОБр. 10965 ове садржине: Непријатељ је 20. ов. мца у 6 часова почео напад на Моравску дивизију I позива и после кратке борбе успео је, да заузме предњи положај на десном крилу те дивизије. На фронту Вардарске дивизије I позива, непријатељ је у току целог дана 20. ов. мца нападао на коту 997, спуштајући своје делове у Бостане и јаругу северно од Бостане, тежећи да ову коту обухвати и чинећи јак притисак на целом фронту. Око 15.30 часова непријатељ је на целом фронту Вардарске и Моравске дивизије I позива појачао напад нарочито на десно крило Моравске дивизије I позива и на део фронта, где се наслања десно крило Вардарске дивизије на лево крило Моравске дивизије I позива тако, да су се наше трупе Моравске и Вардарске дивизије једва одржале на својим местима, при чему је Моравска дивизија изгубила један вис испред свог фронта. Комбиновани одред по извршеној смени од стране Моравске дивизије II позива стигао је једним делом 21. ов. мца у Лабљане, а остатак стиже у току ноћи 21./22. ов. мца. Моравска дивизија II позива у току ноћи 20./21. ов. мца заузела је фронт Комбинованог одреда и дошла између Вардарске дивизије I позива и II армије, долазећи у везу са овом на утоку Сите. Око 16 часова Тимочка дивизија I позива нагло је одступила на Прапаштицу, због чега је Ветернички одред одступио на Бутовац, а Моравска дивизија II позива почела повлачење на Кознику. Код Тимочке војске, лева колона Комбиноване дивизије у току 20. ов. мца повратила је коту 1190 на Жеговцу планини, али ју је морала напустити због навале непријатеља.

Око ове коте борба се продужава. Коњичка дивизија, која је на правцу Урошевац—Мираш—Кишнопоље, са 1. коњичким пуком дошла је у везу са левим крилом Комбиноване дивизије и десним крилом Моравске дивизије I позива. Према ситуацији, која је данас настала код трупа II армије (Тимочка дивизија I позива и Ветернички одред), као и код Моравске дивизије I позива, због данашњег губитка предњег положаја пред њеним десним крилом, наређујем:

1. — Да се Моравска дивизија II позива у току ноћи 21./22. ов. мца повуче на положај Козница и да га заузме од села Луковице до безимене коте у висини села Модри поток—Сливово закључно. Лево држати везу са трупама II армије, а десно се наслањати на Вардарску дивизију.

2. — Да се Вардарска дивизија повуче такође у току ове ноћи на Козницу и да заузме положај од безимене коте у висину Модри Поток—Сливово искључно до закључно пута Гиљане—Приштина.

3. — Да Моравска дивизија I позива повије своје лево крило и центар тако, да буде у вези са десним крилом Вардарске дивизије.

4. — Комбиновани одред да дође у армиску резерву на десно крило Моравске дивизије I позива код коте 1250 изнад села Драговца.

5. — Комуникациски правац за Моравску дивизију II позива и Вардарску дивизију: Сливово—Грачаница—Липљан, а за Комбиновани одред и Моравску дивизију I позива: Драговац (кота 964)—Јањево—Липљан.

6. — Мој штаб је у манастиру Грачаници.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

Дејство Комбиноване дивизије I. позива. У току ноћи 20.-21. новембра, кота 1190 на Жеговцу понова је заузета од стране леве колоне, којом је приликом заробљено 3 војника и заплењено 5 брдских непријатељских топова и 10 коња са пешадиском муницијом. Наш брдски топ, који је синоћ остао непријатељу у рукама, повраћен је. Али, непријатељ се појачао и огорчено нападао на коту 1190. Ситуација на левом крилу дивизије у правцу села Кишног поља није била довољно јасна; појачани непријатељски делови били су југозападно од села Кишнот Поља. У 9.30 часова 21. новембра, непријатељ је после огорчене борбе понова заузео коту 1190 на планини Жеговцу. Наше трупе, у доста великом нeredу, повукле су се ка положајима код Кишног поља. Борба је трајала до 18 часова, кад је настало затишје. Наше трупе понова су се уредиле и поселе положај код Кишног Поља.

Дејство Коњичке дивизије. У циљу парирања непријатељског напада на Комбиновану дивизију у правцу коте 1190 на планини Жеговцу, командант Тимочке војске у 9.15 часова наредио је команданту Коњичке дивизије у Урошевцу ово: „Крените се одмах са дивизијом правцем преко села Папаза и села Мираша ка Кишном пољу. Нападните непријатеља правцем преко села Црнила и Кишног поља и рашчистите просторију: лева обала Годимске реке—село Раховица. Са Комбинованом дивизијом I. поз. одржавајте везу. Са вашим I. коњичким пуком дођите у најтешњу везу и наредите му енергичнији покрет правцем села Жеговца, а у циљу задатка који му је стављен. I. коњички пук, по доласку Крајинског одреда у Добротин, ставите под команду команданта Крајинског одреда.“ На основу овога, командант Коњичке дивизије наредио је у 10 часова ово:

а) Команданту I коњичке бригаде: „Са бригадом (2. и 3. коњички пук и коњичка батерија) крените се одмах правцем: село Талиновце—Маховце—Прелаз—Бабуша, нападните непријатеља правцем преко села Црнила и Кишног поља и рашчистите просторију: лева обала Годимске реке—село Раховица са Комбинованом дивизијом и са I. коњичким пуком, који је 20. новембра у вече избио са 2 ескадрона и митраљеским одељењем на линију источно од села Добротина: од реке Јањевске до Сољуше потока, одржавајте везу.

б) Команданту I. коњичког пука: Продужите најенергичнији покрет правцем села Жеговца у духу издатог вам наређења 20. ов. месеца. По доласку Крајинског одреда у село Добротин, ставите се под команду команданта тога одреда.“

Према предњој заповести командант I. коњичког пука упутио је један ескадрон са 2 митраљеза правцем Добротин—Жеговац са задатком да заузме Жеговце, један ескадрон и 2 митраљеза упутио је косом између Сољуше и села Жеговца ка коти 1250. Са Моравском дивизијом I. поз. ухваћена је веза код коте 1250 јужно од села Драговца. Командант I. коњичке бригаде кренуо се са бригадом око 10.30 часова. У 14.30 часова стигао је главнином у село Црнило; претходница се кренула ка Кишном пољу. На непријатеља није наишао. Бригада је зановила са главнином код села Црнила, линија предстража код чуке западно од коте 1190 на левом обалом Годимске реке до села Годимља. Због тога што је кота 1190 упуштена од наше пешадије и што је батаљон који је исту бранио, пао на стотину бораца, командант коњичке бригаде ојачао је нарочито десно крило предстраже, које се потпуно наслањало на лево крило пешадије. Детаљним извиђањем утврђено је, да се источно од села Слановице, на

гребену Жеговац планине, налази један слабији бугарски коњички пук, који је спуштао патроле и водове у правцу р. Годимке. Пред појавом наше I. коњичке бригаде, непријатељске патроле су се повукле ка гребену планине. Тако исто утврђено је да непријатељ држи коту 1190 са I батаљоном и 4 брдска топа.

Дејство Брегалничке дивизије. На фронту ове дивизије ноћ 20./21. новембра прошла је на миру. Командант Тимочке војске у 11 часова 21. новембра наредио је команданту дивизије ово: „Упутите команданта I. пешад. пука са његовим штабом команданту Моравске дивизије I. поз., пошто остави сразмеран део коморе за I. батаљон и митраљеско одељење овога пука, који ће делови и даље остати у саставу Брегалничке дивизије. До 14.30 часова на фронту ове дивизије владало је затишје, које је поремећено пешадиском и артилериском непријатељском ватром према Црвеном брегу, на који је непријатељ предузео напад. Борба је трајала свега 30 минута. Непријатељ је одбивен, те је понова настало затишје.

Дејство Крајинског одреда. Овај одред преноћио је у Приштини и 21. новембра зором кренуо се правцем преко Липљана за Добротин. У 15.30 часова главнина овог одреда стигла је источно од с. Добротина; предњи делови су се кретали обема обалама Жеговачке реке. На овом правцу био је и I. коњички пук, који је стављен под команду команданта Крајинског одреда. Од I. коњичког пука упућена су 2 ескадрона, да до мрака заузму коту 1250 југоисточно од с. Жеговца и да ухвате везу са Моравском дивизијом I. позива. Ови ескадрони дочекани су непријатељском ватром са ове коте. Борба је трајала до 17 часова. Непријатељ је са 2 топа тукао долину Жеговачке реке, а на коти 1250 утврдио се.

*

По прикупљеним податцима од заробљеника на фронту Тимочке војске била је 3. бугарска дивизија и то: 29. пук на Жеговцу; лево од њега 32. пешад. пук, а лево од овога 24. и 11. пук. Цела Балканска дивизија дошла је преко Прешева за Гиљане, а 11. и 24. пук преко Качаника; чете су јаке 120—250 пушака. 46. пук је на десном крилу 3. дивизије. Овде је и Софиски гардиски коњички пук. Јамболски коњички пук, који припада 3. дивизији, растурен је по ескадронима и разним правцима. Поред 6. пољског артилериског пука, овој дивизији припада и 3. брдски артилериски пук. Чује се да је 13. пешад. пук, пошто је претрпео велике губитке, повучен у резерву; не зна се где је. Вероватно је да је цела 7. Рилска дивизија повучена и упућена на други фронт. Муниције има доста и дотура се редовно. Хлебац примају неуредно; топла храна доста им се уредно даје.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

Дејство Вардарског одреда. На фронту овог одреда, Мрзенска чета држи положај источно од Калабака, са истуреним једним водом на положају код села Кокре. У правцу Дуње и Пештана врши се извиђање. На Марковом гувну налази се 8. гранична чета са истуреним водом на Бабишту, а 23. гранична чета и један вод 2. пука на Калабаку. У току 21. новембра вођена је борба око положаја Калабака. Непријатељски пешадиски делови задржани су код села Штабице и Кокре, а коњички јачи делови примећени су северно од села Дуње, у коме су наши делови. Према Алиначком положају виђају се само омања коњичка и пешадиска непријатељска одељења. Источно од манастира Прилепац примећен је логор једног непријатељског полубатаљона. Командант Битољске дивизиске области наредио је, да се појача посада на Калабаку потребном снагом пешадије и једним брдским топом. Командант Вардарског одреда упућује за појачање десног одсека 1. батаљон 1. пука III позива из састава левог одсека. Командант одреда код Крушева мајор Влајић добио је наређење од команданта Битољске дивизиске области, да се привуче у састав резерве Вардарског одреда са целим батаљоном мајора Петронића и 1 брдским топом, а остатак од 3 чете, 1 брдски топ и 1 митраљез, да се стави под команду најстаријег са задатком, да што упорније брани прелазе преко реке Блата и по сваку цену одржи Крушево у нашој власти, одржавајући везу са нашим трупима на правцу Брода. У духу овог наређења упућене су: 2 чете, 1 топ и 1 митраљез правцем Кривогаштани—Врбљани—Коњари—Прилеп; 1 чета преко Нерова и Турског села у правцу Дебришта, а 1 батаљон са 1 топом упућени су у резерву Вардарског одреда на десну обалу Црне реке код Хана Вашарелца.

Дејство Тетовског одреда. а) На фронту према Прилепу наступају наши предњи делови ка Ропотову. Непријатељ је давао јак отпор. У току 21. новембра наше су трупе заузеле села: Белушин—кота 748—Лажани—Ропотово северно од Крушева. б) На фронту према Гостивару непријатељ је посео линију: Лешница—Бањица—Турчане; 2 топа су пласирана код села Здуње. О снази непријатеља није било података. Сазнало се да Бугари позивају Арнауте на устанак и да их наоружавају.

*

Официр за везу код савезничких трупа јавља команданту Битољске дивизиске области да се 122. француска дивизија ноћу 20.—21. новембра повукла неузмиравана од непријатеља на десну обалу Црне реке. Командант Битољске дивизиске

области упутио је једно одељење преко Вешолишта ка Клинову и даље десном обалом Црне реке, ради везе са француским трупима. У Битољу су стигла 4 вагона Манлихерове муниције из Солуна. На основи извештаја добивеног о томе, да су се ноћу 20./21. новембра француске трупе повукле на десну обалу Црне реке, командант Битољске дивизиске области ценио је ситуацију као врло тешку и држао је, да ће Бугари, обезбеђујући свој леви бок према савезничким трупима, остати у дефанзиви, а јаком снагом бацити се ка Битољу. Стога је молио Врховну Команду за што хитније дејство, да се бар једна савезничка бригада без одлагања упути у Битољ ради појачања наших слабих трупа, које штите још једину комуникацију наше војске. У исто време молио је, да се има у виду крајња оскудица артилериске муниције код његових трупа. По извештају инспектора резервних трупа стављено је 4000 рекрута на расположење команданту Албанског одреда у Дебру за заштиту правца: Гостивар—Дебар. Командант Битољске дивизиске области молио је Врховну Команду, да се са 2000 ових рекрута појача Тетовски одред, у ком циљу да се одмах упути у Кичево. Врховна Команда се ОБр. 24620 од 21. новембра наредила је команданту Албанског одреда да упути за појачање Тетовског одреда 2000 рекрута од оних, које му је ставио на расположење инспектор резервних трупа.

ОПЕРАЦИЈЕ АЛБАНСКИХ ТРУПА (ШТАБ У ДЕБРУ)

Подримски и Охридски одред осигуравају фронт према Албанији. Одред од 5 чета, 2 брзометна топа, 4 пољска Дебанжова топа источно од Маврових Ханова на Влајиници, штити правац ка Дебру и држи везу са Тетовским одредом на Ђоновачком положају. У формирању је нови Призренски одред за заштиту правца од Тетова преко Шар планине ка Призрену и Враништу.

СИТУАЦИЈА

У току 21. новембра Вуховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданти 1. армије

ОБр. 9486 у 1.21 час

Последице непрестаних борби под крајње неповољним атмосферским и теренским приликама, почеле су се осећати на војницима ове армије те сам наредио, да ми потчињени команданти поднесу извештај о моралном и физичком стању јединица, и моћи њихове даље отпорности. Резултат је овај: Морално стање, и ако није на потребној висини, ипак је још

доста добро. Но дух и дисциплина опада, поглавито од замора, неуредне исхране и сазнања, да је непријатељ многобројнији и технички боље спреман нарочито у артилерији, ма да наши војници подцењују непријатељску пешадију. Нада у победу, због напуштања територије старих граница, јако је ослабила а све теже прилике за исхрану нагоне војнике на пљачку. Са постепеним падањем дисциплине осећа се и опадање физичке и бројне снаге због физичке изнурености; моћ противстајања опала је. Укупна бројна јачина армије износи данас 15531 пушака.

ОБр. 9492 у 2.20 часова

„У току дања 20. новембра вођена је борба само код заштитничких делова трупа на десној обали Ибра. Непријатељ јак 1 батаљон, 1 митраљез и изгледа 2 наша топа још од 6 часова напао је наше заштитничке делове на десној обали Дубраве реке и напад је задржан вечерас. Заштитнички делови повукли су се на главне одбранбене положаје. На осталом фронту армије борбе није било. Трупе десне обале Ибра налазе се на линији: Слатина—Макаре—Зајевце са једним батаљоном, 2 митраљеза и 20 коњаника код Бајгоре. Коњице обе дивизије упућене су на Вучитрн, а један вод у долину Лаба за везу са трупамма Београдске Одбране. Ужички одред са Студеничким одредом је на левој обали Ибра на линији: Брђани, Хан Избица—Јабланица—Трстеник—Винорос—Одојевићи. Ужичком одреду наређено је, да се са Студеничким групише на фронту Бребеиште—Лопушња—Рогозна Хан—Смиловлак. Сва комора групписана је код Митровице. Доњо Васојевићска бригада упућена је на положаје на линији: село Ковачи—Висигаће—Јабланица, да затвори правац Нови Пазар—Рибарићи, а Јаворски одред упућен је за затварање правца Рожају. Пред фронтом Ужичког и Студеничког одреда непријатељ у јачини 1 пука примећен је у покрету, на путу ка Новом Пазару. Непријатељски предњи делови ушли су у Нови Пазар. Према Студеничком одреду непријатељ је до синоћ пребацио преко Рашке око 2 батаљона а остатак пребације према Никољачи. По оцени команданта пука на том крилу непријатељ је јак три пука. Артилерија сва налази се у Рашкој. За израду моста употребио је наше избеглице, које истиче пред своје трупе. Због покривеног а кршног терена, рђавог расположења војника за борбу, великих замора, знатан је број војника растурен, тако да је бројно стање пука сведено без мало на $\frac{1}{2}$ батаљона. Од 14. пука II позива, који броји само 430 пушака, образован је један батаљон. Пред целим фронтом осећа се покрет Арнаута. По извештају команданта Ужичког одреда, од Јанкова Камена до Новог Пазара Турци су се побунили и наступају са аустриском војском уби-

јајући наше војнике. Тако исто има извештај о покрету Арнаута око Вучитрна, а у изгледу је и покрет у Дреници.

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 1323 у 9.10 часова

„Стање на фронту ове војске у току ноћи 20/21. новембра овако је:

- 1.— Код Брегалничке дивизије ноћ је прошла на миру.
- 2.— Код Комбиноване дивизије у току ноћи кота 1190 на Жеговцу понова је заузета од стране леве колоне, којом је приликом заробљено 3 војника и заплењено 5 брдских непријатељских топова и 10 коња са пешадиском муницијом. Наш брдски топ, који је синоћ пао непријатељу у руке, повраћен је. Непријатељ огорчено напада на коту 1190. Ради парирања овога напада и садејства Комбиноване дивизије, упућена је јутрос Коњичка дивизија са 2 пука и 2 батерије правцем: Урошевац—Прелез—Папаз—Мираш—Кишно поље.
- 3.— Код 1. коњичког пука (на простору између Комбиноване и Моравске дивизије I позива) ноћ је прошла на миру.

4.— Крајински одред преноћио је у Приштини и јутрос рано упућен је преко Липљана—Добротин.

О.Бр. 1041 у 23.40 часова

„Стање на фронту ове војске у току 21. новембра:

- 1.— Код Брегалничке дивизије I позива до 14.30 часова владало је затишје, кад је непријатељ напао пешадиском и артилериском ватром према Црвеном Брегу. Борба је трајала до 15 часова и непријатељ је одбивен. После овог завладало је затишје.

2.— Код Комбиноване дивизије у 9.30 часова непријатељ је после огорчене борбе понова заузео линију: ђувик—југозападно од Кишног поља—два ђувика северно од Жеговца у доста великом нeredу. Борба је овде трајала до 18 часова, кад је настало затишје. Наше су се трупе понова уредиле и поуздано поселе линију, на коју су се повукле. Губитака има доста.

3.— Код Коњичке дивизије, 1. коњичка бригада главноном занећила је код села Црниља, линија предстраже је код Чуке западно од коте 1190, на левом обалом реке Годишке до села Годишља, десно крило предстраже потпуно се наслања на лево крило пешадије. Извиђањем се утврдило, да се на гребену Жеговац планине источно од Слановца налази 1 бугарски коњички пук а на коти 1190 има доста пешадије и брдске артилерије. Са 1. коњичким пуком бригада одржава тесну везу.

4.— Код Крајинског одреда. Овај одред избио је до 15.30

часова са главнином источно од с. Добротина а предњим деловима североисточно и југоисточно од десне и леве обале реке Жеговачке, а два ескадрона 1. коњичког пука упућена су да до мрака заузму коту 1250 југоисточно од Жеговца и ухвате везу са Моравском дивизијом I позива, извиђајући у правцу Понеша. Ови ескадрони дочекани су непријатељском ватром те је борба трајала од 15 до 17 часова. Непријатељ се утврдио, и са једном четом и са једним ескадроном тукао је десну обалу Жеговачке реке.“

Од команданџа II армије

О.Бр. 10288 у 7.15 часова

„Трупе ове армије прикупљају се на последњем одсеку, означеном у извештају ове команде О.Бр. 10281 од 20. ов. мца, где се још може мало уредније управљати кратким отпором. Нужна ми је одмах директива за даљи рад, те да могу на време издати наређења. Ако се намерава отпор западно од Ситнице, потребно је повлачење ширим фронтом и извлачење из додира, да се трупе могу прикупити и уредити за отпор.“

О.Бр. 10315 у 10.35 часова

„По телефонском извештају, код Шумадиске дивизије II позива дан је у главном прошао на миру. Дивизија држи Дабишевску чуку—Лисицу—косу ка селу Балабану. Код Тимочке дивизије I позива данас је вођена борба и дивизија је приморана, да се повуче под борбом са положаја између реке Сите и Кременате, Грађеника и Глоговице. Због овога наредио сам за сутра: Да се Шумадиска дивизија II позива повлачи и још ноћас поседне линију: Столов дол—Качакол, да Тимочка дивизија I позива поседне и то са Јужно Моравским трупима Бутовац а својим Прапаштицу, везујући се преко Столовог дола са Шумадиском дивизијом II позива.“

Од команданџа штрупа Нове Обласџи

О.Бр. 10910 у 1.5 часова

„На овом фронту у 7 часова непријатељ је напао јаком снагом на Божевачке положаје, дејствујући на целом фронту јаком артилериском ватром. У овом нападу наше трупе нису могле одржати своје положаје и повукле су се на прихватни положај. 3. пук је растројен. Изгледа, да је се маса војника предала, тако исто смањило се бројно стање 2. пука II позива. Свело се на 12.275 људи. У овом нападу нове непријатељске батерије појавиле су се код Маруновца. У 11.30 часова нове непријатељске снаге су се појавиле од стране Китке ка Хогошу Једна колона од 2 батаљона и 2 брдска топа наступа од Царековца. Према оваквом стању дивизија се повлачи на ли-

нију: Басвач—Робовац. На фронту Комбинованог одреда ноћ између 19.-20. новембра прошла је на миру. Због неуспешног напада у току 19. ов. мца и осталих тешких околности у току ове ноћи, удалио се велики број војника ове дивизије тако да команданти одреда изјављују, да при мало јачем нападу положај се не можв одржати. На фронту Моравске дивизије I позива ноћ 19.-20. ов. мца и преко дана до подне није било значајнијих догађаја.“

О.Бр. 10912 у 15.35 часова

„Непријатељ је 20. ов. мца са 2 чете потпомогнуте брдском и хаубичком артилеријом нападао на предњи положај десног крила Моравске дивизије I позива, али је тај напад нашом пешадиском и артилериском ватром заустављен на 500 метара од наших ровова. Примећено је, да непријатељ групише снагу према десном одсеку а према средњем и левом била је борба извиђачких делова. Према Вардарској дивизији I позива, непријатељ је с времена на време пуштао извиђачка одељења и отварао артилериску ватру, нарочито према левом крилу. Према Комбинованом одреду, чије је десно крило код села Бостана под северним падинама коте 867, коју држи непријатељ и левом крилу на десној обали Поиметнице на простору између Клобукара и Прејаковца, непријатељ је нападао јаче на лево крило, али се је оно одржало на своје положају. Код Моравске дивизије непријатељ је нападао на Божевачке положаје и потиснуо Моравску дивизију II позива на линију Бушница—Каменица. Са обзиром на ситуацију створену код II армије, заузимањем од стране непријатеља карауле Сикираче и Брвеника и коте 972 (западно од села Тулара), М. Браинског виса и Лисице, и са обзиром на повлачење Тимочке дивизије I позива на линију: Глоговица—Грађеник и Јужно Моравских трупа на положаје између река Сите и Кременате и што је Комбинована дивизија 20. ов. мца због јаче навале непријатеља напустила коту 1190 на Жеговачкој планини наредио сам:

1. — Да се Комбиновани одред ноћу 20./21. ов. мца повуче са положаја и дође у армиску резерву код Лабљана.

2. — Да се Моравска дивизија II позива ноћу између 20. и 21. ов. мца повуче са свога положаја и да заузме место Комбинованог одреда тако, да наслони десно крило на Вардарску дивизију I позива а левим, да ухвати везу са десним крилом Јужно Моравских трупа.

3. — Да Моравска и Вардарска дивизија I позива остану на садашњим положајима и да их најупорније бране.

4. — Да базирање свију дивизија и Комбинованог одреда буде правцем Штимље—Сува река—Ораховац, којим правцем ешелонирати комору.

5. — Да овај штаб остане до даљег наређења у манастиру Грачаници“.

Од команданџа Бишољ. див. области

ОБр. 4486 у 10.25 часова

„Код Вардарског одреда нема ништа ново. Тетовски одред заузео је коту 887, коту северозападно Маргарит коју је непријатељ после мање чарке напустио. Данас 20. ов. мца продужује наступање, да избије на десну обалу реке Блата а једним делом преко села Блушина ка Крушеву. Има везе са Албанским одредом. Код Француза је без промене“.

ОБр. 4505 у 12.5 часова

„Код Вардарског одреда према Алиначким положајима непријатељ врши извиђање коњичким и пешачким патролама. Са 2 чете је непријатељ пред Прилепом нападао на Калабак од Дренске планине косом преко коте 1674; напад је одбивен. Ка селу Дуњу упућена је јача наша официрска патрола у извиђање. Официр осматрач приметио је данас 20. у подне да се једна непријатељска патрола јачине 1—2 ескадрона и једног батаљона кренула од Маркова села ка Мажуцишту и даље путем за Брод, такође се једна чета кренула из Прилепа ка манастиру Прилепцу. Командир предстраже на десном крилу јавља, да се 1 непријатељска чета спустила код манастира Прилепца ка селу Штавици. Упућене трупе ка Крушеву задржале су 19. ов. мца на линији: Безимена кота западно од с. Трстеника—безимена кота југозападно од коте 1424—безимена кота западно од села Зашља. У свом наступању наишле су само на непријатељску коњичку одељења. Данас 20. продужују покрет и заузето је Крушево. Код Тетовског одреда: 19. ов. мца доспео је на линију к. 887—село Маргарит. Данас 20. продужио је наступање ка Прилепу, да избије на десну обалу реке Винике и Блата а једним делом према Бегуши на Селце ка Крушеву. На фронту према Гостивару стање је непромењено, држи Ђоновачки положај. Француска дивизија у Кавадару нападнута је данас на линији: Дебриште—кота 208—Дреново јаким снагама. Слаби непријатељски делови примећени су од Галишта ка манастиру Полошком. Телеграфска веза Призрен—Дебар—Битољ и Драч—Скадар успостављена је. Постоји телеграфска веза Драч—Тирана—Елбасан—Охрид. Господин Министар војни стигао је у Битољ 19. у вече. Јутрос је отпутовао за Солун. Тетовски одред има 874 бораца. Код Крушева оставио 3 чете и 1 брдски топ, а 1 батаљон и 1 брдски топ доведио у резерву на десној обали Црне реке код хана Вашерице“.

ОБр. 4526 у 11.20 часова

„Код Вардарског одреда трупе наше по заузећу Крушева данас су у покрету ка Прилепу, да поседну прелаз на десној

обали реке Блата, једним делом (центром) преко села Нерова—Дебришта, да ступи у везу са трупима Тетовског одреда; на правцу према Прилепу предњи наши делови спуштени су ка Ропотову. На фронту према Гостивару по извештају патрола и поверљивих људи, непријатеља има у Гостивару, селима Чајчу, Балунду, Турзаника, Луковцу, Митреј, Крсти, Гатока и Бањици. Преко Турчина упутили су јака пешачка одељења. Сазнаје се, да Бугари позивају Арнауте на устанак и наоружавају их“.

ОБр. 4550 у 22.50 часова

„Код Вардарског одреда у току дана 21. ов. мца вођена је борба око положаја Калабака успешно по нас. Непријатељски пешадиски делови задржали су се код села Штавице и Кокре, а коњички јачи делови примећени су северно од села Каљани и Дуња у којима се налазе наши делови; према Алиначком положају виђају се само мања коњичка и пешадиска одељења. Источно од манастира Прилепца види се логор једног непријатељског полубатаљона. Појачаћу посаду на Калабаку. Код Тетовског одреда на фронту према Прилепу непријатељ је данас 21. давао отпор и водила се упорна борба. Наше трупе утврђују се на десној обали реке Виника. Од Гостивара виђају се омање непријатељске патроле на десној обали Треске; у селу Локвици појавила се једна чета комита, која захтева предају оружја од мештана са леве обале. Официр известилац јавља, да се 122. француска дивизија ноћу 20.-21. повукла не узнемиравана од непријатеља на десну обалу Црне реке. Бабунски са четом послат је у село Клиново, да осматра горњи ток Црне реке. Ради везе са француским трупима на десној обали Црне реке упутио сам једно одељење преко Вителишта ка Клинову и даље низ Црну реку. Вечерас је стигло из Солуна 4 вагона Манлихерове муниције, данас је истоварено 5 аутомобила“.

Од делегата Луковника Пешића

ОБр. 1839 у 24 часа

„Због наглог повлачења I армије и што сам о томе доцкан извештен, Санџачка војска сад је у покрету са Дрине и Лима на Тару. Распоред биће овај: 1 бригада код Хума, друга бригада код Лефер Таре, 2 бригаде код Мојковца, 4. бригада на правцу Пећ—Андријевица, на Чакору, једна бригада на правцу Сјеница—Рожај код Суводола, Јаворски одред код Рожаја за осигурање правца Рожај—Беране—Андријевица и једна бригада код Белог Поља. Док трупе не стигну на своје положаје, правац Пећ—Андријевица обезбеђују мештанске чете, што је несигурно, нарочито је опасан правац Сјеница—Рожај. Предузето је све што се може, да се правац Пећ—Андрије-

вица осигура. Степен осигурања зависи од јачине непријатеља, који се упути правцем на Рожај. Добро би било, да I армија упути нешто трупа левом обалом Ибра, Рибарић—Годево—Рожај за заштиту правца Рожај—Пећ и Рожај—Беране“.

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24624 у 9 часова

Команданту I армије—Митровица

„По извештају команданта трупа Одбране Београда, његове трупе повућиће се у току ноћи 20./21. на линију: Тенешдол—положај изнад села Годишњака. За осигурање десног бока I армије, командант Одбране Београда наредио је, да I батаљон и нешто коњице упути на Качан дол, а три батаљона на Љешнички вис, одакле ако буду потиснути, да се повуку код села Славковца.“

ОБр. 24637 у 10 часова

Делегату пуковнику Пешићу—Цетиње

„По наређењу начелника штаба известите најхитније: какав је сад распоред Санџачке војске и је ли обезбеђен довољно правца: Пећ—Андријевица, као и правца Беране—Андријевица.“

Наређење за повлачење на леву обалу Ситнице

У времену између 17. и 21. новембра нападале су наше трупе непријатеља на Великој планини, у правцу Гиљана и на Жеговцу и биле су успеле да овладају гребеном планине Жеговца. Да су наши савезници са југа у овом часу били спремни за акцију и да су је извршиле у правцу Скопља, бугарска II армија била би дошла у безизлазну ситуацију. Пошто ово није уследило, наше заморене трупе врло оскудне у брдској артилерији нису биле у стању да саме прошире и развију успех до краја, док је међутим непријатељски јак притисак са севера успео да коначно омете целу нашу акцију према Гиљану и Качанику и да нас принуди на повлачење на леву обалу Ситнице. Врховна Команда са ОБр. 24670 депешом од 21. новембра у 16.45 часова доставља свима командантима армија: „Због неактивности наших савезника са југа и јаког притиска Аустро-Немаца са севера и северозапада, Бугара са истока и југоистока, наш покушај пробоја кроз Качаник ка Скопљу пропао је, а на овај је начин и дефинитивно осујећено наше сједињење са савезничким трупима. Према оваквој ситуацији, армије ће се повући постепено на леву обалу Ситнице на овај начин:

1. — I армија да одмах упути једну од својих дивизија

преко Пећи за Рожај за одбрану правца који од Новог Пазара изводе на Рожај и даље на Беране. Са осталом снагом повлачити се на линију: Чечева (кота 1350)—Г. Клина (кота 1100). Комуникациска линија Митровица—Пећ. Магацин хране Пећ.

2. — *Трупе Одбране Београда* правцем Вучитрна на леву обалу Ситнице на линију: Безимена речица—Чичавица до коте 1100. Комуникациска линија: Митровица—Пећ. Магацин хране Пећ.

3. — *III армија* на планину Чичавица, а на линију: село Желивода—кота 1211 до безимене речице. Комуникациска линија: Дресник—Пећ. Магацин хране Пећ.

4. — *II армија*, правцем: Приштина—Хан Лапушник на линију Голеш брдо (к. 1059) — кота 900 на Чичавици планини, за одбрану правца реком Дреницом за Пећ. Комуникациска линија: Хан Лапушник—Пећ. Магацин хране Пећ.

5. — *Команда трупа Нове Области* правцем Липљан на леву обалу Ситнице на линију: од изворног краја безименог потока јужно од Голеш брда до планине Неродимке закључно, за одбрану правца ка Призрену и Ђаковици. Комуникациска линија: Сува река—Орловац—Ђаковица. Магацин хране Ђаковица.

6. — *Тимочка војска* на линију: Хоџа Балкан до Неродимке планине. Командант Тимочке војске обезбедиће потребним делом снаге пут од Тетова за Призрен и Враниште, преко Шар планине. За овај циљ ставља се под команду команданта Тимочке војске Призренски одред старца јачине 3 батаљона последње одбране, 4 Дебанжова и 2 брдска Бродвелова топа, који обезбеђује ове правце, са штабом у караули Караташу. Комуникациска линија: Сува река—Призрен—Љум Кула. Магацин хране Призрен.

7. — Суву храну и муницију из садањих магацина благовремено евакуисати и попунити све возове.“

22. НОВЕМБАР

ОПЕРАЦИЈЕ НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ III. АУСТРО-НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

Дејство самосталне 62. аустроугарске дивизије. На представку III. армиске команде ОБр. 7175 од 21. новембра, аустроугарска Врховна Команда 22. новембра издала је ову заповест: „ОБр. 18243 Веза са ОБр. 7173 и 7175, III. армиске команде. „Гледиште Врховне Команде по питању извођења Санџачке акције саопштено је са ОБр. 18.187 од 20. новембра и ОБр. 18220 од 21. новембра. Ако се та акција, што је могуће снажније предузме преко Лимског одсека: Рудо Прије-

поље, тада ће се потребна нам железничка пруга ка Увцу, као и друм Горажда—Плевље сами по себи отворити. Командант трупа Босне и Херцеговине јавља, да се на противничкој страни већ појављују знаци о евакуацији Дринског фронта. Садејство од стране Босанских трупа, због оскудице у комори и због до крајње границе редуцираних снага, имало би само локалну важност. Међутим III. армиској команди стоје на расположењу далеко више неискоришћене снаге. Поред тога са О.Бр. 18.126 и О.Бр. 104.309/Е.О.К. попуњена је њена комора до максималне могућности. Ако би армиска команда ипак држала, да би било потребно урадити даље и снажније преко горње Дрине, тада би могло долазити у обзир једино то, да се, непотребне снаге III армије са одговарајућим деловима коморе, упути на Дрину одирилице преко Вишеграда. III. армиска команда има да јави како намерава употребити бригаде Штрајта и Шиса. Команданту трупа у Босни и Херцеговини издато је наређење, да извести Врховну Команду: у коме би обиму он могао да учествује у поменутој операцији, али да му Врховна Команда не даје трупе за смену снага, које би он за горњи циљ употребио и без уштрба по његов досадањи задатак. Чекајући пак време кад би поменути командант трупа могао да суделује у тој операцији, због опште ситуације не би било уместо. Ово се наређење до-ставља III. армиској команди и команданту трупа у Босни и Херцеговини.“

Пошто је командант трупа у Босни и Херцеговини 20. новембра јавио, да би Босански одред могао прикупити за 5 дана, то је из наваљивања аустроугарске Врховне Команде излазило, да 62. пешадиска дивизија треба одмах да отпочне операцију. Али и поред добивених извештаја изгледа, да Врховна Команда није имала тачну слику о рђавом материјалном стању те дивизије. Међутим, III. армиска команда, у духу раније директиве аустроугарске Врховне Команде, била је већ 21. новембра издала заповест за наступање од линије: Рудо—Пријеполје ка Плевљу, како би се на тај начин индиректно отворио друм Горажда—Плевље, те је сад (22. новембра у вече) о овоме известила аустроугарску Врховну Команду. Поред тога јавила је, да би се са фронта повучене бригаде Шиса, Штрајта и Хауштајна, могле употребити за операције тек тада, кад би се околности за дотурање потреба побољшале, јер су те бригаде своје ешелоне за дотурање средстава биле уступиле 19. и 8. корпусу. Иначе, те јединице не би уопште биле у стању да продуже наступање. Аустроугарска Врховна Команда пак није хтела да те снаге остану дуже времена неупотребљене, те је створила идеју, да бар делове тих снага употреби за препад на Ловћен. Пошто је дотурање

потреба у Боку Которску било обезбеђено, изгледало је, да би се та акција могла извести и без велике коморске опреме. 22. новембра на одсеку Рудо—Прибој и код Бање трајало је пушкарање до 16 часова. После овог времена, Турци код Прибоја звали су преко реке и јавили да су Црногорци одступили, те је ђенерал Калзер (који се 21. новембра у 11 часова пре подне налазио код војне станице Бјело брдо) одмах наредио, да се 9. ландштурмска бригада у току ноћи 22./23. новембра пребаци преко Лима. Због оскудице у превозним средствима, прелаз преко Лима, у већем обиму, било је још немогуће извршити, ма да после одступања Црногораца са Дринског фронта све до Устиколине закључно, није више требало рачунати са отпором противника. Ђенералмајор Блехингер продужио је 22. новембра наступање ка југу и није наишао на противника, а један одред Босанских обезбеђујућих трупа пуковника Вучетића на Дрини, био је већ успео да заузме Смари брдо јужно од Горажде.

Дејство главне снаге III. аустро-немачке армије. Становништво Новог Пазара било је врло огорчено због пљачкања од стране Црногораца и упутило је команданту у Сјеници писмену молбу да ту варош поседне. Поводом овога 22. новембра наређење је да се одред, који је у циљу везе са Алпинским корпусом био послат ка Новом Пазару, појача још једном четом и са малим одељењем коњице, које је стајало на расположењу. Кад је ово појачање стигло у Нови Пазар, делови Алпинског корпуса и 10 аустроугарске брдске бригаде били су већ заузели ту варош. Тек у зору 22. новембра противник се повукао са својих положаја. На питање зашто нису Срби користили ноћ за повлачење, дао је одговор аероплански извештај, који је ноћу достављен 59. дивизији, у коме се јављало, да се код Митровице налазе огромна нагомилавања трупа, много шатора и бивачних ватри; на станици су примећена три железничка воза спремна за полазак; на падинама северозападно од Митровице редовни стрељачки строј. 18. брдска бригада, после борбе у току ноћи 21.—22. новембра стигла је у јутру 22. новембра, већ на бок положаја (Хан Рогозна), против којих је Алпински корпус, како је то раније изложено намеравао 22. новембра у јутру да отпочне напад са линије: Нови Пазар—Дебељак у општем правцу ка Митровици. Командант 59. пешадиске дивизије није имао никакве везе са Алпинским корпусом. Покушај 18. брдске бригаде, да код Дрена помоћу сплавова пребаци једну чету на леву обалу Ибра, није успео због велике брзине воде. На левој обали Ибра примећене су у току 21. новембра до душе само латроле. Али, бок дивизије није обезбеђен тако, да је противничка атрилерија, која би се евентуално појавила на западним

висовима, могла врло ефикасно да спречи свако наступање трупа Ибарском долином. Поред тога и десни бок 59. дивизије, која је била распоређена по дубини, није још био потпуно расветљен, а створ терена према карти, ма да је на њој било и много празних простора, ипак је указивао на могућност, да би и слабије противничке снаге тим правцем могле да изврше врло опасна изненађења. Но 59. дивизиска команда, која је била стигла у село Дрен и поред отворених бокова, решила се да не губи време, већ да груписаном снагом по дубини продужи гоњење противника Ибарском долином.

Према диспозицији за 22. новембар наређено је: Да 18. брдска бригада продужи наступање ка Митровици с тим, да поуздано обезбеди леви бок; да се 9. брдска бригада, првенство прикупи на простору око Лепосављевића; њен зачелни ешелон (батаљон 84. пука са артилеријом) да стигне на простор око Црнатога; да на левом боку извиђачки одреди обеју бригаду наступају као побочнице. 22. новембра, 18. брдска бригада, пре но што је отпочела наступање, морала је да уреди своје, због ноћне борбе, помешане делове; 4 митраљеза, које је била запљенила са товарним коњима и са великом количином муниције, употребила је за појачање своје снаге. На левом боку, један извиђачки одред упућен је у 6 часова правцем: села Овчар—Зјача ка Митровици, један други одред истурен је у 10 часова правцем друма у Ибарској долини. Позади тога одреда бригада је отпочела покрет у једној колони. Њена главнина достигла је Кошутото без борбе; одред који је наступао пред бригадом и 2 батаљона (60. и 15. јегерски батаљон) избио је под борбом до села Бугарић. 9. брдска бригада стигла је у 14 часова на преноћиште у Лепосављевиће. На случај да противник реши да брани Митровицу, командант 59. дивизије намеравао је да наступа широким распоредом. Ако би пак противник напустио Митровицу, 18. брдска бригада имала је да упути само један батаљон правцем: Жажа—Мајдан ка вису 3 км, источно од Митровице, док је главнина требала да маршује до Митровице, у циљу упорне одбране да заузме положаје у виду мостобрана. На случај пак, ако би противник још северно од Митровице давао отпор, требало је упутити 2 батаљона и 1 батерију на вис 3 км источно од Митровице. 9. брдска бригада имала је да отпочне покрет у 7 часова до Сочанице друмом позади 18. брдске бригаде. Одред мајора Хилтла (батаљон 84. пука са артилеријом) добио је наређење, да маршује до Дрена. Извештај Алпинског корпуса од подне 22. новембра није садржавао ништа о догађајима. У 17.25 часова упућена му је депеша:

„Према мишљењу III. армиске команде простор око Митровице сад је најважнији. Упућивање јачих снага ка Ру-

днику препоручује се само на случај, ако се има поузданих извештаја, да се јаче противничке снаге повлаче од Митровице ка југозападу. За продужење гоњења, у колико би то дозвољавало стање материјалног снабдевања, стоји на расположењу 10. брдска бригада, сем једне посаде, коју треба оставити у Новом Пазару. Бригаду би тада требало употребити у правцу ка Митровици“.

У штабу III. армиске команде радило се очевидно на томе, да се оно мало снаге, што је још било преостало, у циљу гоњења, прикупи и упути ка Митровици, јер се рачунало, да ће се око Митровице развити озбиљнија борба. Али на случај српског повлачења ка југозападу III. армиска команда, радије би извршила удар у правцу ка Руднику. Међутим, командант Алпинског корпуса, још 21. новембра решио је да 10. брдску бригаду крене правцем ка Руднику. Та је бригада имала наређење да наступа од Новог Пазара правцем: Рогиње—Ороши—Рибарић, тако да 22. новембра достигне Висигаће (1360) северно од Мркоње. Један батаљон бригаде који је упућен тим правцем, стигао је од прилике 3 км јужно од Турјака и констатовао је да је вис (1360) поседнут јаком снагом. Главнина бригаде према наређењу Алпинског корпуса остала је још у Новом Пазару. Команда армиске групе, која је имала преглед целокупне ситуације, рачунала је, да борба код Митровице вероватно неће трајати дуже времена. То показује ова заповест, коју је доставила III. армиској команди: „Команда армиске групе слаже се потпуно са наређењем, да се Алпински корпус крене ка Митровици. Обилазна операција ка линији Рудник—Митровица због тешког терена, могла би обећати успех само у том случају, ако би се код Митровице нагомиланим трупима на време могла пресећи одступница, за које *једва има изгледа*.“ 22. новембра по подне III. армиска команда није још имала никаквих извештаја, према којима би могла да закључи да ли противник намерава да напусти Митровицу или да је брани. Авијатичари су јављали: да код с. Синаје и Великог Истока (северно од Пећи) бивакују 3 батаљона; да североисточно од тога бивака на гребену Черептуља маршује један батаљон у северном правцу; да се једна колона коморе дугачка око 3 км креће од Митровице ка Руднику; у Митровици, на коју су авијатичари бацали бомбе, осматрено је живахно кретање трупа и мањих комора. У осталом, облачно време сметало је тачније аеропланско извиђање.

Штаб 22. резервног корпуса и 44. резервна дивизија изишли су 22. новембра из састава III. армије. Према наређењу команде армиске групе, ове су јединице имале да слеђују за 43. дивизијом преко Крагујевца за Београд. Армиски

корпус требало је сместити у кантонмане дуж железничке пруге Земун—Инђија, и од туда даље транспортовати железницом. III. армска команда ставила је томе корпусу на расположење друм у долини Груже, и то сваки дан до 13 час. У осталом времену друм је требао да буде слободан у циљу дотурања потреба за трупе III. армије.

ОПЕРАЦИЈЕ XI НЕМАЧКЕ АРМИЈЕ

У току 22. новембра трупе 103. и 101. дивизије продужиле су гоњење преко Тенешдола и Брвеничке реке ка Приштини.

ОПЕРАЦИЈЕ I. БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Бугарска Врховна Команда наређује да 5. дивизија дође у Г. Џумају а не у Куманово. У току 22. новембра: 9. дивизија: 3. бригада борбом је овладала гребеном и к. 1150; 1. бригада налази се на североисточној падини планине Лисице и с. Хајкобиле. 1. дивизија: 2. бригада на линији: Лештар—Стрезовци; 1. бригада на линији: к. 900 (Јелача) и гребен између реке Кременате и Сите; 3. бригада код с. Ајневце (Харновце). 6. дивизија стигла је на преноћиште: 1 бригада с. Бошњак и Цековац; 2. бригада Лесковац; 3. бригада (52. пешад пук) на путу за Ниш и тамо остаје као посада тако да је 6. дивизија остала само са две бригаде. 6. дивизија за одлазак у Г. Џумају користи 3 пута: Долином Мораве—Мусул—Босиљград—Ћустендил—Г. Џумаја; долином Мораве—Сурдулица—Божници—Ћустендил—Г. Џумаја и Власотинци—Калнска Тумба—Трн—Брезник—Радомир—Дубница—Г. Џумаја.

ОПЕРАЦИЈЕ II БУГАРСКЕ АРМИЈЕ

Западни фронт. Гоњење се наставља. Испред 1. бригаде 8. дивизије и 2. бригаде 5. дивизије противник се повлачи.

Врховна Команда наређује: „Пошто ка Приштини наступа 9. бугарска дивизија и 4. немачки корпус, то појачање трупа у овом правцу није потребно. Важније је, да се пресече пут: Приштина—Призрен. Зато 1. бригада 7. дивизије да се упути право на запад у правцу: Суходол—Добрања, а 3. бригада 1. дивизије, ако буде потребно да заузме место 1. бригаде 7. дивизије, а ако нема ове потребе да се сасреди код Гиљана“. У току 22. новембра: 1. бригада 8. дивизије је на линији: с. Клокоч—Ново брдо; 2. бригада 5. дивизије и 1. бригада 7. дивизије су на линији: Ново брдо—Извор—Г. Ливаде—Лабљане—Драговац; 1. бригада 3. дивизије, после неуспелог покушаја да наступа, понова се брани; 2. бригада 3. дивизије држи се на положајима код с. Миросалја и Трстеника; 3. бригада 8. дивизије и 46. пук пребацује се са десног крила

фронта ђенерала Рибарова на лево крило (Жеговац пл.), и достигли су до села Церница—Партеш (југ. зап. од Гиљана). Врховна Команда наређује: „Пошто ће 3. бригада 8. дивизије наступати преко Призрена—Дебру, то да се упути по могућности Призрену.“

Срби су ослабили своје лево крило према Гиљану и појачавају се на Жеговцу планини. Командант II армије наређује: „Ђенерал Рибаров да ојача своје лево крило на рачун деснога; позади деснога крила већ је 1. дивизија, готово у другој линији зато, да се она сасреди код Гиљана; 1. бригада 7. дивизије да се упути у западном правцу: Суводол—Добрања и пресече одступницу Србима на путу: Приштина—Призрен. У циљу обједињења командовања над три левокрилне бригаде ђенерала Рибарова, наређено је команданту 8. дивизије да оде из Скопља у Качаник и прими команду над тамошњим трима бригадама (1. и 2. бригада 3. дивизије и 3. бригада 8. дивизије). 2. бригада 8. дивизије наређено је, да од Скопља маршује преко Тетова за Гостивар са задатком, да остављајући заштитне делове код с. Шипковице, Бродца и Горјана, затвори правце који воде из Призрена и Љуме и да извиђа правац: Гостивар—Дебар у циљу евентуалног покрета у том правцу.“ Команданту Тетовског одреда (50. пешад. пуку) наређено је, да заузме прелаз на планини Буковику (јужно од Гостивара) и да се заштити на томе правцу, а главнином да наступа ка Дебру преко Жировнице и Галичника. Напомена. I. армија наступа и то: са 1. дивизијом је већ у долини реке Лесковице и ближи се десном крилу и позадини ђенерала Рибарова; 9. дивизија је на линији: Хајкобила—Брајина—Сурдул на 20 км од Приштине.

Јужни фронт. Наређено је команданту 7. дивизије да протера непријатеља са леве обале Вардара код села Бистрице и Курешнице, а команданту 5. дивизије да покварене мостове на Црној реци од Вардара до с. Возарци поправи. 5. пук 11. дивизије упућен је од Криволака левом обалом Вардара и заузео је висове југоисточно од с. Кошарка. На осталим одсечима јужног фронта нема промене.

ОПЕРАЦИЈЕ СРПСКЕ ВОЈСКЕ

ОПЕРАЦИЈЕ I АРМИЈЕ

Командант I армије издао је 22. новембра пре подне команданту Дунавске дивизије II поз. и Ужичког одреда ову заповест: „У вези наређења ОВр. 9507, за рад осталих делова ове армије наређујем: Да Дунавска дивизија као и Ужички одред, по издвајању и упућивању у састав Дринске дивизије означених делова, под закриљем јаким заштитница на садањим

положајима предузму покрет и то: Дунавска дивизија II поз. десном обалом Ибра на први заштитнички положај на линији: село Кошутово—Витушићи. Ужички одред левом обалом Ибра на први заштитнички положај на линији: село Борова—Подкадијача хан. Следећи заштитнички положаји су: За Дунавску дивизију: село Грабовац—Мајдан (село Рахово). За Ужички одред на линији: село Кобиља Глава—Вршеви. На овим последњим заштитничким положајима, заштитнице се морају задржати толико, да би остали делови примичући се Митровици отпочели избијати на главни положај јужно од Митровице на линију Љубовац—Љушта за делове Дунавске дивизије II позива, и положаје код села Горњи Жабари и Брабанића за делове Ужичког одреда, са лако уочљивим пред-положајима. На овим положајима благовремено пласирати потребну артилерију за потпомагање уредног пребацивања заштитничких делова преко моста код Митровице, а по већ добивеним упутствима за то од команданта армиске артилерије. Због великог броја нашег становништва и добеглица, не давати повода и избегавати борбу у и око непосредне близине вароши. Тучење вароши артилеријом не чинити без големе потребе са помених разлога.

За време овога покрета командант Дунавске дивизије II позива, до прелаза на леву обалу Ситнице, да обрати пажњу на свој десни бок, остављајући своју коњицу код Вучитрна, док се сви његови делови не пребаце на леву обалу Ситнице, а затим коњица прелази Ситницу код Вучитрна и најпогоднијим путем одлази дивизији. Командант пак Ужичког одреда, да обрати нарочиту пажњу на свој леви бок, мотрећи и обезбеђујући и свој десни бок уз Ибар. Делови Дунавске дивизије II поз. прелази Ситницу на мосту код Митровице, и незадржано крећу ка положајима. Делови пак Ужичког одреда прелази преко понтонског моста код села Жабаре западно од Митровице а делом преко моста у Митровици, не задржавајући се у вароши. По прелазу на десну обалу Ибра, командант Ужичког одреда од првих пребачених делова упутиће једну јаку побочницу, у правцу села Варге, са задатком мотрења и заштите левог бока одреда. При покрету, сви делови и десне и леве обале Ибра, да одржавају везу, како би се по могућности кретали у истој висини. Све возове одмах кренути и упутити правцем Митровица—Рудник—Пећ. Код возова, под најстрожијом одговорношћу командира, одржавати највећи ред. На железничкој станици има доста артилериске муниције, при пролазу натоварити што већу количину исте. Магацин хране Рудник—Пећ. Преко Вучитрна у правцу планине Чичавице кретаће се Одбрана Београда.

Дејство шруја под командом команданта Ужичког

одреда. Према овој диспозицији командант Ужичког одреда 22. новембра у 4 часа издао је ову заповест: „Ради заузимања нове линије положаја на десној обали Ибра наређујем: Да се изврше постепени покрети ка новој линији положаја, које ћу у своје време саопштити. Први заштитнички положаји биће: Кијевачко брдо—село Борова—Сеочко брдо. Поседање овога положаја отпочети и завршити данас и то: Студенички одред (5. и 6. пук II поз., 2 Данглисова топа и 1 ескадрон коњице) поседа и брани одсек од Бањске реке до Ибра. 2. прекобројни пук III поз. поседа и брани одсек Бањска река—село Заграђе. Под команду овога пука долазе и 3 брдска топа, која ће упутити командант Студеничког одреда. На спољне бокове оба одсека командант ће обратити нарочиту пажњу као и на одржавање међусобне везе. Командант Студеничког одреда, обраћајући јаку пажњу на долину Ибра, одржава везу са Дунавском дивизијом II поз. и ову према потреби потпомаже ватром. Покрет ка новом положају предузети одмах по пријему овог наређења, остављајући јаке заштитнице на досадањим положајима: од пукова по 1 батаљон са митраљезима и топовима. Командант Студеничког одреда, пошто 4. пук II позива остави заштитни део, упућује остатак овога пука, преко Митровице, у састав своје дивизије за Пећ, а 8. пук у општу резерву код Бањске. Командант 5. пука III поз. одлази са пуком на Кадијачу, и улази у састав Студеничког одреда. Њему ће следовати 6. пук III поз., пошто остави заштитнички део: 1 чету на Рајевићу (на карти Ришчи), 2 чете на Смиловласу и 1 чету на Црном врху и Језеру.

Командир 2. ескадрона са свима својим људима остаје код Новог Хана, одакле штити повлачење и врши извиђање на правцу: Јошаничке—Бањске реке. Пошто се пешачки заштитнички делови повуку, он ће преко Смиловласа и Језера доћи на Црни врх, између села Брановића и Драгачева, одакле одржавати везу са Доњовасојевићском бригадом у лево, а у десно са 2. пуком. Извиђати на простору Јошаница—Рогозна хан. Командант Студеничког одреда, вратиће патрулу код села Вуче командиру 2. ескадрона, пошто је смени патрола свога ескадрона, а чету 6. пука која је упућена код тога села, задржати и даље ту. Мунициска колона и пољске болнице биће у Г. Клиници, а један део мунициске колоне у Митровици. Снабдевање хране у прво време из Бањске и Митровице, а затим из Рудника. Све возове одмах упутити преко Митровице друмом за Пећ до села КLINE. У току дана бићу на друму Тртали хан—Бањска.“ Због непотпуности у армиској диспозицији, као и немогућности њеног извршења, командант Ужичког одреда упутио је ово питање команданту I. армије у 3 часа: „Командант Студеничког одреда у 2.30 часова из-

вештава ово: „Још јуче у подне упутио сам патроле правцима, на којима су требали да се налазе 5. пук III. поз. и 8. пук II. поз., а исто тако упутио сам коњичке патроле по наређењу тога команданта у истом циљу. У Вучолокви је постављена телефонска станица а ту треба да буде и 8. пук или бар његова телефонска станица. О њему немам никаквих извештаја, а 5. пук III. поз., како сам мало час сазнао, налази се на путу код Рогозне Хана.“

Према оваквом стању намеран сам, да потребан део 4. пука оставим за заштитницу на правцу Винорога а остатак упутим у састав дивизије преко Митровице. Остављени део упутиће се у састав пука чим то прилике дозволе. Диспозицијом од данас није обухваћен рад Доњовасојевићке бригаде. Молим да се што пре регулише њен рад. Начелнику интендантуре Ужичког одреда наређено је, да крене друмом за Пећ и задржи се код Хана на Руднику, где отпочети израду хлеба.“

Командант Ужичког одреда послао је команданту Доњовасојевићке бригаде у 11 часова ово наређење: „Према наређењу команданта I. армије трупе овога одреда повлаче се данас на линију: Кијевачко брдо—Кадијача—Сеочко брдо. Та бригада остаје на садањим положајима са истим задатком. Дринска дивизија II. позива упућена је за заштиту правца преко Рожаја, а Јаворске трупе упућене су 21. новембра за заштиту правца од Сјенице за Рожај. По доносиоцу овога наређења поднесите ми извештај о распореду бригаде и стању као и податцима о непријатељу на том правцу. Ја ћу данас са штабом бити у Бањској, где ми слати извештаје. Одржавајте десно везу са деловима Ужичког одреда а лево са Јаворским трупима“. *Напомена.* Ово наређење послато је по ордонансу коњанику, али се није могло предати команданту Доњовасојевићке бригаде, јер се он већ био повукао са одређених му положаја уз Ибар и ордонанс га није могао наћи. Кад је командант Ужичког одреда 22. новембра око 15.30 часова са штабом стигао у Бањску и после силних напора успоставио и добио везу са штабом I. армије и Дунавске дивизије II. поз., која је веза трајала врло кратко време, сазнао је, да су трупе на десној обали Ибра, већ на положајима северно испред Митровице. Трупе Ужичког одреда у то доба нису биле стигле ни до одређене прве линије заштитничких положаја. Тек поједини делови почели су пред вече тамо пристизати. Према томе, трупе Ужичког одреда морале су се журно, у току ноћи повлачити ка Ибру и Митровици, јер је одступница одреду јако загоржена напредовањем непријатељских трупа на десној обали Ибра. Према оваквој ситуацији командант Ужичког одреда издао је у 17.15 часова ове заповести: „Обзиром на садашњу ситуацију, трупе овога одреда

имају се пребацити на десну обалу Ибра и заузети положај: Брабаниће—Горње Жабаре са једном јаком побочницом код села Варага. Наређујем:

1) Да 2. прекобројни пук крене са садањег положаја (одступним маршом) под заштитом батаљона остављеног за заштиту повлачења преко Бањске даље ка Митровици до села Корита (северозападно од Звечана), одакле да сиђе у село Винарце, да пређе Ибар преко понтонског моста код села Винарце и одатле преко села Коприве продужи на село Брабаниће, где ће заузети положај фронтом према Ибру. За заштитницу левога бока одреда, командант ће по доласку на положај код Брабанића упутити 2 батаљона са митраљезом код села Варге.

2) 8. пук продужава одмах кретање преко Бањске за Митровицу, где прелази мост на Ибру, продужава друмом ка Пећи и долази у резерву одреда на десној обали реке Брабанићке западно од села Махале.

3) Командант Студеничког одреда да 5. и 6. пук креће преко Бањске друмом за Митровицу, па друмом за Пећ и код села Горње Жабаре скреће са друма и ту заузима положај фронтом ка Ибру.

4) Командант Студеничког одреда наредиће да и батаљон 4. пука, који је остао као заштита, продужи за својим пуком ка Пећи. Командант 5. пука да повуче своју чету са Вуче.

5) Артиљерија: 3 брдска топа на одсеку 2. пука код Брабанића, пошто пређу Ибар, продужују Пећским путем и затим најкраћим путем долазе код села Брабанићи у састав 2. пука. Вод Данглисове батерије продужава кретање преко Митровице и око Горњег Жабара заузима положај на одсеку Студеничког одреда.

6) Заштитнички батаљони продужавају кретање са циљем, да се зауставе код Кобиље главе (западно од Звечана)—Вршеваца и у случају надирања непријатеља, ове положаје држе док се наше трупе не пребаце преко Ибра. Не буде ли непријатељ надирао, они одмах по прелазу наше главнине и сами прелазе и то: деснокрилни батаљон кроз Митровицу а левокрилни код Винарца и долазе у састав својих пукова (2. пука код Брабанића а 6. код Горњег Жабара).

7) Командант Студеничког одреда преко најближих трупа наредиће коњичким патролама да се повуку, пређу Ибар и дођу код својих трупа.

8) Штаб одреда по прелазу Ибра биће код села Махале ближе друму“.

Командиру 2. ескадрона наређено је 22. новембра у 17.30 часова ово: „Наш одред у току сутрашњег дана 23. тек. мес. са главнином поседа положаје на десној обали Ибра, југоза-

падно од Митровице и то: Горњи Жабари—Брабанићи—Варге, са заштитницом на левој обали Ибра—Кобиљу главу. Вероватно је, да ће се на крају дана и заштитница пребацити на десну обалу и за њом порушити и понтонски мост, код села Доње Жабаре. Митровица у то време неће бити пролазна. Ово имати на уму у тренутку пријема овога писма и при извршењу вашег задатка састојећег се у томе, да штитите леви бок распореда одреда на десној обали Ибра. Ако вам и ова заповест одоцни, тражите прелаз на којој другој тачци узводно.“ Команданту Доњовасојевићске бригаде послато је у 18 часова ово наређење: „Ужички одред заједно са трупима Студеничког одреда, у току сутрашњег дана прелази на десну обалу Ибра југозападно од Митровице и посела полагаје од села Горње Жабаре преко Брабанића на Варге. Ескадрон коњице Ужичког одреда биће на левом боку да и са вама дође у везу. Ваш задатак остаје и даље заштита правца Рибарић—Рожај, трудећи се у исто време, да се свакад нађе и очува веза са трупима левог крила распореда трупа на десној обали Ибра.“ *Напомена*, Ордонаси нису могли наћи команданта Доњовасојевићске бригаде, да му предаду ову заповест.

Командант I. армије 22. новембра по подне издао је наређење О.Бр. 9523 ове садржине: „Излазећи на положај јужно од Митровице, на правцу Митровица—Пећ по наређењу О.Бр. 9507, а у циљу бољег јединства у командовању, наређујем, да командант Дунавске дивизије II. позива у тактичком погледу прими под своју команду и све делове садашњег Ужичког одреда, са задатком постепене одбране правца Митровица—Пећ, на свима положајима на којима је могуће давати отпор док се позадина армије не удали на потребну даљину. У овом погледу скрећем пажњу команданту Дунавске дивизије на важност и јачину положаја, код села Г. КLINE, који се углавном протеже између планине Чичавице преко села КLINE и положаја Илинице у правцу Чичевске планине. Помоћу делова левог крила трупа под командом пуковника Васића, на овом правцу одржавати везу са трупима Доњовасојевићске бригаде, која се налази код Рибарића за одбрану правца: Нови Пазар—Рибарић—Рожај. Са мојим штабом одржавати стално телефонску везу.“ *Напомена*. Ово наређење добио је командант Ужичког одреда у 18.30 часова.

Одсљутане Ужичког одреда 22. новембра. Командант 4. пука II поз. послао је извештај команданту Студеничког одреда: „По извештају патрола и мештана један непријатељски пук прикупља се код села Долца, а по извештају команданта 4. батаљона са Винорога, синоћ је дошла на положај код села Трстеника једна непријатељска колона, у јачини једног батаљона, а може бити и јача. Од 8 часова дошле су неприја-

тељске патроле у додир са нашим предњим деловима у правцу села Бреберишта и међусобно се пушкарају. У 10.45 часова непријатељ јаче надире на десно крило 2. батаљона 4. пука на Дебелом брду, где је раније био 1 батаљон 8. пука II поз., али се по добивеном наређењу повукао свом пуку. У 13.30 часова, пошто је примио наређење од команданта Студеничког одреда, командант 4. пука II поз. наредио је, да се повлаче 2. и 4. батаљон. *Напомена*. У 23 часа 4. пук II поз. стигао је у Бањску и око 3 часа 23. новембра кренуо се за Митровицу. Маршујући преко ноћи 22/23. новембра, овај пук је једва успео да избије у Митровицу, и да се извуче да не буде одсечен.

Према 2. прекобројном пуку III поз. по извештају његовог команданта 4. батаљона од 22. новембра у 3.45 часова, о непријатељу се знало, да је прешао положај Дебељак и да своје јаче снаге групише на правцу Дебељак—Винорог. Мањи делови примећени су на коси леве обале Избичке реке, који вероватно служе за везу са колоном, која се креће правцем Нови Пазар—Рогозна Хан. Батаљони 2. прекобројног пука III поз. кренули су се са положаја око 8 часова. Остављени заштитнички делови, кренули су се са положаја код Новог хана у 17 часова, пошто су од Винорога преко Рогозне Хана прешли делови 4. и 8. пука II поз. и 5. пука III позива. 2. прекобројни пук III поз. још није био стигао на одређену линију заштитничких положаја: Бањска река—Заграђе, кад је примио наређење за даље повлачење преко Бањске на положаје код Митровице. Делови 5. и 6. пука III поз. пред вече 22. новембра почели су стизати код Кадијаче и на одређену прву заштитничку линију положаја. Ужички одред је у врло критичној ситуацији, у опасности да му се пресече одступница, повлачио се ноћу 22/23. новембра и 23. новембра из јутра друмом за Митровицу, дуж непријатељских трупа, у њиховој непосредној близини на десну обалу Ибра, које су се преко целе ноћи пушкарале са нашим трупима на положајима северно од Митровице. Штаб одреда пошао је из Бањске у 20 часова и стигао у Митровицу у 24 часа. Делови трупа Ужичког одреда почели су стизати у Митровицу после поноћи и пред зору 23. новембра.

Дејство трупа под командом команданта Дунавске дивизије II позива. У току 22. новембра све трупе под командом команданта Дунавске дивизије II позива повукле су се на положаје северно од Митровице у висину Мајдана, оставивши заштитнице на линији: Витушићи—Кошутото.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА ОДБРАНЕ БЕОГРАДА

Трупе Одбране Београда отпочеле су од 22. новембра у јутру покрет по директиви Врховне Команде О.Бр. 24670 и то: лева побочница и Тимочка дивизија II поз. повлаче се на по-

ложај на десној обали Качандолске реке од Лаба до села Корилова, а Шумадијска дивизија I поз. кренула се за Свињаре, западно од Вучитрна. Штаб команде Одбране Београда кренуо се у Митровицу у 9 часова. Командант Одбране Београда 22. новембра у 14.30 часова издао је наређење ОБр. 5215 ове садржине: „Дунавска дивизија II позива добила је наређење од команданта I армије да се данас повуче на положаје испред Митровице у висину села Мајдана, с тим да остави заштитнице на линији: Витушићи—Кошутново. Трупe Одбране Београда под заштитом Дунавске дивизије II поз. поседне положај на Чичевици од к. 1100 преко к. 1050 до безимене речице, односно до везе са левим крилом III армије. Наређујем:

1) Шумадијска дивизија I поз. да сутра 23. овог месеца рано из јутра продужи покрет од с. Свињара уз реку Љушту и поседне лево крило горе назначеног положаја од к. 1100 до превоја код слова „И“ речи Чичевице (карта 1:150000), хватајући лево везу са десним крилом I армије.

2) Тимочка дивизија II. поз. да се повуче правцем преко Вучитрна, Свињара и Љубовца ка к. 1050, где ће посести одсек од горе поменутог превоја, до безимене речице, хватајући десно везу са левим крилом III. армије. Њена заштитница ојачана коњицом из леве побочнице, има да се задржи на положају између Ситнице и потока Караша (с. од Вучитрна) све дотле, док се Дунавска дивизија II. поз., са којом треба одржавати везу, буде налазила на положајима с. од Митровице. Повлачење отпочети вечерас. Рејон извиђања коњице између Качандола и Ситнице.

3) Командант леве побочнице предаће заштитници Тимочке дивизије II. поз. сву коњицу, а 7. пешад. пук III. поз. повућиће се одмах преко Свињара и Г. КLINE ка Рудничком Хану, где ће образовати општу резерву.

4) У колико не би могла да се распореди артилерија на положају, упутити је одмах ка Рудничком хану.

5) Штаб Одбране Београда преноћиће вечерас у Митровици, а сутра одлази у Руднички Хан.“

На основу горње диспозиције, командант Шумадијске дивизије I. позива наредио је ово: Да положај од превоја западно од к. 1050 до к. 1100 закључно поседну: 11. и 12. пук I. позива; 11. пук III. поз. и I дивизион пољске артилерије под командом пуковника Добре Павловића с тим, да са одредом започне покрет са места преноћишта 23. ов. мес. у 6 часова правцем Митровица уз реку Љушту, а пук који ће посести десни одсек положаја да користи пут, који од Свињара води на Љубовац и даље на положај. Да се остатак неангажоване артилерије крене 23. ов. мес. у 7 часова преко Митровице уз реку Љушту до Рудничког Хана, где да се убивакује северно

од пута. Да се 19. пук I. поз. и комбиновани пук III поз. са десним крилом Шумадијске дивизије II поз. крену 23. ов. мес. са неангажованом артилеријом преко Митровице уз Љушту реку до коте 651 и дођу у општу резерву јужно од коте 651, а источно од села КLINE.

ОПЕРАЦИЈЕ III. АРМИЈЕ

Командант III. армије 22. новембра у 17.30 часова издао је наређење О.Бр. 8550 у овоме „У току данашњег дана непријатељ је подилазио у више колона фронту ове армије, а по подне почео је напад, кога су наше трупе успешно задржавале. Обзиром на општу ситуацију, а по директиви Врховне Команде и споразумно са суседним армијама, заузеће, се нов положај према наређењу ове команде О.Бр. 8540. Повлачење са главнином да почне данас 22. новембра, у 22 часа а на садањем главном положају да се оставе заштитнице, које ће почети повлачење 23. новембра у 4 часа. На исти начин вршиће се повлачење код II. армије, са чијим заштитницама држати везу. Тимочка дивизија II. поз. која се налази на десној обали Качандолске реке почеће повлачење ноћас. На новом главном положају распоред удесити тако, да се бране и прелази преко Ситнице. На положај извући што је могуће више артилерије. Дунавска дивизија да ухвати везу са трупaма II. армије, а Дринска дивизија да ухвати везу са трупaма Београдске Одбране. II. армија прелазиће на мосту код Враголије и Доброг Дуба. Настати да овде не буде мешања. Трупe ове армије да прелазе северно од с. Добри Дуб на мостовима, за које је јављено да су подигнути, као и тамо где већ постоје стални мостови. Штаб III. армије преноћиће сутра 23. новембра у с. Чекатову (Читатова), а 24. новембра иде у Дреник (Трстеник) у изворном делу Дренице. Са Чекатовом везати се ордонансима, а са Дреником телефонском линијом. Најенергичније настати да се сва комора ноћас евакуише. Организовати одржавање реда на мостовима.“

ОПЕРАЦИЈЕ II АРМИЈЕ

У току ноћи 21./22. новембра трупе Шумадијске дивизије II. поз. извршиле су неузнемиравано од непријатеља повлачење на линију: Столов Даг—Кечекол. Командант Тимочке дивизије I. поз. 22. новембра у 4.15 часова примио је наређење команданта II. армије ОБр. 10308 од 21. новембра за повлачење у току ноћи на линију: Прапаштица и за везу лево са Шумадијском дивизијом II. поз. на Столов Дагу. Лево крило дивизије зановило је и остало у току ноћи 21.—22. новембра на коси која се спушта источно од Столов Дага, где је 21. новембра у вече било у вези са десним крилом Шумадијске дивизије II поз. и требало је у јутру само мало да повије у лево и назад и да буде у вези са десним крилом

Шумадишке дивизије на Столов Дагу. У 4 часа 22. новембра, ордонанс официр који је ноћу био упућен у Шумадишку дивизију II. поз. извештава да су пукови Шумадишке дивизије II. поз. иза Тимочке дивиз. I. поз и од прилике, где је на карти означена кота 1300.0 овоме се командант лично уверио. Леви бок и позадина Тимочке дивизије били су према томе отворени. Командант дивизије упућује најнужнији део, да затвори правац од с. Прапаштице, а левом крилу и центру наредио је, да најхитније одступе косом иза трупа Шумадишке дивизије које су биле на том правцу. Десном крилу Тимочке дивизије наређено је, да се и оно у вези осталих делова ове дивизије и Јужно Моравских трупа такође повуче западно од Глоговице. Командант Тимочке дивизије I. поз. моли за наређење команданта армије, како да поступи сад, пошто је вероватно неки неспоразум код Шумадишке дивизије II. поз., јер садање поселање положаја од стране те дивизије не одговара наређењу О.Бр. 10308. Команданти пукова Шумадишке дивизије II поз. изјавили су, да су им мештани казали да је „Злиш“ онде, где је на карти к. 1300, а Столов Даг, да је још ближе Приштини. Изгледа да је због тога потекао неспоразум. Командант II армије примио је овај извештај 22. новембра у 15.10 часова.

Напомена. 22. новембра пре подне било је саветовање између команданта II. и III. армије, коме су присуствовали и њихови начелници штабова са својим помоћницима: како да се изврши повлачење? Решено је: Да се повлачење изврши једновременно и паралелно с тим, да један другог извести одмах, чим буде нападнут. Оставити заштитнице према непријатељу, које ће га развијати и заустављати, а са главнинама се повући на леву обалу Ситнице. У сваком случају остати данас (22. новембра) на досадањим положајима, а ноћу 22./23. новембра извршити повлачење. Ако непријатељ притисне јаче, давати отпор заштитницама а ноћу се повући. Данас (22. новембра) дати времена возовима да се извуку, кад треба извршити повлачење није утврђено, но је остављено да се утврди пред вече, ако нас непријатељ дотле остави на миру. Командант II. армије 22. новембра у 9.15 часова издао је наређење О.Бр. 10325 ове садржине: „Према директиви Врховне Команде све дивизије имају се повући постепено на леву обалу Ситнице. II. армија има се повући правцем: Приштина—Хан Лапушник, на линију: Голеш брдо (к. 1059) и к. 901 на Чичавици планини за одбрану правца реком Дреницом за Пећ. III. армија је северно, а трупе Нове Области јужно од II. армије. За извршење тога наређујем:

1) Шумадишка дивизија II. поз. има се повући правцем: с. Граштици—Маковце—Лукаре—Приштина, а где ће прећи Ситницу наредиће се накнадно. По прелазу Ситнице посела и

одсудно брани прелаз противнику преко Ситнице на одсеку између р. Дренице и к. 901 на Чичавици планини закључно, хватајући у лево везу са трупима III. армије код врха безименог потока до коте 901, а десно са трупима Тимочке дивизије I. поз. на реци Дреници.

2) Тимочка дивизија I. поз. са Власинским одредом има се повући правцем преко Марковог Чардака, јужном ивицом Приштине преко с. Угљара и прелази Ситницу на мосту код Враголије. По прелазу Ситнице, дивизија, без Власинског одреда, посела и одсудно брани прелаз противника преко Ситнице на одсеку између р. Дренице и Голеш брда (к. 1059) закључно, хватајући везу десно са трупима Нове Области у изворном делу потока јужно од Голеш брда, а лево са трупима Шумадишке дивизије II. поз. на Дреници.

3) Власински одред по прелазу Ситнице, одмаршоваће код с. Поклека, где ће остати у резерви на моме располагању.

4) Батерије градске и хаубичка батерија биће распоређене на новим положајима за прихват повлачења и за олакшање распоређивања трупа на новим положајима и ојачање одбране положаја.

5) Команданти ће сву непотребну комору још сад пребацити на леву обалу Ситнице, а према својим одсецима.

6) Наређено је да по једно одељење мунициске колоне буде код хана Лапушника, а остале мунициске колоне код Кијева и остали возови код Дреника.

7) Команданти ће се благовремено постарати да се упознају са путовима, којима ће им се трупе повлачити, а предузеће најстрожије мере, да трупе у реду и без растурања врше покрет. Командант Тимочке дивизије I. поз. посешће стражама источну и јужну ивицу Приштине, да му трупе не пролазе кроз Приштину, већ да исту обиђу, а командант Шумадишке дивиз. II. поз. постараће се да се прелаз кроз Приштину изврши најкраћим путем, и да се предузму најстрожије мере, да се војници не растурају и не пљачкају, поступајући најстрожије према онима који покушају излазити из строја.

8) Команданти ће предузети благовремено утврђивање главне линије положаја, на коју ће се трупе повући, кад буду приморане да напусте одбрану прелаза преко Ситнице.

9) По прелазу на леву обалу Ситнице Тимочка дивизија I. поз. порушиће мост код Враголије.

10) Комуникациска линија: Хан Лапушник—Кијево—Дреник—Пећ.

11) Магацин хране Пећ.

12) Штаб армије биће у Хану Лапушнику, где одмах ухватити везу.

Велики Рат Србије

Према овоме извршити све припреме да се покрет изврши чим се нареди. О пријему наређења известити.“

У 11-30 часова, командант трупа Нове Области извештава телефоном команданта II. армије да је према ситуацији код његових трупа решен, да нареди повлачење по директиви Врховне Команде ОБр. 24670. Командант II. армије приметио му је, да коморе још нису прошле, а ни артилерија, те је веома потребно, да се повлачење одложи до зоре, те да се бар штогод извуче, јер преко Враголиског моста има да пређу коморе и артилерија трију армија. Командант II. армије сем тога предложио је: да се пред вече команданти армија споразуму дефинитивно о часу почетка повлачења; дотле ће се видети, докле су возови издужили, а и добиће се веза са Тимочком дивизијом I. поз., те да јој се изда потребно наређење, да не би запала у безизлазан положај. Овом приликом изнета је и опасност, да се трупе пролазећи поред возова могу растури, а тешко ће се моћи и повући. Командант трупа Нове Области пристао је, да му заштитнице остану до зоре на положајима, а да се главнине повлаче још ноћу. Ово мора да буде због притиска непријатељског на Комбиновану дивизију, чиме је угрожена комуникација. У 15 часова командант II. армије наредио је телефоном команданту Шумадишке дивизије II. позива ово:

„У вези директиве ове команде ОБр. 10325 од данас наређујем: Да Шумадишка дивизија II. поз. из Приштине преко с. Брејсе пређе Ситницу на мосту код Враголије, држећи десну страну моста. Ако би понтонски мост на Ситници спрам села Добри Дуб био готов, онда ће Шумадишка дивизија II. поз. преко њега проћи. Командант Шумадишке дивизије II. позива послаће неколико ордонанаса са једним официром да одмах дођу у армиски штаб, који би имали да дочекају чело дивизије, и да га изведу путем до тога моста, ако буде био готов мост.“ У 15.30 часова наређено је телефоном командантима дивизија ово: „Због ситуације код трупа Нове Области наређујем, да се покрет по наређењу ОБр. 10325 предузме и изврши у току ове ноћи. Комора и артилерија да се крену одмах, а пешадија да почне покрет данас у 22 часа. Заштитнице да остану до 4 часа 23. тек. месеца, а затим да се крену обезбеђујући прикупљање и развијање на новом одсеку осталих трупа.“

Дејство Шумадишке дивиз. II. поз. До 11 часова 22. новембра владало је затишје. У том времену спустила су се у долину реке Прапаштице 2 непријатељска батаљона, а на падину јужно од Нишевачке косе још 4 батаљона и груписали су се у смакнути поредак. Нашом артилеријом растуру су. У 14 часова непријатељски предњи делови наступали су ка

положају 11. пука II. позива. У ово време осматрено је спуштање непријатеља истим правцем са косе јужно од Извора (к. 1150) до 2 батаљона, а од Лисице у правцу Столов Дага (Злата) 2 дугачке колоне од по једног пешад. пука. У 15 часова непријатељ је извршио јуриш на 11. пук II. позива у два маха, но оба пута одбивен је. Око 16 часова непријатељ је трећим јуришом заузео ровове једне наше чете, али је контра-нападом ове чете и једне чете из одсечне резерве, одбачен са великим губитцима са наших положаја. До 18.30 часова владало је затишје, тада је понова настала пушчана и митраљеска ватра; борба је продужена до у ноћ. На фронту Тимочке дивизије I. позива није било борбе.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА НОВЕ ОБЛАСТИ

Командант трупа Нове Области примио је ноћу 21./22. новембра директиву Врховне Команде ОБр. 24670 од 21. новембра, за постепено повлачење својих трупа на леву обалу Ситнице у циљу одбране праваца ка Призрену и Ђаковици. Трупе Нове Области налазиле су се у тешкој ситуацији у сваком погледу, те их је требало што пре повући и извршити дуге маршове, како би се у духу директиве Врховне Команде могле благовремено пребацити на леву обалу реке Ситнице и заузети нове положаје. Командант трупа Нове Области, 22. новембра пре подне издао је наређење ОБр. 11018 ове садржине: „Према директиви Врховне Команде ОБр. 24670 од 21. ов. мда поверене ми трупе повућиће се постепено на леву обалу реке Ситнице, на линију: Од планине Неродимке закључно па до изворног дела безименог потока јужно од Голеш брда (1059) искључно, а у циљу одбране праваца ка Призрену и Ђаковици. Комуникациска линија: Суха река—Ораховац—Ђаковица. Магацин хране у Ђаковици. Наређујем:

1. — Моравска дивизија I позива, повућиће се постепено правцем: Добротин—железнички мост преко Ситнице (кота 550)—Сливово на леву обалу Ситнице, на линију: од реке Неродимке према селу Језерце—Свети Урош—село Кошаре—до реке Црнољеве. Десно се везати са левим крилом Тимочке војске, која ће бити на десној обали реке Неродимке.

2. — Вардарска дивизија I позива повућиће се постепено правцем: Оштри врх—Ливађе—Липљан—Бојанце на леву обалу Ситнице, на линију: од реке Црнољеве, везујући се са левим крилом Моравске дивизије I позива до села Рибаре (кота 636) закључно.

3. — Моравска дивизија II позива повућиће се постепено правцем: Мрамор—Грачаница—мост код Скуланова на леву обалу реке Ситнице, на линију: од села Рибаре (к. 636) искључно, одржавајући тесну везу са Вардарском дивизијом, па до

Голеш брда (к. 1059) искључно, везујући се са десним крилом II армије.

4. — Комбиновани одред повлачиће се постепено правцем: Добротин—Липљан—Зборче Хан (867) позади Вардарске дивизије, где ће остати као армска резерва. Овај одред повлачиће се пред Вардарском дивизијом и биће увек готов, да свакога тренутка прихвати, односно притекне у помоћ било Вардарској било Моравској дивизији I позива, ако би за то наступила потреба.

5. — Заштитнички положаји биће: За Моравску дивизију I позива на правцу до Добротина, а затим тежити, да се што пре пребаци на леву обалу Ситнице, осигуравајући свој десни бок у колико би био угрожен. За Вардарску дивизију на правцу до Сушице, а затим на левој обали Ситнице. За Моравску дивизију II позива до линије Ливађа — Лапље село, а затим на левој обали Ситнице. Армска резерва (Комбиновани одред) подешаваће своје повлачење према Вардарској и Моравској дивизији I позива у духу датог јој задатка.

6. — При извршењу овога повлачења водити строго рачуна о суседним дивизијама, одржавајући међусобно везу, те да се прераним одступањем једне дивизије не изложи крило суседне дивизије. Моравска дивизија I позива одржаваће везу са левим крилом Тимочке војске, које је сад у долини реке Жеговца источно од Добротина, а Моравска дивизија II позива са десним крилом II армије, која ће вероватно одступити преко села Златара и Ветерника. Заштитнички делови да по прелазу мостова исте покваре.

7. — Према овоме одмах приступити покрету комора, које се налазе између Грачанице и села Лапље, и пребацити их што пре на леву обалу реке Ситнице ка Штимљу.

8. — Повлачење дивизија и Комбинованог одреда да почне данас у 22 часа, под заклоном заштитница, које ће остати на положајима (одакле се почне одступати) до 5 часова 23. новембра и тада се повлачити постепено одређеним правцима, све док се главнина не пребаци на леву обалу Ситнице.

9. — Армиски штаб преместиће се вечерас у Штимље. Према томе постарати се, да се што пре има телефонска веза Штимља са новим местима дивизиских штабова на левој обали Ситнице на новим положајима дивизија. За време повлачења слати извештаје по ордонансима до Липљана, одакле ће се телефоном достављати у Штимље. У Липљан послати одржаче везе са неколико ордонанаса, како би се могла достављати наређења за време овог повлачења, ако би зато наступила потреба“.

ОПЕРАЦИЈЕ ТИМОЧКЕ ВОЈСКЕ

На фронту Тимочке војске непријатељ је 22. новембра у 4.40 часова отворио пешадиску и артилериску ватру на центар и лево крило Брегалничке дивизије. У 6.30 часова непријатељ је предузео јак напад према Врбенском вису. Наши истакнути делови потиснути су ка линији одреда. Према Крајинском одреду отпочео је непријатељски напад у правцу с. Жеговца, али без успеха. Веза са Моравском дивизијом I. поз. била је ухваћена и одржава се. Око 9 часова, командант Тимочке војске лично је разговарао на телефону са командантом тупа Нове Области о ситуацији, договоривши се, да се узајамно и даље споразумевају. Том приликом командант Тимочке војске изјавио је, да је стање код тупа Тимочке војске задовољавајуће само моли, да се ухвати што чвршћа веза између Комбиноване и Моравске дивизије I. поз. У исто време му је командант Тимочке војске јавио, да су делови Крајинског одреда заузели коту 1250, нагласивши потребу да се возови благовремено диригирају даље уназад. Наједанпут после оваквог споразума од команданта тупа Нове Области, под ОБр. 10998 добивен је из Грачанице овај извештај: „Обзиром на стање код Тимочке војске а нарочито код њеног левог крила (Комбинована дивизија), као и са обзиром на садашње стање код поверених ми тупа, које се налазе у тешкој ситуацији у сваком погледу, из које треба да се што пре извуку и да изврше тешке маршове, како би се у духу директиве Врховне Команде могле пребацити на леву обалу реке Ситнице и заузети нове положаје, био сам принуђен, да у интересу спаса живе снаге наредим ово:

1) Да се остатак коморе пребаци на леву обалу Ситнице ка Штимљу.

2) Да поверене ми трупе са главнином предузму повлачење данас у 22 часа одређеним правцем.

3) Да заштитнице остану на положајима до 5 часова 23. новембра, тада да се постепено повлаче за главнином.

4) Десно крило (Моравска дивизија I. поз.) повлачиће се правцем Добротин—железнички мост на Ситници (к. 550)—Сливово, на линију: до реке Неродимке према селу Језеру до Црнојева према селу Кошаре.

5) Лево крило (Моравска дивизија II. поз.) повлачи се правцем: Мрамор—Грачаница—мост код села Скуланова на линију: село Рибаре (к. 636) па до изворног дела безименог потока јужно од Голеш брда.

6) Центар (Вардарска дивизија I. поз. и армска резерва Комбиновани одред) повлачи се преко Липљана на међупростор горњих дивизија.

7) Штаб ове команде премешта се ноћас у Штимље“.

У 13 часова командант Тимочке војске наредио је команданту Брегалничке дивизије ово: „Ради појачања Призренског одреда упутите одмах Моравски коњички пук команданту Призренског одреда, чији је штаб у Кар. Карадашту. Овај пук остаће у Призренском одреду до даљег наређења“. У 18 часова командант Тимочке војске издао је наређење ОБр. 1037 ове садржине: *Команданту тешке артилерије*. Са тешком артилеријом крените из Штимља у Призрен, где ћете остати до даљег наређења. *Команданту Комбиноване и Брегалничке дивизије; команданту Коњичке дивизије и команданту Крајинског одреда*: „Због неповољне ситуације на ратишту, све армије наше војске повући ће се на леву обалу реке Ситнице. Тимочка војска има се повући на линију: Хоџа Балкан до планине Неродимке с тим, да са потребним делом снаге обезбеди правац од Тетова за Призрен и Враниште преко Шар планине. Стога наређујем:

1) Коњичка дивизија, још вечерас, да се са једном бригадом прикупи на линију: Урошевац—село Бабуша. Она ће заштићавати повлачење Тимочке војске. По извршеном повлачењу прикупља се у Сухој реци, где ће остати у армиској резерви.

2) Комбинована дивизија I. поз. повлачи се са садањих положаја на линију: од планине Неродимке до Думулака закључно.

3) Брегалничка дивизија I. поз. повлачи се на положај: Думулак—Хоџа Балкан, са наслоном десног крила на Шар планину. Ова дивизија обезбеђује потребним делом правац који од Тетова изводи на Призрен и Враниште. Призренски одред, који је до сад штитио ове правце, ставља се под команду команданта Брегалничке дивизије I. поз.

4) Крајински одред повлачи се преко села Добротина и маршује преко села Липљана и Штимља у Суху реку, где ће остати у армиској резерви. За заштиту повлачења Комбиноване дивизије I. поз. оставиће једну заштитницу на положајима код Урошевца.

Повлачење да отпочне данас (22. новембра) у 22 часа. Повлачење Комбиноване и Брегалничке дивизије има се извршити по узајамном споразуму команданата тих дивизија. Артилерију благовремено преко Штимља повући. Са штабом Тимочке војске, дивизије и одреди, подићи ће одмах телефонску везу. Комуникациска линија за Комбиновану дивизију: Будаково—Букош—Сува река—Призрен; за Брегалничку дивизију: Муштутиште—Призрен; за Крајински одред: Суха река—Призрен. Штаб Тимочке војске одлази ноћас 22./23. ов. месеца из Урошевца у Суху реку“.

Дејство Коњичке дивизије. На фронту Коњичке дивизије

22. новембра није било ничега важнијег. На основу наређења команданта Тимочке војске ОБр. 1037, командант Коњичке дивизије наредио је ово:

а) Командант I. коњичке бригаде (2. и 3. коњички пук и 1 коњичка батерија), да се прикупи на линији: Урошевац—село Бабуша, са задатком заштите повлачења Тимочке војске, затварајући правце: Бабуша—Урошевац—Штимље; Урошевац—Пожаране и Урошевац—Качаник. Под притиском непријатеља повлачити се ка Штимљу. Са непријатељем одржавати снажан додир као и везу са заштитницом Брегалничке и Комбиноване дивизије I. поз.

б) Командант I. коњичког пука, да остане у Липљану са задатком, да штити прелаз: Липљан—Штимље, повлачећи се после лево ка Штимљу.

Командат 2. бригаде да остави своје телефонско одељење команданту I. бригаде у Урошевцу. Мунициске колоне и трупне коморе у Сухој реци. Штаб дивизије долази 23. новембра у 5 часова у Штимље. На основу горњег наређења командант I. бригаде (2. и 3. коњ. пук) извршио је овакав распоред: 1 ескадрон 2. пука и 2 митраљеза на правцу: Урошевац—Качаник. 1 ескадрон и 2 митраљеза 2. коњич. пука на правцу: Урошевац—Пожаране. На правцу Урошевац Бабуша 3 коњ. пук и то: 1 ескадрон и 2 митраљеза према Сазлији; 2 ескадрона на линији: Муарце—Хамидија; 1 коњичка батерија више касарне Урошевачке; 2 ескадрона 2. пука, као бригада резерва, код сењака Урошевачког. Додир са непријатељем ухваћен је.

Дејство Брегалничке дивизије. На фронту ове дивизије 22. новембра почела је борба у 4.40 часова и са променљивом интензивношћу трајала је све до 16 часова. На основу запевести команданта Тимочке војске ОБр. 1037 командант Брегалничке дивизије наредио је ово:

1) Да колонска комора одмаршује друмом Суха река—Призрен до села Љутоглава, где ће се задржати до даљег наређења.

2) Трупне коморе у колико нису неизоставно потребне јединицама одмаршоваће одмах друмом преко Штимља с тим да комора десне колоне дође у Муштутиште, где ће се ставити на расположење команданта, а остале ће се задржати поред друма код села Ђиновца.

3) Командант артилерије, одмах по усменом наређењу, отпочеће повлачење батерија друмом преко Урошевца, Штимља и Сухе реке ка селу Ђиновици, где ће добити даља наређења.

4) Моравски коњички дивиз. пук одмаршоваће одмах за Призрен, одакле ће упутити потребан број јачих официрских патрола у правцу преко Караташа и Слице ка Тетову, од

Враништа ка Бозовцу и Враци зашто даље осматрање праваца од Гостивара и Тетова ка Враништу и даље ка Призрену. Са штабом пука остати до даљег наређења у Љубижди, одакле организовати релејну везу преко Севца ка Битињу, за везу дивизиског штаба са командантом десне колоне.

Остале трупе се повлаче овим редом:

а) Лева колона: 20. пешад. пук; 2 батаљона 2. пешад. пука; 1 вод 3. брдске брзометне батерије. Свега 4 батаљона, 1 топ и 3 митраљеза, правцем преко Битиња на линију Букош к. 1940—Превлац—к. 1610. У случају непријатељског надзирања брани тај правац ка Призрену. Заштитнице остају код Брода на обема обалама Лепенца за успоравање непријатељског кретања тим правцем. Осматрати правце преко Шаре ка Битињу. Веза лево са деловима Комбиноване дивизије на Думулаку (Плато северно од Букоша). Полазак главнине у 3 часа 23. новембра.

б) Средња колона: 1 батаљон 2. прекобројног пука; комбиновани батаљон граничара и жандарма. Свега $1\frac{3}{4}$ батаљона Прикупља се 23. новембра до 3 часа спрам села Спотнице и повлачи се, остављајући заштитницу, преко Греме, Засеока Будакова и Дворана.

в) Десна колона: 3. пешад. кадров. пук; 16. пеш. кадр. пук; 1 батаљон 1. пука I. поз.; $\frac{1}{2}$ батаљона Ибараца; 3. брд. Дебанжова батерија. Свега $7\frac{1}{2}$ батаљона, 2 топа и 8 митраљеза. Прикупља се под заклоном заштитнице на вису к. 539 и одатле се повлачи преко Урошевца, Језерца и Будакова за Дворане. Веза десно са средњом колоном а лево са 5. прекобројним пуком код Сојева. Полазак главнине у 3 часа 23. новембра.

Дејство Комбиноване дивизије. На фронту ове дивизије у току 22. новембра није било ничега важнијег. Командант ове дивизије на основу заповести команданта Тимочке војске ОВР. 1037 издао је у 20:30 часова ову заповест: „Непријатељска Балканска дивизија у своме наступању ка Урошевцу и Липљану заустављена је. После упорног, крвавог и успешног боја и извршеног задатка код Урошевца, дивизија се због опште ситуације на ратишту повукла на положаје западно од Урошевца. За одсудну одбрану линије: Думулак—река Неродимка наређујем:

1) Коњница:

Командант капет. Милан Павловић
1 ескадрон

1) Ескадрон ће од села Плешине извиђати ка линији: Стари Качаник—село Сојево. После јачег непријатељског притиска повућиће се преко Будакова у Суху реку.

2) Десни одсек

Команд. пуков. Вој. Николајевић
5. прек. пеш. пук

2) Трупе бране одсек: Думулак—Петрик. Десно ухватити везу са трупама Брегалничке дивиз. I. поз. које бране линију: Букош—Јазиче, са предњим деловима код Поповца и Битиње.

3) Леви одсек

Команд. п. пуков. Мил. Прибићевић
1. прек. пешад. пук
2. брдска Дебанжова батерија.

3) Трупе бране одсек: град Петрич—река Неродимка. Ухватити везу лево са Морав. дивиз. I. позива.

Свега 4 батаљ. и 4 топа.

4) Општа резерва

2. прек. пешад. пук
6. Пионирски полубатаљон
Свега 9 батаљона.

4) 2. прекобр. пешад. пук кантоноваће у селима: Корстиче—Старовучине—Пукошу—Драгарце. 6. прек. пешад. пук кантоноваће у селима: Враниће—Мобљане—Мечетово. Пионирски полубатаљон оправља пут Будаково—Суха река и кантоноваће у селу Речану.

5) 2. заплењена батерија и Дебанжова батерија убиваковаће се на простору: Суха река—Сопина село. Све остале батерије и рефлекторско одељење на простору: Џиновце—Гишање—Новаке.

6) Телеграфско оодељење подиже линију Суха река—Дворане, Дворане—Будаково, Дворане—град Петрич и скантоноваће се код села Дворане.

7) Завојиште у Сухој реци. 1. пољска болница у Сухој реци, 2. пољска болница код Љутоглава.

8) 2. степен мунициске колоне у Сухој реци, 1. степен мунициске колоне код Љутоглава.

9) Алатна колона, трупне коморе и месарска чета поред друма: Суха река—Призрен, на левој обали Лешане реке.

10) Профијантска колона и пекарска чета североисточно од Призрена.

11) Војна пошта у Сухој реци.

12) Ја ћу бити у село Дворане.

ОПЕРАЦИЈЕ ТРУПА БИТОЉСКЕ ДИВИЗ. ОБЛАСТИ

Дејство Вардарског одреда. Према Калабаку непријатељ је отварао пешадиску ватру. На осталом фронту није се непријатељ показивао. У правцу села Камена и Дуње примећена су непријатељска коњичка одељења. На путу од Бабуне ка Прилепу видела се на маршу непријатељска колона, нешто више од 2 батаљона пешадије, 2—3 ескадрона, неколико војских возова (вероватно топова) и 150—200 товарних коња.

Командант Битољске дивизиске области наредио је у 11.30 часова, да се добро затвори десни одсек од Калабака до Рамзибеј моста на Црној реци северозападно од села Мељнице, са осигуравајућим деловима у селима Дуње и Камен. Тај мост на путу Мељнице—Камен да се поруши. Командант одреда издаје команданту десног одсека потребно наређење и упућује му један брдски топ. Пошто се мајор Благојевић разболео наређено је, да мајор Влајић прими команду десног одсека.

Дејство Тетовског одреда. Тетовски одред водио је овог дана борбу и био је око 7.30 часова принуђен да предње делове повуче од Ропотова ка Дебришту, али је у вече овладао опет линијом: Белушин—Ложани—Ропотово—Маргари. На фронту према Гостивару и у долини реке Треске није било ништа новог. Код Француза дан је прошао на миру. На десној обали Црне реке према Возарцима, Французи су оставили 1 пук пешадије. На линији Бежиште—Клиново није било непријатеља.

Дејство Албанског одреда. Врховна Команда са ОБр. 24758 од 22. новембра наредила је команданту Албанског одреда—Дебар, ово: „По наређењу начелника штаба, трупе Призренског одсека улазе у састав новоформираног Призренског одреда, чији је штаб у Призрену. До даљег наређења веза између трупа Призренског одреда и осталих трупа које стоје под вашом командом одржаваће се на одсеку где је сад. Према томе трупе Призренског одсека излазе из састава Албанског одреда.“

СИТУАЦИЈА

У току 22. новембра Врховна Команда примила је ове важније извештаје:

Од команданџа I армије

ОБр. 9515 у 3.40 часова

„Пред фронтом Дунавске дивизије II позива на десној обали Ибра, непријатељ је у јачини два батаљона почео се пребацивати. На одсеку Дубраве—Граничани напао је и потиснуо наше предње делове и продужио даље напад према центру ове дивизије, али је одбивен. У даљем току непријатељ се искупљао ближе свом крилу, напао 9. пук II позива вечерас код села Сочанице и потиснуо га. Према Ужичком и Студеничком одреду на левој обали Ибра, непријатељ је допро на линију Ком—Трстеник, а једна његова колона јачине једног пешадиског пука кретала се од Рашке ка Новом Пазару. Трупе Ужичког одреда још су у искупљању. 8. пук I позива нападнут на Гуковику, после извршеног јуриша од стране непријатеља, одступио је, али веза још са њиме није ухваћена нити командант одреда зна што о њему. Командир 22. пограничне

чете из Рудника јавља, да су Арнаути напали нашу стражу код Мојстира и после потисли је. Према директиви Врховне Команде ОБр. 24670 од 21. новембра Дринска дивизија II позива по смени креће се ка Рожају, остали делови дивизије такође предузимају одмах покрет са Лаба, Ситнице и Ибра.“

ОБр. 9520 у 10.30 часова

„Према извештају командира 22. граничне чете Бошњаци у селу Драги и Мојстиру побунили су се и добили оружје од непријатеља. Наше страже са Драге и Мојстира повукле су се у село Врњаке. Из Тучана где је био срез Рибарића и околних села, наше су власти отишле.“

Од команданџа Одбране Београда

ОБр. 5211 у 22.40 часова

„Данас су трупе поселе положаје за одбрану Тенешдолошког теснаца. Непријатељ је наступао од Преполца у двема колонама једном ка Подујеву а другом ка селу Мердарима и око подне је потиснуо наше заштитнице ка главном положају. Од команданта Тимочке дивизије II позива добио сам извештај, да цела дивизија не броји више од 2500 пушака. Тако исто командант Шумадишке дивизије I позива известио ме је, да је у јучерашњој борби из 11. пука I позива нестало 189 војника са једним резервним официром, а да од осталих пукова још није добио извештај.“

ОБр. 5214 у 7 часова

„Трупе ове команде отпочеле су од јутрос да врше покрет по директиви Врховне Команде ОБр. 24670, и то: лева побочница и Тимочка дивизија II позива повлаче се на положај на десну обалу Сандомске реке од Лаба до села Карблова, а Шумадишка дивизија I позива кренула се за Свињаре, одакле ће сутра из јутра продужити покрет уз реку Љушту; и Тимочку дивизију II позива мораћу због повлачења I армије ка Митровици, да кренем ноћас ка Свињаревцу. Штаб команде Одбране Београда одлази у Митровицу данас у 9 часова.“

Од команданџа III армије

ОБр. 8504 у 9.10 часова

„Од два разна бугарска заробљеника један из 34. други из 57. пука добивени су извештаји, који се слажу и по којима се према Дунавској дивизији I позива налази 9. дивизија са пуковима 4., 17., 33., 34. и 57. десно-западно од ње је 6. бугарска дивизија па онда долазе Немци. Источно од 9. дивизије налази се 1. дивизија. 9. дивизија дошла је правцем Ниш—Прокупље—Добри до—Житни поток. Заробљеник 57. пука изјављује, да су чете око 140 људи, а заробљеник 34. пука изјавио је, да у пуку има око 5000 људи. Његова чета

има 6 официра, он даље изјављује, да је пре 4 дана ишао у Прокупље и тамо видео у логоришту 103. немачку дивизију. До сад су пред фронтом Дунавске дивизије у борби откривени 34. и 57. пешадиски пук. За остале још не зна се где су.“

ОБр. 8538 у 17.30 часова

„Подносим бројно стање пешадиских пукова ове армије: *Дринска дивизија I позива*: 3. прекобројни пешадиски пук 541; 5. пешад. пук 1224; 6. пешад. пук 1076; 5. кад. пешад. пук (3. и 4. батаљон) 564. *Дунавска дивизија I позива*: 8. пук 786; 9. пук 768; 4. прекобројни пук 1055; 12. кадровски пук 216. *Браничевски одред*: 8. пук III позива 471; 9. пук III позива 438; 1. батаљон 2. кад. пука 252; батаљон 8. пук I позива 350.“

ОБр. 8541 у 13 часова

„У току дана 21. новембра трупе ове армије заузеле су под заклоном заштитница положаје на левој обали реке Брвенице. Непријатељ је наступао у више колона од по 1 батаљона а једном јачом колоном (око 2 пука) од Сикираче на југ. И пешадијом и артилеријом непријатељ је јаче притискивао према Дринској дивизији I позива, и све су се заштитнице до мрака повукле на главни положај. С обзиром на општу ситуацију армије, сутра заузимај линију Бесмека—Риманште—Селова гора.“

ОБр. 8552 у 19.30 часова

„У току данашњег дана непријатељ је подишао фронту ове армије у више колона од по једног батаљона и једном брдском батеријом а после подне почео је и напад, кога су наше трупе успешно задржавале. С обзиром на општу ситуацију и директиву Врховне Команде трупе ове армије отпочеће ноћас 22./23. покрет ка новим положајима на планини Чичавици. Главнина почиње покрет ноћас у 22 часа а заштитница у 4 часа из јутра. Штаб армије иде сутра у село Чекатово а 24. иде у Дреник (Трстеник) на изворном делу Дренице.“

Од команданџа Тимочке војске

ОБр. 1044 у 10.30 часова

„Стање на фронту ове војске у току ноћи 21./22. ов. мца: 1. — Код Брегалничке дивизије I позива ноћ до 4.40 часова прошла је на миру, а затим је непријатељ предузео напад пешадиском и артилериском ватром на центар и лево крило десног одсека, што је трајало до 5.45 часова, кад је на овом одсеку настало затишје и напад пренесен на леви одсек на страни Врбанског виса. У 6.20 часова напад је био врло јак и наши истакнути делови потиснути су до линије одбране. Борба се води и сад 8.15 часова. По извештају команданта овога одсека од 8.30 часова непријатељ се повукао

испред његовог левог крила и заклонио се у село Гошнице (крајње лево крило дивизије), које се сад бомбардује артилеријом.

2. — Код Комбиноване и Коњичке дивизије ноћ је прошла на миру.

3. — Код Крајинског одреда преко ноћи сем омањег пушкарања код предњих делова новости нема. Данас отпочиње напад у правцу села Жеговца. Веза са Моравском дивизијом I позива и 1. коњичком бригадом ухваћена је и одржава се.“

ОБр. 1056 у 9.10 часова

„Због извештаја команданта трупа Нове Области, да се са својим трупима повлачи ноћас 22. на положаје одређене директивом, наредио сам повлачење и ако ситуација код ове војске повлачење не изискива. Мотивација команданта трупа Нове Области изнесена у његовом извештају ОБр. 10998 од данас, да се повлачи због неповољне ситуације код трупа Тимочке војске не одговара стварности, јер је ова војска у току данашњег дана врло лако одбила све нападе на Брегалничку дивизију I позива а на фронту Комбиноване и Коњичке дивизије владало је у главном затишје, док је Крајински одред наступајући био подишао јужној коти 1250 на планини Корми. Поводом овога лично сам се са ђенералом Бојовићем на телефону објаснио и он је изјавио, да је прави узрок његовој одлуци повлачења немогућност да на досадањим положајима прими борбу а Тимочку војску навео као узрок за повлачење зато, што је погрешно схватио стање код ове војске. Са штабом ове војске полазим ноћас из Урошевца у Суху Реку.“

ОБр. 1057 у 22.20 часова

„Стање на фронту ове војске у току 22. ов. мца овако је: Код Брегалничке дивизије I позива борба почела јутрос у 4.40 часова, настављена је са променљивом интензивношћу све до 16 часова кад је престала. Трупе наше успеле су да поврате своје првобитне положаје, садејством 5. прекобројног пука и Моравског коњичког пука I позива. Непријатељски губитци су врло велики а наши доста знатни. — Код Комбиноване дивизије I позива промена нарочитих није било, сем што су 2 чете и 2 митраљеза 5. прекобројног пука упућена ка селу Грмову за подржавање левог крила Брегалничке дивизије I. позива. Код Коњичке дивизије није било никакве промене. Код Крајинског одреда са предњим деловима у току данашњег дана вршено је рекогносцирање у правцу села Жеговца. Наша артилерија брзо је ућуткала 2 непријатељска топа и натерала их на повлачење, а вод непријатељских коњаника растерала.“

Од команданџа II армије

ОБр. 10331 у 16.10 часова

„Због повлачења трупа Нове Области наредио сам споразумно са командантом III армије, да се трупе ове армије повуку на леву обалу Ситнице. Штаб армије прекинуће везу са Врховном Командом у поноћ, а јавићу кад будем добио нове везе“.

ОБр. 10332 у 8.10 часова

„Командант Тимочке дивизије I позива извештава: „Око 15.15 часова непријатељ је јачим снагама напао средњи одсек ове дивизије код Глоговице, борба је трајала до мрака, у борбу је уведена сва резерва. Трупе су се одржале до мрака и тада је отпочело делимично одступање, због чега сам наредио, да се повуче десни одсек и трупе Јужно Моравске на исток на огранке планине Прапаштице. О овоме обавештен је командант Моравске дивизије II позива. Дивизија ми је преко мере ослабила (има свега до 3000 пушака), преморена свакодневним борбама и ноћним одступањима. Код трупа је слаб морал, те је немогуће организовати јачи отпор на овако широком фронту, колики се даје дивизији. Брдске артилерије немам више, јер је и последњи топ онеспособљен, а пољска артилерија не може да се извуче на положај. Исхрана и доурање других потреба је врло тешко. Ово се доставља команданту те да види, колико се може рачунати на борбену моћ дивизије“.

ОБр. 10334 у 11.25 часова

„У вези извештаја ове команде ОБр. 10316 од 21. ов. мца доставља се овај извештај команданта Шумадијске дивизије II позива о стању у току 21. ов. мца: „По подне нашом артилериском ватром растерана су два непријатељска батаљона, који су се прикупљали код Мерџеза (северно од Каљаштице), као и непријатељске предње делове који су подилазили Балаботској коси. Пред 11. пешадиским пуком II позива један непријатељски пук подишао је према десном а два батаљона према левом крилу. Непријатељ је подишао на даљину од 1000 метара, где је заустављен нашом јаком ватром а предњи делови подишли су местимично на 4—500 метара. Пред 10. пешад. пуком непријатељ је растеран нашом јаком артилериском и митраљеском ватром. Око 16 часова непријатељ је напао врло снажно крајње десно крило дивизије (1 батаљон 17. пука), али је заустављен на предњим тачкама нашом пешадиском и митраљеском ватром. У току ноћи 21./22. трупе Шумадијске дивизије II позива извршиле су неузнемиравано повлачење на линију: Столов дол—Кечекол“.

ОБр. 10346 у 18 часова

„Штаб армије полази сутра 23. ов. мца у 3 часа јутра из Приштине и стићиће око 9 часова у Лапушнички Хан, где ће и остати.“

ОБр. 10348 у 20.30 часова

„Стање код ове армије у току данашњег дана овакво је: Код Шумадијске дивизије II позива до 11.30 часова затишје, тада су се спустила у долину реке Прапаштице 2 батаљона и на падину јужно од Нишевачке косе још 4 батаљона и постројили смакнути поредак. Нашом артилеријом су растурени. У 14 часова непријатељски предњи делови подишли су положају 11. пешад. пука II позива и осмотрена је истим правцем са косе јужно од Извора (к. 1150) колона од 2 батаљона а од Лисице у правцу Столов Дага (Злата) 2 колоне од по једног пешадиског пука. У 15 часова непријатељ је извршио јуриш на 12. пешад. пук II позива у два маха; одбивена су обадва. Око 16 часова непријатељ је заузео трећим јуришом ровове једне чете, но контра-нападом одбивен је са великим губитцима. До 18 часова је затишје, тада је поновно почела пушчана и митраљеска ватра; почета борба још траје. Код Тимочке дивизије I позива по телефонском извештају није било борбе.“

Од команданџа III армије Нове Области

ОБр. 10965 у 1.35 часова

„Непријатељ је 20. новембра почео напад на Моравску дивизију I позива. После кратке борбе успео је да заузме предње положаје на десном крилу Моравске дивизије I позива. На фронту Вардарске дивизије I позива непријатељ је у току целог дана 20. нападао коту 997, спуштајући своје делове у село Бостан и јаругу северно од Бостана, желећи, да ову коту обухвати. Чинећи јак притисак на целом фронту око 15 часова, непријатељ је на целом фронту Вардарске и Моравске дивизије I позива појачао напад нарочито на десно крило Моравске дивизије I позива и на део фронта, где се налази десно крило Вардарске дивизије I позива и лево крило Моравске дивизије I позива једва одржале на својим положајима, при чему је Моравска дивизија I позива изгубила један вис испред свог фронта. Комбиновани одред по извршеној смени од стране Моравске дивизије I позива стигао је једним делом 21. у Лабљане. Остатак стиже у току ноћи 21./22. Моравска дивизија II позива у току ноћи 20./21. и 22. ов. мца заузела је фронт Комбинованог одреда и дошла између Вардарске дивизије и II армије, долазећи у везу са овом на утоку Ситнице. Око 16 часова Тимочка дивизија I позива нагло је одступила на Прапаштицу, због чега је и Ветернички одред

одступио на Бутовац, а Моравска дивизија II позива почела је повлачење на Козницу. Код Тимочке војске лева колоне—Комбинована дивизија повратила је коту 1190 на Жеговцу, али ју је морала напустити због навале непријатеља. Око ове коте борба се продужава. Коњичка дивизија, која је на правцу Урошевац—Мираш—Кишно поље и I. коњички пук, дошли су у везу са левим крилом Комбиноване и десним крилом Моравске дивизије I позива. Према ситуацији, која је данас настала код трупа II армије (Тимочка дивизија I позива и Ветернички одред), као и код Моравске дивизије I позива због данашњег губитка предњих положаја пред десним крилом, наредио сам:

1 — Да се Моравска дивизија II позива у току ноћи 21/22. повуче на положај Козница и да га заузме од села Лукавице до безимене коте у висини села Модри Поток—Сливово закључно. Лево одржавати везу са трупама II армије, а десно се наслањати на Вардарску дивизију I позива.

2 — Да се Вардарска дивизија I позива повуче тако, да дође у току ноћи на Козницу и да заузме положај од безимене коте у висини села Модри Поток—Сливово закључно до пута Ђиљане—Приштина.

3 — Да Моравска дивизија I позива повије своје лево крило и центар тако, да буде у вези са десним крилом Вардарске дивизије I позива.

4 — Комбиновани одред да дође у армиску резерву на десно крило Моравске дивизије I позива код коте 1250 изнад села Драговца.

5 — Комуникациски правац за Моравску дивизију II позива и Вардарску дивизију I позива Сливово—Грачаница—Липљан, за Комбиновани одред, Моравску дивизију I позива Ђиљане—Голак (к. 964)—Јањево—Липљан.

6 — Мој штаб остаје у Грачаници.

ОБр. 10998 у 14 часова

„С обзиром на стање код Тимочке војске, нарочито код њеног левог крила (Комбинована дивизија), као и са обзиром на садашње стање код поверених ми трупа, које се налазе у тешкој ситуацији у сваком погледу из које треба, да се што пре извуку и изврше дуге маршове, те како би се у духу директиве Врховне Команде могле пребацити на леву обалу реке Ситнице и заузети нове положаје, био сам принуђен, да у интересу спаса живе снаге наредим ово:

1 — Да се остатак коморе пребаци на леву обалу Ситнице одмах ка Штимљу.

2 — Да поверене ми трупе са главнином ноћас предузму повлачење у 22 часа одређеним правцима.

3 — Да заштитнице остану на положајима до 17 часова, и да се тада постепено повлаче за главнинама.

4. — Деснокрилна—Моравска дивизија I позива повлачиће се правцем Добротин—железнички мост на Ситници (к. 550)—Сливово на линију реке Неродимке (према селу Језерцу) па до Црнољева (према селу Кошати).

5. — Левокрилна — Моравска дивизија II позива повућиће се правцем: манастир Грачаница—село Сескуманово на линију село Канабаре (к. 636) па до изворног дела безименог потока јужно од Голех Бећара (кота 1059).

6. — Центар — Вардарска дивизија I позива и армиска резерва (Комбиновани одред) повућиће се преко Липљана на међупростор горњих дивизија.

7. — Штаб ове команде преместиће се вечерас у Штимље.

Од команданџа Биџољ. див. области

ОБр. 4570 у 10.15 часова

„У току 21. новембра Тетовски одред заузео је село Белишин—к. 748—Ложани—Ропотово. Непријатељ је давао отпора нарочито код Ропотова. Код Гостивара непријатељ је пласирао по 2 топа код села Дуње на путу за Вруток, код села Бањице и Турчане. О снази непријатељске пешадије немам података. На фронту Вардарског одреда ноћ 21.-22. прошла је на миру. Од Тетовског одреда немам извештаја.“

ОБр. 4600 у 23.55 часова

„Вардарски одред: Према Калабаку непријатељ је отварао пешадиску ватру. На осталом фронту нема непријатеља. У правцу села Каљањи и Дуње непријатељ је извиђао коњичким одељењима. Двогледом данас у 16 часова виђено је на путу Бабуне, где маршују ка Прилепу два и нешто јаче батаљона, 2-3 ескадрона, неколико возова волујских (вероватно топови) и 150 до 200 товарних коња. Тетовски одред: Јутрос у 7.30 часова водио је борбу и принуђен био, да предње делове од Ропотова повуче ка Дебришту, где је и занео на линији: Маргарита—Дебриште—Борина—Белишин. На фронту према Гостивару и долини Треске нема ништа ново. Код Француза, дан је прошао на миру. На десној обали Црне реке према Возарцима, Французи су оставили 1 пук пешадије. На линији: Бешиште Клиново нема непријатеља.“

Од команданџа Албанског одреда

Број службено

„Стање на територији овог одреда редовно. је Ситуација је непромењена.“

Велики Рат Србије

НАРЕЂЕЊА ВРХОВНЕ КОМАНДЕ

ОБр. 24758 у 20 часова

Команданту Албанског одреда — Дебар

„По наређењу начелника штаба, трупе Призренског одсека улазе у састав ново формираног Призренског одреда чији је штаб у Призрену, До даљег наређења веза између трупа Призренског одсека и осталих трупа, које остају под вашом командом, одржаваће се на одсеку где је сад. Према томе трупе Призренског одсека излазе из састава Албанског одреда.“

*

Падом Приштине пало је и Косово поље, и тиме је завршен овај период операција 1915. год.